

”LAPSISTA LUKEMINEN ALKAA”
Lastenkirjakritiikkien lapsuuskäsitykset 1960-1970-luvun vaihteessa

TURUN YLIOPISTO
Historian laitos
Kulttuurihistoria
Pro gradu -tutkielma
Nina Hyytiäinen
Toukokuu 2006

TURUN YLIOPISTO
Humanistinen tiedekunta/Historian laitos

HYytiäinen, Nina: ”Lapsista lukeminen alkaa”

Lastenkirjakritiikkien lapsuuskäsitykset 1960-1970-luvun vaihteessa

Pro gradu -tutkielma, 117 s.

Kulttuurihistoria

Toukokuu 2006

Analysoin tutkielmassani lapsuuskäsityksiä 1960-1970-luvun vaihteen lastenkirjakritiikeissä. Lähdeaineistona ovat pääasiassa *Helsingin Sanomien*, *Arvostelevan kirjaluetelun* ja *Lapsi ja nuoriso* -lehden arviot. Suhteutan kritiikkiaineiston myös lehdistössä käytyyn keskusteluun.

Koska tutkin lehdistössä käytyä keskustelua, metodini on lähellä diskurssianalyysia. Käytän Michel Foucault'n diskurssianalyysiä tutkielman lähtökohtana, mutta en pyri kuitenkaan selvittämään syvällisesti diskurssien välisiä valtasuhteita tai diskurssiin pääsemättömiä näkökulmia. Diskurssi on tutkielmassani lehdistökeskustelun tai -kritiikin synonyymi. Tutkin, miten kriitikot merkityksellistävät lapsuutta 1960-1970-luvun vaihteen lastenkirjakritiikeissä. Pohdin myös ketkä toimivat lastenkirjakriitikoina, mutta en lähde selvittämään tarkasti arvioijien taustoja. Suomalainen yhteiskunta oli 1960-1970-luvun vaihteessa erityisessä murrosvaiheessa. Hyvinvointivaltiota kehitettiin, väestö kaupungistui ja palkkatason kohotessa kulutus lisääntyi. Kulttuuripoliittinen keskustelu oli vireää ja vasemmistolaislähtöiset ajatukset olivat konkreettisesti esillä. Lisäksi tarkastelen tutkielmassani sitä, näkykö kritiikeissä kulttuurinen muutos.

Suuri osa kirjoittajista oli kirjastoalan toimijoita, mutta *Helsingin Sanomissa* kriitikoina toimivat esimerkiksi myös taiteenalan asiantuntijat. Erityisenä kirjoittajaryhmänä toimivat myös lapset, jotka saivat tasa-arvon nimissä tuoda 1970-luvun alussa mielipiteensä esille omissa kirja-arvioinneissaan.

Lastenkirjakritiikkien lapsuuskäsitykset ovat selkeässä yhteydessä muuhun yhteiskunnassa käytyyn keskusteluun. Lapset nähtiin kritiikeissä modernin kaupunkiyhteiskunnan rakentajina ja hyvinvointiyhteiskunnan toimijoina. Uuden sukupolven lapsen tuli sopeutua kriitikoiden näkökulmasta tulevaisuudessa heterogeeniseen kaupunkiyhteiskuntaan, hänen toivottiin ymmärtävän erilaisuutta ja osallistuvan kansainväliseen yhteistyöhön. Lapsen piti varautua tulevaisuuden ennustamattomuuteen, ristiriitaisuuksien kohtaamiseen, jatkuvaan kouluttautumiseen ja lisääntyneen informaation vastaanottamiseen. Kriitikoiden mielestä realistiset ja tietopohjaiset lastenkirjat olivat sopeuttamassa lasta jo nuorena yhteiskunnan jatkuvaan muutokseen.

Lapsi nähtiin kritiikeissä myös ajattelevana ja vapaana yksilönä, jolla on oikeus ja mahdollisuudet tulla kuuluksi, tehdä valintoja ja itsenäisiä päätöksiä. Useat kriitikot huomioivat toisaalta myös uuteen kaupunkilaiseen yhteiskuntaan liittyvät vapaa-ajan ja populaarin viihteen leviämisen ongelmat. Lapsilta toivottiin jopa vasemmistokriittisiä kannanottoja kirja-arvioinneissaan ja muissa kirjoituksissaan. Pelkästä viihteen kulutuksesta intoutuneet lapset tuli kriitikoiden taholta ohjata heitä sivistävän ja heidän ajatuksiaan kehittävän kirjallisuuden pariin.

ASIASANAT: Arvosteleva kirjaluetelo, Helsingin Sanomat, lapsuus, lastenkirjakritiikki, lastenkirjallisuus, Lapsi ja nuoriso, kaupungistuminen, kirjallisuuskasvatus, Suomi, 1960-1970-luku.

”LAPSISTA LUKEMINEN ALKAA”

Lastenkirjakritiikkien lapsuuskäsitykset 1960-1970-luvun vaihteessa

1. JOHDANTO	3
1.1 Tutkimuksen taustaa.....	3
1.2 Metodiset lähtökohdat ja kysymyksenasettelu.....	5
1.3 Tutkimuksen rajaus, tutkimusaineisto ja tutkimustilanne.....	9
1.4 Lastenkirjakritiikit ja lapsuuskäsite.....	14
2. LASTENKIRJALLISUUDEN JA SEN KRITIIKIN SUUNTAVIIVOJA	20
2.1 Aapisesta Aku Ankkaan.....	20
2.2 Kriitikot hyvän lastenkirjan määrittäjinä	29
2.3 Lehdistö ja kriitikkosukupolvi	36
2.4 Aikuiset, lapset ja kirjallisuuskasvatus	40
3. UUSI SUKUPOLVI.....	44
3.1 Lapsi kaupunkiympäristössä.....	44
3.2 Informaatioyhteiskunnan kansalainen ja tietokirjallisuus.....	50
3.3 Kansainvälinen osallisuus, suomalainen identiteetti ja tasa-arvo	55
4. AJATTELEVA YKSIÖ.....	63
4.1 Lapsen oikeudet ja politiikka	63
4.2 Puolet taikaa, puolet totta: erilaisille lapsille sopivat kirjat	69
4.3 Taide-elämykset ja viihteen vaarat.....	76
5. TOIMELIAS KULUTTAJALAPSI.....	86
5.1 Oman kulttuurin ja kulutuksen lähtökohdat.....	86
5.2 ”Mä tykkään vaikket sä tykkääkään”	93
5.3 Roolit kaatuvat - ja pysyvät.....	102
6. LAPSI KIRJALLISUUSKASVATUKSEN KOHTEENA	110
JA KULUTTAJASUBJEKTINA.....	110
LÄHDELUETTELO	

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa

Lasten ja nuorten asemasta ja heidän oikeuksistaan käytiin laaja-alaista keskustelua 1960-1970-luvun vaihteessa. Erilaiset sosiologiset, psykologiset ja oikeudelliset näkökulmat edistivät lapsuus- ja nuoruuskeskustelua.¹ Esimerkiksi vuonna 1968 suomennettiin Alexander S. Neillin *Summerhill*, jossa kirjan tekijä esitti ”kasvatuksen uuden suunnan”.² Uudet ajatukset lapsuudesta ja kasvatuksesta levisivät laajalti, kun lehtiä tilasivat aiempaa useammat kansalaiset ja televisio oli suurimmassa osassa kotitalouksia.³ Kulttuuriasiantuntijat ottivat poleemisesti kantaa poliittiseen keskusteluun ja toiminnallaan edesauttoivat uudenlaisten ajatusten esiintuomista.⁴

Valtakunnallisessa nuorisotutkimuksessa Sirkka Minkkinen pohti informaation lisääntymisen vaikutusta nuorten elämään: ”Joukkotiedotuksen valtava laajeneminen on kiistatta asettanut nykynuoren tiedonsaannin kannalta olennaisesti erilaiseen asemaan kuin missä edellinen sukupolvi - nykynuorten vanhemmat - ovat kasvaneet.”⁵ Asiantuntijat analysoivat 1960-1970-luvun vaihteen keskustelussa usein lapsen kykyä toimia ”uudessa yhteiskunnassa” ja yhtenäiskoulujärjestelmässä. Teollistuneessa palveluyhteiskunnassa, hyvinvointivaltion kehitysvaiheessa ja peruskoulu-uudistuksen kynnyksellä lasten kulttuuritaustaan ja lukutottumuksiin kiinnitettiin erityistä huomiota.⁶ Myös *Helsingin Sanomien* kulttuuritoimittaja, lastenkirjallisuuden ja sen kritiikin puolestapuhuja Toini Havu korosti, että muuttuva maailma oli muuttanut lapsuutta. ”Moderni lapsuus modernissa yhteiskunnassa” oli hänestä kompleksinen kysymys, minkä vuoksi arvostelijoiden, ”teoreetikopsykologien” ja kasvattajien tuli olla vuorovaikutuksessa.⁷ Yhteiskunnallisessa keskustelussa huomioitiin myös kaupunkilaislasten ja -nuorten

¹ Esimerkiksi Mannerheimin lastensuojeluliitto julisti oman ”lapsipoliittisen ohjelmansa”, jossa huomioitiin lapsen oikeusturva, kasvatus ja yksilöoikeudet ja lapsen yksilöllisyys. Ks. Tähtinen 1992, 59. Hyvinvointiyhteiskunnan alkuvaiheessa myös päivähoitokysymykset, neuvolatoiminta ym. olivat keskustelussa esillä.

² Weilin + Göösin mainosotsikossa todetaan: ”Miksi kaikki puhuvat Summerhillistä. Vieläpä nekin, jotka eivät ole sitä lukeneet?” Miksi kaikki puhuvat Summerhillistä 1968, 365.

³ Vrt. Yleisradion lupia oli vuonna 1960 haettu 9 252 kappaletta, kun vuonna 1970 niitä oli jo 1 058374 kappaletta. Ks. Helsti 1988, 46 - 47.

⁴ Ks. Niemi 1999, 161.

⁵ Minkkinen 1971, 135.

⁶ Ks. esim. Toukomaa 1968, 186 - 191.

⁷ Havu 1966, 95.

vapaa-ajan käyttö ja ongelmat. Hyväksi katsotun lasten ja nuorten vapaa-ajan harrastetoiminnan edistäminen oli järjestöjen, kuntien ja valtion taholta eräänlainen erityistehtävä.⁸ Lehdissä, radiossa ja televisiossa käyty kulttuurikeskustelu keskittyi 1960-1970-luvun vaihteessa usein maalaisen ja kaupunkilaisen tai vanhan ja nuoren sukupolven välisiin näkökulmaeroihin. Sukupolvien välinen ristiriita esiintyy esimerkiksi kulttuuripersoona Markus Raution jälkeen lastenradion johtavaksi toimittajaksi tulleen Lea Pennasen kommentissa, jossa hän halusi ”räjäyttää vanhat kaavat”.⁹ Myös nuoret olivat keskustelussa aktiivisesti mukana.¹⁰

Aiemmin vähemmällä huomiolla ollut lastenkulttuuri ja -kirjallisuus saivat tilaa lehdissä 1950-luvulta alkaen, kun kulttuurieliittiin kuuluvat henkilöt nostivat ne esille. Lastenkirjailijoiden asioita ajava Suomen Nuorisokirjailijat ry¹¹ järjestäytyi vuonna 1967 ammattiyhdistyksen suuntaan, ja kollektiivinen yhteistyö ja lastenkirjailijoiden oikeuksia puolustava politiikka olivat lastenkirjailijoiden järjestössä esillä.¹² Kansainvälinen yhteistyö lasten lukutaidon ja -harrastuksen edistämiseksi lisääntyi erityisesti 1960-1970-luvuilla Suomen Nuortenkirjaneuvoston ja kirjastojen henkilökunnan osallistuessa kansainvälisiin lastenkirjallisuuskonferensseihin.¹³ Ruotsissa ja Tanskassa virinnyt vilkas keskustelu lastenkulttuurin arvostuksesta siirtyi Suomeen. Pohjoismaisen yhteistyön pohjalta julkaistiin vuonna 1969 esimerkiksi kirjastonhoitaja Kari Vaijärven ja Tuula Ikosen toimittama, pamfletinomainen *Kulttuuririkamaa lapsille*¹⁴, jossa esitettiin suorasukaista kritiikkiä lastenkulttuurin tilasta.¹⁵ Pamfletti suuntautui erityisesti kulutuskulttuuria ja televisiota vastaan, mutta kritiikki oli tarkoitettu myös kustantajille, ammattitaidottomille lastenkirjallisuuskritikoille, kirjastoväelle ja kasvattajille, jotka eivät ottaneet lapsen näkökulmaa huomioon kirjallisuutta valittaessa tai ymmärtäneet lastenkirjallisuuden

⁸ Esimerkiksi kuntien kulttuurilaitokset ja lastensuojelujärjestöt tukivat lasten vapaa-ajan harrastetoimintaa. Vrt. Nuoret tänään -vapaa-aika tutkimuksen olivat toimintaneet Valtion nuorisotyölautakunta ja Yleisradio. Tutkimuksen pohjalta oli tarkoitus tehdä ”virallinen nuorisosa koskeva linja ja ohjelmapolitiikka”. Nuoret tänään 1971, 8 - 10. Päivi Heikkilä-Halttusen mukaan lukutaidon ja harrastusten edistäminen käynnisti eräänlaisen ”joukkoliikkeen”. Heikkilä-Halttunen 2000, 218.

⁹ Lea Pennasen haastattelu, 28.10.1998; Pennanen 1969, 131 - 134. Lea Pennanen tuli Yleisradion lastenradio-ohjelmien toimittajaksi vuonna 1957. Hän toimi aktiivisesti myös Suomen Nuorisokirjailijat ry:n hallituksessa vuosina 1971 - 1980.

¹⁰ Erityisesti Teiniliitto oli toiminnallaan edistämässä nuorten mahdollisuuksia ”tulla kuulluksi”.

¹¹ Yhdistyksen nimi oli vuoteen 1967 asti Nuorten Kirja ry.

¹² Ks. Heikkilä-Halttunen 2000, 106 - 107, 424 - 425; Heikkilä-Halttunen 2003, 217 - 218.

¹³ Ks. esim. Pöytsiä 1972, 362 - 363. Suomen nuortenkirjaneuvosto perustettiin vuonna 1957. Se kuuluu kansainväliseen verkostoon, jonka tarkoituksena on edistää suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden leviämistä, käännöstoimintaa ja nuorten lukutaitoa. Ks. Lappalainen 1966, 163 - 166.

¹⁴ Alkuperäisteos oli tanskalaisen Gunila Ambjörssonin *Skärpkulturen åt barnen* (1968).

¹⁵ Kirjallisuus oli teoksessa erityisen huomioin kohteena. Vrt. Valtion tukema lastenkulttuuri oli vasta nousemassa yleiseen keskusteluun 1960-1970-luvun vaihteessa.

taiteellista arvoa. Myöhemmin Kari Vaijärvi toimitti lastenkirjallisuusoppaan *Lapsi ja kirja* (1972), jossa esitettiin lapsen lukemisedellytyksiä esimerkiksi kieli- ja psykologisten teorioiden kautta, pohdittiin lasten tietokirjojen tarpeellisuutta ja kaupallisen kirjatuotannon laajenemista. Kriittikona Katarina Eskola arvioi *Lapsi ja kirja* -teosta otsakkeilla ”Lapsista lukeminen alkaa. Varjostaako unelmateollisuus lasten kirjatarjontaa”.¹⁶

Moninaisen lastenkirjallisuusväen järjestäytymisen ja lapsuuskeskustelun pohjalta on mielenkiintoista tutkia lastenkirjakritiikkejä ja niissä esiintyviä lapsuusnäkökulmia.

1.2 Metodiset lähtökohdat ja kysymyksenasettelu

Yleinen lapsuuskeskustelu lehdissä, radiossa ja televisiossa vaikutti 1960-1970-luvun vaihteen kritiikeissä esiintyviin lapsuuskäsityksiin.¹⁷ Lainaten kirjallisuustieteilijä Mikko Lehtosta: ”*Tekstillä on aina kontekstinsa, jotka ympäröivät ja lävistävät sitä ajassa ja paikassa ja liittävät sitä toisiin teksteihin samoin kuin muihin inhimillisiin käytäntöihin.*”¹⁸ Erityisesti kielitieteessä on pohdittu merkityksiä, jotka muovautuvat kielessä ajan ja paikan mukaan. Strukturalisti Ferdinand de Saussure on esittänyt jo 1900-luvun alussa teorian, jonka mukaan kielellinen merkki sisältää mielivaltaisesti luodun merkin, kuten kirjoitetun sanan, ja sen merkityksen, joka muotoutuu käsitteeksi kulttuurisessa kontekstissa. Hän on jakanut erikseen kirjoitetun ja artikuloitun kielen sekä sosiaalis-psykologisesti määräytyvän puhutun kielen, jonka avulla yksilöt selviytyvät yhteisössä.¹⁹ Kuten Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen esittävät, myöhemmin tutkijoiden kiinnostus on kohdistunut kielen moninaisuuteen, diskursiiviseen ”merkityssystemien kirjoon, jossa sosiaalinen todellisuus hahmottuu moninaisena”.²⁰ Äännetyn sanan, tässä lapsuus, merkitys

¹⁶ Eskola 1972b, 32.

¹⁷ Kotikasvatustutkimuksessaan Jaana Kemppainen on havainnut, että yhteiskunnallinen keskustelu on vaikuttanut tiettyjen, normatiivisten kasvatuskäytäntöjen käyttöönottoon, vaikka myös monet muut tekijät vaikuttavat kasvatukseen. Kemppainen 2001, 152 - 153. Kulttuurihistorioitsijana myös Norbert Elias on esittänyt ”sivilisaatioteoriassaan”, että yhteiskunnalliset, tieteelliset, moraalialia koskevat muutokset ovat muuttaneet myös sosiaalisia käytäntöjä, erityisesti tapoja. Elias (1939, 1969, 1976) 1989, 21 - 81. Täältä pohjalta lehdistökeskustelu vaikuttaisi ainakin jollakin tavalla myös kriitikoiden suhteeseen lapsuutta kohtaan.

¹⁸ Lehtonen 2000, 158.

¹⁹ Saussure (1916) 1970, 31, 41, 93 - 95. Ks. myös Lehtonen 2000, 107 - 112.

²⁰ Jokinen & Juhila & Suoninen 1993b, 24. Ks. myös Laaksonen 2000, 6; Vehkalahti 2000, 25.

käsitetään 1960-1970-luvun vaihteen Suomessa tietyllä tavalla, jolla on merkitystä lapsuuskäsityksiä analysoitaessa. Tältä pohjalta siis tutkin, miten kriitikot merkityksellistivät lapsuutta 1960-1970-luvun vaihteessa.

Koska rakennan tutkimukseni yhteiskunnassa liikkuvan keskustelun kautta, joka esiintyy lehdistössä, tutkimukseni on lähellä diskurssianalyysiä.²¹ Eero Suoninen on tulkinnut diskurssianalyysin ”tekemisenä”. Diskurssianalyttisen tarkastelun kohteena ovat hänen mukaansa ”selonteot”, jotka ovat rakentamassa sosiaalista todellisuutta erilaisissa käytännöissä. Selonteoilla ihmiset tekevät itseään ja maailmaa toisilleen ymmärrettäväksi ja ovat muotoilemassa historiallista merkitysmaailmaa.²² Myös lastenkirjakriitikoiden tulkinnat rakentavat tietynlaista lapsuutta ja ovat suhteessa yhteiskunnassa oleviin käytäntöihin.²³ Michel Foucault korostaa diskurssia käytäntöinä, jotka ovat myös valtasuhteiden rakennusaineita.²⁴ Tämä on kritiikeissä merkityksellistä lapsen ja aikuisen valtasuhdetta tarkasteltaessa. En kuitenkaan pohdi tutkimuksessani syvällisesti valtasuhteita. Valtasuhte on kuitenkin esillä vertaillen lasten ja aikuisten kritiikkejä. Tutkimuksessani käytän diskurssia²⁵, tai selontekoja, lähinnä lehdistökeskustelun synonyymina. Analysoin siis moninaista lapsuuskeskustelua, joka kritiikeissä esiintyy.

Michel Foucault on esittänyt *Tiedon arkeologia*²⁶ -teoksessaan kritiikkiä aatehistoriaa kohtaan, jossa dokumenteista on etsitty yhtenäistä totuutta tai diskursseja on pidetty yhteiskunnallisen, yhtenäisen muistin ylläpitäjinä.²⁷ Hänen arkeologisessa lähestymistavassaan tuodaan esille monien diskurssien eroja ja ristiriitaisuuksia, kun perinteinen historia on rakentanut yhtenäistä, homogeenista diskurssia.²⁸ Diskursseja

²¹ Lähtökohtani on lähinnä sosiologinen ja Michel Foucault’n kielitieteellis-historiallinen näkökulma. Kuten Päivi Rantanen on todennut, Foucault’n epämääräisiksi luonnehdittuja teorioita ei voi soveltaa vain yhdellä tavalla. Rantanen 1997, 21- 23. Tässäkin rakennan teoriapuitteet omalla tavallani.

²² Esimerkiksi uskonnolliset ja historialliset diskurssit sekä yhteiskunnalliset, biologiset ja kasvatukselliset selonteot ovat vaikuttaneet Suonisen mukaan sosiaalisen sukupuolijärjestelmän uusintamiseen. Suoninen 2002, 17 - 25; Jokinen & Juhila & Suoninen 1993a, 9 - 10; Jokinen & Juhila & Suoninen 1993b, 24.

²³ Vrt. Kaisa Vehkalahti on analysoinut liseniaattityössään tyttöyden rakentamista. Vehkalahti 2000, 30 - 31.

²⁴ Foucault (1969) 2005, 46 - 76, 211 - 215. Ks. myös Fairclough 1992, 43 - 45, 62 - 73, 86 - 100.

²⁵ Discours merkitsee ranskan kielessä jaarittelua, juttelua, esitelmää. Englannin kielen discourse viittaa puheeseen, esitelmään, keskusteluun. Michel Foucault suhteuttaa diskurssin kielijärjestelmään. Hän on esittänyt diskurssit lausuntoina, ilmaisuina suhteessa toisiin lausuntoihin ja ilmaisuihin. Foucault (1969) 2005, 46 - 56, 140 - 141, 107 - 177; Ks. myös Rantanen 1997, 15 - 22.

²⁶ Alkuteos *L’arhéologie du savoir* (1969).

²⁷ Myös Kaisa Laaksonen on käyttänyt pro gradu -tutkielmassaan Foucault’n diskurssi-käsitettä. Laaksonen 2000, 5 - 7.

²⁸ Myös Roger Chartier on esittänyt kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta ryhmien välisen representaatioiden moninaisuuden, jotka voivat olla myös ristiriidassa ja määrittää erilaisia identiteettejä. Chartier 1988, 5 - 14; Ks. myös Vehkalahti 2000, 24 - 25.

analysoidessaan Foucault esittää käsitteen ”läsnäolon kenttä”. Läsnäolon kentän kanssa samaan aikaan on hänen mukaansa ”samanaikaisten esiintymien kenttä”, joka voi tukea läsnäolon kentän näkökulmia, mutta ei välttämättä näy läsnäolevalla kentällä. Foucault’lle diskurssit ovat myös epäyhtenäisiä, ne voivat olla toisistaan ”tietämättömiä” tai sulkea diskursseja ulkopuolelleen.²⁹ Lapsuutta pohdittiin 1960-1970-luvun vaihteessa usealta eri näkökulmalta, eikä yhtenäistä lapsuuskäsitystä voi löytää. En lähde tutkimuksessani etsimään lukuisia erilaisia tai ”samanaikaisuuksien” kenttiä. Lapsuuskäsityksen moninaisuuden tuon esille ”läsnäolevissa” näkökulmissa, jotka esiintyvät valitsemissani lehdissä ja kritiikeissä. Kuten Foucault toteaa, sillä kuka saa puhua ja missä puhutaan, on merkitystä lausumia analysoitaessa.³⁰ Hänen esittää:

Diskursiivinen käytäntö on kokonaisuus nimettömiä, historiallisia, aina ajassa ja tilassa määräytyneitä sääntöjä, jotka ovat määritelleet lausunafunktion toimintaehdot annetulla aikakaudella ja annetulla yhteiskunnallisella, taloudellisella ja kielellisellä kentällä.³¹

Tältä pohjalta tutkin, miksi juuri tietyt lapsuusdiskurssit ovat 1960-1970-luvun vaihteessa läsnäolevia diskursseja. Toisaalta kritiikeissä olevat lapsuuskäsitykset eivät ole välttämättä muotoutuneet juuri 1960-1970-luvun vaihteessa, vaan pidemmällä aikavälillä. Michel Foucault on todennut, että diskurssit voivat jatkaa ajassa matkaa muotoa muuttaneena, jolloin ne eivät häviä kokonaan.³² Tämä on hyvä lähtökohta lastenkirjakritiikkejä ja lapsuuskäsitystä analysoitaessa.

Tutkimukseni lähtökohtana on siis Foucault’n esittämään läsnäolon kenttään verrattava edustava otos, joka on suhteessa aikaan ja kulttuuriin. Ajallisen ja kulttuurisen kontekstin avulla jaan lapsuusnäkökulmat teemoittain kolmeen osaan: yhteiskunnalliseen, yksilökeskeiseen ja lukijakeskeiseen näkökulmaan.³³ Luvun kolme yhteiskunnallisen näkökulman lähtökohtana ovat 1960-1970-luvun yhteiskunnalliset muutokset, jotka vaikuttivat yleiseen lapsuuskeskusteluun.³⁴ Toisaalta lapsen

²⁹ Foucault (1969) 2005, 33 - 35, 78 - 80, 177 - 183, 195 - 204; Foucault (1971) 1982, 229. Historian tutkimuksessa etenkin mikrohistoria ja sosiohistoria ovat tuoneen aiempaa moninaisemmin yhteisön eri toimijoiden näkökulmat esille. Ks. Chartier 1988, 5 - 6, 10 - 11.

³⁰ Foucault (1969) 2005, 70 - 76.

³¹ Foucault (1969) 2005, 155.

³² Foucault (1969) 2005, 100 - 103, 216 - 230.

³³ Kuten Michel Foucault esittää, tietyssä tilanteessa ja ajassa diskursseja muokataan, rajoitetaan ja määritetään tietyn muotoiseksi, jolloin historiallisella kontekstilla on merkitystä. Foucault (1969) 2005, 96 - 103, ja passim.

³⁴ Näkökulmiani ovat inspiroineet lapsuus- ja kasvatustutkimukset. Esimerkiksi Leena Alasen ja Marjatta Bardyn julkaisussa *Lapsuuden aika ja lasten paikka* (1990) on analysoitu yhteiskunnallista lapsuutta.

yksilöllisten tarpeiden ja ominaisuuksien huomioiminen oli keskeistä 1960-1970-luvun vaihteessa, kun ydinperheen lapset saivat aikaisempaa enemmän huomiota ja koulujärjestelmää uusittiin. Yksilö- tai lapsikeskeistä lapsuusnäkökulmaa analysoin luvussa neljä. Lapset saivat myös tilaa yhteiskunnassa ja ”kriitikkoina” lehtien palstoilla 1960-1970-luvun vaihteessa, ja lasten kirjallisuuskulttuuri oli keskeisenä teemana lehtikritiikeissä. Tämän vuoksi analysoin kuluttaja- tai lukijakeskeistä lapsuutta luvussa viisi. Suomalaisessa kritiikin ja kirjallisuushistorian tutkimuksessa on huomioitu usein 1960-1970-luvun kulttuurinen muutos, sukupolvikonflikti ja vasemmistolainen liikehdintä.³⁵ Tutkimukseni kannalta onkin mielenkiintoista, esiintyykö muutos myös 1960-1970-luvun lastenkirjakritiikeissä ja niiden lapsuuskäsityksissä.

Kritiikeissä esiintyvät lapsuustulkinnat eivät anna välttämättä oikeaa käsitystä todellisesta 1960-1970-luvun lapsuudesta, mutta lapsuuden representaatiot ovat todellisia kriitikoiden näkökulmasta. Kuten Michel Foucault on todennut, diskursseissa voi olla sisällä auktoriteettien haluja ja toiveita, fantasiaan liittyviä tulkintoja ja symbolisia elementtejä tai salattuja merkityksiä, jotka saavat erityisen merkityksen esimerkiksi pedagogisessa käytännössä.³⁶ Lastenkirjallisuuteen ja lastenkirjakritiikkiin liittyy tietty pedagoginen ote, jolla on merkitystä myös lastenkirjakritiikkejä tutkittaessa.

Leena Koski on analysoinut tutkimuksessaan aapisissa esiintyviä ideaalisen lapsuuden määritelmiä.³⁷ Ideaalista lapsuutta on analysoinut myös Jukka Sihvonen teoksessaan *Kuviteltuja lapsia* (1987), jossa hän on tulkinnut lastenkirjoissa ja elokuvissa esiintyviä lapsuuskuvia. Hän toteaa lapsuuskuvien olevan usein sepitteellisiä ja epätodellisia.³⁸ Myös lastenkirjakritiikit voivat kertoa, miten kriitikot kuvaavat tai tulkitsevat objektin, eli lapsen. Sisällä on käsitys tietynlaisesta lapsilukijasta. Kuten

³⁵ Ks. esim. Merja Hurrin väitöskirja *Kulttuuriosasto. Symboliset taistelut, sukupuolikonflikti ja sananvapaus viiden lehden kulttuuritoimituksissa 1945–1980* (1993); Niemi 1999, 158 - 186; Immonen 2002, 330 - 344.

³⁶ Foucault (1969) 2005, 92 - 95. Myös Norbert Elias on esittänyt, että todellisuus on erotettava todellisuuden tulkinnoista. Esimerkiksi nationalistisesta ajattelusta todellisuus esitetään usein sellaisena, kun sen ”pitäisi olla”. Elias (1939, 1969, 1976) 1989, 39 - 50.

³⁷ Koski: *Hyvän lapsen ja kasvattamisen ideaalit. Tutkimus aapisten ja lukukirjojen kosmologian muutoksista itsenäisyyden aikana* (2001).

³⁸ Sihvonen 1987, 9 - 20. Kritiikeissä ei käsitellä välttämättä ”ideaalista” lapsuutta, mutta huomioidaan oletettavasti ideaalinen lastenkirja, joka soveltuu lapsilukijalle.

Kaisa Vehkalahti on analysoinut tyttöyttä Roger Chartierin representaatio käsitteen³⁹ kautta, myös tässä tutkimuksessa lähtökohtana on tutkia tulkintoja lapsuudesta.⁴⁰

Diskurssianalyysin pohjana on usein kielijärjestelmä. Se liitetään laajaan kontekstiin ja diskursseja käsitellään usein yhtenäisenä ryhmänä. Tällöin yksilöt tai henkilötaustat voivat jäädä huomiotta.⁴¹ Esimerkiksi Arja-Liisa Räisänen esittää avioliitto- ja seksuaalivalistusopastutkimuksessaan diskurssianalyysin hyväksi tutkimusmetodiksi, koska siinä ”irtaudutaan tekstien kirjoittajista ja heidän henkilöhistoriastaan”.⁴² Diskurssianalyysin heikkoutena voi olla historiallisen subjektin huomiotta jättäminen, koska tutkimuskohteena ovat dokumentit, tekstit, mutta ei välttämättä toiminta. Historiallisessa näkökulmassa toiminnalla ja toimijoilla on kuitenkin merkitystä. Michel Foucault ottaa kantaa niin diskursseihin kuin niiden ulkopuolisiin käytäntöihin ja subjekteihin, joilla on esimerkiksi tietty asema ja tila yhteiskunnassa.⁴³ Myös Roger Chartier on esittänyt, että kulttuurihistoriassa keskitytään sosiaalisiin strategioihin, jotka määrittävät asemia ja suhteita sekä ovat myös muodostamassa luokan, ryhmän ja havaittavissa olevan miljööön identiteettejä.⁴⁴ Chartier’n lähtökohtana on kuitenkin etsiä representaatioiden lähteitä eli ketkä rakentavat niitä. Hän pohtii myös kenelle representaatiot suunnataan. En tutki tässä kuitenkaan syvällisesti kriitikoiden taustoja, kritiikkien vaikutusta niiden lukijoihin tai aatteellisia merkityksiä. Otan tutkimuksessani kuitenkin huomioon, ketkä merkityksellistävät lapsuutta 1960-1970-luvun vaihteen lastenkirjakritiikeissä.

1.3 Tutkimuksen rajaus, tutkimusaineisto ja tutkimustilanne

Tutkimukseni ajallisena rajauksena ovat vuodet 1968-1972, jolloin lastenkirjakritiikkien määrät lisääntyivät analysoimassani *Helsingin Sanomissa*. Vuosi

³⁹ Vrt. Ranskan kielen représentation-käsitteen synonyymina ovat esitys, kuva, muotokuva, symboli, kuvaelma, kuvata, havainnollistaa, esittää, tulkita.

⁴⁰ Vehkalahti 2000, 24 - 31.

⁴¹ Toisaalta esimerkiksi Päivi Rantanen on analysoinut Michel Foucault’n teorian avulla suomalaisuuden diskurssia merkkihenkilöiden kirjoituksista tutkimuksessaan *Suolatut säikeet. Suomen ja suomalaisuuden muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen* (1997). Rantanen 1997, 15 - 24.

⁴² Räisänen 1995, 24; Ks. myös Vehkalahti 2000, 25 - 26.

⁴³ Foucault (1969) 2005, 70 - 76, 155.

⁴⁴ Chartier 1988, 9. Norman Fairclough esittää diskurssin myötävaikuttavan erityisten sosiaalisten identiteettien, sosiaalisten subjektiasemien ja tyyppien rakentamiseen. Diskurssit rakentavat hänen mukaansa ihmisten välisiä suhteita ja vaikuttavat myös tietoisuuden ja uskomusten rakentamiseen. Fairclough 1992, 64 - 72.

1972 oli Kansainvälinen kirjallisuusvuosi, jolloin Kirjastoseura ja Kirjailijaliitto tekivät myös erityisiä lastenkirjallisuuskampanjoita maaseudulla ja kaupungeissa.⁴⁵ Valintakriteerinäni on myös vilkas lapsuus- ja nuoruuskeskustelu, jonka pohjalta lastenkulttuuria lähdettiin kehittämään. Aika onkin eräänlainen lähtökohta 1970-1980-luvun lastenkulttuurille, jossa lapset otettiin kulttuurin kuluttajina huomion kohteeksi. Lähtökohtani on tulkita lastenkirjakritiikkejä *Helsingin Sanomissa*, *Arvostelevassa kirjaluetelossa* ja *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä. Kritiikit ja erityisesti lapsuuden käsitteen tutkiminen asettavat kuitenkin rajoja laajan diskurssin analyysille. Suhteutan lastenkirjakritiikit kuitenkin lehtien muihin artikkeleihin, jotka käsittelevät lapsuutta. Jätän nuortenkirjallisuuden pääosin tutkimuksen ulkopuolelle. Kriitikot jakoivat 1960-1970-luvulla kritiikeissään kirjat usein lasten iän mukaan, ja tältä pohjalta huomioin vielä ns. ahmimisikäisten eli 9-13-vuotiaiden kirjallisuuden kritiikit.⁴⁶

Tutkimuskohteena on päivälehdistä *Helsingin Sanomat*, koska se oli 1960-1970-luvun vaihteessa suurin ja laajalevikkisin lehti, ja siinä oli toisia päivälehtiä enemmän lastenkirjakritiikkejä. Keskityn erityisesti joulun alla julkaistuihin kokooma-arvosteluihin⁴⁷, jotka saivat *Helsingin Sanomissa* yhden tai kahden sivun verran tilaa kulttuuripalstalla.⁴⁸ *Helsingin Sanomissa* on oletettavasti moninaisia näkökulmia lastenkirjallisuuteen ja lapsuuteen, sillä se pyrki 1970-luvulta alkaen myös ”riippumattomuuteen poliittisista päättäjistä ja muista painostusryhmistä”. Esimerkiksi *Uutta Suomea* on pidetty sitä konservatiivisempänä ja poliittisesti oikeammalla.⁴⁹ *Helsingin Sanomien* ”uuden linjauksen” ansiosta kulttuurisivulla kirjoittivat eri taustan omaavat kritiikit ja lapset.

Lastensuojeluliiton julkaisema *Lapsi ja nuoriso* -lehti edustaa sosiaali- ja kasvatustieteen näkökulmaa. Lehden valintakriteerinä on kuitenkin 1960-1970-luvun vaihteessa siihen lähes kuukausittain kritiikkejä kirjoittanut Kerttu Manninen, joka oli perehtynyt kirjallisuustieteeseen, kansanrunouteen ja suomen kieleen. Hän oli vaikuttava hahmo lastenkirjallisuuden alalla ja suorittanut myös kirjastonhoitajan tutkinnon.⁵⁰ Kerttu Manninen kirjoitti kritiikkejä myös toiseen alkuperäislähteeseeni,

⁴⁵ Vaijärvi 1972a, 1.

⁴⁶ Enemmän 1960-1970-luvun vaihteen lastenkirjallisuuden ikäryhmittelystä esim. Salonen 1972, 189 - 191.

⁴⁷ Kokooma- tai nippuarvostelu käsittelee Markku Huotarin mukaan useita eri teoksia. Huotari 1980, 11.

⁴⁸ Myös Sirkku Huovilaisen pro gradu -tutkielman lähdeaineiston valintakriteerinä on ollut lastenkirjakritiikkien lisääntyminen 1970-luvun alussa. Huovilainen 1984, 9.

⁴⁹ Ks. Salminen 1988, 154, 156 - 160, 172 - 176; Tommila & Salokangas 1998, 268 - 271, 274.

⁵⁰ *Lapsi ja nuoriso* -lehden Manninen tuli kritiikoksi jo vuonna 1956. Ks. Heikkilä-Halttunen 2000, 214 - 215, 217; Heikkilä-Halttunen 1991, 4 - 9.

kouluhallituksen julkaisemaan *Arvostelevaan kirjalueteloon*. *Arvostelevan kirjaluetelon* päätoimittaja oli myös lastenkirjallisuusosalalla aktiivisesti toiminut Vuokko Blinnikka. Hänen toimestaan *Kirjastolehden* välissä lähes kuukausittain julkaistussa kirjaluetelossa lastenkirjakritiikit olivat 1960-1970-luvun vaihteessa omassa ”Lasten ja nuorten kirjallisuutta” -osassa.⁵¹ *Arvosteleva kirjaluetelo* oli tarkoitettu opettajien ja kirjastojen käyttöön, ja lastenkirja-arvioita siihen kirjoittivat etenkin kirjasto- ja opetushenkilökunta. Esimerkiksi Kaija Salmi oli kirjastoalan asiantuntija, josta tuli vuonna 1974 Oulun maakuntakirjaston johtaja. Vanhemman kirjastohoitajasukupolven edustajana toimi *Arvostelevassa kirjaluetelossa* esimerkiksi Henry Granfors. Opetuksen näkökulmaa siinä edusti kirjoittajana esimerkiksi äidinkielenopettaja Marja Paavolainen.

Alkuperäismateriaalina ovat esimerkkinä myös kirjastohoitaja Kari Vaijärven tiedonannot ja kirje. Hän kirjoitti kritiikkejä sekä *Helsingin Sanomiin* että *Arvostelevaan kirjalueteloon*. Vaijärvi kuului 1960-1970-luvun vaihteessa ns. nuoreen kriitikkosukupolveen. Hän oli puhumassa ja kirjoittamassa lastenkirjallisuuden puolesta eri tahoilla, toimitti lastenkirjallisuuteen liittyviä julkaisuja, kirjoitti itse nuorisokirjoja⁵² sekä oli edistämässä lasten lukuharrastusta esimerkiksi kouluihin suunnatuilla kampanjoilla. Myöhemmin hän toimi muun muassa koulukirjastojen ylitarkastajana ja perusti *Tyyris tyllerö* -lastenkulttuurilehden vuonna 1978.⁵³

Michel Foucault on korostanut erilaisten diskurssien jaottelua myös negaation kautta, jolloin tutkijan tulisi huomioida esillä olevien diskurssien lisäksi siihen pääsemättömät näkökulmat ja diskurssien väliset valtasuhteet.⁵⁴ Esittämäni lapsuusteemojen lisäksi esimerkiksi uskonnollinen lapsuusnäkökulma voisi olla 1960-1970-luvun lapsuuskäsityksen lähtökohtana, koska kristillistä lastenkirjallisuuttakin tuotettiin.⁵⁵ En pohdi tutkimuksessani kuitenkaan laaja-alaisesti diskurssien tai kulttuuritoimijoiden välisiä valtasuhteita, etenkin diskurssiin pääsemättömien lehtien tai näkökulmien kautta.⁵⁶ Lähtökohtani ottaa lasten omat kirjakritiikit tarkastelun

⁵¹ Vuokko Blinnikka oli yhteiskuntatieteen maisteri, kouluhallituksen kirjastosihteeriksi, mukana Suomen Nuortenkirja- neuvoston ja Suomen kirjastoseuran toiminnassa sekä toimitti lastenkirjoja.

⁵² Hänen ensimmäinen nuorisokirjansa on *Broidi tekee ryöstön* (1971).

⁵³ Kari Vaijärven sähköpostikirje kirjoittajalle, 26.10.2005; 1970-luku – mitä se oli 2003, 31, 33 - 34.

⁵⁴ Foucault (1969) 2005, 157 - 166.

⁵⁵ Uskonnollista lastenkirjallisuutta kustannettiin mm. Suomen Luterilaisen evankelisyhdistyksen ja Suomen Evankelisluterilaisen ylioppilas- ja koululaislähettyksen toimesta. Ks. Kilpiö 1971, 379; Lastenkirjallisuuden kustannuspolitiikasta 1971, 430. Myös poliittisten lehtien, kuten *Sosiaalidemokraatti*-lehden, lastenkirjallisuusarvot toisivat uuden näkökulman tutkimukseen.

⁵⁶ Tässä tutkimuksessa valtasuhde on huomioitu lähinnä lapsen ja aikuisen välillä.

kohteeksi on kuitenkin historiassa vähemmän huomion kohteena olleen ryhmän näkökulman analysointia. Lisäksi *Arvostelevan kirjaluettelon* kriitikot ovat esimerkiksi päivälehtiä harvinaisempia tutkimuksen kohteita. Kari Vajärven kommentit tuovat uutta aineistoa lastenkirjallisuuden historiassa usein huomiotta jääneen aktiivisen toimijan kautta.

Tutkimuksen lähtökohta on kulttuurihistoriallinen, mutta näkökulmani vuoksi suhteutan tutkimukseni myös lastenkirjallisuus- ja kriittikutkimukseen, sosiologiseen ja kasvatustieteelliseen tutkimukseen. Väitöskirjatason lastenkirjallisuuteen liittyvää lehdistökritiikin tutkimusta on vähän.⁵⁷ Ruotsalainen Lena Kåreland analysoi lehtikritiikkejä väitöskirjassaan *Gurli Linders barnbokskritik. Med en indelning om den svenska barnbokskritikens framväxt* (1977) lastenkirjallisuuden ja sen kritiikin historian, sisältöanalyysin sekä henkilö- ja mikrohistorian kautta. Lähempänä tutkimaani ajankohtaa eli 1960-1970-luvun vaihdetta ja temaattisesti tutkimukseni kanssa samankaltainen on kirjallisuustieteellinen Sirkku Huovilaisen pro gradu -tutkielma *Helsingin Sanomien nuorisokirjakritiikki vuosina 1970 - 1979* (1984). Siinä, kuten monissa muissakin kirjallisuustieteellisissä tutkielmissa, on metodina kuitenkin sisältöanalyysi, jolloin tekijöiden taustat jäävät huomiotta.⁵⁸ Oma lähtökohtani ei ole kirjallisuustieteellinen. Se ei ole myöskään mikrohistoriallinen, kuten Lena Kårelandin tutkimus, mutta toisaalta se ei tarkastele aatteita tai mentaliteetteja. Koska analysoin hieman myös kirjoittajien taustoja, voisi sanoa, että tutkimus on yksilöä korostavan ja yleistä mentaliteettia analysoivan näkökulman välissä. Temaattisesti ja metodologisesti Kaisa Vehkalahden kulttuurihistoriallinen lisensiaattitutkimus *Kohtalokas tyttöikä – tyttöyden representaatiot 1920-luvun naistenlehdissä* (2000) on lähellä tutkimustani, vaikka Vehkalahden lähtökohta on osaksi sukupuolitutkimuksellinen. Siinä pohditaan representaatioita Rogert Chartier'n teorian kautta, mikä nostaa omaa tutkielmaani

⁵⁷ Aikuisten kulttuurikritiikin tutkimuksista mainittakoon Merja Hurrin yhteiskuntatieteellinen väitöskirja *Kulttuuriosasto. Symboliset taistelut, sukupolvikonflikti ja sananvapaus viiden pääkaupunkilehden kulttuuritoimituksissa 1945–80* (1993) ja Jukka Sarjalan kulttuurihistoriallinen väitöskirja *Musiikkimaun normitus ja yleinen mielipide; musiikkikritiikki Helsingin sanomalehdistössä 1860–1888* (1994).

⁵⁸ Näkökulmaani vastaavia kirjallisuustieteen gradu-tutkielmia ovat myös diskurssianalyysiin pohjautuva Kaisa Laaksosen *Kriitikot lapsuuden satumaassa: kirjallisuuskäsitys Helsingin Sanomien, Kalevan ja Onnimannin lastenkirjallisuuskritiikissä vuosina 1978, 1988, 1998* (2000) ja Susanne Ahlroth-Särkelän *Uppträcksresor i en värld som ständigt är ny; Irmelin Sandman Lilius barnbokskritik i Dagens nyheter och Hufvudstadsbladet 1973–93* (1996), jossa hän tutkii kritiikkejä myös kirjallisuus- ja henkilöhistorian kautta. Kummatkin käyttävät lähinnä kirjallisuusteoreettista viitekehystä. Turun yliopiston kulttuurihistorian laitokselle tehty Leena Kärmmän *Lapsuuskäsitys ja lastenkirjallisuus 1940-luvulta 1970-luvulle: Tutkimuskohteena Marjatta Kurenniemi* (1992) on ajallisesti ja temaattisesti tutkimukseni kanssa yhteneväinen, mutta se keskittyy lähinnä vain Marjatta Kurenniemen tuotantoon.

enemmän esille representaatioiden rakentajat ja kirjoitusten vaikutuksen niiden lukijoihin.

Tutkielma sivuaa myös kirjallisuussosiologista näkökulmaa, jota esimerkiksi Päivi Heikkilä-Haltonen on käyttänyt omassa, lastenkirjallisuuden instituutiota laajasti analysoivassa väitöskirjassaan *Kuokkavieraasta oman talon haltijaksi; Suomalaisen lasten ja nuortenkirjallisuuden institutionalisoituminen ja kanonisoituminen 1940-1950-luvulla* (2000). Kuten lastenkirjallisuustutkimuksessa yleensä, en pyri analysoimaan lastenkirjallisuuden instituutioita, lastenkirjallisuuden tilannetta tai asemaa, vaan etsin lehtikritiikeistä ajallisia lapsuuskäsityksiä.⁵⁹

Koska käsittelen lapsuuskäsitystä, ja suhteutan sen yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja aikuisuuteen, tutkimukseni liittyy myös muuhun lapsuustutkimukseen. Esimerkiksi Leena Alasen sosiologiset näkökulmat ovat inspiroineet tutkimustani, kuten hänen tutkimusraporttinsa *Modernizing Childhood. Exploring the 'Child Question' in Sociology* (1992). Myös Saara Tuomaala on kiinnittänyt huomion kasvatukseen, modernisaatioon ja lapsuuteen omassa kasvatustieteen väitöskirjassaan *Työtätekevästä puhtaaksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939* (2004).⁶⁰ Mielenkiintoinen, kriittinen, näkökulma lapsuuteen ja lastenkirjallisuuskritiikkiin on myös psykoanalyysimenetelmällä lastenkirjallisuutta ja sen kritiikkiä analysoiva Karín Lesnik-Obersteinin teos *Children's Literature; Criticism and the Fictional Child* (1994), jossa hän pohtii lapsen ja aikuisen välistä valtasuhdetta.

Lapsuuskäsitykset ovat myös suhteessa kasvatuskäsityksiin, etenkin 1960-1970-luvulla, jolloin erilaiset kehityspsykologiset teoriat ovat esillä. Jo aiemmin mainitsemani kasvatustieteellinen Leena Kosken tutkimus *Hyvän lapsen ja kasvattamisen ideaalit; Tutkimus aapisten ja lukukirjojen moraalisesta kosmologian muutoksista* (2001) ja Juhani Tähtisen väitöskirja *Miten kasvattaa pikkulapsia. Kasvatusmoraliteetin- ja suuntausten lähtökohtien muutoksia Suomessa 1850-1989 suomenkielisten kasvatustieteellisten ja hoito-oppaiden sekä aikakauslehdistön ilmaisemana* (1992) käsittelevät myös 1960-1970-luvun kasvatusta ja lapsuutta. Risto Ikonen analysoi väitöskirjassaan *Åbo-tidningar 1971-1808 ja kasvattava yhteiskunta. Kasvatuksen maailma kustavilaisen kauden turkulaislehdissä* (1997) lehdistömateriaalia

⁵⁹ Esimerkiksi Peter Hunt on esittänyt analyttisiä ja kriittisiä tulkintoja lastenkirjallisuuskritiikin tutkimuksesta, mutta pelkästään lehdistöön liittyvä lastenkirjallisuuskritiikkitutkimus on hänen esityksissään harvinaisempaa. Ks. Hunt: *Criticism, Theory & Children Literature* (1991) ja hänen toimittamansa *Children's literature. Development of Criticism* (1990).

⁶⁰ Kuten Alasen ja Tuomaalan tutkimukset, myös tämän tutkimuksen voi liittää modernisaation tutkimukseen.

ja tulkitsee sitä historiallisten toimijoiden lähtökohdista, kuten myös minä teen omassa tutkimuksessani. Työhöni liittyvää suomalaista lasten kulutustutkimusta ei tällä hetkellä ole, mutta esimerkiksi Kari Silvennoinen on tehnyt lisensiaattityön toisen maailman sodan jälkeisestä nuorten kulttuurin muutoksesta nimellä *Amerikkalaisen nuorisokulttuurin leviäminen Suomeen 1955-1961* (1994).

1.4 Lastenkirjakritiikit ja lapsuuskäsite

Anglosaksisessa kirjallisuustieteessä lastenkirjakritiikki liittyy käsitteenä lastenkirjallisuuteen, mutta se on myös lastenkirjallisuuteen liittyvän lehtikritiikin ja keskustelun tutkimusta.⁶¹ Pohjoismaissa kritiikin käsite merkitsee Thomas Forserin mukaan päivälehtiarvioita, kritiikin historiankirjoitusta, esteettisyyteen tai yhteiskunnallista vapautta ja oikeuteen liittyvää tutkimusta.⁶² Tässä tutkimuksessa tulkinnan kohteena ovat lehtikritiikit.

Lehtikritiikille on esitetty erityisiä määritelmiä. Esimerkiksi Markku Huotari on todennut kritiikissä olennaiseksi teoksen nimen ja tekijän mainitsemisen.⁶³ Petteri Lehtonen toteaa kritiikin olevan myös uutinen, kuluttajavalistusta ja palautetta taiteilijalle.⁶⁴ Kimmo Jokisen haastattelututkimuksessa kriitikot mainitsivat kritiikin lähtökohdaksi taiteen arvostamisen, luovuuden ja omien kykyjen ylläpidon. Tomas Forser kuvasi vuonna 1972 ruotsalaisten lastenkirjakritiikkien olevan vain ”joulu lahjavinkkejä”, eräänlaisia mainoksia.⁶⁵ Toisaalta kritiikissä on pelkän informaation lisäksi muitakin ominaisuuksia ja merkityksiä. Lastenkirjallisuuskritiikissä voi esiintyä aikuiskirjallisuuskritiikkiä enemmän arvo-oletuksia hyvästä kirjallisuudesta. Lastenkirjakritiikki on usein aikuisille suunnattua, mutta kirjaluennan kohdeyleisönä ovat lapset. Aikuiset lukevat kritiikkejä ja ostavat kirjallisuutta usein lasten puolesta. Lastenkirjakritiikkejä kirjoittanut Kerttu Manninen on todennutkin, että hän on tehnyt

⁶¹ Ks. esim. Hunt 1991, 1 - 16.

⁶² Forser 2002, 9.

⁶³ Huotari esittää useita kritiikin määrittelyjä ja teorioita. Huotari 1980, 11 - 21.

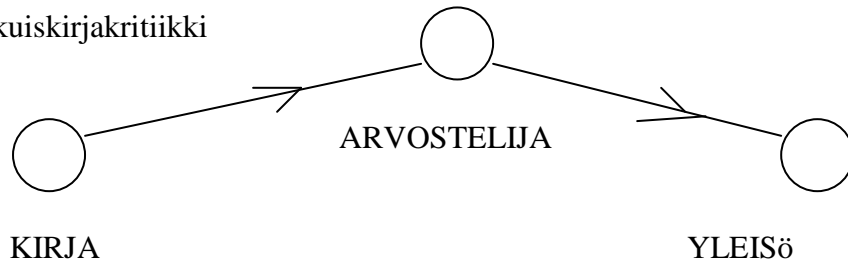
⁶⁴ Lehtonen 1994, 11. Naiskriitikoista 29% ja mieskriitikoista 43% näkivät vuonna 1987 tehtäväkseen myös yleisön informoinnin. Jokinen 1988, 27 - 39, 68 - 70.

⁶⁵ Forser 1972, 122 - 137. Tomas Forserin kritiikin määrittelystä myös Huovilainen 1984, 7; Ahlroth-Särkelä 1996, 16; Kärmä 1992, 97 - 98. Tomas Forser on esittänyt myöhemmin, että kritiikki on kritiikki toisesta tekstistä, mutta tekstinä eri aikakausien kritiikit eroavat toisistaan. Forser 2002, 17 - 18.

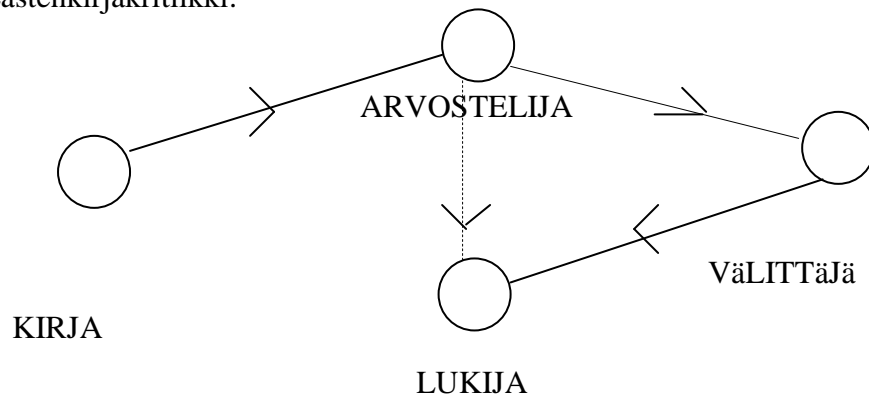
kritiikkejä lasten vanhemmille, mutta ollut samalla myös lasten asialla. Hän on esittänyt lastenkirjallisuuskriitikon tehtävän hyvin kaksijakoisena.⁶⁶

Norjalainen lastenkirjallisuuskritiikkejä tutkinut Mette Winge on esittänyt näkökulman aikuiskirjallisuuskritiikin ja lastenkirjakritiikin eroavaisuudesta⁶⁷:

KUVIO 1. Aikuiskirjakritiikki

KUVIO 2. Lastenkirjakritiikki:

Mette Wingen kaaviossa aikuistenkirjakritiikin arvioija lukee kirjan ja kritiikin hän kohdistaa lukevalle yleisölle. Lastenkirjallisuuskritiikissä kritiikki kohdistuu ensisijassa välittäjälle, eli aikuiselle, mutta välittäjän kautta myös lapsilukijalle. Lapsi huomioidaan kritiikissä välillisesti.⁶⁸

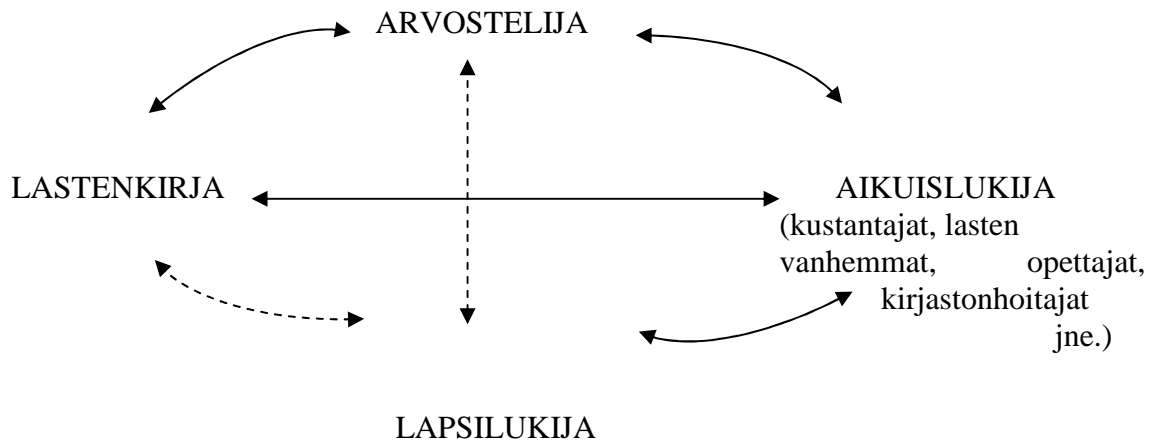
Lastenkirjallisuuskritiikeissä huomioitiin lasten yksilöllisyys ja heidän subjektiiviset lukemiskokemuksensa aiempaa enemmän 1960-1970-luvun vaihteessa, sillä lapset olivat usein arvioitavien kirjojen koelukijoina ja itse jopa kritiikkien kirjoittajina.⁶⁹ Siksi huomioisin Wingen kaavion pohjalta esittämässäni kaaviossa vastavuoroisuuden lastenkirjojen lukijoiden ja kriitikon välillä:

⁶⁶ Manninen (1967) 1996, 16 - 17.

⁶⁷ Winge 1973, 15; Ahlroth-Särkelä 1996, 11 - 12.

⁶⁸ Winge 1973, 15; Ahlroth-Särkelä 1996, 11 - 12.

⁶⁹ Nuoret olivat myös kirjojen kirjoittajina. Kauppiaiden kustannus Oy julkaisi 1970-luvun alussa jopa alle 13-vuotiaiden lasten kertomuksia *Kontakti*-kirjasarjassa.

KUVIO 3. Lastenkirjallisuuden lukijoiden ja kriitikoiden välinen vuorovaikutus.

Lastenkirjallisuuden arvostelijat ovat lastenkirjallisuuden lukijoita, he voivat olla aktiivisessa yhteydessä lastenkirjallisuusalaan tai ovat itse jopa lastenkirjallisuuden kirjoittajia. Nämä asiat vaikuttavat kirja-arviointeihin. Myös kustantajien suositukset, lasten vanhempien tai muiden lastenkirjallisuusasiantuntijoiden ja aikuisten kommentit voivat vaikuttaa lastenkirjallisuuden ja kritiikin sisältöön. Toisaalta 1950-luvulta alkaen lastenkirjakriitikot huomioivat myös lapsilukijan mielipiteet kirjoja ja kritiikkejä kirjoittaessaan.⁷⁰ Arvioihin vaikuttavat myös muut asiat, kuten lehdistön suopeus lastenkirjakritiikeille ja -kirjallisuudelle, kustannustoiminta ja sensuuri joko kirjallisuusalan tai lehden taholta.⁷¹ Kuten Tomas Forser esittää, teksti kertoo mitä se pitää yleisesti hyväksyttynä ja tietynä aikana arvostettuna. Kritiikki sisältää tekstinä enemmän kuin itse arvion kirjasta.⁷² Myös tekijöillä on vaikutusta kritiikin määrittämisessä.

Lapsuuskäsityksellä on vaikutusta siihen, miten lapsilukija koetaan, ja 1960-1970-luvun vaihteessa sillä oli merkitystä jopa siinä, miten lapset koettiin kirjallisuuskriittikkoina.⁷³ Lastenkirjallisuutta arvioivat kriitikot valitsivat 1960-1970-

⁷⁰ Esim. Toini Havu otti huomioon arvioinneissaan lasten mielipiteet jo 1950-luvun lopussa. Ks. Heikkilä-Halttunen 1995, 5.

⁷¹ Lehden ”suopeudesta” lapsuutta kohtaan 1960-1970-luvun vaihteessa kertoo se, että lapset olivat itse arvioimassa lastenkirjallisuutta esimerkiksi *Helsingin Sanomien* kulttuuripalstalla, tosin oletettavasti aikuisten valitsemaa aineistoa. John Hall on analysoinut lähemmin kirjallisuuden ”portinvartijoita”. Hall 1979, 101 - 120; Ks. myös Heikkilä-Halttunen 2000, 95 - 96.

⁷² Forser 2002, 17 - 18.

⁷³ Peter Hunt on pohtinut, että lukeeko aikuinen lastenkirjallisuutta oman lapsuuden kokemuksen kautta, ja onko aikuisen ylipäätään mahdollista unohtaa ”aikuisuutensa” lastenkirjallisuutta lukiessa. Hän on esittänyt aikuisten vertailevan tekstejä, niiden luettavuutta, ja etsivän niistä sisäistä lukijaa. Aikuiset kuitenkin yrittävät lukea lastenkirjoja lasten näkökumista, ja keskustelevat siitä analyyttisesti aikuisten kesken. Hunt 1991, 45 - 48; Ks. myös Ahlroth-Särkelä 1996, 13.

luvun vaihteessa kritiikkeihinsä aiempaa useammin lapsen ikään, makuun, kokemus- ja tietotasoon soveltuvaa kirjallisuutta, josta oli aikuisten näkökulmasta lapselle hyötyä tai iloa. Taustana on tietynlainen lapsuuskäsitys. Toisaalta, kuten Karín Lesnik-Oberstein on esittänyt, aikuiset ovat aina hierarkkisessa ja hallitsevassa asemassa ja luomassa lapsiin suunnattua kontrollia, itsekontrollia, painetta, ja jopa iloa ja epämääräistä valtaa.⁷⁴ Erityinen ”lapsuuden vapautuminen”, lapsuuden ymmärtäminen, ei sinänsä ole poistanut Lesnik-Obersteinin mielestä aikuisen ja lapsen välistä valta-asetelmaa. Pikemminkin se on johtanut hänen mukaansa aiempaa erityisempään valta-asetelmaan ja aikuisen kontrolliin suhteessa lapsuuteen.⁷⁵ Lastenkirjakritiikissä aikuiskirjailijat ja -kriitikot ovat lapsilukijan ”yläpuolella”, jossa lapsen asema määräytyy aikuisen kautta. Lapset saivat kuitenkin jo 1950-luvulta alkaen aiempaa useammin mahdollisuuksia määritellä hyvä lastenkirjallisuus, millä on tutkimukseni kannalta merkitystä. Se kertoo myös lasten kannalta positiivisesta muutoksesta aikuisen ja lapsen välisessä valtasuhteessa.

Lapsuuskäsitys liittyy ajalliseen kontekstiin. Lapsuuden käsitettä on rakennettu ja uudelleenrakennettu eri aikakausina, kuten Colin Heywood on esittänyt. Lapsuutta on määritellyt muun muassa se, nähdäänkö lapsi syntisenä vai viattomana. Kristillisessä traditiossa perisyntiopin lähtökohtana oli kitkeä lapsista pahuus pois kurin avulla. Toisaalta lapsi on nähty myös viattomana ja heikkona, jota pitää suojella maailman pahuudelta. Se, kuinka riippuvaiseksi lapsuus on nähty aikuisuudesta, on vaikuttanut lapsuuskäsitykseen.⁷⁶ Lapsuuden viattomuuden suojeleminen ja samalla erottaminen aikuisuudesta esiintyivät Philippe Ariès'n mukaan 1600-luvulla etenkin jansenistien ja jesuiittojen koulutuslaitoksissa ja pedagogien teksteissä. Tämä oli hänen mielestään myös lähtökohta modernin lapsuuskäsitteen löytämiselle. Kouluissa lapset haluttiin eristää aikuisten maailmasta ja katuelämästä, joissa avoin seksuaalisuus ja huonot tavat olivat lasten nähtävillä. Myös lapsille sopimaton kirjallisuus huomioitiin kirkonisien toimesta ja lasten ikään alettiin kiinnittää huomiota.⁷⁷ Vaikka 1960-1970-

⁷⁴ Lesnik-Oberstein 2004, 27.

⁷⁵ Lesnik-Oberstein 2004, 27, 38. Myös Michel Foucault on esittänyt, että kurinpito, valvonta ja ihmisten ”normalisoiminen” on siirtynyt papeilta lääkäreille, psykologeille, sosiologeille ja pedagogeille. Foucault (1975) 2001, 307 - 312, 417 - 421.

⁷⁶ Heywood 2001, 32 - 34, 37 - 40.

⁷⁷ Ariès (1962) 1996 19, 100, 146, 354 - 355. Toisaalta Ariès'ta on kritikoitu esimerkiksi siitä, että hän on esittänyt aikuisten käsittäneen lapsuuden erityisyyden vasta 1600-1800-luvuilla. Lisäksi hän on esittänyt näkemyksiä vain yläluokan lapsuudesta. Tutkijat ovat todenneet, että lapsen ikä on huomioitu jo aiemmin esimerkiksi initiaatoriteissa ja alemmassa luokassa esimerkiksi työhön värväytymisen yhteydessä. Ks. esim. Gillis 1981, 1 - 5; Pollock 1983, 96 - 99.

luvun lapsuutta ei voi verratakaan 1600-luvun kirkolliseen lapsuuteen ja ikäjaotteluun, lapset erotettiin kummallakin ajalla aikuisista esimerkiksi uusien teorioiden mukaisesti. Tämä kertoo erityisestä kiinnostuneisuudesta lapsuutta kohtaan.⁷⁸

Lapsuuden määrittäminen ja tulkitseminen on liittynyt siihen, nähdäänkö lapsi tulevana aikuisena vai analysoidaanko lapsuutta hänen lähtökohdastaan käsin, esimerkiksi tietyn ikäisenä. Leena Alanen on esittänyt, että klassiset sosiologit, kuten Emile Durkheim tai Talcott Parsons, ovat nähneet usein aikuisen tehtävänä sosiaalista lapsi yhteisöön, jolloin lapsia on tarkasteltu tulevina aikuisina. Feministiset, psykologiset tai uudet sosiologiset teoriat ovat korostaneet tulkintaa lapsen näkökulmasta käsin. Lapset on nähty sorrettiina tai tasa-arvoisina suhteessa aikuisiin tai yksilöinä. Nykyinen sosiologia tutkii Alasen mukaan lasta usein ”modernina sosiaalisena ilmiönä”.⁷⁹ Nämä kaikki Alasen tutkimusnäkökulmat esiintyivät jollakin tavalla jopa 1960-1970-luvun vaihteen lastenkirjakritiikeissä, koska Suomesta kehiteltiin tuolloin pohjoista hyvinvointivaltiota, jolloin yhteisölliset, lapsen oikeudelliset ja yksilölliset tarpeet tulivat huomion kohteeksi. Lastensuojelu, -kasvatus ja -hoito sekä lasten yhteisöllinen osallistuminen olivat konkreettisesti esillä. Kuten Mirja Satka ja Björk Eydal Gudny ovat esittäneet, 1960-1970-luvuilla lapsuus merkityksellistettiin Pohjoismaissa kiinnittämällä huomio lapsen globaaleihin oikeuksiin, hyvinvointiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin, ympäristöllisiin tekijöihin, lasten yksilölliseen autonomiaan ja koskemattomuuteen.⁸⁰ En suinkaan yritä etsiä näitä kaikkia näkökulmia lastenkirjakritiikeistä, mutta moninainen ajallinen keskustelu tekee tutkimusanalyysin haastavaksi. Kuten sanottu, olen jakanut tutkielmani pääteemoihin, joka rajaa moninaisen keskustelun esille tuomisen.

Lastenkirjallisuus ja sitä koskeva kritiikki sisältää usein myös kasvattavan aineksen. Kasvatus ei ole kaukana kirjallisuuskritiikeistä ja niiden lapsuuskäsityksistä. Lastenkirjallisuuden tulee olla aikuisten mukaan usein ”kehittävää”, kuten Leena Eräsaari on ilmaissut.⁸¹ Lapsuuskäsitystä analysoitaessa kasvatus ja kasvatuskäsitteet ovat keskeinen näkökulma. Tutkielmani kannalta esimerkiksi Jaana Kemppainen on esittänyt mielenkiintoisia tulkintoja kasvatuksesta omassa *Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa* -haastattelututkimuksessaan. Hän tuo esille, että

⁷⁸ Toisaalta ikästandardit ja ikätutkimukset olivat 1960-1970-luvuilla myös lisäämässä aikuisten kontrollia esimerkiksi normaalin ja poikkeavuuden määrittelyssä. Esimerkiksi ”lukemishäiriöisille” lapsille suositeltiin 1970-luvun alussa tiettyä kirjallisuutta. Ks. Hietanen & Rantakari 1972.

⁷⁹ Alanen 1992, 11 - 25, 32 - 35, 53 - 58, 83 - 90, ja passim.

⁸⁰ Satka & Gudny 2004, 52 - 53.

⁸¹ Eräsaari 1979, 8.

elinympäristön, elintason ja koulutustason muutokset ovat vaikuttaneet perhesuhteisiin, jotka ovat vaikuttaneet myös lapsuuteen. Kasvattamisen malleiksi ovat tulleet Kemppaisen mukaan sukulaisten lisäksi myös median, kulutuksen ja kaveripiirin mallit. Julkiset, kollektiiviset uskomukset ja kasvatustiedot sekoittuvat kodin ja perheen sisäpuolisiin tietoihin.⁸² Kasvatusnäkemysten muutos näkyy myös 1960-1970-luvun lastenkirjakritiikeissä. Se näkyy oletettavasti kritiikkien lapsuuskäsitysten heterogeenisyydessä. Lapsuus ja nuoruus olivat juuri tuolloin keskeisenä keskustelunaiheena lehdissä, radiossa ja televisiossa. Kriitikkojen kasvatusnäkemuksiin vaikuttivat oletettavasti myös heidän koulutustaustansa, tuttavien näkökulmat ja esimerkiksi lastenkirjallisuudessa esiintyvät ”lapsuusmallit”. Kritiikkeihin vaikuttivat myös lehtien linjaus.

Lapsuuskäsitys on toisaalta subjektiivinen käsite. Jokainen aikuinen käsittää lapsuuden tavallaan, omasta taustastaan käsin. Kuten myös Jaana Kemppainen toteaa, kasvatususkomuksiin vaikuttavat myös omat lapsuuskokemukset ja kokemukset vanhempana.⁸³ Subjektiivisilla näkökulmilla on tutkimukseni kannalta merkitystä siinä, että jo yhden kritiikin sisältä löytyy moninainen käsitys lapsuudesta. Vaikka jotkut kritiikit esiintyvät tutkimuksen tietyssä osassa enemmän kuin toisessa, kaikkien kritiikkien kannalta ei ole mielekästä kuitenkaan jakaa niitä erityiseen lapsuusnäkökulmaan, vaan kritiikissä esiintyvän lapsuuskäsityksen moninaisuuden voi tuoda esille eri tutkimuksen osissa. En lähde kuitenkaan pohtimaan henkilöiden subjektiivisia lapsuuskäsityksiä, vaan pohdin pikemminkin heidän teksteissään esiintyviä lapsuuden representaatioita. Michel Foucault’n tapaan tutkin yksilöllisen subjektin ajatusten tai kollektiivisen subjektiviteetin sijaan pikemminkin lausumakenttien vaikutuksia, joiden avulla tietyt lausumat pääsevät diskurssissa esille.⁸⁴ Tutkimus perehtyy siihen, mitä tietyssä asemassa olevat lastenkirjakriitikot sanovat lapsuudesta.

⁸² Kemppainen 2001, 22 - 23, 152 - 153.

⁸³ Kemppainen 2001, 23 - 24, 152 - 154.

⁸⁴ Foucault (1969) 2005, 160 - 164.

2. LASTENKIRJALLISUUDEN JA SEN KRITIIKIN SUUNTAVIIVOJA

2.1 Aapisesta Aku Ankkaan

Tarinoiden adaptoiminen lapsille on ollut pitkään tarinakerronnan lähtökohtana, vaikka lapsuus ja lastenkirjallisuus on määriteltykin eri tavalla suhteessa omaan aikaamme.⁸⁵ Lastenkirjallisuuden alku on sijoitettu usein vasta 1600-1700-luvun vaihteeseen, jolloin yläluokka piti kansantarinoita lapsille ja rahvaalle sopivina kertomuksina tai kun pedagogit kiinnittivät huomiota lapsen lukutaitoon ja kirjalliseen ymmärtämiseen.⁸⁶ Lastenkirjallisuus sai laajempaa huomiota etenkin lehdistön ja sen lukijamäärän lisääntyessä. Ruotsi-Suomessa lastenkirjallisuuskritiikkejä esiintyi ensi kertaa porvarislehdistössä 1700-1800-luvun vaihteessa.⁸⁷ Ensimmäiseksi suomalaiseksi lastenkirjallisuuskritiikiksi on esitetty Reinhold von Beckerin *Turun Wiikko-Sanomissa* vuonna 1821 ilmestynyttä arviota lastenkirjasta eli aapisesta. Gezeliuksen vanhemman *Lasten paras tawara* -aapisen (1666) sijaan Becker suosittaa lasten luettavaksi Jaakko Juteinin *Lasten kirjaa* (1816).⁸⁸ Kristillisiin arvoihin paneutuvan *Lasten kirjan* päämääränä oli johdattaa lukijansa uskonnollisten kirjojen pariin, vaikka kirjaa on pidettykin edellistä maallisempänä aapis-versiona.⁸⁹ Uskonnollis-moraalisella kasvatuserinteellä, jossa kirkko huolehti kasvatuksesta ja opetuksesta, oli 1800-luvun kritiikeissä vielä keskeinen funktio. Uskonnollisen kirjallisuuden avulla viaton, mutta myös kuriton lapsuus ja ihmisyyden pyrittiin johdattamaan nöyrän ja Jumalalle kuuliaisen ihmisyyden tielle.⁹⁰

Lastenkirjallisuuskritiikillä oli merkittävä rooli myös 1800-1900-luvun vaihteen romanttisessa, kansallishengellisessä koulutusideologiassa, jossa uskonto, isänmaa ja perheinstituutio nostettiin esiin. Lastenkirjallisuuden puolestapuhujaksi tuli Suomessa ja Ruotsissa 1850-luvulla filosofian tohtori, opettaja, toimittaja ja lastenkirjailija Zacharias Topelius. Topelius oli mieltynyt kansanopetuksen puolustajan,

⁸⁵ Esimerkiksi Peter Hunt on esittänyt tulkintoja, joiden mukaan jopa ennen vuotta 2000 eKr. kirjoitetuissa teksteissä on ollut sisällä lapsille suunnattu opettava aines. Tosin tarinat eivät olleet pelkästään lapsille suunnattuja. Hunt 1990, 14 - 34.

⁸⁶ Ks. esim. Ariès (1962) 1996, 92 - 93; Darton 1982, 51- 67.

⁸⁷ Ks. Kåreland 1977, 12 - 17.

⁸⁸ Ks. Havaste 2003, 143; Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1989, 12; Lehtonen 1966, 91 - 93.

⁸⁹ Juteini 1816, 24; Ulla Lehtonen esittää, että tuon ajan kritiikki kohdistui erityisesti suomen kielen oikeaoppisuuteen. Lehtonen 1966, 91 - 93.

⁹⁰ Toisaalta jo Martti Luther suosi maallisten Aisopoksen eläintarinoiden lukemista lapsille ja aikuisille niiden kasvatuksellisen ja moraalisuuden opettavaisen sisällön vuoksi. Ks. Darton 1982, 9 - 31; Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1989, 11 - 12.

filosofi Johan Vilhelm Snellmanin, ja hänen kauttaan myös Hegelin, ajatuksiin.⁹¹ Georg Wilhelm Friedrich Hegelin mukaan kansalaisoikeudet ja velvollisuudet tarjoava sivistynyt yhteiskunta oli mahdollinen vapaiden yksilöiden avulla, jotka oli kasvatettu varhaisvuosina perheessä rakkauden, luottamuksen ja kuuliaisuuden ilmapiirissä. Valtion ylläpitämän järjestelmän avulla yksilöistä tuli Hegelin mukaan modernissa kansalaisyhteiskunnassa lapsuuden perheestä riippumattomia subjekteja, toimeliaita, mutta myös eettisesti ajattelevia valtion kuuliaisia jäseniä.⁹² Topeliuksen lastenkirjallisuus ja hänen kritiikkinsä olivat osaltaan tukemassa Hegelin ajatuksissa esiintyvän kansallisvaltion päämääriä. Uudenlainen ihmisyyden määritelmä oli 1800-1900-luvun vaihteen Suomessa sivistyneen kansalaisen käsite.⁹³ Topeliuksen kritiikeissä esiintyy uskonnollis-valistuksellinen isänmaallisuus. Lapset olivat hänelle isänmaan tulevaisuuden ”voima”, joita tuli suojella Jumalan käden alla.⁹⁴ Herätysliikkeiden ja fennomaanien päämääränä oli sivistää aiempaa suurempi kansanosia koulutuksen ja kirjojen avulla, tosin oppivelvollisuus tuli voimaan vasta 1921.⁹⁵

Lastenkirjat eivät Topeliuksen mukaan saaneet olla kuivakkaan moraalisia ja äärimmäiseen säädyllisyyteen ohjaavia. Hän ei suosinut lastenkirjoja, jotka kiihottivat liikaa lapsen mielikuvitusta tai olivat liian tunteellisia ja pateettis-uskonnollisia. Lapsilla tuli hänen mukaansa olla oikeus perehtyä heidän ajatusmaailmaansa sopivaan kirjallisuuteen.⁹⁶ Topelius otti kirjoituksessaan kantaa aiempaan lukukäytäntöön, joka saattoi olla esimerkiksi katekismuksen ulkolukua tai uskonnollisen tekstin syvällistä tulkintaa.⁹⁷ Tämä ajatus liittyi uskonnolliseen kasvatukseen, jossa lapsi nähtiin usein pahana ja josta tuli kitkeä itsekkyyttä ja kurittomuutta.⁹⁸ Topelius siis vastusti lapsuuskäsitystä, joka piti lasta syntisenä. Lapsi oli hänelle sydämeltään puhdas, ja hänellä tuli olla mahdollisuus iloon ja onnellisuuteen uskonnollisten tekstien ja

⁹¹ Ks. Ihonen 2003, 12; Kuivasmäki 1990, 6, 31 - 45; Kåreland 1977, 20.

⁹² Hegel (1821) 1967, 105 - 155.

⁹³ Toisaalta myös 1700-luvulla valistus pyrki tekemään ihmisistä sivistyneitä. Ks. Ikonen 1997, 202 - 213. Maallisen valistuksen kohteena oli porvariston lisäksi 1800-luvun lopussa myös köyhempi kansanosia.

⁹⁴ Topelius 1855a; Topelius 1855b.

⁹⁵ Kansanopetuksen alkuvaiheessa uskonnollisuus oli lähtökohtana, mutta toisaalta maallisen kansansivistyksen puolesta keskusteltiin jo valistuksellisella 1700-luvulla. Piispat eivät aina pitäneet äidinkielellä opetusta ja yleistä luku- ja kirjoitustaitoa kuitenkaan välttämättömänä. Ks. Ikonen 1997, 122 - 123, 281 - 282, 309 - 321.

⁹⁶ Topelius 1855b; Topelius 1855c.

⁹⁷ Risto Ikonen on esittänyt, että 1700-1800-luvun vaihteen porvariskirjallisuuden tuli olla uskonnollista, syviä tunteita herättävää, jotta ihmiset ymmärtäisivät köyhien ja sairaiden kärsimyksen ja pyrkisivät inhimilliseen hyvään. Ikonen 1997, 204 - 206.

⁹⁸ Ks. esim. Tähtinen 1992, 89 - 98.

lastenkirjallisuuden kautta.⁹⁹ Topeliuksen kirjoituksissa esiintyvä romanttinen lapsuuskäsitys piti lasta hauraana ja suojeltavana, ja myös hänen kokemusmaailmansa tuli huomioida kirjoja valittaessa.

Topeliuksen kirjoituksissa esiintyvää lapsuutta pohdittiin romanttisesta näkökulmasta Keski-Euroopassa jo 1700-luvulla. Esimerkiksi Jean Jacques Rousseun mielestä aikuiset tukahduttivat lapsen herkän inhimillisyyden joko kohtelemalla häntä liian julmasti, liiallisella hemmottelulla tai kohtelemalla häntä kuin aikuista.¹⁰⁰ Rousseun tapaan myös Topelius korosti 1800-luvulla aikuisen ja lapsen eroavaisuutta. Opettavainen, reipas satukirjallisuus, seikkailukertomukset ja älykkyyttä kehittävät arvoitukset ja leikit olivat Topeliuksen mielestä lapsille sallittua. Kuvakirjan tuli luoda aikuista herkemälle lapselle esteettisiä elämyksiä.¹⁰¹ Riitta Kuivasmäen mukaan sepitteellistä lastenkirjallisuutta toisaalta myös vastustettiin ja realistista kirjallisuutta suosittiin. Topeliuksen näkökulman lisäksi myös muita diskursseja oli siis olemassa 1800-luvun lopussa.¹⁰² Topeliuksen vaikutus lastenkirjallisuuden kirjoittajana ja kansallisten tunteiden herättäjänä on ollut ja sitä on pidetty suurena. Realistista kirjallisuutta puolustava diskurssi on hänen kirjoituksiinsa verrattuna heikommassa asemassa, ja sitä on tutkittu vähän.

Toisaalta lastenkirjat eivät saaneet Topeliuksenkaan mukaan sisältää jumalanpilkkua tai moraalittomuutta, pilailua tai olla pelkkää tyhjää ajanvietettä, vaan niissä tuli olla hengellistä ainesta. Lapsi tuli johdattaa myös nöyrään uskonnollisuuteen ja vanhempien kunnioittamiseen.¹⁰³ Kuten Juhani Tähtinen on todennut kasvatustutkimuksessaan, vielä 1800-luvun lopun uskonnollisen kasvatuksen lähtökohtana oli koulia lapsi ”ylhäältä käsin” tulevaisuuteen, kohti ideaalista aikuisuutta.¹⁰⁴ Tämä ilmeni myös Topeliuksen kritiikeistä. Topeliuksen lastenkirjallisuus ja lastenkirjakritiikit johdattivat köyhässä Suomessa kuulijat kristilliseen nöyryyteen ja porvarislapset hyväntekeväisyyteen vähempiosaisia ihmisiä kohtaan.

⁹⁹ Topelius 1855a; Topelius 1855c.

¹⁰⁰ Rousseau (1763) 1933, 131, 164 - 175. Philippe Ariès'n mukaan romanttinen lapsuuskäsitys sai alkunsa 1600-luvulla, kun Euroopan yläluokka kuvasi lapsen puhtaana ja vertasi häntä viattomaan Jeesus-lapseen tai enkeleihin. Ariès 1996, 31 - 47.

¹⁰¹ Topelius 1855c; Ks. myös Kuivasmäki 1990, 66; Lehtonen 2003, 22 - 25.

¹⁰² Kuivasmäki 1990, 87, 89.

¹⁰³ Topelius 1855a; Topelius 1855b; Topelius 1855c.

¹⁰⁴ Tähtinen 1992, 98 - 104; Juhani Tähtisen mukaan kasvatustutkimuksissa esiintyi jo 1800-luvun lopulla psykologisia piirteitä, mutta etenkin 1910-luvulta alkaen kehityspsykologinen näkökulma lapsen yksilöllisyydestä oli aikaisempaa useamman oppaan lähtökohtana. Tähtinen 1992, 103 - 104, 108 - 110, 138 - 143.

Lastenkirjallisuus lisääntyi 1900-luvun alussa sekä käännskirjallisuuden että suomalaisen lastenkirjallisuuden muodossa. Päivi Heikkilä-Halttusen ja Paula Havasteen mukaan kaunokirjallisen arvokriteerin edellyttävä lastenkirjallisuuskritiikki oli kuitenkin Suomessa suhteellisen harvinaista vielä 1900-luvun alussa, vaikka kirjailijakriitikoiden ammattikunta oli olemassa.¹⁰⁵ Perinteisten kansantarinoiden pohjalta syntyneet sadut ja moderni taidesatu lisääntyivät Suomessa 1920-1930-luvuilla, ja tämä aika lisäsi myös lastenkirjallisuuskritiikkejä lehdistössä.¹⁰⁶ Lastenkirjojen lukijakunta lisääntyi, kun oppivelvollisuuslaki tuli voimaan vuonna 1921, mutta toisaalta köyhällä väestönosalla ei ollut useinkaan rahaa kalliisiin lastenkirjoihin.

Suomalaiset sadut pohjautuivat pitkään uskonnolliseen, topeliaaniseen perinteeseen ja kansansatuihin, kun esimerkiksi suomenruotsalaiset kirjailijat ottivat mallia ulkomailta. He kirjoittivat moderneja, lasta viihdyttäviä nonsense-satuja jo 1900-luvun alkupuolella.¹⁰⁷ Tosin Suomessa Anni Swan suomensi Lewis Carrollin modernin lasten fantasiakertomuksen, *Alice's Adventures in Wonderlandin* (1865) jo vuonna 1906. Liisi Huhtalan mukaan sen ”nonsense” tuli suomalaiseen lastenkirjallisuuteen kuitenkin vasta toisen maailmansodan jälkeen.¹⁰⁸ Toisaalta myös Anni Swanin omissa teoksissa on nähty esimerkiksi ristiriitaisen tyttöyden representaatioita, kuten Sirpa Kivilaakso toteaa, jotka sinänsä olivat modernia lastenkirjallisuudessa.¹⁰⁹ Tältä pohjalta ennen toista maailmansotaa suomalaisen lastenkirjallisuuden teemana esiintyi jo yksilöä korostava moderni lapsuus, mutta ei yhtä avoimesti kuin Ruotsissa tai Englannissa. Suomeksi käännetty ulkomainen lastenkirjallisuus toi esille uusia näkökulmia lapsuuteen.

Lastenkirjallisuuden sanansaattajaksi tuli Topeliuksen jälkeen Arvid Lydecken (1884-1960), joka toimi säännöllisesti nuorisokirjakriitikkona *Uudessa Suomessa* ja muissa päivälehdissä aina 1950-luvulle asti.¹¹⁰ Arvid Lydecken teki

¹⁰⁵ Kummatkin mainitsevat 1900-luvun alun lastenkirjakriittikiesimerkkinä Juhani Ahon arvion Anni Swanin esikoiskokoelmasta vuodelta 1901. Havaste 2003, 143; Heikkilä-Halttunen 2000, 198 - 201.

¹⁰⁶ Ks. Heikkilä-Halttunen 2000, 201 - 202; Kolu 2003, 66 - 73.

¹⁰⁷ Moderni lastenkirja on esitetty lapsia viihdyttäväksi, ja siinä on huomioitu lasten ja nuorten subjektiivinen kokemusmaailma. Ks. Huhtala 2003, 40 - 42; Kolu 2003, 68; Lappalainen 1979, 36 - 38. Suomessa Jalmari Finnen *Kiljus*-satiireja (1914 - 1925) pidettiin 1920-luvulla jopa lapsille sopimattomina. Huhtala 2003, 38 - 42; Lappalainen 1979, 36 - 37; Sevänen 1994, 302.

¹⁰⁸ Huhtala 2003, 38.

¹⁰⁹ Ks. Kivilaakso 2003a, 60 - 62; Kivilaakso 2003b, 65. Modernista lastenkirjallisuudesta enemmän esim. Townsend 1990b, 211 - 245.

¹¹⁰ Arvid Lydecken oli myös lastenkirjailija ja toimi lastenlehti *Pääskysen* toimittajana. Ks. Koski 2004, 16 - 21; Kurki-Suonio 1966, 19 - 20; Lappalainen 1996, 31 - 34; Nordling 2004, 14. *Uudessa Suomessa* kirjoittivat 1930 -1940-luvuilla lastenkirjakritiikkejä esimerkiksi Eino Cederberg, Sampo Haahtela ja Salme Setälä. Nimekkäiden kirjallisuuskritikoiden, kuten Valtteri Antero Koskenniemen, lisäksi 1920-

aloitteen nuorisokirjailijajärjestöstä ja oli perustamassa lastenkirjallisuusasiantuntijoille omaa seuraa eli Nuorten Kirja ry:tä vuonna 1946.¹¹¹ Yhdistyksen toimesta valittiin vuodesta 1947 alkaen edellisen vuoden paras suomalainen lastenkirja, joka palkittiin WSOY:n rahoittamalla Topelius-palkinnolla. Kansakoulunopettaja, lastenkirjojen toimittaja, lastenkirjojen kirjoittaja Eero Salola esittää Topelius palkinnosta:

Tällä ja muullakin tavalla pyritään nuoria ja heidän vanhempiaan opastamaan hyvien kirjojen valinnassa, sillä yhtä tärkeitä kuin hyvien kirjojen aikaansaaminen on myös niiden joutuminen nuorten käsiin. Nuorten on itsensä opittava kaipaamaan hyviä kirjoja ja välttämään huonoja – kuten aikuistenkin.¹¹²

Eero Salola on esityksessään huolissaan erityisesti lasten lukemiskäytännöstä ja kirjallisuuden kulutuksesta. Päivi Heikkilä-Halttusen mukaan Salolan kirjoitusta edeltävä vuosi 1946 olikin sodanjälkeisen lastenkirjallisuustuotannon huippuvuosi.¹¹³

Monet lasten kotimaiset ja käännetyt ulkomaiset kirjasarjat saivat alkunsa 1950-1960-luvuilla ja levisivät laajalti, kun suuret ikäluokat olivat parhaassa lukuiässä. Esimerkiksi Walt Disneyn sarjakirjat ja elokuvat saapuivat tuolloin Suomeen. Kirjallisuus joutui kamppailemaan kulutustavarana ja vapaa-ajanvietemuotona 1950-1960-luvuilla aiempaa hanakammin myös muiden kulutustavaroiden rinnalla, kuten Päivi Heikkilä-Halttunen on todennut.¹¹⁴ Tämä merkitsi myös suomalaisen lastenkirjallisuusasiantuntijoiden ja heidän valistuksellisten kirjoitusten ja kritiikin lisääntymistä. Esimerkiksi lastenkirjakritiikkejäkin kirjoittanut Ulla Lehtonen oli vuonna 1956 huolissaan vanhemmista, jotka eivät osanneet valita amerikkalaisen mainonnan seasta lapsilleen hyvää kirjaa. ”Vanhemmilla vastuu lastenkirjoista” -artikkelissaan hän kertoo Yhdysvalloissa lasten vanhemmille pidetyistä nuorisokirjallisista iltakouluista ja toivoo myös Suomeen asiantuntijoiden apua vanhempien kirjavalinnoissa. ”Kirjallisuuskasvatus” oli hänen mukaansa

luvulla lastenkirjakritiikkejä kirjoitti satunnaisesti esimerkiksi Alli Nissinen. Ks. Heikkilä-Halttunen 2000, 206 - 207, 218 - 220.

¹¹¹ Loivamaa 1996, 43 - 44; Lappalainen 1966, 137 - 138. Nuorten kirja ry oli vuodesta 1967 alkaen Suomen nuorisokirjailijat ry.

¹¹² Salola 1947, 5 - 6.

¹¹³ Heikkilä-Halttunen 2000, 68 - 69.

¹¹⁴ Heikkilä-Halttunen 2003, 87 - 88, 166 - 167. Tosin sarjakuvat olivat tulleet jo aiemmin Suomeen, ja WSOY kustansi Walt Disneyn kirjallisuutta jo 1930-luvulla Ks. esim. Kaukoranta & Kempainen 1971, 191 - 195; Helismaa 2001, 57.

parhaimmillaan kun ”se sulautuu yhteen muun kasvatustapahtuman kanssa”.¹¹⁵ Kriitikoiden näkökulmasta vapaa-ajan kirjallisuus sai olla jo lasta viihdyttävää, mutta lastenkirjoilta vaadittiin myös kasvatuksellisuutta.

Sodan jälkeinen lastenkirjallisuus- ja kriitikkosukupolvi ei pitänyt uskonnollisuutta välttämättä enää lähtökohtanaan. Maallisuus ja pilailu olivat jo 1960-luvulla soveliaalla tavalla hyväksytyjä. Esimerkiksi Eero Salolan *Hölmölään kylä* -kirja voitti Rudolf Koivu -palkinnon vuonna 1960.¹¹⁶ Turvattoman sota-ajan ja sen tuhojen jälkeen jälleenrakennusaikana suomalaislapset ikään kuin vapautettiin nöyryydestä ja kuuliaisuudesta Jumalaa ja vanhempiaan kohtaan. Psykologiset ja sosiologiset teoriat muuttivat näkemyksen, jonka mukaan lapsen puhtautta tuli suojella moralistisen ja uskonnollisen kirjallisuuden avulla.¹¹⁷ Maallinen kirjallisuus sallittiin elämän perustan avuksi, ja lastenkirjalta vaadittiin lapselle soveltuvaa viihdyttävyyttä. Lastenkirjallisuus oli osaltaan myös vastapainona kouluissa käsiteltävälle tiedolle, sillä lukeminen katsottiin hyväksi vapaa-ajan toiminnoksi uudelle kaupunkilaiselle sukupolvelle.¹¹⁸

Aiemmin esittämässäni Eero Salolan, ja myöhemmin Toini Havun, esityksissä esiintyy näkökulma, jossa nuorille annettiin subjektina oikeus ja vastuu valita oma lukemistonsa, kun aiemmin kirjojen valitsijoina olivat ensi sijassa aikuiset. *Helsingin Sanomien* kirjallisuuskriitikoksi vuonna 1946 pestautunut Toini Havu pohti lapsen yksilöllistä lukukokemusta ja torui aikuisia, jotka valitsivat kirjansa vain lapsen iän mukaan.¹¹⁹ Hänen arvioissaan oli mukana lapsikeskeinen näkökulma:

...jokaisen on sisimmässään pidettävä itseään alati epäpätevänä arvioijana; tämä koskee myös ja aivan erityisesti nuortenkirjojen arvostelijaa, joka ei hetkeksikään saa menettää tuntumaa niihin, joille tarkoitettuja kirjoja käsittelee.¹²⁰

¹¹⁵ Lehtonen 1956, 20 - 21. Filosofian maisteri ja kirjastonhoitaja Ulla Lehtonen toimi *Uuden Suomen* lasten- ja nuortenkirjakriitikkona vuodesta 1953 alkaen noin parikymmentä vuotta. Heikkilä-Halttunen 2000, 211.

¹¹⁶ Salola tutustui opettajana myös helsinkiläisten nuorten slangikieleen ja teki siitä *Ilman fritsaria* -kirjan (1929). Toisaalta hän on toimittanut koululaisille myös *Lasten kansanrunokirjan* vuonna 1942.

¹¹⁷ Tosin psykologian näkökulmat ovat olleet kasvatuksessa esillä jo aiemmin. Ks. Tähtinen 1992, 105 - 110, 138 - 143.

¹¹⁸ Tosin jo Topelius korosti fantasian tarpeellisuutta koululukemisen ohella. Ks. Topelius 1885a.

¹¹⁹ Havu 1966, 95.

¹²⁰ Havu 1966, 95. Päivi Heikkilä-Halttusen mukaan Havu huomio lastensa mielipiteet kirja-arvioinneissaan. Heikkilä-Halttunen 1995, 5; Heikkilä-Halttunen 2000, 200 - 202.

Päivi Heikkilä-Halttusen mielestä 1950-luvulta alkaen ”pedagogisen arvottamisen” sijaan tarkasteltiin myös lastenkirjojen taiteellisuutta.¹²¹ Nuorten Kirja ry, jossa myös Toini Havu oli mukana, oli yhdistyksenä tukemassa säännöllistä lastenkirjallisuuden arvostelua, ja sen palkintolautakunta jakoi useat Suomen lastenkirjallisuuspalkinnot. Se oli lastenkirjallisen maun asiantuntija, jolla oli merkitystä esteettisen kritiikin käyttöönotossa lastenkirjallisuutta arvioitaessa.¹²²

Arvioinnin lisäksi kirjastoilla on ollut oma tehtävänsä lastenkirjallisuuden esille tuojana. Lastenkirjaosastoja perustettiin kaupunkien kirjastoihin jo 1900-luvun alussa, mutta ensimmäiset lastenkirjastonhoitajat koulutettiin vasta 1950-luvulla. Kirjatuotannon lisäämistä edisti 1960-1970-luvun vaihteessa uusien kaupunginkirjastojen perustaminen.¹²³ Lastenkirjallisuuskritiikkejä kirjoittanut kirjastoväki sai tuolloin jo vaikutteita kansainvälisistä lastenkirjakonferensseista, ja Suomessa järjestettiin valtakunnallisia lastenkirjallisuuden teemapäiviä etenkin 1970-luvulle tultaessa. Lastenkirjallisuuskritiikkien valistuksen kohteena olivat 1960-1970-luvulla uutena kuluttajaryhmänä kaupunkien toimihenkilöt, jotka valitsivat lastenkirjallisuutta kaupunginkirjastoihin, uusiin päivähoitolaitoksiin tai esimerkiksi koulujen ja sairaalojen kirjastoihin.

Kirjastot ja koulut ovat toimineet koululaisten lukutaidon ylläpitäjinä jo 1800-luvun lopulta alkaen, kun yleisestä lukutaidon lisäämisestä tuli yhteiskunnan päämäärä.¹²⁴ Koululaisten kirjastokäytön opetus aloitettiin kuitenkin vasta 1940.¹²⁵ Lastenkirjakritiikeissä korostui 1960-1970-luvun vaihteessakin kirjallisuuskasvatus ja tiedon merkitys, joka oli tärkeää koulutuksen lisääntyessä ja ”informaatioyhteiskunnan” kehittämisvaiheessa.¹²⁶ Uuden sukupolven lapsia valistettiin 1960-1970-luvun vaihteessa kirjallisen tiedon pariin, kun heille suunnattu tietokirjallisuuskin lisääntyi. Myös radion ja television ohjelmatarjonnan lisääntyessä kirjallisen tiedon korostaminen omaksuttiin tärkeäksi.

¹²¹ Etenkin estetiikan ja kirjallisuuden tutkimukseen perehtyneen Toini Havun työllä oli hänen mukaansa merkitystä ammattimaisen, hyvän lastenkirjallisuuskritiikin ja lastenkirjallisuuden arvon esiin nostamisessa. Heikkilä-Halttunen 2000, 203 - 210. Toisaalta myös Zacharias Topelius otti kantaa kuvakirjojen esteettisyyteen. Ks. Kuivasmäki 1990, 66.

¹²² Ensimmäisessä Nuorten kirja ry:n johtokunnassa olivat Eero Salola, Arvid Lydecken, Tauno Karilas, Raul Roine, Salme Setälä ja Jussi Talvi. Heikkilä-Halttunen 2000, 98, 203 - 210; Lappalainen 1966, 141.

¹²³ Kolu 2003, 149; Ks. myös Huvila 1968, 85 - 87; Svedberg 1968a, 190; Kirjastojen käyttö kasvaa 1968, 55 - 57.

¹²⁴ Vrt. Vasta vuoden 1921 oppivelvollisuuslaki koski kaikkia lapsia.

¹²⁵ Blinnikka 2003, 148 -149.

¹²⁶ Hyödyttävän tietokirjallisuuden arvostus tosin on korostunut myös aiemmin. Jo 1700-luvulla kansaa valistettiin taloudellisuuteen ja tuottavuuteen opaskirjojen avulla. Esimerkiksi luonnonilmiöitä opastava Talousseuran almanakka toimi maaseuturahvaan ”käsikirjana”. Ks. Ikonen 1997, 122 - 127.

Toisaalta *Kirjastolehden* artikkeleista voi havaita 1960-1970-luvun kirjastojen uudistukset ”lapsiasiakkaan” kannalta. Niissä ei huomioitu pelkästään tietosaamista. Useisiin kirjastoihin perustettiin 1960-1970-luvuilla lastenkirjasto-osastoja, joissa oli kirjojen lainatoiminnan ohella nukketheateriesityksiä, piirustustehtäviä ja muita harrasteita.¹²⁷ *Kirjastolehdessä* esitetään tanskalainen mietintö tulevaisuuden lastenkirjasto-osastosta, joka ”vastaa ensi sijassa vapaa-ajan intressejä, kun taas koulukirjastojen tehtävänä on tarjota materiaalia, joka täydentää koulutusta”.¹²⁸ Tietokirjallisuuden lisäksi kriitikoiden tavoitteena oli 1960-1970-luvulla saada aiempaa nuoremmat lapset kiinnostumaan ja lukemaan myös heitä miellyttävää, viihdyttävää kirjallisuutta jo ennen kouluikää, jotta lukemisesta ja tietopohjaisesta koulukirjallisuudesta ei muodostuisi ongelmaa tulevaisuudessa.¹²⁹ Esimerkiksi aiemmin kielletyt sarjakuvat olivat lapsille jo sallittuja 1960-1970-luvuilla, ja Jukka Rislakki toimi sarjakuvakriitikkona *Helsingin Sanomissa*. Sinikka Pöytsiä esittelee vuoden 1968 *Kirjastolehdessä* *Aku Ankan*, josta hänen ”tekisi mieli puhua ikivanhan eläinsadun perinteen jatkajana”.¹³⁰

Kirjastolehden kirjastoille tekemän sarjakuvakyselyn vastauksista voi päätellä, että 1960-1970-luvun vaihteen yhteiskunnassa oli moninainen lastenkirjallisuus ja -viihdekeskustelu. Osa kyselyyn vastanneista piti sarjakuvia hyvinä, koska ne toivat kirjastoon lapsiasiakkaita ja olivat opettavaisia.¹³¹ Lukutaidon kehittämiseen erityisesti *Aku Ankaa* ja *Nakke Nakuttajaa* pidettiin yleensä hyvinä sarjakuvina. Väkivaltaa ja rikoksia sisältävät *Batman*, *Teräsmies* tai *Pecos Bill* saivat useammin tuomion. Lahden lastenosastonhoitaja Anna-Kaija Kähärä piti kaikkien sarjakuvien kieltä kuitenkin sopimattomana, ja muut kirjat kuin sarjakuvat olivat hänen mielestään parempia lasten lukutaidon kehittämisessä. Espoon kauppalan kirjastonhoitaja Urpo Lehtonen pohti uusvasemmistolaiseen sävyyn sarjakuvissa esiintyviä pinnallisia arvoja, kuten rahan palvontaa ja kauneuden ja suuruuden ihannoitua.¹³²

Lasten lukemisharrastustutkimukset toivat 1960-1970-luvuilla esille, että viihteellinen lukeminen ei välttämättä vioittanut lapsen älykkyyttä, eikä viihteellisten

¹²⁷ Kirjastot olivat 1970-luvulla osana lastenkulttuurityötä. Ks. Blinnikka 2003, 148; Schüler 1971, 359 - 361; Kirjastojen käyttö kasvaa 1968, 55 - 57.

¹²⁸ Tulevaisuuden lastenkirjasto 1971, 358.

¹²⁹ Ks. esim. Manninen 1967a, 100.

¹³⁰ Pöytsiä 1968, 370.

¹³¹ Tämä näkökulma puolsi myös kirjaston tarpeellisuutta suhteessa asiakasmäärään.

¹³² Sarjakuvalehdet ja kirjastot 1968, 375 - 378; Pöytsiä 1968, 372 - 374.

sarjakuvien lukeminen ollut aina suhteessa yhteiskuntaluokkaan.¹³³ Esimerkiksi Arvo Lehtovaara ja Pirkko Saarinen esittävät vuoden 1964 tutkimuksessaan, että ”gangsterisarjakuvilla” saattaa olla suotuisaa ja epäsuotuisaa vaikutusta lapsen kehitykseen. Psykologisessa mielessä niillä oli tutkimusten mukaan eri vaikutus eri yksilöihin, ”riippuen heidän peritystä rakenteestaan”. Koska yhteiskunnassa liikkui eri näkökulmia sarjakuvista, eikä tutkimusta ollut tarpeeksi, Lehtovaara ja Saarinen eivät halunneet tehdä sarjakuvien vaikutuksista tarkkoja johtopäätöksiä.¹³⁴ Myös Eila Pennanen kertoo viihteellistä ajanvietekirjallisuutta esitellessään, että joku voi löytää niistä esteettisiä asioita, kun taas toinen voi tarkastella johtavatko ne stereotyyppisten käsitysten vahvistumiseen tai antavatko ne virikkeitä itsenäiseen ajatteluun.¹³⁵ Tältä pohjalta tutkimukset olivat keskenään hyvin ristiriitaisia, yhtenäistä näkökulmaa ei ollut, ja siksi kriitikotkin valitsivat oletettavasti omalta näkökulmaltaan parhaat teoriat arvioidessaan viihteellisen lastenkirjallisuuden soveltuvuutta lapsilukijoille. Kriitikoiden tehtävänä oli kuitenkin edistää heidän mielestään hyvän kirjallisuuden lukuharrastusta, johon sarjakuvat eivät yleensä kuuluneet.

Ulla Launonen ja Tytti Paavolainen toteavat vuoden 1969 *Aku Ankan* olleen yleisin tilattu lastenlehti.¹³⁶ Kuluttajat saivat laajenneen mainonnan ansiosta tietoa uusista kulutustavaroista, ja kulutuksen lisääntyessä he saattoivat 1960-1970-luvulla valita vapaa-ajan viettokohteensa aiempaa vapaammin. Pohdinnan kohteeksi tulivat tuolloin myös viihteelliset elokuvat ja televisio-ohjelmat. Esimerkiksi Pirjo Huvila toi *Kirjastolehdessä* esille tutkimuksia, joissa televisiolla on ollut tiedollisen kirjallisuuden kannalta positiivista vaikutusta, mutta erityisen viihteen kuluttajakunnan, eli työväenluokan, osalta televisiolla saattoi olla tutkimusten mukaan negatiivinen vaikutus yksilöön.¹³⁷ Toisaalta radion ja television asemaa ”kirjatietouden välittäjänä” pidettiin 1960-1970-luvun vaihteessa erityisenä.¹³⁸ Useat lastenkirjat olivat 1970-luvulla myös televisio-ohjelma versioina, ja niitä pohdittiin myös lastenkirjakritiikeissä.

¹³³ Esimerkiksi Arvo Lehtovaaran ja Pirkko Saarisen tutkimuksessa on kaavio, jonka mukaan 11 - 12-vuotiaista kansakoulun tytöistä 60%, oppikoulun tytöistä 65 %, kansakoulupojista 82% ja oppikoulupojista 78% luki sarjakuvia. Lehtovaara & Saarinen 1964, 81.

¹³⁴ Lehtovaara & Saarinen 1964, 10 - 12.

¹³⁵ Pennanen 1970, 299.

¹³⁶ Launonen & Paavolainen 1969, 422. *Aku Ankan* tilausmäärä oli 236 800 vuonna 1969. Ks. Maailman hauskin kuvasarjalehti 2001, 89. Vrt. *Koululaisen* 1970-luvun puolivälin levikki oli 58 000, ja nuortenlehti *Suosikin* suurin levikkimäärä vuonna 1974 oli 115 000 kappaletta. Leino-Kaukiainen 1991, 136 - 147, 148.

¹³⁷ Huvila 1968, 85 - 87.

¹³⁸ Esim. Katarina Eskola tuo tämän esille omassa tutkimuksessaan. Eskola 1972c, 32.

2.2 Kriitikot hyvän lastenkirjan määrittäjinä

Aikuisten kirjallisuus, kuvataide, teatteri ja musiikki olivat saaneet ”makutuomarinsa” Keski-Euroopassa jo 1600-1700-luvuilla. Jürgen Habermas on esittänyt, että taiteen määrittelyvalta-asema vaihtui vähitellen kirkolta ja aristokraateilta porvariston tehtäväksi, kun taiteesta tuli laajemmalle, uusia oikeuksia saaneelle, porvarilliselle omistajaluokalle suunnattua kauppataitavaraa. Kriittinen kirjallisuuskeskustelu saattoi käynnistyä, kun koulutus lisäsi porvariston lukutaitoa. Yksityisistä salongeista taidekriitikki levisi lehdistön avulla vähitellen laajemmalle porvarispiirille. Toisaalta taiteen vastaanottava yleisö oli pieni vähemmistö verrattuna maalaisrahvaaseen. Kriitikeissä esiintyvä julkinen ”yleinen mielipide” ja hyvä maku olivat luokkatietoisuutta ja erottautumista köyhästä rahvaasta.¹³⁹ Lapsille ei välttämättä ollut vielä 1600-1800-luvulla tarjolla kirjallisuutta, ja porvarislapsillekin suositeltava kirjallisuus oli usein aikuisten kirjallisuutta. Tosin lapsille kirjallisuus saatettiin muokata heille helpommin luettavaan muotoon. Lastenkirjallisuuden tyyssijassa, Englannissa, oli John Rowe Towsendin mukaan kuitenkin jo 1800-luvulla esimerkiksi Carnea Medal, T.S Elliot ja Henry James, jotka toimivat toistensa ”nuortenkirjojen” arvioijina ja puritanismin vartijoina. He suosivat omaa porvarillista kirjallisuustyyliään ja kielsivät populaarin olemassaolon.¹⁴⁰ Suomessa elitistiseen, porvarilliseen kulttuurieliittiin kuului 1800-luvulla Zacharias Topelius, joka toimi lastenkirjailijana ja lastenkirjakriitikkona. Hänen lastenkirjakriitikkonsä oli kohdistettu ensisijassa ruotsinkieliselle porvaristolle, koska hänen arvionsa olivat ruotsinkielisissä lehdissä. Topeliuksen lähtökohta oli isällinen mutta autoritaarinen suhteessa lapsiin ja elitistinen suhteessa köyhään, ja usein myös lukutaidottomaan, maalaisrahvaaseen.

Myös Topeliuksen jälkeiset lastenkirjallisuuskriitikot ovat olleet usein lasten kirjallisuusosalalla puolustamassa omaa kirjallista makuaan, vaikka ei välttämättä porvarillisista päämääristä. Lastenkirjakriitikin kehitykseen Suomessa vaikutti olennaisesti 1940-luvun lopussa esimerkiksi lastenkirjallisuuden asemaa puolustaneen asiantuntijaelimen, Nuorten Kirja ry:n, toiminta. Esitellessään Nuorten Kirja ry:n lähtökohtia sen alkuvaiheessa Eero Salola korosti lastenkirjallisuuden yhdistyksen

¹³⁹ Habermas 1989, 27 - 43. Ks. myös Jokinen 1988, 7 - 8; Sarjala 1994, 33.

¹⁴⁰ Towsend 1990a, 60 - 62, 65 - 70.

tehtävää ”nuorisokirjallisuuden arvovallan kohottajana ja valvojana”.¹⁴¹ Lastenkirjakriitikot olivat 1950-1970-luvuilla lastenkirjallisuusalan eri tehtävissä, kuten lastenkirjailijoina, lastenkirjastotyössä tai lastenkulttuurin yhdistystoiminnassa.¹⁴² Jotkut lastenkirjakriitikot olivat palkintolautakunnissa antamassa palkintoja suomalaisille nuorisokirjoille, jolloin he olivat samalla puolustamassa omaa suomalaista, kulttuurista reviiriään.¹⁴³ Suomalaisilla lastenkirjakriitikoilla on ollut vahva suhde lastenkirjallisuuden asiantuntijaelimiin ja suomalaiseen lastenkirjatuotantoon. Etenkin 1950-luvulta lähtien he ovat olleet rakentamassa omia lastenkirjallisuuden instituutioita.¹⁴⁴ Arvostettu aikuiskirjakriitikko ja akateemisen kirjallisuusalan koulutuksen saanut Toini Havu oli Päivi Heikkilä-Halttusen mukaan nostamassa lastenkirjallisuuden ja kritiikin arvostusta 1950-luvun *Helsingin Sanomissa*.¹⁴⁵ Akateemisten kriitikkojen lisäksi kuitenkin myös ei-akateeminen lastenkirjakriitikkokunta lisääntyi ja sai vähitellen tilaa lehdistössä.¹⁴⁶ Toini Havu esittikin ahkerasti mielipiteitä lastenkirjakriitikon pätevydestä:

Mutta ei nuortenkirjojen arvostelijaakaan toisaalta voi pitää alkuunkaan tehtävään soveliaana, ellei hänellä ole pohjana sama esteettinen ja kirjallisuushistoriallinen koulutus, jollaista edellytetään pysyvältä aikuisten kirjallisuuden kriitikolta...

Taaksejäänyttä elämää pitäisi olla jo nyt sellaisen nuortenkirjallisuuden vastuuttoman ”arvostelun”, joka aikaisemmin oli jopa sangen yleinen: silkkää herttaista anteeksiantavuutta, tarjottiin pikku ystäville mitä puppua tahansa kunhan se vain oli hyvähenkistä.¹⁴⁷

Havu korostaa, että lastenkirjakritiikin pitää perustua koulutuksen saaneen kriitikon asiantuntijuuteen, ja hänen tulee omata taiteen tuntemuksen pätevyys. Havu tekee eron aiempaan epäpätevään ja makuvaatimuksiltaan huonompaan kriitikkokuntaan. Hänen vaikutuksestaan kriitikot järjestäytyivät ainakin *Helsingin Sanomissa* tuolloin uudella,

¹⁴¹ Salola 1947, 5 - 6. Enemmän Nuorten kirja ry:stä esim. Heikkilä-Halttunen 2000, 97 - 127; Lappalainen 1966, 135 - 174.

¹⁴² Vrt. Kerttu Mannisella oli ystävyysuhde myös WSOY:n lastenkirjaosaston päällikköön Inka Makkoseen. Ks. Heikkilä-Halttunen 2000, 214 - 215.

¹⁴³ Esim. Kerttu Manninen, Toini Havu, Kai Vaijärvi kuuluivat palkintolautakuntaan.

¹⁴⁴ Ks. Heikkilä-Halttunen 2000, 46. Instituutioilla tarkoitan tässä mm. yhtenäisiä säännöksiä ”hyvästä lastenkirjallisuudesta”. Päivi Heikkilä-Halttunen on esittänyt kirjallisuusinstituutioiden luovan kirjallisuuden kaanoneita, joita hän luonnehtii ”kirjallisuusinstituutiossa luoduksi ja kirjallisten toimijoiden määrittelemäksi kaunokirjallisten teosten arvojärjestykseksi”. Heikkilä-Halttunen 2000, 203 - 209.

¹⁴⁵ Heikkilä-Halttunen 2000, 206 - 207.

¹⁴⁶ Vrt. Tosin kriitikon työ on usein päätoimen ohella tapahtuvaa työtä. Ks. Jokinen 1988, 18 - 19.

¹⁴⁷ Havu 1966, 95 - 96. Päivi Heikkilä-Halttusen mukaan Toini Havu suuntasi kritiikkinsä myös Arvid Lydeckenille, joka ei omana aikanaan ollut tarpeeksi kriittinen lastenkirjallisuuden arvoinnissa. Heikkilä-Halttunen 2000, 202 - 203, 219.

asiantuntevalla tavalla. *Helsingin Sanomiin* kirjoittanut Kari Vaijärvi on todennut, että Toini Havun aikana lastenkirjakriitikolta vaadittiin ammattimaista otetta erityisesti sen vuoksi, että lastenkirjakriitikot olivat suppeita ja taideinformaatio piti mahtua suppeaan tilaan.¹⁴⁸

Kritiikin tiukentumisen ansiosta lastenkirjallisuus sai aiempaa paremman aseman kulttuurituotteena 1940-1960-luvuilla, kuten Päivi Heikkilä-Halttunen on todennut, koska se pääsi arvostettujen lehtien palstoille useammin. Kirjallisuuslehdet, kuten *Parnasso*, *Suomalainen Suomi* ja *Valvoja*, toivat lastenkirjallisuuden esille jo 1940-1950-luvuilla. Niissä kirjoittelivat lastenkirjakriitikkejä nimekkäät kirjallisuuden asiantuntijat ja erityiset ”kulttuuripersonat”.¹⁴⁹ Tosin kirjastojen kirjahankintojen tueksi tarkoitettu *Arvosteleva kirjaluetelo* esitteli jo vuodesta 1922 säännöllisesti lasten- ja nuortenkirjallisuutta. Sen suppeiden kritiikkien arvostelijoina toimi moninainen joukko kirjailijoita, opettajia, kirjastohenkilökuntaa ja kirjallisuuden alan asiantuntijoita.¹⁵⁰

Pierre Bourdieu on huomoinut, että tietyn taiteenalan pitää saada hyväksyttävyyttä niiden keskuudessa, jotka toimivat kulttuurikentän eliitissä tai ryhmässä. Tietty eliitti toimii kulttuurin agenttina, ja määrittää kulttuurisesti arvokkaat asiat. Kulttuurisen maun määrittelijät saavat Bourdieun mukaan tilaa taloudellisen tai kulttuurisen pääoman ja sosiaalisten suhteiden avulla. Niillä, joilla on paljon tiettyä pääomaa, on valta määrittellä hyvä kulttuurinen maku.¹⁵¹ ”Kulttuuripersonana” Topeliuksella, mutta myöhemmin myös Arvid Lydeckenillä ja muilla Nuorten Kirja ry:n perustajajäsenillä oli taloudellista, sosiaalista ja/tai kulttuurista pääomaa, joiden avulla he nostivat lastenkirjallisuuden esille. Lastenkirja-asiantuntijat pystyivät parantamaan asemaansa 1940-luvulta alkaen, kun lastenkirjallisuuden tuotanto ja arvostus lisääntyivät. Kulttuurisen pääoman, eli kirjallisen koulutuksen lisääntyminen, vaikutti erityisesti kritiikkien asiantuntijuuden korostamiseen, jota Toini Havu korosti.¹⁵²

¹⁴⁸ Kari Vaijärven suullinen tiedonanto, 8.10.2005.

¹⁴⁹ Vrt. *Valvojassa* kirjoitti lastenkirjakriitikkejä mm. V.A Koskenniemi ja *Parnassossa* Eila Pennanen. Ks. Heikkilä-Halttunen 2000, 201 - 220.

¹⁵⁰ Ks. Heikkilä-Halttunen 2000, 200 - 201.

¹⁵¹ Bourdieu (1979) 1984, 113 - 125.

¹⁵² Vrt. Toini Havun kritiikin kohteeksi joutuivat myös aikuiskirjakriitikot. Esimerkiksi *Nya Arguksen* ”maalastoimittaja” ei Havun mukaan ymmärtänyt arvostelemastaan kirjasta mitään. Hän esittää oman mielipiteensä toimittajasta näin: ”Murheellisella valolla loistava esimerkki meidän julkisessa arvostelussa vaikuttavista umpisokeista ja poropeukaloista.” Havu 1950, 15; Ks. myös Heikkilä-Halttunen 2000, 205.

Pierre Bourdieu on esittänyt näkökulman myös kulttuurikentistä, joissa vallantavoittelijat ja hallitsevassa asemassa olevat taistelevat olemassaolostaan tai hallitsevassa asemassa olevat pitävät tietynlaista voimasuhteiden tilaa yllä. Tietynlaista erityispääomaa tai fundamentaalisia etuja omaavat ryhmät pitävät hänen mukaansa yllä säilyttävää ortodoksian tilaa. Sen sijaan niukemmin pääomaa omaavilla on tätä tilaa vastustava kerettiläinen asema.¹⁵³ Myös Michel Foucault korostaa joillakin auktoriteeteilla ja ryhmillä olevan valta rakentaa säännöksiä ja diskurssin prosessia. Tietyt auktoriteetit määrittävät, onko diskurssiin osallistuvalla oikeus puhua ja onko hänellä tunnetta siitä, että hänellä on kyky ymmärtää ja käyttää diskurssia, johon hän pääsee mukaan. Foucault esittää, että kaikki diskurssit eivät ole julkisuudessa, vaan tietyt auktoriteetit antavat tietyille ryhmille mahdollisuuksia ja sulkevat tietyt diskurssit ulkopuolelleen.¹⁵⁴ Bourdieun ja Foucault'n teoriat soveltuvat myös lastenkirjallisuuskritiikkiin. Topeliuksella, ja myöhemmin Toini Havulla, oli kulttuurista pääomaa tuoda lastenkirjallisuus esille lehdistössä. Aiempaa useampi 1950-1960-luvun kulttuuripersoona ja kustantaja otti tehtäväkseen lastenkirjallisuuden näkyväksi tekemisen: lastenkirja-alan asiantuntijat kirjoittivat kritiikkejä ja lastenkirjatuottajat lisäsivät lastenkirjamainoksia. Heillä oli pääomaa lastenkulttuurin esille saamiseksi. Ortodoksisen aseman saavuttanut taidekritiikki sai ohelleen myös kustantajien ja kuluttajien ”kerettiläisen” diskurssin, joka pääsi konkreettisesti esiin 1960-1970-luvun vaihteessa, kun kuluttaminen lisääntyi.

Osa ”nuoremman polven” kriitikoista kuului 1960-1970-luvun vaihteessa eräänlaiseen ”kulttuurieliittiperheeseen”, ja heillä oli ainakin Bourdieun esittämää kulttuurista ja sosiaalista pääomaa. Heistä esimerkiksi Markku Valkonen ja Katariina Eskola ottivat kuitenkin lastenkirjakritiikkien lähtökohdaksi oman intressi- ja koulutustaustansa, eikä esimerkiksi ”konservatiivinen” kirjallisuustiede ollut heidän kirjakritiikkinsä lähtökohtana. He eivät halunneet suosia välttämättä enää Pierre Bourdieun esittämää vanhan ortodoksian ylläpitämistä, vaan lähtökohtana oli uusi yhteisöllisyyteen liittyvä, aiemmin ehkä kerettiläinen strategia, joka sai suosiota 1960-1970-luvuilla.¹⁵⁵ Voisi myös sanoa, että lastenkirjallisuuskoulutuksen ansiosta 1960-1970-luvuilla suomalainen kriitikkokunta vähitellen keskiluokkaistui ja diskurssi heterogenisoitui. ”Hyvä maku” oli 1960-1970-luvulle tultaessa aiempaa

¹⁵³ Bourdieu (1980) 1985, 105 - 107. Ks. myös Heikkilä-Halttunen 2000, 45.

¹⁵⁴ Foucault (1969) 2005, 67 - 76.

¹⁵⁵ Ks. Bourdieu (1980) 1985, 106 - 107.

moninaisempaa. Lastenkirjallisuuskriitikoilla oli valta osallistua kirjallisen maun määrittelyyn, mutta toisaalta yleisellä keskustelulla lapsuudesta, tuottajien ja muiden kulttuurikenttätoimijoiden mielipiteillä oli merkitystä hyvän lastenkirjan määrittämisessä. Eräänlainen populaarikulttuurin hyväksyminen oli myös hälventämässä populaarin ja taiteen välistä rajaa ja vanhan ortodoksisen taidekriitiikin perustoja. Esimerkiksi sarjakuvat sallittiin, ja niitä lukivat erilaisista taustoista tulevat lapset. Suhde viihteeseen ja populaarikulttuuriin muuttui merkittävästi 1950-luvulta alkaen.¹⁵⁶ Bourdieun esittämä teoria valtaa pitävästä luokasta ja ortodoksiaa säilyttävästä strategiasta ei siis tue täysin 1960-1970-luvun vaihteen suomalaista lastenkirjakeskustelua. Kulttuurin kentällä toimijat olivat aikaisempaa heterogeenisempi joukko, jolla oli moninainen tausta ja erilaisia tulkintoja lastenkirjallisuudesta. Yläluokkaa tai kulttuurieliittiä ei välttämättä ollut, mutta toisaalta koulutettu keskiluokka ja heidän lapsensa toimivat 1960-1970-luvulla lastenkirjallisuuden asiantuntijoina.¹⁵⁷

Keskiluokkaisen kriitikkosukupolven päämääränä oli johdattaa keskiluokan ja työväen luokan vanhemmat ja lapset kuitenkin kriitikoiden maun mukaisen kirjallisuuden pariin. Uusi aikuiskriitikkosukupolvi rakensi oman käsityksensä ”hyvästä kirjallisesta mausta” ja piti yllä ortodoksista kulttuuridiskurssia, vaikka se olikin erilainen kuin aiemmin.¹⁵⁸ Lastenkirjakriitikkona esimerkiksi Kerttu Manninen on huomionnut kriitikon valistustehtävän kirjailijoiden ja lastenkirjatuotannon kannalta: ”Nuortenkirjakriitikko kirjoittaa sananmukaisesti lapsen pään yli - tuottajapolvelle kuluttajan yli.”¹⁵⁹ Lastenkirjakriitikit toimivatkin usein valistuksellisenä informaationa kuluttajille ja tuottajille. Lastenkirjakriitikkojen suhde lastenkirjallisuuden kenttään on ollut kaikin puolin vahva, mikä selittää heidän vaikutustaan lastenkirjallisuutta määriteltäessä. James H. Barnett on esittänyt kriitikot ”maun ohjaajina”, joilla on yleisön suosion lisäksi merkitystä jopa taiteilijan päätöksissä suuntautua taiteellisesti.¹⁶⁰ Nuorisokirjailija Rauha S. Virtanen on kertonut, että 1960-1970-luvun vaihteen kritiikit ja yhteiskunnassa liikkuva keskustelu vaikuttivat hänen

¹⁵⁶ Populaarikulttuurin määrittely onkin suhteessa aikaan ja paikkaan, ja sen määrittelykriteerit voivat olla hyvin erilaiset suhteessa siihen, kuka sitä määrittelee. Ks. Bennett 1986, 16 - 20; Jokinen 1988, 56 - 57.

¹⁵⁷ Tosin lastenkirjallisuutta ei välttämättä arvostellut ”eliitti” aiemminkaan, vaan konttorihenkilökunta saattoi olla lastenkirjallisuuden arvioijana. Ks. Heikkilä-Halttunen 2000, 199 - 200.

¹⁵⁸ Vrt. Bourdieu (1979) 1984, 5 - 36, 68; Bourdieu (1980) 1985, 106 - 107; Ks. myös Heikkilä-Halttunen 2000, 25.

¹⁵⁹ Manninen (1967) 1996, 16.

¹⁶⁰ Barnett 1959, 210; Ks. myös Eskola 1972c, 29.

kirja-aiheidensa valintaan.¹⁶¹ Kotimainen, realistinen lastenkirjallisuus lisääntyikin 1960-1970-luvuilla, kun sitä vaadittiin avoimesti kulttuuripalstoilla. Kriitikoilla oli tältä pohjalta valtaa lastenkirjallisuusosalalla kulttuurimaun määrittelyssä.

Toisaalta kriitikoiden lisäksi kirjallisuuden alalla on ollut jo pitkään useita toimijoita, joilla on merkitystä kirjallisuuden menekissä ja määrittämisessä. John Hall on jakanut kirjallisen kentän ”portinvartijat” kustantajiin, virkamiehiin, kriitikoihin ja levittäjiin. Portinvartijoiden roolina on hänen mukaansa valita kommunikaatiotapa, jolla kirjallinen keskustelu tunnustetaan. He pitävät kirjalliset agentit tai hinnasta keskustelun kokonaan pois yhteiskunnasta. He opastavat yleisöä ja päättävät, mitkä kirjat käsitellään ja mitkä jätetään pois. Kustantajat päättävät, suosivatko he klassikkoja vai menevätkö enemmän muotivirtausten mukana. Virkamiehet päättävät esimerkiksi sensuurista, ja kriitikot koettavat vaikuttaa ihmisten valintoihin. Myös levittäjät, kuten kirjakaupat, kirjaklubit tai julkiset kirjastot vaikuttavat ihmisten kirjavalintoihin ja kirjamakuun omilla ostopäätöksillään, kokoelmillaan tai ”kuukauden kirja” valinnoillaan.¹⁶² Kustantajat markkinoivat 1950-luvulta alkaen aiempaa ahkerammin laajentunutta lastenkirjatuotantoaan lehtien sivujen mainoksissa, ja heidän lähtökohtansa oli markkinahenkisempi kuin kriitikoiden.¹⁶³ Laaja markkinointi kertoo myös yhteiskunnan siirtymisestä länsimaiseen kulutusyhteiskuntaan, jossa asiakaskohteena ovat aiempaa useammat kuluttajaryhmät. Katarina Eskola huomioi tutkimuksessaan, että pelkät 1960-1970-luvun vaihteen kritiikit eivät vaikuttaneet kirjaostoihin, vaan esimerkiksi mainoksilla ja kirjakauppojen kirjallisuusluetteloilla oli vaikutusta erityisesti viihteellisen kirjallisuuden menestykseen.¹⁶⁴

Taloudellisen ja kulttuurisen pääoman omistajat, tuottajat ja lastenkirjallisuusasiantuntijat, ja heidän diskurssinsa, taistelivat aikaisempaa hanakammin olemassaolostaan 1960-1970-luvun lehtien sivuilla. Kirjamainoksissa esiintyi 1960-1970-luvuilla usein kirjoja, jotka olivat suosittuja lukijoiden keskuudessa, mutta joita ei arvioitu kritiikeissä. Esimerkiksi suuressa ja kuvallisessa Gummeruksen, Kariston Kirjayhtymän, Tammen ja Weilin + Göösin yhteisessä mainoksessa vuodelta 1968 ovat esillä Enid Blytonin *Viisikko ja salakuljettaja* ja Anni Polvan *Tiinaa*

¹⁶¹ Virtanen 2004, 61 - 68.

¹⁶² Hall 1979, 101 - 120; Ks. myös Heikkilä-Halttunen 2000, 95 - 97.

¹⁶³ Päiviö Tommilan ja Raimo Salokankaan mukaan suurten, kuvallisten ilmoitusten määrä kasvoivat merkittävästi sanomalehdissä 1950-luvulta alkaen. Tommila & Salokangas 1998, 269 - 271.

¹⁶⁴ Eskola 1972c, 116 - 138.

harmittaa, joita ei juuri päivälehtien kritiikeissä esiintynyt.¹⁶⁵ *Arvostelevassa Kirjaluettelossa* Anni Polvan kirjoja arvioitiin usein populaarien sarjakirjojen tapaan, eli negatiiviseen sävyyn. Tuottajien ”maun”¹⁶⁶ vastakkaisuus suhteessa kritikoiden makuun tulee esille erityisesti lastenkirjakritiikeissä, jossa lapsia halutaan suojata markkinoinnilta. Laajalevikkiset, ulkomaiset sarjakirjat olivat 1950-1970-luvuilla myös kilpailijoita kotimaiselle lastenkirjallisuudelle, jolle kriitikot halusivat mahdollisimman laajan lukijakunnan. Toini Havu hyökkäsi esimerkiksi vuonna 1961 kustantajia vastaan, jotka suosivat ”murheellisia” sarjakirjoja, kuten hänen esittämiä *Viisikko*-, *Ursula*- ja *Hanne*-sarjaa:

...Luulen huomanneeni hienoista häpeilyä kustantajien taholta mutta – kamalaa sanoa – näitä kirjoja myydään! Ja Raha ei kuulemma haise. Vai haiseeko; asiasta voisi keskustella. Olen pitänyt siitä tähän asti jupisevaa monologia, jonkun toisen yksinäisen joskus yhtyessä siihen omalla monologillaan.¹⁶⁷

Liian viihteellisiksi ja kaupallisiksi luokitellut kirjat saivat 1960-1970-luvun aikuiskriitikoilta negatiivista palautetta.

Havun mielipide oli kuitenkin kuluttajien diskurssista erilainen. Esimerkiksi Kaija Salosen 1960-luvun puolivälin tutkimuksessa koululaiset mainitsivat Enid Blytonin ja Anni Swanin kirjat ensimmäisinä, mikä kertoo heidän kirjojensa suosiosta lapsilukijoiden keskuudessa.¹⁶⁸

Kirjallisuuden mainonnan kasvun lisäksi esimerkiksi kirjastot antoivat 1960-1970-luvun lapsille aikaisempaa paremmin tietoa lastenkirjallisuudesta ja mahdollisuuksia lainata itse valitsemansa kirjallisuus. Tämä lisäsi myös lasten valtaa määrittellä oma kirjallinen makunsa. Lasten kavereiden mielipiteillä saattoi olla vaikutusta kirjallisen maun määrittelyyn, vaikka aikuiset loivatkin puitteet tietynlaisen lastenkirjallisuuden käsiin saamiselle. Erottautuminen aikuisten mausta oli myös uudenlaista lapsuuden, ja etenkin nuoruuden määrittelyä, ja aikuiset myös sallivat sen 1960-1970-luvun vaihteen lapsille ja nuorille.

¹⁶⁵ Mä tykkään kirjalahjoista - ja sisko kans 1968, 27; Ks. myös Rättyä 1997a, 63 - 65.

¹⁶⁶ Vrt. Kustantajat eivät välttämättä kuitenkaan huomioi erityistä yhteiskuntaluokkaa tai makua, koska päämääränä on mahdollisen suuren asiakasmäärän saaminen. Ks. Bourdieu (1979) 1984, 233 - 234.

¹⁶⁷ Havu 1961, 4; Ks. myös Heikkilä-Halttunen 1995, 10.

¹⁶⁸ Ks. Salonen 1966, 77 - 78; Ks. myös Rättyä 1997a, 63 - 65.

2.3 Lehdistö ja kriitikkosukupolvi

Suhde edelliseen ja tulevaan aikaan on ollut osana kulttuuritoiminnan funktiota. Esimerkiksi Zacharias Topelius ja Toini Havu kritikoivat negatiivisesti aiemman kirjallisuussukupolven käytäntöjä lastenkirjallisuuden alalla.¹⁶⁹ Myös myöhemmin sukupolvien väliset näkemyserot vaikuttivat kritiikkeihin. Käsituserot korostuivat kritiikeissä merkittävästi 1960-1970-lukujen vaihteessa, jolloin sodan jälkeinen nuori kriitikkosukupolvi lähti muuttamaan aiempia kritiikin käytäntöjä. Kritiikin muutos ei ollut välttämättä kuitenkaan totaalinen. Kuten Michel Foucault on esittänyt, diskurssit voivat myös muuttaa muotoaan. Tämä ei tarkoita tietyn diskurssin kokonaan katoamista tai uudelleen syntymistä.¹⁷⁰ Monissa lehdissä oli jo 1950-luvulta alkaen vakiintunut lastenkirjallisuuden arviointikäytäntö. Lastenkirjallisuuskritiikit kuitenkin lisääntyivät määrällisesti 1960-1970-luvuilla.¹⁷¹

Lastenkulttuurin näkyvyyteen vaikuttivat 1960-1970-luvuilla lehdissä tapahtuneet muutokset. Päiviö Tommila ja Raimo Salokankaan mukaan esimerkiksi *Helsingin Sanomissa* oli vuonna 1970 kolme kertaa enemmän sisältöä vuoteen 1920 verrattuna. Suuret ja tehokkaat painokoneet, lehtitilausten kasvu ja ilmoitustulojen lisääntyminen olivat eräitä syitä lehtien laajenemiseen. Toimittajien määrän kasvoi lehdissä aikaisemmasta moninkertaiseksi 1960-1970-luvuilla. Eri aihealueiden toimitustyö ja taittovastuu hajautettiin, ja lehtien aihealueet monipuolistuivat.¹⁷² Myös lastenkulttuuri ja -kirjallisuus saivat palstatilaa. *Helsingin Sanomien* kulttuuripalstalla lastenkirjallisuudelle varattiin joulun aikaan sivun kokoisia, kuvallisia artikkelikokoelmia.¹⁷³ Toisaalta myös viikkolehdet huomioivat 1960-luvun lopussa lastenkirjallisuuden aiempaa useammin.¹⁷⁴ Kulttuurisivujen lisääntyminen kertoo myös ajasta, jolloin kulttuuriin kiinnitettiin erityistä huomiota. 1960-1970-luvun vaihde olikin moninaista kulttuuriliikehdinnän aikaa.

Lastenkirjallisuutta arvioi 1960-1970-luvun vaihteessa heterogeeninen kriitikkosukupolvi, jossa toimi lastenkirjailijoita, kirjallisuus-, kirjasto-,

¹⁶⁹ Havu 1966, 96; Topelius 1855a.

¹⁷⁰ Foucault (1969) 2005, 216 - 230.

¹⁷¹ Ks. Havaste 2003, 146; Heikkilä-Halttunen 2000, 425. Määrällinen lastenkirjakritiikkien lisääntyminen tapahtui erityisesti 1970-luvulla. Ks. Huovilainen 1984, 3 - 4.

¹⁷² Tommila & Salokangas 1998, 268 - 278.

¹⁷³ Arvostettujen kriitikoiden, kuten Toini Havun, mielipiteet huomioitiin tosin 1950-luvulta alkaen. Ks. Heikkilä-Halttunen 2000, 206 - 207, 218 - 220.

¹⁷⁴ Ks. Heikkilä-Halttunen 2000, 218.

yhteiskuntatieteen- ja kasvatustieteen asiantuntijoita.¹⁷⁵ Se sai lastenkirjallisuuden lisääntyessä valita laajasta tarjonnasta omalta näkökulmaltaan parhaat teokset arvioitavaksi. Kriitikoiden koulutustausta, halukkuus osallistua 1960-1970-luvun vaihteen kulttuuripoliittiseen keskusteluun ja toimintaan, tai oman lapsen ikä saattoi olla heidän lastenkirjallisuusvalintansa kriteerinä. Esimerkiksi humanistisia tieteitä lukenut Leena Krohn arvosteli uusvasemmistolaiseen tai ekologiseen ajatteluun sopivia lastenkirjoja, jotka olivat teollistumista ja kulutusyhteiskuntaa vastaan. Hän kirjoitti myös itse kyseisiä arvoja edustavan *Vihreä vallankumous* -kirjan (1970). Katarina Eskolalla oli taustanaan yhteiskuntatiede, joka ilmeni hänen arvioissa sosiologisena, mutta myös yhteiskuntakriittisenä ajatteluna. Kirjastokoulutuksen saaneet kriitikot pohtivat kirjallisuutta etenkin ”lapsiasiakkaan” kannalta. Esimerkiksi Kerttu Manninen, Ritva-Liisa Pilhjerta, Kari Vaijärvi ja Vuokko Blinnikka kiinnittivät huomiota lasten ikään tai lapsen yksilöllisyyteen kirjoja analysoidessaan. Taiteeseen perehtyneet kriitikot, kuten Kirsikka Siikala¹⁷⁶ ja Markku Valkonen, sisällyttivät arvioihinsa myös esteettisen otteen.¹⁷⁷ Tosin myös muut kriitikot kiinnittivät huomiota kirjojen estetiikkaan.

Lastenkirjallisuuskritiikkiin vaikuttivat osaltaan myös uudet lastenkirjallisuudessa lisääntyneet aiheet, jotka olivat lapsisubjektin huomioivia tai poliittisesti kantaaottavia. Lähes kaikki lastenkirjallisuuskritiikit osallistuivat myös lehtien palstoilla, radiossa ja televisiossa käytyyn ajankohtaiseen ja yhteiskunnalliseen lapsuus- ja nuoruusdiskurssiin. Toini Havun jälkeinen lastenkirjallisuuskritiikki oli vahvasti sidoksissa yhteiskunnan tapahtumiin ja muutoksiin. Havu otti itse etäisyyttä nuoriin modernisteihin ja kulttuuriradikaaleihin. Hän arvosteli ”nuorta kriitikkorintamaa”, joka oli Havun mielestä liian sanavalmis ja ”vihreä” arvostelemaan kirjallisuutta.¹⁷⁸ Kari Immonen on esittänyt Toini Havun kuuluneen moderniin mutta kulttuurikonservatiiviseen ja elitistiseen kriitikkokuntaan. Hän mainitsee, että Havu ei ymmärtänyt uutta vasemmistolaista modernismia ja arvioi sen vuoksi negatiivisesti Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan*.¹⁷⁹ Havu leimattiinkin vanhemman sukupolven kriitikoksi jo tuleksaan töihin *Helsingin Sanomiin*.¹⁸⁰ Merja Hurri on todennut, että

¹⁷⁵ Tosin jo 1950-luvulla nuortenkirjallisuuskeskustelu oli hyvin moninaista. Ks. Heikkilä-Halttunen 2000, 81 - 92.

¹⁷⁶ Tänä päivänä nimeltään Kirsikka Moring.

¹⁷⁷ Vrt. Kirsikka Siikala oli teatteritaiteen kandidaatti ja Markku Valkonen kuuluu kuvataidesukuun.

¹⁷⁸ Havu 1950, 15; Ks. myös Heikkilä-Halttunen 2000, 205; Hurri 1993, 117.

¹⁷⁹ Immonen 2002, 332 - 333; Ks. myös Hurri 1993, 125 - 126.

¹⁸⁰ Heikkilä-Halttunen 2000, 205.

1960-luvun edetessä kirjallisuuspoliittinen ristiriita kääntyi poliittiseksi. Sukupolven vaihdos tapahtui, kun nuoret, Havun nimittämät ”kolkkapoika-journalistit”¹⁸¹, ottivat lähtökohdakseen poleemisen ja keskustelevan tyylin.¹⁸² Lisäksi he omaksuivat subjektiivisen, yhteiskunnallisemman ja kulttuuripoliittisemmän otteen, ja aiempiin kritiikkeihin verrattuna epäsovinnaisen kirjoittelun.¹⁸³ Toini Havun toivoi hänen jälkeisensä lastenkirjakriittikkokunnan omaavan kirjallisuustieteellisen koulutustaustan, mutta koulutuksesta ei tullut välttämättä kriteeriä sosiologis-psykologisen ajattelutavan omaavalle uudelle kriittikosukupolvelle.¹⁸⁴ Toisaalta Kari Vaijärvi on esittänyt, että Toini Havu oli etenkin ”vanhoilla päivillään” suvaitsevainen ja nuoria lastenkirjakriitikoita tukeva, mikä ei anna käsitystä radikaalin konservatiivista taidekriittiköksi puolustavasta kriitikosta.¹⁸⁵

Lastenkirjallisuuskritiikkien osalta mitään erittäin radikaalia sukupolven vaihtoa ei tapahtunut, mutta toisaalta lastenkirjallisuuskritiikkeihin vaikutti huomattavasti 1960-1970-luvun vaihteen uusvasemmistolainen ja sosiologinen keskustelu. Esimerkiksi ruotsalaisen Lars Furulandin sosiologiset kirjallisuusteoriat tulivat Suomessa tutuiksi.¹⁸⁶ Furuland esittää artikkelissaan ”Litteratur och samhälle” kirjallisuuden sosiaalisena ilmiönä ja kirjallisuuden tutkimuslähteenä sosiaalhistoriassa, historiassa ja taiteen tutkimuksessa. Hänen mukaansa osa nykytutkijoista vastustaa kovia kvantitatiivisia yhteiskuntatieteen menetelmiä käsittelemällä yhteiskunnallisia aiheita arvolähtökohtaisesti. Yhteiskunnallisten epäkohtien huomiotta jättäminen oli Furulandin mukaan syy ”kovien menetelmien” kritiikkiin, joka on saanut hänen mielestään kirjailijat ja tutkijat käsittelemään yhteiskunnallisia aiheita.¹⁸⁷ Myös suomalainen, uusi lastenkulttuurisukupolvi osallistui aiempaa aktiivisemmin ja kriittisemmin yhteiskunnalliseen keskusteluun, joka suuntautui yksilöä sortavaa teollistumista, tehokkuusajattelua ja massateollisuutta kohtaan. Vasemmistolaisen keskustelun ilmapiirissä ja yhteiskunnan muutosvaiheessa 1960-1970-luvun vaihteessa tasa-arvo ja yksilön oikeudet näkyivät teemana myös lastenkirjallisuudessa ja sen

¹⁸¹ Havu 1950, 15; Heikkilä-Halttunen 2000, 205.

¹⁸² Hurri 2003, 128 - 133.

¹⁸³ Hurri 1993, 124 - 131.

¹⁸⁴ Havu 1966, 95 - 96.

¹⁸⁵ Kari Vaijärven suullinen tiedonanto, 8.10.2005.

¹⁸⁶ Ks. myös Eskola 1972c, 15 - 17.

¹⁸⁷ Furuland esittää artikkelissaan myös tutkijoita, jotka ovat käyttäneet kirjallisuutta analysoidessaan sosiologisia teorioita, lukijalähtöisiä ja kvalitatiivisia menetelmiä. Lisäksi hän esittää marxilaisen ja poliittisen kritiikin lähtökohdat kirjallisuuden tutkimuksessa. Furuland 1970, 165 - 206; Eskola 1972c, 15 - 17, 24.

kritiikeissä. Charles Sarland on todennut, että Englannissa 1700-1800-luvuilta alkaneella lastenkirjallisuuskritiikillä oli kasvatuksellinen arvoperusta ja se oli saarnaavaa, ja vasta 1970-luvulla kritiikki pureutui kirjan sisällä oleviin ideologioihin. 1970-luvulla pohdittiin myös, miten vähemmistöryhmät ja sukupuoli esitettiin ja olivat edustettuina lastenkirjallisuudessa.¹⁸⁸ Myös suomalainen lastenkirjakritiikki otti osaa vähemmistöjen asemaan, kuten myöhemmin esitän.

Kritiikeissä esiintyvä moninainen lapsuus- ja lastenkirjakeskustelu olisi ollut mahdotonta ilman lehdistön avautumista moninaiselle mielipiteen vaihdolle. *Helsingin Sanomat* oli Päiviö Tommilan ja Raimo Salokankaan mukaan 1960-luvun lopussa esimerkiksi *Uuteen Suomeen* verrattuna jo suhteellisen avoin mielipiteille, jotka eivät noudattaneet välttämättä lehden poliittista linjaa.¹⁸⁹ Tähän vaikutti oletettavasti vuodesta 1965 alkaen kulttuuriosastopäällikkönä toiminut Marja Niiniluoto, joka suosi sekä nuoria *Yliopistolehden* kirjoittajia että vanhempia kirjoittajia.¹⁹⁰ Toisaalta viihteellisiä¹⁹¹ ja mielipidekirjoja arvosteltiin Katarina Eskolan tutkimuksen mukaan kuitenkin kaunokirjallisia kirjoja vähemmän sekä sanomalehdissä että aikakauslehdissä.¹⁹² *Helsingin Sanomien* lastenkirjallisuuskritiikeissä voi havaita kuitenkin poliittisia mielipiteitä esimerkiksi valittujen kirjojen kautta. Populaarikirjallisuuden analysointi ei kuulu sanomalehtien kulttuuripalstoilla yleensä kirjallisuuskriitikoiden arviointikohteeksi, jonka vuoksi myös lastenkirjallisuuskritiikit ovat jättäneet sen usein arvioimatta. 1960-1970-lukujen vanhemman sukupolven kriitikoille kirjallisuus tuli olla sivistävää, esteettisesti hyvän maun mukaista, ja nuoremmat vasemmistolaiset ajattelijat näkivät populaarikulttuurin passivoivan ihmistä.¹⁹³

Esteettinen taidekritiikki ei kuitenkaan poistunut kokonaan lastenkirjallisuuskritiikeistä. Myös uskonnollista lastenkirjallisuutta suosittiin, koska lapset olivat aiheesta kiinnostuneita.¹⁹⁴ Etenkin *Arvostelevassa kirjaluetelossa* arvioitiin myös uskonnollista ja taidekirjallisuutta. Lähes kaikissa 1960-1970-luvun

¹⁸⁸ Sarland 1999, 41- 42.

¹⁸⁹ Tommila & Salokangas 1998, 274; Ks. myös Eskola 1972c, 43 - 44, 52, 71.

¹⁹⁰ Hurri 1993, 158 - 159.

¹⁹¹ Eila Pennanen kuvaa viihteellisen kirjan esittävän ”symbolista toimintaa, johon osallistuessaan lukija kokee mielihyvää, yleviä tunteja ja maailmankuvan kaavamaisen selkenemisen tuottamaa tyydytystä. Merkittävää viihdettä on se, mikä saa suuren levikin.” Pennanen 1970, 299.

¹⁹² Ks. Eskola 1972c, 42 - 43, 50, 70 - 71.

¹⁹³ Ks. Hurri 1983, 31 - 37. Merja Hurri on todennut konservatiivisen ja vasemmistolaisen kritiikin rinnakkaisuuden olleen *Helsingin Sanomien* lähtökohtana 1960-luvun lopussa. Hurri 1993, 158 - 161.

¹⁹⁴ Ks. esim. Kilpiö 1969, 295.

lastenkirjallisuusarvioissa on lähtökohtana myös kasvattava tai yksilön huomioiva näkökulma, joka ei sinänsä ollut uutta aiempaan lastenkritiikkiin verrattuna. Uusi sosiaalis-psykologisen ajattelutavan omaava kriitikkosukupolvi pohti kuitenkin modernia subjektiivisuutta aiempaa tarkemmin. Kuten Merja Hurri esittää, uuden kriitikkosukupolven arvioijien subjektiivinen ja keskusteleva esitystapa ”haastoi perinteisesti taiteelle omaksutun arvohierarkkisen olemassaolon”.¹⁹⁵ Subjektiivisuus esiintyi aikuiskritiikkien lisäksi myös lasten omissa kirja-arvioissa.

2.4 Aikuiset, lapset ja kirjallisuuskasvatus

Porvarislapsia ohjattiin jo 1600-1700-luvulta alkaen säädyllisyyteen uskonnollisen kirjallisuuden avulla. Kuten Michel Foucault on huomionnut, 1600-1700-luvulla myös ongelmanuorten omantunnon kolkuttaminen saavutettiin kurin, tiukan järjestyksen ja pakkotyön lisäksi uskonnollisen ja moraalisen kirjallisuuden lukemisen kautta.¹⁹⁶ Zacharias Topelius näki lapsuuden erityisenä ajanjaksona. Toisaalta lapset olivat hänelle myös tulevia sivistysvaltion aikuisia, jotka piti koulia uskonnollis-isänmaallisen kirjallisuuden avulla ideaali-kansalaisen muottiin.¹⁹⁷ Hänen mielipiteisiinsä vaikuttaneen J. V. Snellmanin lähtökohtana oli uskonnollisen puritanismin sijaan edistää lasten innokasta lukuharrastusta, joka teki lapsista kunnan kansalaisia. Snellman uskoi Suomen kehittyvän kirjallisen sivistyksen avulla.¹⁹⁸ Myös 1920-luvulla Suomen kansakoulun kirjallisuuskasvatuksen sosiaalistamisfunktion lähtökohtana olivat Snellmanin ajatukset, jossa pelkkien uskonnollisten oppien sijaan tavoitteena oli yhtenäisen kansallishengen luominen. Erkki Seväsen mukaan luonto ja agraarielämä olivat tuolloin edustettuina kasvattavissa ja ”jalostetuissa” kirjallisuuden representaatioissa. Kansakoulun kirjavalinnoissa ristiriitaa edustava työväestön kirjallisuus jäi vähemmälle huomiolle, kun lähtökohtana oli kansalaissodassa voittaneiden ideologian korostaminen. Viihteellisiä teoksia, kuten Jalmari Finnen tarinoita, vältettiin, eivätkä modernit teokset juuri kuuluneet kansakoulukirjojen lukemistoon.¹⁹⁹ 1920-1930-luvuilla Suomen kouluissa moraalisen järjestyksen ytimenä oli yhä isänmaallis-uskonnollinen kirjallisuus. Saara Tuomaala on esittänyt

¹⁹⁵ Ks. Hurri 1993, 131 - 133.

¹⁹⁶ Foucault (1975) 2001, 167 - 175.

¹⁹⁷ Esim. Topelius 1855b.

¹⁹⁸ Ks. Ihonen 2003, 16.

¹⁹⁹ Sevänen 1994, 299 - 304.

koulukasvatuksen tukeneen modernia, kollektiivista kansalaislapsuutta, jossa lähtökohtana oli oikein kirjoittava ja lukeva, hyvin käyttäytyvä, puhdas ja terve kansalainen. Modernin kansalaislapsen tehtävänä oli olla tulevaisuudessa rakentamassa teollistuvaa, vaikkakin maalaista, modernia yhteiskuntaa.²⁰⁰ Koulun ja kirjallisuuden tarkoituksena oli sosiaalista 1920-1930-luvuilla aiempaa suurempi väestönosa modernin yhteiskunnan päämääriin.

Myöhemmin uskonnollisen kirjallisuuden sijalla olivat maallisemmat näkökulmat, mutta ”omantunnon” kysymys oli yhä keskeisenä lastenkirjallisuudessa. Leena Koski on havainnut aapis-tutkimuksessaan, että 1950-luvulta alkaen uskonnollisuus oli hävinnyt aapisista, mutta ”oikea” ja ”väärä” sosiaalisuus ilmeni niissä yhteisön ja yksilön välisten suhteiden esiintuomisena.²⁰¹ Sosiaalisesti hyvän ihmisyyden määritelmät esiintyivät myös lastenkirjakriitikeissä, jossa lapsille suositeltiin kollektiivisuuteen ja tasa-arvolähtökohtiin viittaavia kirjoja.

Useat lastenkirjakriitikot näkivät myös 1950-1970-luvuilla tehtäväkseen lasten sosiaalistamisen kunnan kansalaisiksi, eivätkä he hävenneet sen esiintuomista.²⁰² Sosialisatioteorioilla oli merkitystä aikana, jolloin sosiologinen tutkimus kohdistui esimerkiksi eri väestöryhmien eroihin. Ikä- ja luokkaryhmien välisiä suhteita pohdittiin, vasemmistolainen demokratia oli keskustelun kohteena ja peruskoulujärjestelmää uusittiin. Lapset nähtiin 1960-luvulla sodan jälkeisen, jatkuvasti kehittyvän suomalaisen yhteiskunnan tulevana sukupolvena. Myös tuolloin kansallinen sivistys ja kirjallisuuskasvatus olivat keskustelussa esillä. Esimerkiksi Toini Havu näki lastenkirjakriitikon ”henkisen tulevaisuuden muovaajana”.²⁰³ Aiempaa nuoremmat lapset pyrittiin myös 1960-1970-luvulta saattamaan heidän tulevaisuutensa kannalta sopivan kirjallisuuden pariin. Kerttu Manninen totesi vuonna 1967: ”Kriitikon ääni, joka takavuosina – eikä suotta – vetosi murrosikäisten lukijoiden nimessä, kohdistaa nyt huutonsa nuoremman lukijakunnan puolesta.”²⁰⁴

Yhteisöllisyyden ja lähimmäisen kunnioittamisen korostaminen esiintyi 1960-1970-luvulla uudella tavalla. Suomen valtio otti tuolloin jo vastuuta luokkaerojen vähentämisestä koulutus- ja sosiaalipolitiikan keinoin. Se osallistui jo kansainvälisten järjestöjen suosituksia noudattaen köyhien maiden avustamiseen. Lasten kasvattaminen

²⁰⁰ Tuomaala 2004, 180 - 204, 251 - 276.

²⁰¹ Koski 2001, 69 - 76, 81 - 114.

²⁰² Vrt. Katarina Eskola lainasi vuoden 1972 tutkimuksessaan Robert S. Albertin näkökulmaa, jossa kriitikko nähdään mielipiteen johtajana ja sosiaalistajana. Eskola 1972c, 29.

²⁰³ Havu 1966, 96.

²⁰⁴ Manninen (1967) 1996, 17.

tasa-arvoisuuteen ja solidaarisuuteen liittyi osaltaan kansallisen ja kansainvälisen yhteistyön ja avunannon ilmapiiriin. Tasa-arvoa tuli edistää. Siksi ”väärä sosiaalisuus” tai yhteistyökyvyttömyys tuli kitkeä myös lastenkirjallisuuden avulla, jossa huomioitiin ristiriitainen poikkeavuus, ystävyys, kiusaaminen, yksinäisyys tai vaikkapa köyhien maiden ongelmat.²⁰⁵ Todellisuuden ongelmia esittävä realistinen lastenkirjallisuus oli sopeuttamassa 1960-1970-luvun lapsia moderniin yhteiskuntaan, joka oli rauhalliseen maalaisyhteiskuntaan verrattuna ristiriitainen ja ennustamaton.²⁰⁶ Anna Paljakan vuoden 1969 artikkelissa nuortenkirjailija Margareta Keskitalo esittää realistisen kirjallisuutensa kertovan lapselle, että ”elämä on vaikeata, mutta ei mahdotonta”.²⁰⁷

Kirjallisuuskasvatukseen on liittynyt lähes aina käsitys, jonka mukaan lapsi pitää ohjata oikeanlaisen harrasteen pariin. Toini Havu arvosti lapsen yksilöllisyyttä ja mielipiteitä, mutta toisaalta hän totesi:

Lapsihan on kaikessa viattomuudessaankin erinomaisen alkukantainen olento kaikkine siihen kuuluvine piirteineen, joita kasvattajan mm. kirjan avulla – arvostelijan siihen soveliaita kirjoja suosittelemalla – on yritettävä kitkeä.²⁰⁸

Toini Havun esityksessä lapsen eräänlainen primitiivisyys tuli kitkeä oikeanlaisten lukutottumusten avulla. Toini Havun lapsuusnäkemystä voi verrata esimerkiksi sodan aikaan ja sen jälkeen Suomessa tutuiksi tulleisiin Richard Müller-Freienfelsin teorioihin, jossa esiintyvät romanttinen lapsuuskäsitys, klassiset yhteisöteoriat ja psykoanalyysi. Müller-Freienfels korostaa lapsen ”luonnollisten” viettien olemassaoloa, ja niiden muuttamista järjelliseksi yhteisöön sopeutumisprosessissa. Lapsi kasvaa hänen mukaansa ”henkiseksi kulttuuri-ihmiseksi” vanhempiensa ja yhteisön opastuksen, ja jopa kurin avulla.²⁰⁹ Lapsi ei ollut Richard Müller-Freienfelsille tai Toini Havulle tabula rasa, mutta häntä tuli ohjata aikuisten opastuksella, koska hän ei ole luonteeltaan säännöllinen. Lapsi ei kyennyt heidän mielestään epävakaisen sisäisen maailmansa ja

²⁰⁵ Osaa näistä aiheista käsiteltiin tosin jo 1800-luvun lopun Karl Marxin ja Friedrich Engelsing kirjoituksissa, joita 1960-1970-luvun vaihteessakin luettiin.

²⁰⁶ Ks. esim. Kilpiö 1969, 295.

²⁰⁷ Paljakka 1969, 19.

²⁰⁸ Havu 1966, 94.

²⁰⁹ Müller-Freienfels (1937) 1943, 146 - 150, 168 - 180, 192 - 198, ja passim. Myös sosiologian klassikoksi tituleeratun Emile Durkheimin mukaan lapsen sisäiseen epätasapainoon liittyi uteliaisuuden piirre, joka oli primitiivisen ihmisen luonteen tapainen. Lapsi ei ollut hänen mukaan ”taottava”, mutta hän on kuitenkin luonteeltaan taipuva. Kurin tarkoituksena oli kohtuullistaa lapsen haluja ja itsehillintää. Durkheim (1925) 1961, 219 - 220.

avoimuutensa vuoksi vastustamaan ”outojen” asioiden vaikutuksia.²¹⁰ Lapset luottavat Toini Havun ja Richard Müller-Freienfelsin mukaan liikaa vietteihinsä, ja sen vuoksi he ovat ”köyhiä” suhteessa aikuisuuteen. Lasta tuli ohjata kulttuurin, tässä kirjallisuuden pariin, koska hänen viettinsä saattoivat suuntautua ”ei-kulttuurin” pariin.

Nuorison ”alkukantaisuuden” ja halujen tukahduttaminen lukemisen avulla ei ollut uutta kasvatuksessa, opetuksessa tai kirjallisuuskritiikeissä. Esimerkiksi Risto Ikonen on tutkinut 1700-luvun *Åbo Tidningaria*, jossa porvariston syvällistä lukemisharrastusta pidettiin parhaimpana ajanvietemuotona muiden taidemuotojen ohella ja turhamaisten tapojen, kuten kortinpeluun, somistuksen tai viinin juonnin, sijalla.²¹¹ Myöhemmin 1920-1930-luvulla Suomen koulujärjestelmä ja kirjallisuuskasvatus olivat opastamassa lapsia ahkeran ja työteliään kansalaisen malliin.²¹² Leena Alanen on tuonut esille, että jopa lapsuustutkimus on tehty usein yhteiskunnallisten, kasvatuksellisten ja pedagogisten päämäärien mukaan. Lapset on nähty yhteiskunnallisena, uudelleentuottavana voimana, jota pitää ohjata oikeaan suuntaan.²¹³ Michel Foucault on esittänytkin, että yhteiskuntien edistys ja yksilöiden kehittäminen ovat lisänneet entisestään ajan hallintaa ja hyödyntämistä toimintaa osittamalla, sarjoittamalla ja syntetisoimalla.²¹⁴ Myös lastenkirjakriitikoiden toiveet ovat liittyneet siihen, että lapset käyttäisivät vapaa-aikansa hyödyksi hyvää kirjallisuutta lukemalla, ei joutilaana tai pelkän viihteen parissa.²¹⁵

Useat lastenkirjallisuuskriitikot ovat toivoneet lasten vanhempien ottavan vastuun lasten kirjallisuusvalintojen ohjaamisessa. Kerttu Manninen on kertonut, ettei ole ollut lapsirakas, mutta aikuisena hän on ”...nähty lapsen, jossa on uskomaton määrä geeniperimää, joka joko vahvistuu tai heikkenee aina sen mukaan kun sitä ruokkii. Juuri tästä syystä päätin aikoinaan jäädä tälle alalle.”²¹⁶ Manninen asettaa itsensä kirjallisuuskasvatuksen asiantuntijaksi suhteessa niihin, jotka eivät osaa ”vahvistaa lapsen geeniperimää”. Hänen näkökulmassaan esiintyy myös lasten kykyjen

²¹⁰ Havu 1966, 94; Müller-Freienfels (1937) 1943, 154 - 164.

²¹¹ Ikonen 1997, 204.

²¹² Ks. Tuomaala 2004, 244 - 250.

²¹³ Alanen 1992, 11 - 20.

²¹⁴ Foucault (1975) 2001, 213 - 221.

²¹⁵ Pelko siitä, että moderni ihminen korvaa realistisen todellisuuden hauskuudella ja viihteellä on ollut myös osana modernin kritiikkiä. Ks. Jenson 1992, 13 - 18.

²¹⁶ Kerttu Mannisen haastattelu, 18.10.1991; Heikkilä-Halttunen 1991, 4.

esille saaminen lukemisen avulla. Ajatus pohjautuu näkemykseen, jossa yksilön hyviä ominaisuuksia tuli jalostaa aikuisen opastuksella tulevaisuutta varten.²¹⁷

Uuden modernin lastenkirjallisuuden lähtökohtana oli toisaalta myös lukijan kokemus. Astrid Lindgrenin mielikuvituksellista, hauskaa ja vallatonta *Peppi Pitkätossua* lapset saattoivat pitää 1950-luvulta alkaen ”varaventiilinään”, kun siitä puuttui aikuiskeskeinen ja kasvattava ote.²¹⁸ Lapset olivat myöhemmin 1970-luvun alussa lehtien palstoilla arvioimassa heille suunnattua kirjallisuutta. Heille annettiin subjekteina mahdollisuus määrittää ”hyvä lastenkirjallisuus” lapsen näkökulmasta.²¹⁹ Lehdissä lapsi arvioi usein kuitenkin aikuisten valitseman kirjallisuuden, ja aikuiset valitsevat soveliaat lasten mielipiteet lehdistöön. Uuden sukupolven lapselta odotettiin kuitenkin myös itsenäisyyttä kirjallisuutta valitessa.

3. UUSI SUKUPOLVI

3.1 Lapsi kaupunkiympäristössä

Maatalousyhteiskunnasta siirtyminen teollisuus- ja palveluyhteiskuntaan, kaupunkiin muuttaminen, vapaa-ajan lisääntyminen, ja toisaalta naisten kouluttautuminen ja heidän siirtymisensä palkkatyöhön, vaikuttivat 1960-1970-luvuilla suomalaisen perherakenteen ja lapsuuskäsitysten muutokseen. Suurperheille ei enää ollut tilaa, kun kummatkin vanhemmat kävivät töissä kodin ulkopuolella.²²⁰ Valtakunnallisessa *Nuoret tänään* -vapaa-ajan käyttötutkimuksessa (1972) esitetään sukupolvien välisten ristiriitojen ja nuorison omaksi ryhmäkseen eriytymisen johtuneen erityisesti perheen muuttumisesta ”kiinteästä tuotanto- ja koulutusyksiköstä lähinnä koulutusyksiköksi, jonka kaikki jäsenet käyvät työssä tai kouluissa kodin

²¹⁷ Esimerkiksi Pirkko Saarinen esittää artikkelissaan, että lasten lahjakkuuksia ja luonteenpiirteitä tuli tarkastella ja tukea jo varhaisessa vaiheessa, jotta yksilön parhaat ominaisuudet tulisivat käyttöön myös tulevaisuudessa. Saarinen 1967, 324 - 326.

²¹⁸ Ks. esim. Lundqvist 1979, 19.

²¹⁹ Vrt. Aino Salonen esittää *Kirjastolehden* artikkelissaan kirjaston lapsilukijakyselyn, jossa lapset saivat itse arvioida kirjallisuutta. Salonen 1968, 168 - 169.

²²⁰ Aura Korppi-Tommolan mukaan naisten osuus työvoimasta oli vuonna 1960 40% ja vuonna 1975 44%. Kaupunkilaisnaisista 62% oli töissä vuonna 1975. Naisten vapaa-aika lisääntyi perheen pienemisen vuoksi ja esimerkiksi jääkaapin, pakastimen ja kodinkoneiden tullessa koteihin 1950-1970-luvuilla. Korppi-Tommola 2005, 221, 224 - 225, 227 - 228. Myös ”moderni elämänsenne” vaikutti naisten työssäkäynnin lisääntymiseen ja lasten vähenemiseen. Ks. Jallinoja 1991, 189 - 201.

ulkopuolella”.²²¹ Tutkimuksen mukaan muutto kaupunkeihin on irrottanut nuorison maalaisesta kasvuperinteestä ja toveriryhmistä. Siinä ollaan huolestuneita myös kaupunkien lähiöiden virikkeettömyydestä ja viihteettömyydestä, joka ajaa nuoret kaupunkien keskustoihin.²²² Maalaiselämässä lasten joutilaisuus ei tullut puheeksi, koska lapset olivat osana tuotantoyksikköä ja osallistuivat ahkerasti maatalon askareisiin. Kaupungeissa lapsia ei enää pidetty 1960-1970-luvun vaihteessa tuotannon ylläpitämistehtävissä.²²³

Uuden kaupunkinuorison vapaa-ajan toimettomuus, jengiytyminen²²⁴ ja sukupolvien väliset ristiriidat olivat erityisenä puheenaiheena lehdistössä, radiossa ja televisiossa 1960-1970-luvun vaihteessa. Vapaa-ajan lisääntyminen koettiin jopa ongelmana.²²⁵ Lukemisharrastus ehkäisi opettajien ja kriitikoiden näkökulmasta lasten ja nuorten vapaa-ajan ongelmaa. Nuorten johdattaminen valistuksellisen, hyvän kirjallisuuden ääreen esiintyi myös vuoden 1973 *Äidinkielen opetussuunnitelmassa*:

Lisääntyvän vapaa-ajan käytön ongelmista voi valtaosa saada myönteisen ratkaisun, jos lomaa viettävä osaa hakeutua virkistävän harrasteen pariin. Ei vain kielitaju, vaan myös elämäntaju kasvaa kirjallisuuden herättämien oivallusten myötä.²²⁶

Toisaalta Suomen yhteiskunnallisissa murrosvaiheissa on ennenkin keskusteltu kaupunkilaisesta lapsuudesta ja nuoruudesta. Esimerkiksi 1700-1800-luvun vaihteessa köyhien kaupunkilaisperheiden ja -lasten ongelmat ovat olleet keskustelunaiheena.²²⁷ Paheellisuuskeskustelua käytiin kaupunkinuorisosta myös ”modernia kaupunkilaisuutta korostavalla” 1920-luvulla, jolloin myös lastensuojelu- ja koulujärjestelmiä rakennettiin.²²⁸ Lehdistökeskustelu kohdistui 1960-1970-luvun

²²¹ Nuoret tänään 1971, 22.

²²² Nuoret tänään 1971, 22. Lisäksi keskiolut tuli lähikauppoihin vuonna 1968, ja oluen myynnin vapauttaminen piti yllä ”ongelmakeskustelua.”

²²³ Toisaalta osa nuorista hankki 1960-1970-luvun vaihteessa lisäansioita erilaisin ”hanttihommin”. Esimerkiksi tytöt hoitivat lapsia, joille ei ollut vielä päivähoitopaikkaa.

²²⁴ Myös termiä ”sakkiutuminen” käytettiin 1960-1970-luvun vaihteessa. Termiä on tosin käytetty jo 1920-luvun Helsingin Sörnäisten ”nuorisohuligaaneista”. Ks. Kaarninen 2003, 220 - 221.

²²⁵ Ks. Kämäräinen 1967, 200 - 205; Lisääntyvä vapaa-ajan vaikutus kaupunkiyhteiskunnassa perheellisten kannalta 1968, 102 - 105. Vapaa-ajan lisääntyminen oli esillä 1960-1970-luvun vaihteessa myös sen vuoksi, että vuonna 1965 työmarkkinajärjestöt sopivat 40-tuntiseen työpäivään siirtymisestä vuoden 1970 alkuun mennessä. Ks. Tiitinen & Kröger & Lonka & Paanetoja 1996, 8. Myös kouluissa siirryttiin vähitellen 5-päiväiseen työviikkoon peruskoulun yhteydessä.

²²⁶ Äidinkielen opetussuunnitelma keskikoulua varten 1973, 16.

²²⁷ Ks. Ikonen 1997, 146 - 150.

²²⁸ Ks. Vehkalahti 2000, 3 - 4, 36 - 69; Vehkalahti 2003, 240 - 242. ”Punaisen” kaupunkinuorison huliganismista keskusteltiin kansalaissodan jälkeen 1910-1920-luvuilla. Ks. Kaarninen 2003, 217 - 243.

vaihteessa kuitenkin kaikkiin yhteiskuntaluokkiin, ja siinä oltiin huolestuneita etenkin maalta muuttaneiden lasten ja nuorten sopeutumisesta uuteen, kolkkaan kaupunkilaisympäristöön. Ahtaat asunto-olot, lasten leikkipaikkojen puute, lisääntyneet liikenteen vaarat ja lasten yksin kotiin jääminen vanhempien töissä ollessa koskivat aikaisempaa useampaa lasta.²²⁹

Moderniin kaupunkiin ja kaupunkilaisuuteen on liitetty jo kauan toiveita ja haluja, mutta myös pelkoja ja epäilyjä. Esimerkiksi Carl E. Schorske on esittänyt, että jo valistuksen ajan filosofit näkivät kaupungin vapauden, taiteen ja hyvyyden esikuvana ja kaupan tyyssijana. Myöhemmin 1800-luvulla teollistumisen vuoksi kaupunkia pidettiin toisaalta myös vapauden riistäjänä ja pahuuden tyyssijoina.²³⁰ Futuristinen kaupunkikritiikki ei kohdistunut 1800-luvun lopussa välttämättä enää kaupungin vapauteen ja kurjuuteen, vaan se analysoi psykologisesti kaupungin ja kaupunkilaisuuden epävarmuuden tunnetta.²³¹ Schorsken esittämät näkökulmat modernin kaupungin vapauttavasta, riistävästä ja psykologisesta vaikutuksesta esiintyivät myös 1960-1970-luvun vaihteen lapsuus- ja nuoruuskeskustelussa ja lastenkirjakritiikeissä. Schorsken huomioima kaupungin vapauttava ominaisuus koski 1960-1970-luvun vaihteessa etenkin nuorta sukupolvea. Aikaisempaa useammalla suomalaisnuorella oli jo 1960-1970-luvun vaihteessa vapaa-aikaa ja mahdollisuuksia nautintoelämyksiin esimerkiksi viihteen kuluttajina.²³²

Oikeanlainen lukemisharrastus on kasvatus- ja kirjallisuusväen näkökulmasta ollut jo kauan auttamassa kaupunkilaista vapaa-ajan ongelmaa ja ehkäisemässä kaupallisen massateollisuuden ylivaltaa. Vasemmistolainen kritiikki kohdistui 1960-1970-luvun vaihteessa ”työväestöä riistävä” massateollisuutta vastaan, jota lastenkirjakritiikkojenkin näkökulmasta viihteelliset lasten sarjakirjat ja elokuvateollisuus edustivat. Karl Marxin ja Friedrich Engelsin oppeja sovellettiin 1960-1970-luvun Suomessa ajan mukaisesti, ja yleinen poliittinen ilmapiiri nosti itäisen

²²⁹ Ks. esim. Ollila 1971, 13; Sandels 1968, 301 - 303, 318 - 319; Sundström 1967, 374 - 379.

²³⁰ Porvarillista teollisuusyhteiskuntaa vastustivat esimerkiksi Karl Marx (1818-1883) ja Friedrich Engels (1820-1895). Valistukseen liittyvään kehitysoptimistiseen ajatteluun otti kriittisesti kantaa myös Oswald Spengler (1880-1936) esimerkiksi teoksessaan *Untergang des Abendlandes* (1918, 1922), suomeksi Länsimaiden perikato.

²³¹ Schorske 1998, 37 - 55. Futuristeista mainittakoon kirjailijat Charles Baudelaire (1821-1867) ja Emile Zola (1840-1902), jotka esittivät näkökulmia kaupunkilaisuudesta ja modernista ihmisyydestä. Suomessa futuristisen ajattelun omaksuivat Tulenkantajat-liike jo 1920-luvulla, mutta vasta toisen maailmansodan jälkeen ”ristiriitainen, moderni yksilöllisyys” nousi Suomessa yleisen keskustelun kohteeksi. Ks. Jallinoja 1991, 14 - 15; Jallinoja 1985, 28.

²³² Esimerkiksi elokuvantekijöille nuorisoi oli uusi kohderyhmä 1950-luvulta alkaen. Ks. Kaartinen 2003, 433 - 434.

naapurin kulttuurin esille. Esimerkiksi opettajana ja lastenkulttuurin puolestapuhujana 1970-luvulla toiminut Maria Laukka on kertonut kiinnostumisestaan Neuvostoliiton kasvatustajärjestelmään ja DDR:n varhaiskasvatukseen:

Piaget'n rinnalle nousivat Petrovskit ja Vygotskit, Zaporosets-Elkonin ja Bronfenbrennerin *Kaksi lapsuuden maailmaa*, jossa Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain lastenkasvatus asetettiin rinnakkain edellisen eduksi.²³³

Kritiikki länsimaista teollisuutta ja kulutusyhteiskuntaa kohtaan esiintyi myös 1960-1970-luvun lastenkirjakritiikeissä. Tämä näkyi etenkin kriitikoiden kirjavalinnoissa. Esimerkiksi Leena Krohn kritikoi kulutusta, huonoja tapoja ja teollisuuden tuottamaa saasteongelmaa arvioidessaan *Apua me hukumme savuun* -kirjan. Siinä on mainonnan uhriksi joutunut lohikäärme ja pohditaan tupakoinnin ympäristövaikutuksia.²³⁴ Kirjassa on myös ekologinen näkökulma.

Lastenkirjakritiikeissä esiintyi edellisten lisäksi myös muita näkökulmia kaupungistumiseen. Esimerkiksi maalta muuttaneille kaupunkilaislapsille suositeltiin 1960-luvun lopussa vielä maalais- ja luontoaiheisia kirjoja, joihin liittyi nostalgiaa ja kauniita muistoja. Esimerkiksi Kerttu Mannisen mielestä maalaiskirjoissa oli ankeassa kaupunkimiljöössä elävälle kaupunkinuorisolle terapia-ainesta: ”Lähelle luontoa kaipaa epäilemättä monikin nuortenkirjan lukija, joka ahtaista kaupunkiympäristöistään hakee uusia toimintamahdollisuuksia avaramman taivaan alla edes kirjojen välityksellä.”²³⁵ Myös Vuokko Blinnikka suosittelee *Kissatalo*-kirjaa, jossa ison maatalon ympäristö ”osoittautuu lasten toivemaailmaksi”.²³⁶

Romanttinen käsitys luonnon ja maaseudun vaikutuksesta ihmisyyteen ja kaupungin luomaan ihmisten ahdistuneisuuteen on ollut toisaalta keskustelussa esillä jo kauan. Esimerkiksi Jean Jacques Rousseau esitti jo valistuksellisella 1700-luvulla, että maaseudun väljyys ja ilma olivat suotuisia lähtökohtia lapsen luonnolliseen kehitykseen, yksilön elinvoimaisuuteen ja ihmiskunnan uusiutumiseen. Sen sijaan kaupungin ”sulottu muurahaispesä” olivat Rousseaulle ”ihmiskunnan turmioloukkoja”, joissa ihmisten ryhmäkäyttäytymisestä on seurauksena ihmisruumiin heikkoudet ja

²³³ 1970-luku – mitä se oli? 2003, 31 - 32. Huom. *Kaksi lapsuuden maailmaa* ilmestyi suomeksi vuonna 1973. Vrt. Suomen ja Sosialistisen Neuvostotasavallan liiton välisestä kulttuurivaihdosta oli tehty sopimus vuonna 1960, ja sen edistämiseen oli perustettu Suomen ja Neuvostoliiton välinen kulttuurinvaihtokomitea. Valtion taidekomitean mietintö 1965, 17. Neuvostoliiton vaikutus oli Suomen kulttuuripolitiikassa keskeistä pohjoismaisen ja muun kansanvälisen yhteistyön rinnalla.

²³⁴ Krohnin mukaan kirjan moraalinen sanoma oli hyvä, sormenosoitukset kun kohdistuivat siinä erityisesti aikuisille. Krohn 1972a, 14; Ks. myös Valkonen 1970a, 32.

²³⁵ Manninen 1971c, 176.

²³⁶ Blinnikka 1969c, 93 - 94.

hengenvauriot.²³⁷ Myös Zacharias Topeliukselle maaseudun luonto oli Jumalan luomus, josta ihminen sai voimaa. Luonto oli hänelle suomalaisen identiteetin uudistaja ja kehittäjä.²³⁸ Parantavaan voimaan on Suomessa uskottu olevan myös maaseudulla sijaitsevilla kasvatustiluksilla ja kesäsiirtoloissa. Maaseudun töiden pariin lähetettiin esimerkiksi 1920-luvun kaupunkien pahantapaisia lapsia tai työläisten lapsia.²³⁹ Myös 1960-1970-luvun vaihteessa maalla oloa, ja sinne pakoa²⁴⁰, pidettiin vastapainona kolkkaan kaupunkiympäristöön, ahtaisiin asunto-oloihin ja kiireelliseen elämänmenoon totuttaville kaupunkilaisille.²⁴¹

Nurisoelokuvien lisäksi myös suomalaisessa nuorisokirjallisuudessa otettiin 1960-1970-luvun vaihteessa kantaa modernin ja ”ristiriitaisen nuorison” psykologisiin tuntemuksiin ja ongelmiin, kuten futuristit tekivät jo 1800-luvun lopussa.²⁴² Uusilta lastenkirjoilta vaadittiin 1960-1970-luvun vaihteessa realismia, ongelmakeskeisyyttä ja moninaista pohdintaa.²⁴³ Useat lastenkirjankriitikot analysoivat arvioissaan topeliaanisten, maalaisaiheisten lastenkirjojen soveltuvuutta modernille kaupunkilaislapselle. Maalaismiljöötä ja luontoa kuvaavissa kirjoissa tuli heidän mukaansa olla muuta kuin perinteisessä lastenkirjallisuudessa olevaa uskonnollisuutta, ”herttaisuutta” tai idyllistä maalaiskuvausta.²⁴⁴ Maija Tikka hyökkää arvioissaan koululukemistoa vastaan:

Toistuvina murheina on esiintuotu useimpien aapisten valheellisuus: kuvauksen kohteena on miltei aina maalaismiljöö, harmoninen perhe, terveet lapset, vaivaa tuottamattomat lemmikkieläimet. Nähtävästi ja näyttävästi on tilanne tässä suhteessa parastaikaa muuttumassa parempaan päin siten, että elämän huonot puoletkin alkavat päästä lastenkirjoissa esiin.²⁴⁵

²³⁷ Rousseau (1762) 1933, 61 - 62.

²³⁸ Topelius 1855a; Topelius 1855b. Vrt. Myös 1960-luvulla ”vapaata kasvatusta” tukeva A.S Neillin Summerhill sijaitsi puistomaisella alueella. Neill (1968) 1968, 33.

²³⁹ Ks. Vehkalahti 2000, 55 - 56; Vehkalahti 2003, 249 - 252.

²⁴⁰ Lomailu maaseudulla lisääntyi etenkin vuodesta 1973 alkaen, kun neljän viikon vuosilomalaki astui voimaan.

²⁴¹ Vrt. Monella kaupunkilaisella oli lapsuuden koti maaseudulla, minkä vuoksi maaseutu oli kaipauksen kohteena.

²⁴² Ks. Heikkilä-Halttunen 2003, 447 - 452. Voisi sanoa, että yläluokan aikuiset tutustuivat jo 1800-luvun lopulta alkaen taiteeseen, jossa ”modernin” ihmisen ongelmat korostuivat. Vasta toisen maailmansodan jälkeen elintason kohoaminen ja kaupungistuminen mahdollistivat Suomessa nuorille ja lapsille suunnatun ja yksilön ongelmiin perehtyneen modernin taiteen julkaisemisen.

²⁴³ Vrt. vasemmistolainen ajattelu ”herättää työväki”.

²⁴⁴ Esim. Manninen 1971c, 176 - 177; Pennanen 1969, 131 - 134; Valkonen 1971b, 23.

²⁴⁵ Tikka 1968, 14; Ks. myös Kosonen 1969, 28.

Paluuta maalle ei enää ollut, ja lastenkirjallisuudeltakin vaadittiin kaupunkilaislapselle soveltuvaa elämätkuvausta. Realistissävvyiset lastenkirjat lisääntyivät 1960-1970-luvun vaihteessa etenkin käänöskirjallisuuden muodossa. Esimerkiksi Kerttu Manninen ja 9-vuotias Outi Castren esittelevät ruotsalaisen Hans Petersonin *Pelle pärjää* -kirjan, jossa kerrotaan maaseudulta kaupunkiin muuttaneesta perheestä, isän työttömyydestä ja alkoholiongelmasta, pojan sopeutumisvaikeuksista ja ystävien löytämisestä.²⁴⁶ Kriitikot olivat usein hyvillään kirjoista, jotka perehtyivät maalta muuttaneen lapsen ”lähitoden” maailmaan ja kaupunkiin muuttamisen ongelmiin. Realistisuutta suosiva ilmapiiri edisti myös suomalaista, realistisen lastenkirjallisuuden tuotantoa. Realistiset lastenkirjat olivat sopeuttamassa kaupunkilaislapsia yhteiskuntaan, jossa esiintyi maalaisyhteiskunnasta eroavat ongelmat ja ristiriidat.

Kaupunkilaisuus muutti osaltaan lapsen ja aikuisen välistä suhdetta, ja ydinperheen lapsuus ja aikuisuus esiintyivät myös kritiikeissä erityisellä tavalla.²⁴⁷ Jo pienten lasten ja vanhempien välisten suhteiden huomioiminen oli tärkeä asia 1960-1970-luvuilla, ja sillä oli merkitystä nuorison sopeutumattomuuskeskustelussa.²⁴⁸ Lapsen ja aikuisen yhteiset lukukokemukset olivat lastenkirjakriitikoiden näkökulmasta poistamassa kuilua sukupolvien väliltä. Psykologiset esitykset aikuisen ja lasten välisestä suhteesta näkyvät joissakin kritiikeissä selkeästi. Esimerkiksi Ilkka Pitkänen tuo arviossaan esille 3-vuotiaan Santtu-poikansa reaktioita yhteisen lukukokemuksen aikana. Hän kertoo kritiikissään lapsen innostumisesta, eläytymisestä ja samastumisesta kirjojen hahmoihin.²⁴⁹ Pitkäsen kritiikissä on näkökulma, jonka mukaan vanhempana myös isä on kiinnostunut lapsesta ja hänen kehityksestään.²⁵⁰ Yhdessä lasten kanssa oleminen, harrastaminen ja vapaa-ajan jakaminen oli jo 1960-1970-luvuilla aiempaa yleisempää vanhemmille ja miehille, joista osa oli siirtynyt säännölliseen päivätyöhön. Miehen rooli korostui myös sen vuoksi, että naiset saattoivat olla työelämässä ja ydinperheessä ei ollut välttämättä vanhempia sisaruksia hoitamassa pikkulapsia. Lapsen

²⁴⁶ Castren 1971, 22; Manninen 1971d, 321 - 322.

²⁴⁷ Vrt. Philippe Ariès esittää jo 1700-1800-luvun porvarisperheiden vähälapsisuuden ja yksityisyyden halun antaneen tilaa modernille lapsuudelle. Ariès (1962) 1996, 385 - 387, 390.

²⁴⁸ Esimerkiksi lastentarhaopettajakokouksen pohjalta tehdyssä *Tämän päivän lapsi – huomispäivän kansalainen*

-kirjasessa (1965) Ulla-Britta Bruun korostaa pienen lapsen ja vanhemman yhteisiä tunnekokemuksia ja lapsen samastumista vanhempiinsa, joilla oli hänen mukaansa merkitystä lapsen myöhempään yhteiskuntaan sopeutumiseen. Bruun 1965, 5 - 15.

²⁴⁹ Pitkänen & Pitkänen 1970, 33.

²⁵⁰ Isän roolista perheessä keskusteltiin muutenkin ahkerasti 1960-1970-luvun vaihteessa. Ks. Isä-Symposium 1969, 31; Kallio & Verkkola 1968, 17; Kolbe 1971, 10; Synnytys - yhteinen asia 1968, 63. Vrt. Psyko-sosiologiset teoriat korostivat kummankin vanhemman roolia kasvattajana.

ja aikuisen yhteiset hetket ehkäisivät psykologisesti myös kaupunkilaista turvattomuuden tunnetta, joka oli erilaista vielä 1950-luvulla suuren maalaisperheen ongelmiin verrattuna.²⁵¹ Aikuisen ja lapsen väliselle lukemisharrastukselle ja lastenkirjallisuudelle annettiinkin kriitikeissä psykologinen ja sosiaalinen tehtävä, jotta lapset selviytyisivät paremmin modernissa ja ristiriitaisessa kaupunkielämässä.

3.2 Informaatioyhteiskunnan kansalainen ja tietokirjallisuus

Jo pienten lasten kirjoihin tutustuminen ja tiedollinen ymmärtäminen tulivat keskustelun aiheeksi 1960-1970-luvuilla, kun koulujärjestelmää uudistettiin²⁵² ja esikoulujärjestelmää suunniteltiin.²⁵³ Lastenkirjakriitikot ottivat kantaa koulujärjestelmän uudistuksiin ja he toimivat kirjallisuuskasvatuksen puolestapuhujina siinä missä opettajatkin. He halusivat ohjata lapset kirjatiedon pariin jo nuorena, jotta he selviytyisivät tulevaisuudessa jatkuvasti kehittyvässä ja rakenteellisesti muuttuvassa yhteiskunnassa. Esimerkiksi Ulla Lehtonen ehdottaa jo vuoden 1956 artikkelissaan alle 7-vuotiaiden lasten totuttamista hyvän kirjallisuuden pariin, jotta kouluun mennessään he ”olisivat koulutovereita edellä”.²⁵⁴ Ritva-Liisa Pilhjerta huomioi vuonna 1972 lasten tietokirjojen puutteen, joka ”on tehnyt esikoulukokeilun erittäin vaikeaksi”.²⁵⁵ Aikuisten taholta uuteen sukupolveen kohdistui 1960-1970-luvun vaihteessa paljon toiveita. Touko Voutilainen pohtii vuoden 1968 *Parnassossa* sukupolvien välistä eroa ja yhteiskunnan muutosta:

Yhteiskunnallisissa toiveissaan pettyneet vanhemmat tahtoisivat usein koulun auttavan heidän lastaan sellaiseen asemaan yhteiskunnassa, jollaista he itse eivät syystä tai toisesta ole onnistuneet saavuttamaan.²⁵⁶

²⁵¹ Ks. Lasten depressiot ovat yleisiä 1971, 10.

²⁵² Koulutus lisääntyi tosin jo 1950-luvulla, kun oppivelvollisuus pidennettiin 16 ikävuoteen vuonna 1957, ja maatalon ja työväestön lapset jatkoivat aikaisempaa useammin opiskeluaan oppikoulussa. Ks. Koskinen 1988, 245 - 246; Nieminen 2003, 269.

²⁵³ Lukutaidon edistäminen ei sinänsä ollut uutta lastenkirjakriitikeissä. Jo ensimmäiset nuortenkirjakriitikot johdattivat lukijansa aapisten pariin. Ks. Havaste 2003, 143; Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1989, 12; Lehtonen 1966, 91 - 93. 1960-1970-luvun vaihteessa keskusteltiin kuitenkin jo pikkulasten tiedollisesta ymmärtämisestä ja heille lukemisen tärkeydestä.

²⁵⁴ Lehtonen 1956, 20 - 21.

²⁵⁵ Pilhjerta 1972b, 33.

²⁵⁶ Voutilainen 1968, 445.

Uusi, nuori sukupolvi tuli useiden asiantuntijoiden mukaan valmistaa yhteiskuntaan, jossa lukemissivistykselle annettiin aikaisempaa tärkeämpi merkitys.²⁵⁷

Työväen sosiaalistaminen uuteen informaatioyhteiskuntaan tuli 1950-luvun lopulla aikaisempaa konkreettisemmin valtion koululaitoksen ja perheen ulkopuolisten instanssien tehtäväksi.²⁵⁸ Uuden peruskoululaitoksen tehtäväksi tuli tarjota lapsille mahdollisuus tasa-arvoiseen koulutukseen, ja asiantuntijat kohdistivat huomion työväenluokan lapsiin.²⁵⁹ Margaret Meadin ”ongelmalapsitutkimukset” vahvistivat 1960-1970-luvun vaihteessa käsityksiä, joiden mukaan etenkin kaupunkilaisen työväen, alemman sosiaaliryhmän, lasten ja nuorten kasvuympäristöön ja heidän kokemuksiinsa tuli kiinnittää huomiota.²⁶⁰ Kirjavirikkeellinen kasvuympäristö sopeutti kriitikoiden mukaan myös työväen nuoret muuttuvaan yhteiskuntaan. Esimerkiksi Kerttu Manninen suositteli työväen lasten ja nuorten opastamista tiedon hakuun ja tietokirjallisuuden pariin vapaa-ajallaan:

Usein tietokirjallisuuden piiriin ohjaamisessa unohdetaan se, että kirja ei ole vain sanotaanko pääasia vaan aivan yhtä suuressa määrin myös käytännön työssä avuksi tuleva hyödyke. Siten kodeissa ja kouluissa olisi aiheellista tähdentää, että varsinaisesta kirjatiedosta kiinnostumatonkin voi silti käyttää ja tarvita kirjaa menestyäkseen omalla alallaan, olkoonkin että se näennäisesti poikkeaisi kirjatiestä. Hyvä ammattimies tuskin pääsee urallaan kovinkaan pitkälle ilman kirjan apua, ja moni asia kotitaloudessakin sujuisi helpommin ja käytännöllisemmin, jos sopiva alan teos olisi saatavilla.²⁶¹

Kerttu Mannisen esityksen pohjalta asiantuntijuutta ja kirjallisuuskasvatusta suositeltiin entisen vanhemmilta tai työnjohtajilta perityn suullisen tiedon ja ohjeistuksen sijalle, tai ainakin niiden ohelle. Uusi tieto oli myös luokkaan jakamatonta pääomaa. Kaikki lapset

²⁵⁷ Koko kansalle suunnatun kirjallisen tiedon merkitys valtion talouden kannalta on ymmärretty tosin jo kauan. Ks. esim. Ikonen 1997, 122 - 130.

²⁵⁸ Ks. Koskinen 1988, 222 - 223. Irina Koskisen mukaan esimerkiksi Matti Koskenniemi esitti ajatuksia synnynnäisistä johtajista, myötäilijöistä ja syrjään vetäytyjistä. Myös alemman luokan koulutusmahdollisuuksiin siis uskottiin. Älyllisyyden ajateltiin kuitenkin periytyvän, ja vain rajallisen ryhmän uskottiin saavuttavan parhaan tiedollisen kapasiteetin. Koskinen 1988, 217 - 223.

²⁵⁹ Toisaalta jo 1700-1800-luvulla tavalliselle kansalle on järjestetty vapaaehtoisia ammattikursseja. Ks. Ikonen 1997, 127 - 130. Myöhemmin valtiovallan lainsäädännön vaikutus, kuten lapsiin kohdistuvat työlait ja vuoden 1920-luvun oppivelvollisuuslaki olivat rakentamassa uudenlaista ”lapsuuskansalaisuutta”, kuten Saara Tuomaala on esittänyt. Tuomaala 2004, 76 - 82. Kuten Juhani Nieminen toteaa, ihmissuhde- ja palveluammattien koulutuksen kehittyminen lisäsi nuorisokasvatuksen asiantuntijuutta 1900-luvun loppupuolella. Mm. koululaitos-, lastensuojelu- ja nuorisotyöuudistuksia tuli voimaan 1950-1970-luvuilla. Nieminen 2003, 263 - 277.

²⁶⁰ Margaret Mead: Miksi nuoret kapinoivat 1970, 14.

²⁶¹ Manninen 1967a, 103.

nähtiin kritiikeissä uuden koulutus- ja tietoyhteiskunnan kansalaisina. Pertti Hemanus esittää artikkelissaan tieto- tai informaatioyhteiskunnan jatkuvasti muuttavana, jonka vuoksi ihmisten on jatkuvasti kehitettävä itseään kirjatiedon avulla. Tietoyhteiskunta on hänen mukaansa demokraattinen, mutta aktiivisuus tiedon parissa, itsenäisyys, oma-aloitteisuus, itsensä kehittäminen ja sosiaalinen sopeutuvuus ovat tietoyhteiskunnassa menestymisen edellytyksiä.²⁶²

Myös kriitikot olivat ohjaamassa lapsia tulevaan tieto-osaamiseen ja jatkuvaan tiedon päivittämiseen. Kuten Kerttu Manninen toteaa: ”Pääasia tässä on näet se, että lapsi jo varhain oppii luottamaan kirjaan myös tietojen tyyssijana.”²⁶³ Lapset nähtiin useissa kritiikeissä informaatioyhteiskunnan kansalaisina, joita piti valistaa aikaisessa vaiheessa oikean tiedon pariin ja kriittisyyteen suhteessa jatkuvaan tietotulvaan ja lisääntyneeseen viihteeseen.²⁶⁴ Lapset pyrkivät kriitikoiden näkökulmasta usein viihteen äärelle, eivätkä osanneet valita lukemiaan kirjoja oikein.²⁶⁵ Vanhempien tuli kriitikoiden mielestä ohjata lapsiaan oikeanlaisten virikkeiden pariin. Esimerkiksi Katarina Eskolan kirja-arviossa esiintyy hyvin näkökulma viihdykettä odottavasta, mutta lopulta tietoa haluavasta lapsesta:

Kissu Hiisjön mustavalkomateriaalia käyttävä Jumbe Jambo (Tammi) edustaa lastenkirjojen alueella uudentyypistä tekotapaa... Vanhoille totumuksilleen uskolliset lapsikuulijat eivät kuitenkaan oikopäätä kiinnostuneet tämännäköisestä kirjasta. 4-vuotias poika vastusti kirjaa jyrkästi: ”Ei lueta sitä, kun siinä ei ole yhtään keltaista ja punaista.” Kun kirjaa kuitenkin ryhtyi lukemaan lapsille ääneen, nämä innostuivat kirjan tarjoamista tiedoista.²⁶⁶

Kriitikot antoivat vanhempien ja aikuisten tehtäväksi lasten ”tiedonjonon” herättämisen, jotta lapset kiinnostuisivat 1960-1970-luvun vaihteen uusista, tietopohjaisista lastenkirjoista. Tiedon merkitys korostui lastenkirjallisuuskritiikeissä 1960-1970-luvun

²⁶² Hemanus 1966, 40 - 44.

²⁶³ Manninen 1967a, 101. Ks. myös Manninen 1971f, 136 - 137.

²⁶⁴ Myös vuoden 1973 *Keskikoulun äidinkielen opetussuunnitelmassa* korostetaan, että ”...kirjoitetun ja painetun sanan merkitys informaatiövälteenä on kasvanut jatkuvasti”. Äidinkielen opetussuunnitelma keskikoulua varten 1973, 16. Myös ns. kuvakielen lukutaito oli 1960-1970-luvun vaihteen keskustelussa esillä. Ks. esim. Jokiranta 1972, 13 - 16.

²⁶⁵ Tämä ei sinänsä ollut uusi näkökulma. Jo ensimmäinen suomenkielinen, Reinhold von Beckerin, lastenkirjakritiikki johdatti lukijansa kristillisen tiedon pariin. Hänen suosittelmansa Jaakko Juteinin *Lasten kirjakin* (1816) oli sävyllään kristillinen. Ks. Havaste 2003, 143; Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1989, 12; Lehtonen 1966, 91 - 93.

²⁶⁶ Eskola 1970a, 33. Kuten *Jumbe Jambossa* esitetty afrikkalaisen lapsen elämä, myös useat muut tiedotusvälineissä käsitellyt aiheet saapuivat lastenkirjallisuuteen erityisesti käänöskirjallisuuden muodossa. Esimerkiksi avaruuskirjat tulivat markkinoille vuoden 1968 kuvalloituksen myötä. Ks. Eskola 1971b, 23; Manninen 1967a, 100.

vaihteessa myös tietokirjallisuuden lisääntymisen vuoksi. Etenkin *Helsingin Sanomissa* tietokirja-arvioille annettiin tilaa, uudet lasten tietokirjat saivat siellä laajan huomion, ja lapset arvioivat niitä kulttuuripalstalla myös itse.²⁶⁷ Kritiikeissä lasten tietokirja oli käsitteenä kuitenkin varsin laaja-alainen. Esimerkiksi Kerttu Manninen ja Vuokko Blinnikka käsittelevät kritiikeissään tietokirjoja aina pienen lapsen lorukuvakirjoista tietosanakirjoihin.²⁶⁸ Eri-ikäisille lapsille suunnattuja tietokirjoja ja kirja-aiheita kaivattiin lisää:

Lasten tietokirjoista on huutava puute, saatavana olevat ovat yli kymmenvuotiaille tarkoitettuja, joissa yleensä käsitellään tekniikkaa, eläimiä ja tähtitiedettä. Näitä tiedonaloja esittelevät kirjat menevät hyvin kaupaksi, mutta niitten käsittelemä alue on verrattain suppea.²⁶⁹

Sosiopsykologiset ja -lingvistiset teoriat toivat 1950-luvulta lähtien esille tutkimustuloksia jo pienen lapsen kyvystä ymmärtää asioita. Uusien teorioiden mukaan lapsen psykologinen, sosiaalinen ja älyllinen kehitys oli suotuisaa, jos hänen ympärillään olevat aikuiset tukivat sitä virikkeellisellä ympäristöllä.²⁷⁰ Suomessa 1950-1970-luvuilla tunnetuiksi tulleista lapsuuden kehitysteoreetikoista esimerkiksi Arnold Gesell ja Jean Piaget näkivät lapsen aktiivisena toimijana, joka sai ympäristöstään tietoa ja suhteutti itsensä ympäristöön. Ympäristön tuen avulla hän kehittyi heidän mukaansa motorisesti, kielellisesti ja älyllisesti.²⁷¹ Myös lastenkirjakriitikoiden mielestä erityisesti hyvä lastenkirjallisuus tuki lapsen älyllistä kehitystä. Heidän näkökulmiaan tukivat esimerkkinä myös sosiolingvistiikkaan perehtyneen Thord Erasmien teoriat.²⁷² Erasmie esitti 1960-luvun lopulla, että kotona olevan kirjamäärän, lapsille lukemisen, lapsen kielellisen kehityksen ja koulumenestyksen välillä on selkeä yhteys.²⁷³ Kirjallisuus oli

²⁶⁷ Lastenkirjailijana Kirsi Kunnas on harmitellutkin, että 1970-luvun alun tiedollinen korostaminen ja lapsen sopeuttaminen tulevaan tietoyhteiskuntaan väheksyi satua ja lasten runoja, joita hän itse kirjoitti. Kunnas 2004, 45. 1960-1970-luvun vaihteessa myös aikuisten tietokirjoja julkaistiin paljon. Ks. Niemi 1999, 161.

²⁶⁸ Blinnikka 1971b, 136 - 137; Manninen 1968a, 257 - 259; Manninen 1972b, 30 - 31.

²⁶⁹ Pilhjerta 1972a, 33. Toisaalta kuvalliset tietokirjat kuitenkin lisääntyivät. Esimerkiksi Katarina Eskola esittelee lapsen kommenttien kanssa Richard Scarryn *Englantia pienemmille* -kirjan. Eskola 1971a, 23.

²⁷⁰ Ks. esim. Saarinen 1969, 256 - 259.

²⁷¹ Gesell 1966, 3 - 61. Arnold Gesellin teorioihin perehtyi 1950-luvulla esimerkiksi lastenradiotoimittaja, lastenkirjailija Lea Pennanen. Lea Pennasen haastattelu, 28.10.1998. Suomessa oli saatavilla useita Jean Piaget'n kirjoja englantilaiskäännöksinä juuri 1950-1970-luvuilla, kuten *Construction of reality in the child* (1959).

²⁷² Thord Erasmien *Lapsen kielellinen kehitys* -teosta suositellaan mm. *Lapsi ja kirja* -lastenkirjaoppaassa. *Lapsi ja kirja* 1972, 232.

²⁷³ Erasmie analysoi myös Piaget'n ja Gesellin teorioita. Erasmie (1967)1969, 136 - 137.

hänen mukaansa lapsen kielen kehityksen kannalta parempi vaihtoehto kuin televisio.²⁷⁴ Kirjallisuus kehitti tältä pohjalta lapsen tiedollista, kielellistä ja älyllistä kapasiteettia ja oli tukemassa lapsen tulevaa koulunkäyntimenestystä.²⁷⁵ Siksi kriitikot suosivat tietokirjallisuuden lukemista.

Toisaalta nuorten itse toteuttama ja nuorille suunnattu vapaa-ajan harrastetoiminta lisääntyi 1960-1970-luvuilla. Laitosten, kuten kaupunkien kirjastojen, tuottama kulttuuritoiminta tuli aiempaa konkreettisemmin perheen ja suvun kulttuuritoiminnan sijalle.²⁷⁶ Myös kriitikot suosivat lapsille ja nuorille suunnattua ja yksilöllistä harrastetoiminnan edistämistä. Lukemisen lisäksi he ohjasivat kritiikkeissään lapset ja nuoret kiinnostuksen kohteidensa pariin esimerkiksi uutta harrastekirjallisuutta suosittelemalla.²⁷⁷ Kriitikot olivat usein hyvillään kirjoista, joiden kautta lapsi pystyi etsimään itse aiheesta lisätietoa. Esimerkiksi Katarina Eskola suositteli lapsille Riitta Nelimarkan *Avaruus*-kirjaa. Siinä oli hakemisto, josta lapsi saattoi etsiä lisätietoa avaruudesta, ja kirja kannusti ”aktiiviseen jatkoon” eli tutkimaan tähtiä.²⁷⁸ Vapaa-ajan harrastekirjallisuuden tuli Kerttu Mannisen mukaan poiketa jo ulkomuodoltaan koulukirjallisuudesta. Hänen mukaansa erityisen hauskaa oli, että tietokirja ”salakavalasti ruokkii omaa itsenäistä tiedontarvetta”.²⁷⁹

Tietokirjat olivat kirjoja, jotka sopivat useille eri ikäryhmille. Esimerkiksi Kerttu Manninen toteaa, että tietokirjojen osalta ikäryhmiä on vaikea jaotella ja niistä useat sopivat monen ikäisille lapsille ja aikuisille.²⁸⁰ Jos lasten tietokirjoja ei ollut saatavilla, myös uusia, kuvallisia aikuisten tietokirjoja pystyi kriitikoiden mukaan katsomaan pienen lapsen kanssa. Esimerkiksi Matti Leinonen suositteli ”nuoremman polven tutkittavaksi” Otavan *Avaruusatlasta*, jossa oli paljon kuvia ja vähemmän tietoa

²⁷⁴ Television merkitys lapsen kielen kehitykseen oli Erasmiin mukaan vähäinen, vaikka hän osoittikin tutkimuksia, joiden mukaan ”vähemmän lahjakkaiden” ja esikouluikäisten kieli kehittyi jonkin verran television katsomisesta. Erasmi (1967) 1969, 138 - 139.

²⁷⁵ Tätä pohti artikkelissaan ”Olisiko jo esikouluikäisen älyllistä suorituskykyä harjoitettava?” esimerkiksi Pirkko Saarinen. Saarinen 1969, 256 - 257.

²⁷⁶ Tosin erilaisia nuorisotyöjärjestöjä on toiminut aktiivisesti jo 1800-luvun lopulta alkaen. Nuorten aktivoituminen 1960-1970-luvun vaihteessa kosketti kuitenkin koko nuorta ikäluokkaa. Se vauhditti esimerkiksi vuoden 1972 nuorisolautakuntalain säätämistä, jossa nuorten omat visiot ja näkökulmat huomioitiin. Ks. Nieminen 2003, 267 - 269, 272 - 275.

²⁷⁷ Ks. Blinnikka 1971b, 138 - 142; Manninen 1967a, 103; Manninen 1968a, 257 - 259. Toisaalta myös perheen yhteistä aikaa edistävät vapaa-ajan harrasteoppaat lisääntyivät. Esimerkiksi Kerttu Manninen suosittelee arvioissaan koteihin ja päiväkoteihin käytettäväksi uutta *Kehittävää askartelua* -kirjaa, johon perehdyttyään ”tuhertelijankaan ei tarvitse tyystin pettyä tulosten suhteen”. Manninen 1969a, 285.

²⁷⁸ Eskola 1971b, 23; Toisaalta myös aiemmin lapsia ohjattiin hyvien harrasteiden, kuten keräilyn pariin. Erilaiset mahdollisuudet harrastaa lisääntyivät kaupungistumisen, elintason kohoamisen ja tuotteiden lisääntymisen ansiosta.

²⁷⁹ Esim. Manninen 1967a, 101 - 102.

²⁸⁰ Manninen 1971f, 136.

kuin muissa aikuisille suunnatuissa ”kuumatkailu” tietokirjoissa.²⁸¹ Uudet kuvalliset tietosanakirjat olivatkin ambivalentteja kirjoja, joista sekä aikuinen että lapsi saivat tietoa omasta lähtökohdastaan. Kirjallisuus toimi perheen yhdistäjänä. Nuorison lisäksi se toimi myös vanhemman sukupolven sopeuttajana uuteen informaatioyhteiskuntaan. Yhdessä tietokirjoja lukien ja tarkastellen perheissä jaettiin uusi lukuelämys.

Tietokirjallisuus oli omiaan selventämään lapsille myös asioita, joista vanhemmat eivät tienneet paljon tai joista heidän oli vaikea puhua. Lapsia kiinnostavat, mutta aikuisia nolostuttavat asiat, kuten lapsen syntymä, oli kriitikoiden mukaan helppo esitellä uuden lastenkirjan avustuksella.²⁸² Vanhemmat eivät olleet enää ehdottomia auktoriteetteja tiedon ja kulttuurin vaihdon suhteen, vaan loputtomaan, ajankohtaiseen tietoon ja nuorten trendeihin pystyttiin 1960-1970-luvun vaihteessa tutustumaan kirjallisuuden, lehtien ja televisio-ohjelmien kautta. Kriitikoiden kirjallisuuskasvatus oli tukemassa informaatioyhteiskunnan lapsia itsenäisen tiedon hakuun ja etsintään.

3.3 Kansainvälinen osallisuus, suomalainen identiteetti ja tasa-arvo

Suomi oli kansainvälistymässä taloudellisesti ja kulttuurisesti 1960-1970-luvun vaihteessa, ja kansainvälistyminen ja kansainvälisen yhteisöllisyyden teemat olivat tuolloin esillä.²⁸³ YK ja sen alajärjestönä erityisesti Unesco toivat esille lasten aseman, kansainvälisen tasa-arvon ja yhteisymmärryksen teemoja kasvatuksessa 1960-1970-luvun vaihteessa. Unesco antoi omia suosituksiaan kansainväliseksi kirjallisuusvuodeksi 1972 kirjallisuuden kustantamisesta, lukutottumusten edistämisestä ja kirjastojen kehittämisestä ja puolsi kirjallisuutta ”kasvatuksen, kansainvälisen ymmärtämyksen ja rauhanomaisen rinnakkaiselon palveluksessa”. Erikoislinjana oli huomioida lastenkirjallisuus ja kehitysmaiden kirjallisuus. Myös useissa lastenkirja-artikkeleissa esitetään ulkomaisia ja suomalaisia lastenkirjoja, joissa tutustutaan eri kulttuureihin.²⁸⁴ Ihmisten välinen tasa-arvo ja kansainvälinen ystävyys olivat eräitä 1960-1970-luvun lastenkirjojen ja kritiikkien teemoja. Esimerkiksi jo mainitsemassani

²⁸¹ Leinonen 1969, 16.

²⁸² Ks. Manninen 1972d, 355; Pilhjerta 1972b, 33.

²⁸³ Myös peruskoulun *Koulunuudistustoimikunnan mietinnössä* korostetaan pohjoismaisen yhteistyön ja kielitaidon merkitystä, mutta kansainvälisyyskasvatuksen näkökulmana siinä korostetaan myös eettisiä arvoja: ”Kulttuuri-ihmisellä on omaksuttu ja asenteisiin vaikuttava käsitys yhteisvastuusta oman kansan ja muiden kansojen keskuudessa tapahtuvassa henkisen ja aineellisen hädän torjumiseksi käytävässä taistelussa.” Koulunuudistustoimikunnan mietintö 1966, 17.

²⁸⁴ Ks. Laitinen 1972, 18; Eskola 1972a, 32.

Katarina Eskolan arviossa hän suositteli Kissu Hiisiön *Jumbe Jambo* -lastenkirjaa, joka kertoi kenialaisesta elämästä, lapsuudesta ja suomalaisen ja kenialaisen lapsen ystävydestä.²⁸⁵ Myös Kirsikka Siikala pitää arviossaan ulkomaisia kansansatuja erinomaisina juuri kulttuuriin tutustumisen kannalta ja ehdottaa ulkomaisia kansansatuja kansakoulun tunneille luettavaksi. Lisäksi hän esittää:

Paitsi lapsille ovat nämä kirjat myös aikuiselle mielenkiintoinen tutkimuskohde eri puolilla maailmaa elelevien kansojen satukulttuuriin ja kansantarustoon, uskomuksiin ja mytologiaan.²⁸⁶

Lapset, ja myös aikuiset, haluttiin 1960-1970-luvun kritiikeissä tietoisiksi omasta kulttuuristaan²⁸⁷, toisista kulttuureista ja maailman tapahtumista, jotka esiintyvät aikaisempaa useammin myös television kuvien välityksellä.

Kriitikot korostivat lastenkirjojen ajankohtaisuuden merkitystä. Tshekkiläisiä kansantaruja analysoivassa arviossa Kirsikka Siikala toteaa lopuksi: ”Herääkin kysymys: Onko sadun aika ohi. Onko aika siirtyä satujenkerronnassakin reaalilinjoille, ettei pudotus sadusta toden tietämiseen olisi liian suuri.”²⁸⁸ Lasten ja nuorten kirjallisuudelta vaadittiin 1960-1970-luvun vaihteessa poliittista kantaaottavuutta, joka oli intertekstuaalisessa suhteessa muiden tiedotusvälineiden aiheisiin ja uutisiin.²⁸⁹ Esimerkiksi Markku Valkonen suosittelee nuorten luettavaksi Sven Wernströmin Kuuban sisällissotaa kuvaavaa *Sissit vuorilla* -teosta.²⁹⁰ Kerttu Manninen pitää vuoden 1969 parhaana lastenkirjana Kreikan diktatuurista kertovaa, Alki Zein, *Villikissa katsoo lasin takaa* -kirjaa. Se on hänen mukaansa ajankohtainen ja soveltuu lapsille toiminnallisuutensa, ”lämpönsä ja viisautensa” ansiosta.²⁹¹ Kari Vaijärvi ottaa kantaa rotukysymykseen²⁹² ja suosittelee Weilin + Göösin

²⁸⁵ Eskola 1970a, 33.

²⁸⁶ Siikala 1970, 33. Tshekkiläisen Aasian neuvostotasavaltojen saduista koottu Miloslav Troupin *Lentävä matto* -kirja sisältää Siikalan mukaan kuitenkin vaikeita käsitteitä, ja hän suosittaa kyseiseen kulttuuriin tutustumista lasten kanssa etukäteen. Siikala 1970, 33.

²⁸⁷ Vrt. Myös Topelius korosti suomalaisen identiteetin löytämistä.

²⁸⁸ Siikala 1970, 33. Tshekkiläistä kirjallisuutta arvioidessaan Kirsikka Siikala otti ehkä kantaa Tshekkoslovakian miehitykseen, joka tapahtui Neuvostoliiton toimesta vuonna 1968. Vrt. Tshekkoslovakian miehitys oli televisiossa lähes reaaliaikaisesti. Ks. Sisättö 1981, 68.

²⁸⁹ Vrt. Yhdysvallat kävivät Vietnamin sotaa, ja Lähi-idässä, Kiinassa ja Etelä-Amerikassa oli levottomuuksia. Myös Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain välinen kylmä sota aiheutti selkkauksia 1960-1970-luvuilla.

²⁹⁰ Valkonen 1970b, 15.

²⁹¹ Manninen 1969c, 358. Kreikan sotilasvallankaappaus tapahtui vuonna 1967.

²⁹² Vrt. Etelä-Afrikan apartheid -politiikasta käytiin keskustelua 1960-1970-luvuilla, ja Martin Luther King murhattiin Yhdysvalloissa vuonna 1968. Esillä olivat 1960-1970-luvun vaihteessa myös Afrikan maiden itsenäistyminen ja sisällissodat.

Mustalaissatuja Kiinalaissatuja paremmaksi kirjaksi. *Mustalaissaduissa* valkoiset ovat hänen mielestään ”roistoja” ja mustalaiset ovat heitä neuvokkaampia. Kari Vaijärvi analysoi myös romani-kuvien kauneutta, mutta ne ovat hänen mukaansa myös pelkistettyjä ja stereotyyppisiä: ”Mitenkähän lapsi reagoi, minkälainen kuva jää?”²⁹³ Vaijärvi toivoi realistisuutta myös lastenkirjan kuvitukselta. Ulpu Tapiola²⁹⁴ huomioi intiaanien vähemmistöaseman, pohtii valkoisen miehen vallan halua ja kritisoi länsimaista kulutuskulttuuria:

Wernströmin kirjoittamista leimaa intiaanikulttuurin arvostus. Vaikka hänen ratkaisunsa onkin luku- ja kirjoitustaidon levittäminen intiaanien keskuuteen, hän tahtoo osoittaa myös kulttuuri-imperialismin vaarat. Mateo, Intiaani-instituutin 17-vuotias opettaja, miettii työnsä seurauksia: ”Tulisiko heistä ladinojen [sic] kaltaisia kun Intiaani-instituutti olisi opettanut heille nykyaikaista kulttuuria? Istuisivatko intiaanitkin uusissa kodeissaan lukemassa huonoja cowboy-kirjoja ja rakkaustarinoita ja kuuntelemassa radiovastaanottimia, jotka syytivät korville cococola-mainosta.”²⁹⁵

Lisäksi Georges Rémin Tintti-sarjakuvahahmoa suosittiin lastenkirjakritiikeissä. Rémi otti uusissa, ajankohtaistetuissa Tintti-versioissaan kantaa vähemmistöjen ongelmiin ja tasa-arvoon, mikä sopi 1960-1970-luvun keskusteluun erinomaisesti.²⁹⁶ Lännensarjakuvat eivät sen sijaan kuuluneet kriitikkojen mielestä hyvään sarjakuvalukemistoon, eikä niitä juuri arvosteltu lastenkirjakritiikeissä.

Poliittisia kannanottoja puolustavien aikuisten lähtökohtana oli tuoda valistavasti lasten nähtäväksi maailman epäkohtia ja tapahtumia. Tavoitteena oli kasvattaa lapsista tulevaisuuden sukupolvi, joka olisi oikeudenmukainen ja ottaisi aktiivisesti ja kriittisesti kantaa maailman tapahtumiin. Toiveet liittyivät nuoriin, joiden uskottiin tulevaisuudessa toimivan ja ajattelevan aikaisempaa enemmän muiden maiden asioita ja auttavan hädänalaisia ihmisiä.²⁹⁷ ”Lasten silmien avaaminen”, heidän johdattaminen kriittiseen ajatteluun ja toimintaan liittyivät osaltaan myös

²⁹³ Vaijärvi 1972d, 32. Vrt. Suomessa keskusteltiin 1970-luvulla myös suomalaisten vähemmistöjen, kuten romanien ja saamelaisten, oikeuksista ja asemasta. Ks. esim. Komulainen 1971, 11. Unescon kirjavuoden seurauksena vähemmistökirjallisuus lisääntyi Suomessa 1970-luvun puolessa välissä.

²⁹⁴ Tänä päivänä nimeltään Ulpu Iivari.

²⁹⁵ Tapiola 1969, 24. Tapiola ottaa kantaa arviossaan myös amerikkalaiseen kulutuskulttuuriin.

²⁹⁶ Ks. Kaukoranta & Kemppinen 1972, 141 - 145.

²⁹⁷ Vrt. Marja-Liisa Starc esittää artikkelissaan Unisef-järjestön ja Suomen YK-liiton kansainvälisyyskasvatuksen oppituntipaketin, jonka päämääränä on tuoda oikeata tietoa esimerkiksi valkoisen miehen vallan totuudesta ja kehitysmaiden ongelmista. Tietopaketti antaa artikkelin mukaan lapsille asiallista tietoa, ja tiedon omaksuttua lapsille tulee oletettavasti huono omatunto, jonka toivotaan johtavan toimintaan. Oppituntipaketin lähtökohtana oli oppilaiden omantunnon ja kiinnostuksen herättäminen Afrikan maiden sortoa ja itsenäisyyttä kohtaan. Starc 1970, 15.

vasemmistolaisajatteluun, joka oli 1960-1970-luvun vaihteen demokraattisen yhteiskunnan rakentamisainesta. Kansainvälinen osallisuus ja realistisen kirjallisuuden vaikutus ”silmien avaajana” oli sinänsä jo Karl Marxin ja Friedrich Engelsin päämäärinä 1800-luvun lopussa.²⁹⁸

Kasvattajien näkökulmasta kirjallisuuskasvatus on jo pitkään auttanut suomalaisia löytämään myös oman identiteettinsä. Zacharias Topeliuksen kirjallisuudessa suomalainen, maalainen, tavallinen kansa nähtiin usein köyhänä, joka saa elantonsa Suomen kauniista luonnosta.²⁹⁹ Myös 1960-luvun lopun lastenkirjakritiikeissä arvostettiin suomalaisen maalaisuuden ja luonnon esille tuomista.³⁰⁰ Suomalainen maalaisuus oli 1960-1970-luvun vaihteessa kuitenkin Topeliuksen maalaisuutta hyvinvoivempi. Esimerkiksi Kerttu Manninen arvioi positiiviseen sävyyn ruotsalaisten Anna Riwkin-Brickin ja Astrid Lindgrenin *Matti ja kesä* -kirjan (1968) 1969.³⁰¹ Kirja kertoo hänen mukaansa:

...hauskasti aitoa suomalaiskesää ruotsalaisin silmin. Matti on kerrassaan näköinen suomalaispoika pyhäisessä maripaidassaan, ja hieman sunnuntaisomaa on tunnelmissa muutenkin, mutta tuskinpahan vain olisimmekaan tyytyväisiä, jos ihan tosin olisi.³⁰²

”Kerrassaan suomalainen” viittaa kirjan valokuvissa esiintyvään vaaleahiuksiseen maalaispoikaan. Kirjassa kuvataan rauhallinen maalaismiljö, johon kuuluvat punainen talo, pellot, metsät ja maatalon eläimet. Sukupolvien välinen yhtenäisyys tulee esille esimerkiksi käsityöperinteen kautta. Tämä kuva edusti topeliaanista henkistä perinnettä. Suomalaisuuden korostaminen liittyi myös ns. suomettumisen aikaan. Suomi oli

²⁹⁸ Etenkin Friedrich Engels esitti porvariston valtaan suostuvat työläiset usein ”lapsina”, jotka eivät olleet avanneet silmiään todellisuuteen ja lähteneet taistelemaan yhteisen edun puolesta. Ks. esim. Friedrich Engelsin kirje August Bebelille 14.11.1879 Teoksessa *Kirjeitä* (1976) 1976, 337 - 338; Friedrich Engelsin kirje Eduard Bernsteinille 25.1 1882. Teoksessa *Kirjeitä* (1976) 1976, 355 - 356.

²⁹⁹ Paljon luetussa *Maamme kirja* -oppikirjassaan (1876) hän esittää esimerkiksi maakuntien suomalaisen, köyhän maalaisväestön kauniissa maisemassa. Topelius (1875) 1876, 118 - 216, ja passim. Myös monissa muissa Topeliuksen teoksissa ja lapsille suunnatuissa tarinoissa oli kertomuksia Suomen luonnosta, maasta ja suomalaisuudesta. Ks. Lehtonen 2003, 25 - 27; Rantanen 1997, 199 - 222.

³⁰⁰ *Äidinkielen opetussuunnitelmassa* todetaan: ”Lukemismateriaalin valinnasta ja käsittelystä riippuu, kuinka voimakkaasti kansainvälisen identiteetin ja yleisinhimillisyyden näkökulmat tähdentävät oppimiskokonaisuudessa. Molemmilla on kantava merkityksensä. Erityisesti on syytä ottaa huomioon kirjallisuus suomalaisen ihmisen ja elämäntavan kuvastajana samanaikaisesti, kun tärkeä kansainvälisyyskasvatus ammentaa valikoitua aineistoa klassisesta ja modernista kirjallisuudesta ja tuo koko ihmiskunnan kohtalonyhteyden lukijan lähitarkasteluun.” *Äidinkielen opetussuunnitelma* keskikoulua varten 1973, 16.

³⁰¹ Astrid Lindgren kuvasi kirjoissaan usein maalaislapsia.

³⁰² Manninen 1969b, 249; Toisaalta Vuokko Blinnikka kaipaa pelkän mielikuvituksellisen idyllin lisäksi *Matti ja kesä* -kirjaan myös realistista kuvausta. Blinnikka 1969g, 80. Hän näkee myös muissa Astrid Lindgrenin kirjoissa ”pienoista makeutta”. Esim. Blinnikka 1968c, 119; Blinnikka 1971d, 118.

yhteistyössä Neuvostoliiton kanssa ja oman kulttuurin vahvistaminen kuului myös Neuvostoliiton kansallispolitiikkaan.³⁰³ Kuten aiemminkin, yhteisöllisyyttä korostava kulttuuripolitiikka oli ylläpitämässä tasapainoa yhteiskunnallisessa murrosvaiheessa. Suomi-kuva esitettiin maalaisena ja stereotyyppisenä, kun suomalaisuutta tuotiin esiin kansainvälisesti. Suomalaislapset haluttiin tältä näkökulmalta nähdä perinteen jatkajina.

Maalaisaiheinen suomalaisteema jäi 1970-luvulle tultaessa kuitenkin kritiikeissä aikaisempaa vähemmälle huomiolle, koska suomalainen maaseutukansa kaupungistui jo 1960-luvulla. Suomalaisuuden esille tuominen oli lastenkirjallisuudessa ja sen kritiikeissä uudenlaista, eikä maalaisuutta haluttu nähdä välttämättä perinteisen stereotyyppisesti. Topeliaaninen suomalaisuus tuli kritiikin kohteeksi. Esimerkiksi Kerttu Manninen antaa negatiivista palautetta suomalais-amerikkalaisen koululaisen elämää kuvaavalle *Taivas, mikä sisar!* -kirjalle. Mannisen mielestä kirja on kovin kesy ja perinteinen, ja antaa pinnallisen vastakkaisvaikutelman ”punapäisen ja räiskähtelevän amerikkalaisen ja hiljaisen ja varautuneen suomalaistytön kohdatessa”.³⁰⁴ Tältä pohjalta suomalainen hiljaisuus ja vaatimattomuus eivät olleet enää hyveenä, kuten topeliaanisessa ja kristillisessä perinteessä, vaan ne koettiin negatiivisena.³⁰⁵ Suomalaiset haluttiin nähdä Topeliuksen köyhään, eristäytyvään ja juroon suomalaisuuteen verrattuna rikkaampina, luonteeltaan rohkeampina ja avoimempina.³⁰⁶ Suomi ei ollut 1960-1970-luvulla enää syrjäinen ja takapajuinen maa. Myös Kerttu Mannisen *Matti ja kesä* -kirjan arviossa ”maripaita” kuvaa jo avointa ja taloudellisesti kansainvälistyvää suomalaisuutta, josta oltiin 1960-1970-luvun vaihteessa ylpeitä.³⁰⁷

Lastenkirjallisuuden arvioijat kampanjoivat erityisesti suomalaisen lastenkirjallisuuden puolesta. Tämä oli osaltaan suomalaisen identiteetin vahvistamista ja vasemmistolaista, amerikkalaisen kulttuurin vastustamista. Tehtävänä oli suosia suomalaista ja vastustaa viihteellisten, halpojen ja hyvin kaupaksi menevien amerikkalaisten sarjakirjojen suosiota. Kriitikoiden mukaan amerikkalaiset sarjakirjat usein yksinkertaistivat lasten maailmankuvan. Lasten käännöskirjallisuudessa esiintyviä outoja eläimiä ja käsitteitä, jotka olivat vieraita suomalaislapsille, analysoi esimerkiksi Ilkka Pitkänen. Hän toivoi poikansa reaktioiden, kuten: ”Eiks oo onkimatoja”,

³⁰³ Enemmän suomettumisesta esim. Timo Vihavainen: *Kansakunta rähmällään* (1991).

³⁰⁴ Manninen 1969c, 358.

³⁰⁵ Toisaalta myös topeliaanisessa perinteessä hyvinvoiva lapsi nähtiin ”reippaana ja terveenä.” Ks. Tähtinen 65 - 66, 131 -138, 144 - 160.

³⁰⁶ Vrt. Topelius näki Suomen osana kansainvälistyvää Eurooppaa, mutta köyhänä, hieman eristyksissä ja kaukana Keski-Euroopan sivistyksestä. Topelius (1875) 1876, 14 - 17.

³⁰⁷ Manninen 1969c, 358.

perusteella saavansa käännöskirjoissa esiintyvien outojen eläinten sijalle tuttuja eläinhahmoja.³⁰⁸ Myös Kerttu Manninen esittää eläinpsykologi Lilli Koeningin kirjan unikeon olevan vieras eläin suomalaisen nuortenkirjan vetonaulaksi ja pohtii ”neekerilapsen” lumi-ihmettelyä *Pepen ensilumi* -kirjassa. Lumi kun ei ole vieras asia Suomessa.³⁰⁹ Suomalaiseen yhteiskuntaan soveltuvaa lastenkirjallisuutta kaivattiin lisää. Kirjallisuutta pidettiin tärkeänä uudenlaisen, suomalaisen identiteetin rakentajana, kuten aikoikaan Topeliuksen aikana, mutta eri tavalla.

Nuori suomalainen 1960-1970-luvun sukupolvi esitettiin lehdistökeskustelussa, lastenkirjallisuudessa ja lastenkirjakritiikeissä aikaisempaa heterogeenisempänä.³¹⁰ Lapsia ohjattiin lastenkirja-aiheiden ja kriitikoiden kirjasuosituksen avulla yhteisöllisyyteen, mutta myös sopeutuvuuteen ja erilaisuuden ymmärtämiseen. Myös Leena Koski on havainnut aapis-tutkimuksessaan, että perinteinen suomalainen isänmaallis-uskonnollinen aihepiiri muuttui 1960-luvulta alkaen, ja uudenlainen suvaitsevaisuus ja erilaisuuden ymmärtäminen tulivat aapisten aiheisiin. Ystävällisyyden, auttamishaluisuuden ja ”sosiaalisen harmonian” näkökulmat tulivat aapisissa uskonnollisten hyväntekeväisyys-aiheiden sijalle. Ystävyyden teema oli Kosken mukaan ”uusi moraalisen järjestelmän ydin”.³¹¹ Yhteisöllisyyttä suosi esimerkiksi *Arvostelevassa kirjaluetelossa* Henry Granfors, joka analysoi Pekka Suhosen *Harhaileva poika* -kirjan. Hänen mukaansa se on ”sujuvasti ja poikiin menevästi kirjoitettu teksti korostaa keskinäistä suvaitsemisen ja ymmärtämisen merkitystä”.³¹² Myös ”perinteisenä” satukirjana E-L. Konigsburgin *Ystäväni noitatyttö* ilahdutti Vuokko Blinnikkaa, Kerttu Mannista ja Anja Kososta, koska siinä kerrotaan kouluikäisten tyttöjen ajatusmaailmasta ja kerrotaan ”sulkeutuneiden ja yksinäisten” tyttöjen ystävyydestä.³¹³ Vuokko Blinnikka esittää ”noitatyttö” olevan musta tyttö, joka tuo esille myös rotutasa-arvon merkityksen.³¹⁴ Ystävyyden teema oli esillä useissa

³⁰⁸ Pitkänen & Pitkänen 1970, 33.

³⁰⁹ Manninen 1971c, 176; Manninen 1969g, 140 - 141. Alle 7-vuotiaille lapsille suunnattu realistinen kirjallisuus tuli 1960-luvun lopulla pääasiassa ulkomailta. Etenkin pohjoismaista lastenkirjallisuutta suosittiin, koska sen aiheet soveltuivat suomalaiseen yhteiskuntaan. Suomalainen realistinen lastenkirjallisuus lisääntyi erityisesti vasta 1970-luvun puolella.

³¹⁰ Tosin havainnoi Topeliuksen suomalaisuuden rotuopillisesti heterogeeniseksi, mutta ”köyhää maalaiskansaa” hän ei välttämättä yksilöinyt.

³¹¹ Koski 2001, 69 - 124. Toisaalta lastenkirjat eivät välttämättä suosineet yhtä lempeitä aiheita kun aapiset. Aikuislähtöistä ajattelua vastustavat kirjat, kuten Astrid Lindgrenin uusitut *Peppi Pitkätossut*, *Eemelit* tai *Sempé'n* ja Goscinnyn kouluelämälle nauravat *Nikke Nenä* -kirjat saivat usein positiivisen arvion. Ks. Blinnikka 1968f, 149; Kosonen 1969, 28; Manninen 1969f, 33; Manninen 1971e, 360.

³¹² Granfors 1971a, 119.

³¹³ Blinnikka 1971a, 118; Manninen 1971d, 321; Kosonen 1971a, 22.

³¹⁴ Blinnikka 1971a, 118; Ks. myös Manninen 1971d, 321.

kritiikeissä, joissa korostettiin kaupunkilaisen sopeutumattomuuden ja yksinäisyyden kokemista.

Lastenkirja-arvioijat toimivat tasa-arvo- ja suvaitsevaisuuskasvatuksen tukijoina. Lastenkirjoissa esiintyvää ystävyyssaihetta siivitti myös keskustelu, jota käytiin normaalista poikkeavista lapsista.³¹⁵ Esimerkiksi Kerttu Manninen tuo esille alaotsikossaan ”Nuoret poikkeustilanteessa” erikseen kirjoja, joissa esiintyvät vammaisuus, iranilainen ottolapsuus, lapsen leukemia ja aivovaurio. Hän kiittää kirjailijoiden näkökulmia näin:

Aikaisemmin lapsen tai nuoren fyysinen tai psyykinen vamma tai poikkeavaisuus yleensä vahvasti sentimentalisoitiin, herutettiin lukijan kyynelvirtoja myötätunnon herättämiseksi. Nykyään nuorta lukijaa pikemminkin yritetään auttaa ymmärtämään tuon poikkeustilanteessa elävän toverin ajattelutapaa ja vaikeuksia tämän vähäosaisuuteen vetoamalla. Niin kuin vammaisten on kypsyttävä suhtautumaan poikkeusehtoihinsa, niin myös hänen tovereittensa on opittava ymmärtämään ja hyväksymään hänet vammoineen päivineen.³¹⁶

Esimerkkinä myös Kaija Salmi arvioi Kerttu Kastellin *Tömpö-Timppa* -kirjan, joka kuvaa hänen mielestään huonosti vammaisuutta. Vaikka kirja esittää hänen mielestään hyvin vammaisen lapsen tuntemuksia, se tekee vammaisesta kuitenkin ”narrin”, jollaisena vammaisuutta ei hänen mukaansa saa enää kuvata.³¹⁷ Poikkeavuudelle ei saanut enää nauraa tai vammaisia ei saanut asettaa eriarvoiseen asemaan. Normaalista poikkeavat ihmiset tuli lastenkin osalta kohdata tasa-arvoisina ihmisinä.

Kriitikot näkivätkin lapset uutena sukupolvena, jonka oli ymmärrettävä maailman tapahtumia ja toiseus. Nämä asiat olivat lasten elämässä läsnä televisiosta nähtyjen asiaohjelmien, uutisten ja koulussa kansainvälisten tempauksien kautta. Toiseus liittyi 1960-1970-luvulla myös muuttoliikkeeseen.³¹⁸ Kaupunkilaislapset joutuivat kohtaamaan erilaisuuden myös koulussa, kohdatessaan maalta tulleita ”tovereitaan”.³¹⁹ Sopeutuminen heterogeeniseen yhteiskuntaan, uuden yhteiskunnan

³¹⁵ Vammaiset ja vähemmistöasemassa olevat lapset pääsivät konkreettisesti esiin 1960-1970-luvun vaihteessa lehtien sivuilla kuin televisiossakin. Esimerkiksi HS:n Radio ja televisio sivulla suositellaan elokuvaa, joka kertoo näkövammaisesta tytöstä johon ”lapset eivät osaa aina suhtautua oikein”. Artikkelin mukaan filmi poistaa ennakkoluuloja. Näkövammaisen lapsi 1971, 47.

³¹⁶ Manninen 1971c, 178.

³¹⁷ Salmi 1969a, 103.

³¹⁸ Suomalaisia lähti paljon Ruotsiin töihin 1960-1970-luvuilla. Vrt. Kari Vaijärvi esittelee artikkelissaan kirjallisuutta siirtolaisnuorista. Vaijärvi 1971d, 23. Suomalaisia lähti paljon Ruotsiin töihin 1960-1970-luvuilla.

³¹⁹ Vrt. Myös erityisoppilasjärjestelmää kehitettiin samaan aikaan peruskoulun yhteydessä.

ristiriitaisuus ja tulevaisuuden ennustamattomuus esiintyvät selvästi esimerkiksi Anja Kososen kritiikissä:

Lastenkirja on avannut silmänsä, se tarkastelee valppaasti yhteiskunnassa havaittavia ilmiöitä ... Sen pohjalla on luottamus lapseen, ymmärtävään ja ajattelevaan olentoon jonka on itse rakennettava elämänsä monista ristiriitaisistakin virikkeistä.³²⁰

Uuden sukupolven lapsia ei suojellut tältä pohjalta enää uskon tai vanhempien auktoriteetti, vaan heidän tuli ikään kuin muokata itse tieto uudeltaisesta, ristiriitaisia tunteita herättäneestä yhteiskunnasta. Kuten Leena Koski on todennut, lapselta odoteltiin 1960-1970-luvulla itseään tarkkailevaa reflektiivisyyttä, joka oli suhteessa yhteisöllisiin suhteisiin.³²¹ Sosiaaliset suhteet olivat 1960-1970-luvulla laajenneet maalaisyhteisöstä heterogeenisempaan kaupunkiyhteisöön. Suomalaista yhteiskuntaa ei omaksuttu 1960-1970-luvun vaihteessa enää homogeeniseksi, pellavapäisen kansan agraariyhteiskunnaksi, vaan sen moninaisuus nousi esille kaupungistumisen, poliittisten kannanottojen, sosiaalipolitiikan ja hyvinvointivaltion kehittämisen ansiosta. Lapset olivat kritiikeissä, kuten yleisessä keskustelussakin, tulevan hyvinvointiyhteiskunnan kansalaisia, joiden piti hyväksyä moninaisuus, kohdata erilaisuus ja ottaa itsensä lisäksi vastuu myös muista ihmisistä. Realistissävyiset tai erilaisiin kulttuureihin perehtyneet lastenkirjat olivat muun informaation ohella johdattamassa lapsilukijansa suomalaisen identiteetin omaaviksi, erilaisuuden hyväksyviksi ja maailman tapahtumista tietoisiksi kansalaisiksi.³²²

³²⁰ Kosonen 1970a, 32.

³²¹ Koski 2001, 72 - 74, 109.

³²² Toisaalta realistisen lastenkirjallisuuden vastustajiakin löytyi. Tämä näkökulma esiintyy esimerkiksi Markku Valkosen artikkelissa: ”Tekopyhät ovat yrittäneet selittää ettei lapsi eikä nuori ymmärrä tarpeeksi voidakseen ottaa vastaan kriittistä tietoa yhteiskunnasta.” Valkonen 1971a, 23.

4. AJATTELEVA YKSILÖ

4.1 Lapsen oikeudet ja politiikka

Lapsuuskeskustelua käytiin ahkerasti 1960-1970-luvun lehdistössä. Juuri tuolloin suomennetussa A.S Neillin *Summerhill*-teoksessa autoritaarinen kasvatusta asetettiin kyseenalaiseksi ja lapsen oikeudet ja vapaudet tulivat puheen kohteeksi.³²³ Lapsen aseman parantamista eivät vaatineet enää vain valtion luomat instituutiot. Myös eri alan asiantuntijat, järjestöt ja lasten vanhemmat keskustelivat lapsen asemasta ja halusivat puolustaa lasten asemaa suhteessa aikuisiin. Lapset ja nuoret olivat myös itse kertomassa mielipiteitään julkisuudessa, joka oli heidän sananvapautensa edistämistä verrattuna aikuisiin.³²⁴

Poleeminen keskustelu lapsuudesta ja lasten kulttuurista esiintyi myös lastenkirjallisuudessa ja sen kritiikeissä. Poliittiset näkökulmat yksilön oikeuksista, kuten sananvapaus ja ”yhdistymisvapaus”, lisääntyivät lastenkirjakriittikoiden arvioissa 1970-luvulle tultaessa. Esimerkiksi Vuokko Blinnikka ottaa arviossaan kantaa lapsen oikeuksiin analysoidessaan Inger ja Lasse Sandbergin *Petteri rakentaa talon* -kirjaa, jossa Petteri joutuu ”käyttämään politiikkaa” leikkitalan puolesta:

...mutta mitä sanovat ne kuulijat ja lukijat, jotka eivät saa rakentaa kojujaan edes pihanurkkaukseen metsiköstä puhumattakaan. Ehkäpä kirja auttaa kerrostalonkin isän ja äidin kekseliäisyyttä, virikkeitä se ainakin antaa.³²⁵

Vuokko Blinnikan näkökulma onkin intertekstuaalisessa suhteessa lehdistössä käytyyn keskusteluun, jossa tuotiin esille ankea kaupunkiympäristö, kaupunkilaislasten tila ja heidän leikkipaikkojen puutteensa.³²⁶ Aikuisten ”sortamat” lapset ja muut vähemmistöt otettiin erityisen huomion kohteeksi 1960-1970-luvunvaihteessa. Heille vaadittiin konkreettisesti tilaa yhteiskunnassa. Lasten vapauden puolesta puhuminen vastusti toisaalta myös maalaiselämässä tuttua aikuislähtöistä kasvatusta, jossa monilapsisen

³²³ Ks. Neill (1968) 1968, 43, 111 - 122.

³²⁴ Esim. Taivalsaari 1969, 41. Mikko Suhonen pohti mielipideosastolla nuorten vapauden vaatimuksia. Suhonen 1968, 35; Lisäksi televisiossa oli ohjelmia, jossa lapset tulivat kuulluksi sananvapauslakiin vedoten. Esim. Laajakulma lapsesta 1969, 39.

³²⁵ Blinnikka 1969h, 115.

³²⁶ *Helsingin Sanomien* Perhesivulla julkaistiin jopa lapsen oma tarina ja mielipide leikkipaikkojen vähäisyydestä. Kurttila 1969, 17. Kaupungin epäviihtyvyyttä ja leikkipaikkojen puutetta verrattiin maalaismiljöön mahdollisuuksiin, joita maalta muuttaneilla lapsilla oli aikaisemmin enemmän.

perheen lapset eivät tulleet heidän lähtökohdistaan huomioiduiksi. Kaupunkilaiselle ydinperheen lapselle haluttiin antaa yksilöllistä huomiota muun perheen taholta. Yksilöllisyys liittyi myös lasten kulutustavaroihin, joihin kaupunkilaisperheillä oli aikaisempaa enemmän rahaa. Kaupunkilaislapsen oikeus yksilöllisiin vapaa-ajan harrasteisiin oli 1960-1970-luvun lapselle jo ajallisestikin mahdollista ja sallittua, kun hänen työpanostaan ei tarvittu maatalon askareissa.

Lastenkirjallisuus oli puolustamassa lasten oikeuksia suhteessa aikuisiin jo ennen lehdistössä käynnistyvää yleistä keskustelua ja lapsen ja aikuisten välisen valtasuhteen käytännön muutosta. Ruotsissa aikuisen maailmalle nauravasta *Pippi Långstrumpista* ja lapsen oikeuksista käytiin moninaista keskustelua jo kirjan ilmestymisen aikaan vuonna 1945. Lapsen näkökulmasta kirjoitettuja lastenkirjallisuusaiheita alettiin vaatia Ruotsissa jo 1940-luvun lopussa.³²⁷ Suomen vaikeat sota-ajat, ja heti sodan jälkeinen aika, eivät mahdollistaneet lapsuuden huomioimista lastenkirjoissa vielä 1940-luvulla samalla tavalla kuin sodasta helpommin selviytyneessä Ruotsissa. Siellä rakennemuutos, tuloerojen tasoittaminen ja hyvinvointivaltiojärjestelmän kehittäminen tapahtuivat Suomea aikaisemmin.³²⁸ Suomessa *Peppi Pitkätossua* ei suvaittu välttämättä vielä 1950-luvullakaan lapsille luettavaksi.³²⁹ Suomalaisissa kritiikeissä oli myös pitkään selkeä näkökulma, jossa lapsia tuli suojella viihteen vaikutuksilta, ja sarjakuvia pidettiin pitkään lapsille haitallisina.³³⁰ Kansansatuihin perehtyvällä topeliaanisella lastenkirjallisuusperinteellä oli merkitystä vielä sodan jälkeen, jolloin yhteisöllisyyttä luovaa isänmaallisuutta, ahkeruutta ja kuuliaisuutta vanhempia ihmisiä kohtaan pidettiin arvossa. Isänmaallisuus piti yllä kansallista yhtenäisyyttä ja sodanjälkeiset psykologiset kärsimyksen tunteet olivat Suomessa pinnalla vielä 1950-luvulla.³³¹ Kuuliaiset ja ahkerat lapset olivat aikuisten näkökulmasta rakentamassa sodan raunioittamaa yhteiskuntaa.

³²⁷ Ks. Lundqvist 1979, 70 - 72, 232 - 236. Tosin kasvatuksesta ja viihteen vaaroista keskusteltiin Ruotsissa ahkerasti jo 1930-1940-luvuilla. Lundqvist 1979, 23 - 30.

³²⁸ Aikuiskeskeisellä uskonnollis-moralistisella kasvatuksella oli Suomessa pitkään merkitystä myös köyhissä tai suurissa maalaisperheissä kurin ja järjestyksen ylläpitäjänä. Uskonnolla oli merkitystä myös lapsikuoleman ymmärtämisessä, kun lapsikuolleisuus oli suuri köyhissä perheissä ja sota- ja pula-aikana. Ks. Tähtinen 1992, 62 - 64.

³²⁹ Esimerkiksi Lastenradion ohjelmistossa esitettynä se herätti 1950-luvulla negatiivissävyyistä keskustelua. Lea Pennasen haastattelu, 28.10.1998.

³³⁰ Ks. esim. Havaste 2003, 143; Sevänen 1994, 302.

³³¹ Toisaalta sodanaikainen ja sen kauhut kokenut lastenkirjallisuussukupolvi käsitteli sodan aikaisia menetyksen tunteitaan myös symbolisesti ja modernin ilmeen avulla, kuten Tove Janssonin *Muumi-*tarinoissa ja Yrjö Kokko *Pessissä ja Illusiassa* (1944). Ks. Happonen, 2003, 196; Orlov 2003, 182 - 184; Saukkoriipi 2003, 162 - 165.

Lapsilähtöiset kasvatusajatukset saivat Suomessa erityistä sijaa 1950-1960-luvuilta alkaen, jolloin lastenkirjoja ei aina tehty vain aikuisen lähtökohdista käsin. Huomion keskiöön tuli vähitellen lastenkirjallisuuden viihdyttävyyttä.³³² Sodan ahdistuksen jälkeen kehitysoptimistinen ja lapsilähtöinen ajattelu lisääntyi 1960-1970-luvun lastenkirjallisuudessa ja lastenkirjakritiikeissä, etenkin kun uudet psykososiologiset teorit esittivät lapsen ympäristöstään kiinnostuneena, sosiaalisena yksilönä. Värikkäät, iloiset ja aikaisemmin usein roskakirjallisuudeksi luetut sarjakuvat olivat 1960-1970-luvun vaihteessa jo tutkimuksen kohteena. Astrid Lindgrenin uudet *Eemeli-* ja *Peppi Pitkätossu* -kirjat saivat suomalaisissakin kritiikeissä jo positiivista palautetta, koska ne olivat lasten suosiossa.³³³

Aikuisten kirjallisuudessa esiintyvät, liian vakavat ja ahdistuksen tunteita herättävät, aiheet ja esitykset saivat 1960-1970-luvun vaihteen kriitikoilta jo suoraan negatiivista palautetta. Esimerkiksi Kerttu Mannista ärsytti aikuisten näkökulmasta tehdyt, käytöstapoja käsittelevät, ”ylikuormitettuun” ja ”viileään asiallisuuteen” painottuvat kirjat. Hän esittää esimerkiksi *Kohtelias elefantti* -kirjan, jossa norsu on ”käytöstavoiltaan niin esimerkillinen, että se on jo mielestäni miltei ärsyttävä”.³³⁴ Myös Vuokko Blinnikka arvioi *Timba*-kirjan, jonka tietoa sisältävässä asiatyylissä ”kuivuuden ja liian näkyvän opetuksen vaara on paikoin lähellä.”³³⁵ Lastenkirjakritiikeissä suhtauduttiin 1960-1970-luvun vaihteessa topeliaaniseen kirjallisuuteen penseästi: uskonnollis-isänmaallisuutta, ahkeruutta, nöyryyttä ja hyväntahtoisuutta korostava arvomaailma oli jo vanhanaikainen ja kriitikoiden mielestä liian aikuislähtöinen. Esimerkiksi myös Anja Kosonen esittää *Helsingin Sanomissa* Salli Pekkasen uskonnollisävyisen ja ”pyhäkoulun makuisen” kirjan *Kivat kesäviikot*, jossa on perinteinen perhe, ja jonka ”taivaanisä” on olemassaolollaan mahdollistanut. Uskonnollisuudesta vastakkaisena kirjana hän suosittelee *Peppi Pitkätossun* uudispainoksia, joissa Pepillä ei ole perhettä, ja jotka kirjoina ovat sinänsä hänen mukaansa myös ”jossain määrin surullisia”.³³⁶ Myös Kari Vaijärvi ottaa kritiikeissään

³³² Vrt. Myös Zacharias Topelius vastusti lapsille luettua uskonnollista kirjallisuutta, joka oli aikuisille suunnattua ja liian pateettista. Topelius 1855a; Topelius 1855c. 1950-luvulta alkaen ”pateettisuus” tarkoitti kritiikeissä uskonnollisuuden lisäksi aikuislähtöistä, opettavaista näkökulmaa.

³³³ Toisaalta Vuokko Blinnikka kritikoiti negatiivisesti esimerkiksi Lindgrenin *Eemelin uudet metkut* -teosta, jossa oli hänen mukaansa ”perinteisestä ja turvallisesta, isoäidin kertomuksista tuttu maalaisympäristö”, joka ”ei takaa uutta aineistoa”. Blinnikka 1971d, 118.

³³⁴ Manninen 1969a, 286. Ks. myös Manninen 1972d, 355.

³³⁵ Blinnikka 1968b, 31.

³³⁶ Kosonen 1969, 28.

usein kantaa vanhan arvomaailman sisältävän poikakirjan heikkouksiin. Tanskasta suomennetusta Frangel Öyvindin *Vahvin poika* -kirjasta hän esittää näin:

Heikosti juoniteltua poikakertomusta: läpinäkyvää osoittelua, naiivia mielenliikahtelua, kristillistä ympäämistä. Näin surkea tukirakennelma ei toimi.³³⁷

Lasten kasvattaminen aikuisen kunnioittamiseen ja kristillisiin tapoihin ei ollut välttämättä enää uuden lastenkirjan tavoite.

Toisaalta *Arvostelevassa kirjaluettelossa* käsiteltiin useita uskonnollisia kirjoja, ja niitä toivottiin lapsille luettavaksi. Pelkän uskonnollisuuden lisäksi lastenkirjoilta vaadittiin kritiikeissä kuitenkin aikaisempaa arki- ja lapsilähtöisempää käsittelytapaa. Esimerkiksi Vuokko Blinnikka arvioi Helli Kaikkosen *Mummelin muksut* -kirjan, jossa ”puhtaasti uskovaisen kodin näkökulma rajaa kirjan parhaastaan niiden vanhempien ja lasten luettavaksi, joilla on jo vakaa uskonnollinen pohja.”³³⁸ *Tänä päivänä* -kirja on hänen mielestään edellistä ”tavallisempi ja antoisampi”.³³⁹ Myös Kaija Salminen arvioi *Arvostelevassa kirjaluettelossa* uskonnollista nuorten kirjallisuutta, kuten esimerkiksi Raamattuseuran kustantaman Keijo Laineen *Katkaistun kartan arvoituksen*, jota hän pitää jännittävänä, mutta sekavana, ja jota hänen poikansa pitävät keskinkertaisena.³⁴⁰ Kari Vaijärvi moittii kustantajia, jotka julkaisevat ”puisevia” uskonnollisia lastenkirjoja.³⁴¹ Myös uskonnolliselta kirjalta vaadittiin 1960-1970-luvun vaihteessa lapsilähtöisyyttä ja ajankohtaisuutta. Kriitikot tekivät samalla ajallista eroa uuden ja ”vanhan ajan” lastenkirjallisuuden, niissä esiintyvän kasvatuksen ja aikuis- ja lapsuuskäsityksen, välille.

Lasten puolesta järjestettiin ”poliittinen” mielenosoitus Helsingin Senaatintorilla Lastenoikeuksien päivänä vuonna 1969 teemoilla ”Älä lyö lasta”, ”Lapsiin kohdistuva mainonta on kiellettyä” ja ”Lasten neuvolapalveluksia on monopulistettava”.³⁴² ”Älä lyö lasta” tuli konkreettisesti esille vuonna 1970, kun lapsen fyysinen kuritus kiellettiin rikoslilla. Yksilön oikeudet nousivat Suomessa esille maailman tapahtumien, kansainvälisen yhteistyön lisääntyessä, hyvinvointivaltion

³³⁷ Vaijärvi 1968b, 48. Myös Veikko Rissasen *Naarajärven jahtityö* on hänen mielestään ”lämmitettyä vanhaa”, joka ”ei oikein tunnu koskettavan, eikä seikkailuaineskaan päätä huimaa”. Vaijärvi 1968c, 89.

³³⁸ Blinnikka 1969d, 68.

³³⁹ Blinnikka 1969d, 68.

³⁴⁰ Salmi 1971, 38.

³⁴¹ Vaijärvi 1971i, 119.

³⁴² Lapsi on pieni ihminen, jolla on ihmisoikeudet 1969, 10. Sinänsä vasemmistodemokraattinen aktiivisuus edisti 1960-1970-luvulla myös lasten puolesta järjestäytymistä.

kehittämävaiheen kynnyksellä ja poliittisen keskustelun lisääntyessä. Lasten hyvinvointia ovat tukeneet ja lapsuuskäsitystä ovat muokanneet tosin jo aiemmin eri instituutiot, joita on luotu aikuisia psyykkisesti heikompien lasten suojelemiseksi. Saara Tuomaala on todennut, että tämän päivän kaltainen moderni lapsuus oli muotoutumassa Suomessa 1920-1930-luvuilla, jolloin oppivelvollisuuslaki astui voimaan ja aiempia suojelulakeja muutettiin lapsilähtöisemmiksi. Lasten asiat käsiteltiin 1940-luvulla yhä useammin lastensuojelulain piirissä.³⁴³ Erytynen muutos tapahtui 1960-1970-luvuilla, jolloin uusi hyvinvointiyhteiskunta sitoutui aikaisempaa enemmän tasa-arvoisuuteen.³⁴⁴ Lasten heikkoon oikeusasemaan ja psykologisiin tuntemuksiin otettiin kantaa myös uusissa lastenkirjoissa.

Liian kevyesti ajankohtaisia poliittisia aiheita käsittelevät viihteelliset sarjakirjat saivat kritikoilta usein negatiivista palautetta. Yksilön elämään liittyviin, vakaviin aiheisiin piti useiden lastenkirjakriitikoidenkin mielestä suhtautua vakavasti. Voisi sanoa, että uskonnollisesta vakavuudesta siirryttiin lastenkirjoissa erilaisia oikeuksia ja tuntemuksia puolustavaan vakavuuteen. ”Vanhan hyvän ajan” lastenkirjana pitää Kaija Salmi esimerkiksi E. F. M. *Smithin Herra nimetöntä arvoitusta*, joka tuntuu hänen mielestään isättömyydestä kertovana kirjana ”kepeältä ja kovin vieraalta”.³⁴⁵ Myös Vappu Karjalainen esittää Anni Polvan *Tiina*-kirjassa nälänhädän pohdinnan poikkeavan liikaa kirjan muusta aineksesta. Vähäosaisten huomio jää hänen mukaansa kirjassa keinotekoiseksi.³⁴⁶ Jos kirjoissa oli poliittista ainesta, edellä olevien kriitikoiden mukaan se piti käsitellä syvällisesti, eikä pinnallisesti.

Etenkin Leena Krohnin ja Markku Valkosen useissa arvioissa realistisuuden vaatimus ja fantasian väheksyminen olivat myös osa 1960-1970-luvun vaihteen vasemmistolaisävyistä ajattelutapaa, jossa lapset haluttiin nähdä tulevina aikuisina, kriittisinä, epätasa-arvoa tai vääränlaisia arvoja vastustavina. Krohn ja Valkonen suosivat kritiikeissään hyvin poliittisesti kantaaottavia kirjoja. Esimerkiksi Markku Valkonen esittää Tohtori Gormanderin *Lastentarha kanuunan*, jossa lapset tekevät vallankumouksen heitä sortavaa aikuisvaltaa vastaan. Kirjassa huomioidaan Valkosen mielestä taloudellisen vallan huonot ja solidaarisuuden hyvät puolet, mutta

³⁴³ Tuomaala 2004, 79 - 80.

³⁴⁴ Ks. Jokinen 1971, 24 - 26. Vrt. Sosiaaliturva- ja palvelujärjestelmää rakennettiin 1960-1970-luvuilla.

³⁴⁵ Salmi 1969b, 68.

³⁴⁶ Karjalainen 1969, 15. Anni Polvaa kritikoitiin useissa artikkeleissa pinnallisuuden ja sarjatuotannon vuoksi. Esim. Manninen 1968c, 30; Vaijärvi 1971f, 119. Ks. myös Rättyä 1997b, 26 - 27, 30. Kritiikin suuntana oli 1960-1970-luvun vaihteessa ”edistää usein yhteiskuntakelpoisen lastenkirjan menekkiä”, kuten Päivi Heikkilä-Halttunen on todennut. Heikkilä-Halttunen 1999, 147.

myös lasten näkökulma. Hänen mukaansa se on ”yksi niistä harvoista lastenkirjoista, jotka ovat uskaltaneet kajota yhteiskunnallisiin aiheisiin” ja voi ”kirveltää aikuislukijaa kuin sipuli”.³⁴⁷ Toisaalta myös muut kriitikot tukivat ”sosiaalidemokraattista” arvolähtöpohjaa lasten kirjallisuudessa. Kari Vaijärvi huomioi positiivisesti Kenneth Ulyattin *Punainen pilvi ja kuoleman toteemi* -kirjan, joka suhtautuu hänen mukaansa todellisuuspohjaisesti ja ”kiihottomasti” sekä valkoisten että intiaanien näkökulmaan kumpaakin osapuolta kunnioittaen.³⁴⁸

Toisaalta lapsen näkökulman huomioiminen oli lähtökohtana myös realistisessa kirjallisuuden arvioinneissa. Ulpu Tapiola kiittää realistissävyyisiä Sven Wernströmin *Mateo meksikolainen* -kirjoja siitä, että tietopohjaisuutensa lisäksi ne ovat vauhdikkaita seikkailukertomuksia.³⁴⁹ Ritva-Liisa Pilhjerta esittää, että realistinen ja luonnonsuojelua kannattava Walt Moreyn *Ystäväni Ben* on ”hieno, Alaskan olosuhteet hyvin tunteva kuvaus, joka samalla käy seikkailutarinastakin”.³⁵⁰ Lisäksi Kerttu Manninen kiittää historiaan perehtynyttä Erkki Rekimiehen *Rolf, Martti ja minä* -kirjaa, jossa huumori toimii keskeisenä elementtinä.³⁵¹ Lapsen kokemusmaailman huomioiminen ja lastenkirjojen viihdyttävyyden vaatimus edustivat käsitystä, jonka mukaan lapsella oli pelkän kasvatuksellisen ja valistuksellisen kirjallisuuden lisäksi oikeus heitä viihdyttävään vapaa-ajan kirjallisuuteen.

Etenkin Vuokko Blinnikka ja Kerttu Manninen pohtivat toisaalta myös liiallisen yhteiskuntakriittisen aineksen mielekkyyttä lastenkirjoissa. Esimerkiksi pikkulapsille tarkoitettu Garth Williamsin *Valkoinen ja musta pupu* -kirja saa Vuokko Blinnikalta negatiivisen arvion. Sen sisältämä rotuasetelma tuntuu hänen mukaansa ”sekä merkilliseltä että hupaisalta”.³⁵² Sven Wernströmin poliittisia valtasuhteita käsitteleviä kirjoja sekä Vuokko Blinnikka että Kerttu Manninen arvioivat ”liiallisesti osoitteleviksi”.³⁵³ Blinnikka analysoi myös intiaanien ja valkoisten valtasuhteita esittelevää *Mateon kylä* -kirjan mahdollista suosiota lukijoiden keskuudessa:

³⁴⁷ Valkonen 1971c, 27.

³⁴⁸ Vaijärvi 1971j, 18. Toisaalta Anja Kososen mielestä Kenneth Ulyattin kirja on liikaa valkoisten puolella. Kosonen 1970c, 32.

³⁴⁹ Tapiola 1969, 24.

³⁵⁰ Pilhjerta 1972a, 18.

³⁵¹ Manninen 1971b, 31.

³⁵² Blinnikka 1968h, 73.

³⁵³ Blinnikka 1970b, 15; Blinnikka 1970c, 72; Manninen 1969c, 356, 358.

...vahvana julistajana Wernström saattaa kärsiä niiden kirjailijoiden rinnalla, jotka pukevat yhtä tärkeän sanottavansa toisin ja joiden tuotannosta viime syksy on tarjonnut esimerkkejä.³⁵⁴

Henry Granfors arvioi myös hänen kollegansa, Kari Vaijärven, *Broidi tekee ryöstön* -kirjan hieman negatiiviseen sävyyn. Vaijärvi valistaa Granforsin mukaan lapsia television tieto-ohjelmien pariin ja tuo kirjassaan ajankohtaiset Etelä-Amerikan olot esille. Granfors ei ole kuitenkaan vakuuttunut valituksellisen aineksen perille menosta, vaikka kirja lukeutuukin hänen mielestään helppolukuisuuden ansiosta ahmimisikäisten poikien kirjaksi.³⁵⁵ Poliitiikka saikin olla Kerttu Mannisen, Vuokko Blinnikan ja Henry Granforsin näkökulmasta lastenkirjan taustana, mutta ei lähtökohtana. Heidän mukaansa pienempiä lapsia tuli suojata liialliselta poliittiselta valistamiselta. Jos heitä oli valistettava, valistuksellisuus tuli kätkeä lapsen lähtökohdasta käsin viihteelliseen tai tiedolliseen muotoon. Lukijalähtöisyys oli heidän kritiikeissään keskeisessä asemassa, eikä tältä pohjalta vasemmistolainen näkökulma ollut aina uutta lastenkirjaa puolustavan argumentin taustana.³⁵⁶ Blinnikka, Granfors ja Manninen kuuluivat ”vanhempaan” kriitikkosukupolveen, ja heidän näkökulmastaan lapsella oli oikeus lasten kulttuuriin, johon ei ollut sisällytetty liikaa aikuisen päämääriä. He näkivät lapsen oikeuden omaan kulttuuriinsa, jota oli suojeltava liialliselta realismisuudelta. Heidän kritiikeissään lapsi haluttiin nähdä ajattelultaan ja psykologialtaan erilaisena kuin aikuinen. Lapsen oikeuksiin vedoten kriitikot olivat rakentamassa lapsille heidän lähtökohdistaan käsin olevaa vapaa-ajan kulttuuria, johon palaan myöhemmin.³⁵⁷

4.2 Puolet taikaa, puolet totta: erilaisille lapsille sopivat kirjat

Ensimmäiset kuvakirjat ja suomalaiset tyttö- ja poikakirjat julkaistiin jo 1800-luvun lopussa, mutta vapaa-ajan kirjojen lukijoina olivat tuolloin usein vain porvarislapset.³⁵⁸ Kritiikeissä eroteltiin 1960-1970-luvulla yhä vanhan perinteen mukaan

³⁵⁴ Blinnikka 1970b, 15.

³⁵⁵ Granfors 1971b, 92.

³⁵⁶ Tätä korostivat myös Lea Pennanen ja Kari Vaijärvi omissa haastatteluissaan. Lea Pennanen haastattelu, 28.10.1998; Kari Vaijärven suullinen tiedonanto, 8.10.2005. Tosin Vaijärvi oli myös poliittisävyisen kirjallisuuden puolustaja.

³⁵⁷ Myös Lea Pennanen, Lastenradion johtohahmon, mielestä lastenkulttuuria tehdessä lapsilla oli oikeus tulla huomioduksi ja kuulluksi. Lea Pennanen haastattelu, 29.10.1998; Pennanen 1969, 131 - 134.

³⁵⁸ Ks. Ihonen 2003, 17 - 19; Lappalainen 1979, 39, 86 - 88, 89 - 91. Philippe Ariès'n mukaan lapsia kohdeltiin tuolloin porvarispiireissä jo aikaisempaa yksilöllisemmin. Ariès (1962) 1996, 159 - 160.

erikseen tyttö- ja poikakirjat.³⁵⁹ Pojille suositeltiin yleensä jännittäviä seikkailukirjoja tai heidän harrastuksiinsa liittyvää kirjallisuutta ja tytöille eläinkirjoja ja tyttökirjoja, jossa heidän samastumiskohteenaan oli usein moderni, yhteisöön sopeutumaton ”poikatyttö”.³⁶⁰ Tyttö- ja poikakirjojen erottelu huomioitiin kuitenkin kritiikeissä uudella tavalla 1970-luvulle tultaessa. Kriitikot antavat usein positiivista palautetta kirjoista, jotka soveltuvat tasa-arvoisesti kummallekin sukupuolelle. Kerttu Manninen huomioi samalla suomalaisen nuortenkirjallisuuden vähäisyyttä:

Kotimaiset tekijämme eivät ole ilmeisesti vieläkään toipuneet siitä, että kritiikki on ravistellut periturvallisista tyttö- ja poikakirjojen kaavoja, mutta aika olisi havaita, että mm. tyttöjen ja poikien yhteinen toimintaryhmä kuvauksellisesti on jopa kiitollisempi kuin pelkkä roolijakoinen tyttö- ja poikakirja.
...Olematta mitenkään Enid Blytonin ”Viisikkojen” ihailija myönnän niiden hyväksi sen, että niiden myötä on raja-aita tyttö- ja poikakirjan välillä madaltunut, koska niitä määrättyssä ikävaiheessa suosivat sekä tytöt että pojat ilman tavanomaisia ennakkoluuloja.³⁶¹

Käsittelyltään, aiheiltaan ja roolijaoiltaan vanhoihin tyttö- ja poikakirjoihin suhtauduttiin etenkin 1970-luvun alun kritiikeissä usein negatiivisesti. Lapsekkuus, ”pinkopirteä” käsittelytapa, juonen heikkous ja kaavamaisuus, seikkailullisuuden puute tai stereotyyppinen rooliajattelu eivät miellyttäneet 1960-1970-luvun vaihteen lastenkirjakritikoita.³⁶² Esimerkiksi jo hieman vanhemmille lukijoille tarkoitettua Pirkko Tuovisen *Harjumaan kasvatit* -kirjaa, jossa perheen ”mustalammas” laitetaan sisäoppilaitoksen emäntäkouluun, Vuokko Blinnikka pitää kuvaukseltaan etäisenä ja vanhahtavana.³⁶³ Lastenkirjallisuuden jaottelussa ja aiheissa miehet ja naiset, tytöt ja pojat haluttiinkin 1960-1970-luvun vaihteessa nähdä aiempaa moninaisemman ja tasa-arvoisemman näkökulman läpi. Näkökulma korostui etenkin naisten kritiikeissä, jotka arvioivat tyttöjen kirjallisuutta. Kriitikot eivät puolustaneet radikaalisti naisten oikeuksia, mutta he osallistuivat ajankohtaiseen feministiseen keskusteluun.³⁶⁴

³⁵⁹ Esimerkiksi Kerttu Manninen erotti alaotsikoin tyttöjen ja poikien kirjallisuuden. Esim. Manninen 1967c, 221; Manninen 1968c, 30. 1960-1970-lukujen nuorisokirjallisuudesta enemmän esim. Heikkilä-Halttunen 2003, 220 - 227.

³⁶⁰ Poikatyttö ei kuitenkaan ollut uusi henkilöahmo tyttökirjallisuudessa. Esimerkiksi Sirpa Kivilaakso esittää 1900-luvun alkupuolen Anni Swanin kirjojen sisältäneen modernin ristiriitaisia tyttöahmoja ja poikatyttö-teemoja. Swanin tyttöahmot rikkoivat hänen mukaansa myös perinteisiä rooliodotuksia. Kivilaakso 2003a, 60; Kivilaakso 2003b, 65.

³⁶¹ Manninen 1968c, 30.

³⁶² Ks. esim. Blinnikka 1968e, 59; Manninen 1968c, 30 - 31; Vaijärvi 1968b, 48.

³⁶³ Blinnikka 1971g, 119.

³⁶⁴ Kriitikot olivat samalla muuttamassa ”vanhahtavaa” lastenkirjallisuuden kaanonia.

Vaikka eri-ikäisille lapsille suunnattiin kirjoja jo 1800-luvun alussa, eri ikäryhmät huomioiva kirjallisuuden kustantaminen ja kulutus lisääntyivät Suomessa merkittävästi vasta 1950-1960-luvuilla. Lapsen yksilöllisyyden korostaminen ja ikäjaottelu ovat lapsisubjektin huomioimista erillään aikuisuudesta, ja niiden huomioiminen on tulkitsemassa ja rakentamassa tietynlaista kuvaa lapsilukijasta.³⁶⁵ 1960-1970-luvun kirjallisuus- ja kirjastoväki loi omat ikäryhmittelynsä lapsilukijan kykyjen ja lukuhalujen mukaan. Vuokko Blinnikka ja Kerttu Manninen esittivät joidenkin kirjojen soveltuvan jopa numeraalisesti tietyn ikäisille. Lisäksi Vuokko Blinnikka esittelee useita lastenkirjoja ”kuvakirjaikäisille” ja ”satukirjaikäisille” lapsille, jotka olivat alle kouluikäisten luokitteluryhmät. Pienet lapset olivat hänen tulkinnoissaan toimeliaita ”ympäristön tutkijoita”, ja satukirjaikäiset olivat uteliaina ja alttiina kuuntelemaan aikuisten kertomia tarinoita.³⁶⁶ Lapsilukijoiden erittely oli Blinnikan arvioissa keskeistä myös sen vuoksi, että hän toimitti *Arvostelevaa kirjalueteloa* kirjastoille. Kirjastot lisäsivät lastenkirjallisuusvalikoimiaan juuri 1960-1970-luvun vaihteessa ja ottivat lapset ”uutena asiakasryhmänä” aikaisempaa tarkemman huomion kohteeksi. Ne pitivät eri-ikäisille lapsille esimerkiksi lukutuokioita. Tältä pohjalta Blinnikka antaa esimerkiksi ”läpi satukirjain” sopivasta *Häijy leikkitykki* -kirjasta positiivista palautetta sen ”kuvituksen havainnollisuudesta, selkeydestä ja – tavanomaisuudesta”.³⁶⁷

Pienten lasten elämysmaailmaan ja tiedolliseen osaamiseen kiinnitettiin erityistä huomioita 1960-1970-luvun vaihteessa.³⁶⁸ Pikkulapsen sosiaalinen aktiivisuus, toimeliaisuus ja ajatuskyky huomioitiinkin 1960-1970-luvun vaihteessa psykologisella tavalla heille suunniteltua uutta kirjallisuutta tuottaessa ja esiteltäessä. Tätä näkemystä auttoivat uudet psykolingvistiset ja sosiologiset teoriat. Myös kustantajat olivat tietoisia lasten kehityspsykologiasta ja sosio-lingvivistisistä teorioista. Esimerkiksi Anna Taurialan, Kirsti Kivisen ja Annami Poivaaran kuvakirjoja on Päivi Heikkilä-Halttusen mukaan markkinoitu istumaan opetteleville, aikuisen puhetta jäljitteleville, kävelemään ja puhumaan opetteleville lapsille soveltuviksi.³⁶⁹ Myös kritikit arvioivat 1960-luvulta

³⁶⁵ Philippe Ariès'n mukaan moderni lapsuus ”löydettiin” ikäjaotteluineen 1600-luvulta alkaen erityisesti uskonnollisissa oppilaitoksissa. Ariès (1962) 1996, 104 -106, 288, 317 - 318. Tätä Ariès'n esittämää lapsuuden löytämistä ovat tosin kritikoitu. Ks. esim. Cunningham 1996, 32; Gillis 1981, 1 - 5; Pollock 1983, 96 - 99; Ks. myös Tähtinen 1992, 45 - 46.

³⁶⁶ Blinnikka 1968d, 6 - 8.

³⁶⁷ Blinnikka 1968a, 118; Ks. myös Manninen 1968b, 331. Toisaalta kummatkin pitävät kirjoista, jotka sopivat eri-ikäisille lapsille. Esim. Blinnikka 1971e, 38.

³⁶⁸ Tosin värillisiä kuvakirjoja ilmestyi Suomessa jo 1870-luvulta alkaen. Ks. Ihonen 2003, 18.

³⁶⁹ Heikkilä-Halttunen 2003, 220 - 221.

alkaen aikaisempaa analyyttisemmin alle 3-vuotiaille soveltuvaa kirjallisuutta, kun heille suunnattu kirjallisuus lisääntyi. Kuvakirjallisuuden ja sen arvostelun lisääntyminen korostivat pienten lasten asemaa uutena kuluttajaryhmänä. Useiden kriitikoiden mukaan pikkulasten kuvakirjan tuli olla lapsen havaintokyvyn mukainen, lapsen käsittelyyn oikean kokoinen. Sen tuli kestää lapsilukijoiden, ja jopa usean lapsilukijan, kosketus. Helposti hajoavat, kooltaan liian isot tai pienet ja sivuiltaan heiveröiset kirjat saivat kriitikoilta negatiivista palautetta. Esimerkiksi Ilkka Pitkänen ei pitänyt Walt Disneyn ”kirjan ja lelun välimuotoisesta” *Mikki hiiri filmitähtenä* -kirjasta, koska sen kolmiulotteiset pahviaukeamat hajosivat ”pölyimurin nieleskeltäväksi”.³⁷⁰ Kerttu Manninen esittelee japanilaisperäisen *Iloisen eläinkuvasto* -sarjan kestävyuden, aiheen ja värisävyn pienen lapsen kehitysvaiheen mukaiseksi:

...missä suorastaan hämmentävän sulokkain väri-valokuva-aukeamin esitellään sekä tuttuja että tuntemattomia eläimiä ihan pienten tunnistettaviksi ja ihasteltaviksi. ...Värit ovat kirkkaat, paperi sitkeää, vankkaa ja kiintopintaista, joten se sietää kovakouraistakin käsittelyä ja on puhdistuskelpoista. Sarja soveltuu mainiosti pienokaisen ns. ensimmäisten omien kirjojen joukkoon.³⁷¹

Virikkeellinen ympäristö vaikutti uusien tutkimusten mukaan lapsen ajatteluun, kielen ymmärtämiseen ja myös tulevaan tieto-osaamiseen.³⁷² Aikaisempaa nuoremmat lapset haluttiinkin kriitikoiden näkökulmasta totuttaa tietoa ja ajattelukykyä korostavaan yhteiskuntaan heille suunnatun kirjallisuuden avulla.

Toisaalta ryhmänä etenkin 9-13-vuotiata ”ahmimisikäisiä” lukijoita tuli kriitikoiden mukaan ohjata hyvän kirjallisuuden pariin, sillä juuri ahmimisikäiset olivat erityisesti populaarin sarjakirjallisuuden kohdeyleisö. Kriitikoiden esityksissä he olivat erittäin innokkaita lukemisen harrastajia, kuten Kerttu Manninen toteaa ahmimisikäisistä ”suurlukijoista”:

³⁷⁰ Pitkänen & Pitkänen 1970, 33.

³⁷¹ Manninen 1967b, 337. Tässä näkökulmassa korostuu myös hygienia. Vrt. Hygieenisuus on ollut esillä jo 1900-luvun alun pikkulapsikasvatuksessa. Ks. Tähtinen 1992, 65 - 66, 165 - 184, 189 - 190.

³⁷² Vrt. Arnold Gesellin teorit korostivat ympäristön virikkeiden, eri-ikäisten lasten aktiivisuuden ja toimeliaisuuden suhdetta. Ks. Gesell 1966, 37 - 38; Lapsen ympäristön hahmottamiskykyä käsitteli myös Jean Piaget esimerkiksi kokoelmakirjassaan *Construction of Reality in the Child* (1959).

Tyyliseikkojen suhteen lukija tässä vaiheessa lienee vähemmän nirso, sillä päästyään vastikään irti yksityisten sanojen risukosta hän tuskin pysähtyy miettimään sanonnallisia vivahteita vaan sallii silmiensä kiittää vain juonen ja toiminnan myötä. Ehkäpä tämä on eräs Blytonin kirjojen menestymisen ehdoista.³⁷³

Ahmimisikäisten suosiossa olevat Enid Blytonin ”salapoliisikirjat” edustivat populaarikirjallisuutta, joka ei ollut kriitikoiden suosiossa. Myös Kari Vaijärvi osoittaa tunnistavansa ahmimisikäisille soveltuviksi kirjoiksi esimerkiksi Sivar Ahlrudin *Punaisen bussin arvoituksen* ja *Taulujen arvoituksen*:

Melkoisen varma seikka: meneviä ahmimisikäisten salapoliisijuttuja. Ja ainakin näin aluksi (sarja varmasti jatkuu) molemmat pysyvät mukavasti tapahtumia täynnä. Vanhojen mestareiden ja tauluihin erikoistunut rikosliiga ja toisessa teollisuusvakoilijat salaisen äänettömän bussin kimpussa – ahmittavaa tavaraa.³⁷⁴

Kari Vaijärvi kiittelee Ahlrudin kirjoja myös huumorista ja ”ei liian yksinkertaisen” juonen ansiosta.³⁷⁵ Sinänsä Ahlrudin kirjat poikkesivat niistä ”yksinkertaisista” salapoliisi-sarjakirjoista, jotka eivät kehittäneet kriitikoiden mielestä lapsen ajatuskykyä. Kriitikkojen vastuuna olikin ohjata kirjoja ”sokeasti” valitseva lukijaryhmä viihdyttävän, lasten ajatuksen huomioivan, mutta ainakin jonkin verran myös lapsen ajatusta kehittävän ja herättävän kirjallisuuden pariin. Myös hyvältä salapoliisikirjalta odotettiin viihdyttävyyttä. Sitä oli kuitenkin liian paljon ”huonossa” sarjakirjallisuudessa.

Juuri tietynlainen lastenkirjallisuus oli kriitikoiden mukaan tukemassa tietyssä ikä- tai kehitysvaiheessa olevan lapsen kehitystä. Lukijoiden yksilöllisyyttä korostavat näkökulmat 1970-luvun alussa hieman kyseenalaistivat aikaisempia ikäryhmittelykäytänteitä, mikä sinänsä oli myös uusi näkökulma lapsuuteen. Esimerkiksi Kerttu Manninen toteaa vuonna 1971:

Nykyisin tuntuu kuitenkin siltä, että näitä termejä³⁷⁶ käytetään ikävuosien yhteydessä varsin varovasti – lukemiskehityksen rajat on todettu liukuviksi ja erittäin yksilöllisiksi.³⁷⁷

³⁷³ Manninen 1969c, 356.

³⁷⁴ Vaijärvi 1971b, 76.

³⁷⁵ Vaijärvi 1971b, 76.

³⁷⁶ Manninen tarkoittaa tässä kuvakirja- ja satukirjaikää.

³⁷⁷ Manninen 1971f, 136. Vrt. Raili Reivala esittelee kirjasto-oppaassa kehityshäiriöitä, jotka vaikuttavat lukemiseen. Reivala 1972, 27 - 34.

Erityiskasvatuskeskustelu muutti Kerttu Mannisen kritiikkien ikäryhmittelykäytäntöä 1960-luvulta 1970-luvulle. Lasten yksilöllisyyden huomioimista edisti 1970-luvun alussa uuden peruskoulun ja esikoulujärjestelmän kehitysvaihe, erityispedagogiikan ja kielipsykologisten näkökulmien suosiminen.³⁷⁸ Kirjastotkin valmentautuivat erityislasten tarpeiden huomioimiseen.³⁷⁹ Kirjasto-, opettaja- ja psykologiväen yhteistyö näkyy kritiikeissä selkeästi. Etenkin kirjasto- ja opettajakuntaan kuuluvien kirjallisuuskriitikoiden valistuksen kohteeksi tulivat 1970-luvun puolella yksilöinä esimerkiksi lukemaan aloittelevat ja ”lukemishäiriöiset” lapset ja heidän vanhempansa. Esimerkiksi kirjastonhoitaja Ritva-Liisa Pilhjerta suosittelee Weilin + Göösin Starttikirjoja ulkoasultaan ja tekstiltään ”sopiviksi myös lukemishäiriöisille”.³⁸⁰ Anja Kosonen esittelee lasten arvioiden saattamana esikoululaisille esimerkiksi Weilin + Göösin Jojo-kirjasarjan otsikolla ”Uusi kirjasarja kouluun menijälle”.³⁸¹ Edelleen *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä Kerttu Manninen suosittelee Richard Scarryn *Meidän koulu* -kirjaa koulua aloittavalle lapselle ja huomioi samalla lapsen elämäntilanteen. Hän sanoo näin: ”...samalla valmistellaan mukavasti tulevaa pientä koulukasta siihen mikä on häntä vastassa sitten kuin koulu alkaa – terveellistä, sillä kouluun menemisen pelko ei ole niinkään harvinaista.”³⁸² Kirja toimi edellisen pohjalta ikään kuin lapsen psykologisena turvana koulutaipaleensa alussa. Psykologinen näkökulma esiintyy myös Vuokko Blinnikan arviossa, jossa hän pitää hauskaa *Kalle tekee maalin* -kirjasta. Hänen mielestään Kerstin Thornvall on osannut kuvata siinä hyvin pojan ”sielunliikkeitä”.³⁸³ Uuden lastenkirjallisuuden tuli kriitikoiden mukaan huomioida lapsen yksilöllinen kehitystaso, hänen kokemusmaailmansa ja elämänvaiheensa.

Monen kriitikon mielestä aikaisempi lastenkirjallisuusperinne ei huomioinut tarpeeksi lapsen ajatustasoa, ja lapsen ymmärryksen aliarvioiminen sai monissa kritiikeissä negatiivista palautetta. ”Tekohauskuuden” lisäksi esimerkkinä

³⁷⁸ Kuten jo aiemmin on tullut esille, koululaisten lukemisongelmia ei enää välttämättä käsitetty laiskuuden tai tyhmyyden ansioksi, vaan lääketieteelliset ja psykososiaaliset teoriat analysoivat ongelmia fyysisen kehityksen tai ympäristön kautta.

³⁷⁹ Irja Hietanen ja Eeva Rantakari kirjoittivat muun muassa kirjaston oppaaksi *Helppoja kirjoja* -oppaan (1972), jossa esitellään paljon kuvia sisältäviä ja helppolukuisia kirjoja lukemishäiriöisille ja kieleltään eri kehitystasoisille lapsille. *Erityistyötä lapsille* -oppaassa Orvokki Tanttu huomioi myös sairaalakirjastojen lapsiasiakkaat. Tanttu 1972, 6; Kari Vaijärven suullinen tiedonanto, 7.10.2005.

³⁸⁰ Pilhjerta 1972b, 33.

³⁸¹ Kosonen 1971a, 22.

³⁸² Manninen 1972d, 355; Ks. myös Eskola 1971a, 23.

³⁸³ Blinnikka 1969i, 44.

myös ”kiiltokuvaidylli”, epäuskottavuus³⁸⁴, ”ylireippaus” ja ”moraalinen osoittelevuus”, jossa hyvä ja paha ovat ”mustavalkoisesti” käsiteltynä, olivat negatiivisen kritiikin kohteena.³⁸⁵ Lapsen ajattelua pohtii kriitikkona esimerkiksi Vuokko Blinnikka, joka pitää Paavo Rintalan lasten ja vanhempien suhteesta kertovasta *Uu ja poikanen* -kirjasta: ”Kekseliästä ja asiallista tarinointia, jokapäivä ja leikkiä rinnan, puhetta jossa ei aliarvioida lasta ja hänen ymmärryskykyään.”³⁸⁶ Myös Leena Krohn pohtii kirjojen sisällön soveltuvuutta lapsille ja vastustaa samalla tuontisarjakirjoja:

Tammen amerikkalaisissa sarjakirjoissa kerrotaan sellaisista asioista, joiden jostakin syystä yleisesti arvellaan kiinnostavan pikkulapsia kuten kenguruäidin pyykinkuivautuksesta tai kanipupun ja karhunpennun mäenlaskusta. Pingotettu pirteys ja sovinnainen herttaisuus ovat Pikkunallen kelkka ja Piilosilla -osien tuntomerkkejä.³⁸⁷

Lasta tarkasteltiin 1960-1970-luvun vaihteessa aikaisempaa useammin ”ajattelevana olentona”, kuten Lea Pennanen on asian todennut.³⁸⁸ Leena Krohn ei halunnut lastenkirjallisuuden eroavan liikaa aikuiskirjallisuuden aiheista, koska ”lapset ja aikuiset ovat aina eläneet samassa maailmassa”.³⁸⁹ Hän puolustaa realistista lastenkirjallisuutta näin:

Lasten- ja aikuistenkirjallisuuden välinen ero on näkökulman, ei aiheen eroa. Se on eroa kerronnan tavassa ja sävyssä, eroa sanonnan selkeydessä, lyhydessä ja yksinkertaisuudessa, mutta ei eroa ajatusten rikkaudessa.³⁹⁰

Lastenkirjallisuuden tuli kriitikkojen mielestä sisältää yhteiskuntatietoa ja kehittää ajattelua. Sitä eivät kriitikoiden mielestä populaarit sarjakirjat tehneet.

Lapsen kokemusmaailman ja älykkyyden ymmärtäminen ja huomioiminen mahdollistivat 1960-1970-luvun vaihteessa myös aikaisempaa nuoremmille lapsille suunnatun vasemmistolaissävyisen, teollisuutta vastustavan tai ympäristösuojeluun perehtyneen valistuskirjallisuuden tuottamisen.³⁹¹ Uutena ekologisena lastenkirjana Leena Krohn suosittelee esimerkiksi ”Suomen tasavallan presidentin allekirjoittamaa”,

³⁸⁴ Vrt. Kari Vaijärvi esittää Yrjö Salon *Kumiseva kallio* -kirjan henkilöhaahmon luonteenkuvauksen olevan ”äkinäisissä naiivisissa mielialan vaihteluissa lähes paranoidi”. Vaijärvi 1968d, 16.

³⁸⁵ Esim. Blinnikka 1969a, 114; Junnila 1968, 49; Vaijärvi 1971f, 119; Vaijärvi 1971h, 52.

³⁸⁶ Blinnikka 1972f, 96. Ks. myös Tapiola 1970a, 32.

³⁸⁷ Krohn 1972b, 15; Ks. myös Valkonen 1971b, 23.

³⁸⁸ Lea Pennanen haastattelu, 28.10.1998. Uudet kieliteoriat toivat mm. ilmi, että jo pieni lapsi ymmärtää asioita paljon, vaikka hän ei puhu. Ks. esim. Gesell 1966, 10 - 15.

³⁸⁹ Krohn 1972d, 33.

³⁹⁰ Krohn 1972d, 33

Alessandro Pacinin ja Glancarlo Masinin, *S.O.S. Hätäsanoma maan puolesta* -teosta, jota hän kiittää lapsille hyvin kuvitettuna, korkeatasoisena, ekologisiin ympäristökysymyksiin ja ihmisten vastuuseen perehtyneenä tietoteoksena. Kirjan sanoman perillemenemistä lapsille hän on pohtinut alaotsikossaan ”Kuvat ovat kivoja, sanat vaikeita”. Krohn esittää kirjan asioiden, lauseiden ja kielen olevan liian monimutkaisia ja vaikeita kansakoulun toisluokkaisille oppilaille, vaikka oppilaat pitivätkin erityisesti kirjan kuvituksesta.³⁹² Hänen kirjoituksestaan voi tulkita, että hän toivoi kirjamarkkinoille lapsen älykkyydelle, kielelle ja kokemukselle soveltuvaa ekologista kirjallisuutta. Lapsen ajattelukyvyn ymmärtäminen ja tunteminen oli lisäämässä myös heille suunnatun ideologisen kirjallisuuden tuotantoa. Tiedon korostaminen, realismisuus tai vasemmistolainen valistus olivatkin rakentamassa lastenkirjallisuuden uutta lastenkirjakaanonaa, joka oli erilainen suhteessa vanhaan, topeliaaniseen perinteeseen. Realististen lastenkirjojen suosio saattoi olla kuitenkin lasten vanhempien ja lapsilukijan näkökulmasta erilainen, kuten myöhemmin esitän.³⁹³

4.3 Taide-elämykset ja viihteen vaarat

Lasten omien intressien tukeminen ja heille annettu tila yhteiskunnassa oli 1960-1970-luvuilla uusi lähtökohta aikuisen ja lapsen valtasuhteessa. Uuden sukupolven lapsille suunnattiin vapaa-ajan toimintaa monilla kulttuurialoilla. Kriitikot esittelivät monipuolisesti kirjallisuutta, josta lasten toivottiin löytävän kiinnostuksen kohteensa.³⁹⁴ Lastenkirjan ei tarvinnut enää aina sisältää opettavaista ja moraalista sanomaa, vaan lasten yksilölliset mieltymykset tulivat puheen kohteeksi. Kriitikoiden näkökulmasta lastenkirjalla oli 1960-1970-luvun vaihteessa useita eri ulottuvuuksia lapsen ajattelun ja kehityksen tukemisessa. Vuokko Blinnikka esittää *Kirjastolehden* artikkelissaan, että kuvakirjat voivat olla kompensatio- ja samastumismahdollisuuksia tuovia, kasvattavia ja opettavia, mutta ne voivat luoda myös mielikuvia ja rikastuttaa

³⁹¹ Vrt. Työväen herättäminen, heitä riistävän porvarismaailman ymmärtäminen, ajattelun ja aktiivisuuden ja kansainvälisen yhteisöllisyyden korostaminen olivat aikoinaan lähtökohtia Karl Marxin ja Friedrich Engelsin ”proletariaatin vallankumoukseen”. Ks. Marx & Engels (1872) 1968, 79 - 94; Friedrich Engelsin kirje August Bebelille 14.11.1879. Teoksessa Kirjeitä (1979) 1979, 337 - 338; Friedrich Engelsin kirje Eduard Bernsteinille. 25.1.1882. Teoksessa Kirjeitä (1979) 1979, 355 - 356.

³⁹² Krohn 1972c, 33.

³⁹³ Vrt. Astrid Lindgrenin *Eemelin uudet mekut* ja *Eläköön Eemeli* kuuluivat WSOY:n ostetuimpien kirjojen joukkoon. Ks. Suomi lukee 1971, 15.

³⁹⁴ Ks. esim. Manninen 1967a, 101 - 102.

esteettisiä elämyksiä ja ”ovat omiaan herättämään lapsen omia, draamallisia vaistoja”.³⁹⁵

Lastenkirjoilta odotettiin kriitikoiden taholta yllätyksellisyyttä ja persoonallista tyyliä. Kirjan tuli antaa lukijalleen myös taide-elämyksiä ja edistää mielikuvituksellista luovuutta. Jo Zacharias Topelius havaitsi omana aikanaan lapsen herkkyyden ja korosti romanttisen kuvituksen ja taidekokemuksen merkitystä. Kriitikot vaativat 1960-1970-luvun vaihteen lastenkirjalta kuitenkin perinteistä modernimpaa, omaleimaisempaa ja persoonallisempaa taidetyyliä. Uudelta lastenkirjalta odotettiin moderniutta ja muutoshalukkuutta suhteessa entiseen lastenkirjallisuuteen. Esimerkiksi uusien kuvakirjojen moderni mustavalko- ja valokuvakuvitus ja kollaasitekniikka saivat useilta kriitikoilta positiivista palautetta.³⁹⁶ Omaperäisyys saattoi liittyä kokeilevaan taidekuvitukseen, kieleen, juoneen tai henkilöhahmoihin, jotka eivät kriitikoiden mukaan olleet ”vanhahtavia” tai tavanomaisia.³⁹⁷ Esimerkiksi Vuokko Blinnikka pitää Roald Dahlin *Jali ja suklaatehdas* -kirjasta, joka on hänen mukaansa persoonallinen, osin absurdi ja mielikuvituksellinen. Kiitoksen Blinnikka antaa tosin myös siinä esiintyvistä ”yhteiskunnallisesta aineksesta”.³⁹⁸ Sirkka Elina Svedberg arvioi Kaarina Helakisan *Taikapuun*, jossa ”vanhatkin aiheet uudistuvat taitavan kielenkäyttäjän käsissä ihastuttavalla tavalla”.³⁹⁹ Kerttu Manninen pitää Erkki Rekimiehen persoonallisesta huumorista, ja Kari Vaijärvi antaa positiivisen arvion Kirsi Kunnaksen riimittelyistä.⁴⁰⁰ Lastenkirja odotettiin muutosta, kuten myös yhteiskunnalta. Lastenkirjan tarkoituksena oli pitää lapsen ajatus ja mielikuvitus valppaana ja herättää ajatuksia muutoksia kokevan lapsen mielessä.

Toisaalta myös klassiset, kauniit taidekirjat saivat 1960-1970-luvun vaihteen kriitikoilta positiivista palautetta. Esimerkiksi venäläiset ja tshekkiläiset kansansadut oli kriitikoiden mielestä kuvitettu alkuperämaassa upeasti. Niissä näkyi taiteilijan kädenjälki, ja niitä suositeltiin esteettisten elämysten luojina niin lapsille kuin aikuisillekin.⁴⁰¹ *Arvostelevan kirjaluettelon* numerossa kolme vuodelta 1972 Vuokko Blinnikka esittelee esimerkiksi useita venäläisiä satuja, joista Sergei Kozlovin *Puhtaat linnut* on hänen mukaansa ”kaunis, tunnelmallinen satukirja”, ja ”selväpiirteisessä,

³⁹⁵ Blinnikka 1968d, 6.

³⁹⁶ Esim. Blinnikka 1969e, 15; Eskola 1970a, 33; Manninen 1969a, 286.

³⁹⁷ Myös puhekieli sai positiivista palautetta. Etenkin nuorisoromaaneiden arkikieleen suhtauduttiin positiivisesti. Ks. esim. Manninen 1969e, 155.

³⁹⁸ Blinnikka 1972a, 19.

³⁹⁹ Svedberg 1968b, 33; Ks. myös Manninen 1969f, 32.

⁴⁰⁰ Manninen 1971b, 31; Vaijärvi 1968e, 49.

⁴⁰¹ Tosin myös kansansaduissa esiintyvä arkielämän kuvaus sai usealta kriitikolta huomiota.

värikkäissä, dekoratiivisessa” *Pakkanen*-kirjassa on hänen mukaansa ainesta lasten mielikirjaksi.⁴⁰² Hyväksi lasten taidekirjaksi Blinnikka suosittelee myös modernin kuvatyylin omaavaa ja Kirsi Kunnaksen riimein varusteltua ”ryhmikästä [sic] ja korvaantarttuvaa” Kormei Tšukovskin *Barmalei*-kirjaa.⁴⁰³ Itäisen kirjallisuusperinteen lisäksi esimerkkinä myös Ulf Löfgrenin *Ihmeellinen puu* saa Vuokko Blinnikalta kiitosta ”tyylitelystä” luontoaiheesta: ”Väreiltään, valaistuksiltaan vaihtuvat kuvanäyttämöt vetoavat voimakkaasti mielikuvitukseen, samoin itse tarina, jolla on juurensa tukevasti perinteisessä kansansatumaastossa.”⁴⁰⁴ Etenkin Vuokko Blinnikan kritiikeissä esiintyy taidekasvatuksen näkökulma, joka oli esillä myös laajemmassa lehtikeskustelussa. Taiteen luomat kokemukset ja lasten tukeminen taideilmaisuun tuki lehtikeskustelun mukaan yksilön persoonallista kehitystä ja luovaa ajattelua. Ne olivat tarpeellisia jatkuvasti muuttuvassa yhteiskunnassa.⁴⁰⁵ Taiteen tehtävänä oli ”herättää ihmisen piilevät, luovat kyvyt”. Innovatiivisella luovuudella rakennettiin uutta yhteiskuntaa.⁴⁰⁶

Taidekasvatuksen päämäärään liittyi 1960-1970-luvun vaihteessa sekä yksilöä korostava liberalismiin näkökulma että yhteisöllisyyttä tukeva vasemmistolainen ajattelu. Tämä tulee esille esimerkiksi *Helsingin Sanomien* artikkelissa vuodelta 1969, jossa esitettiin lausuntoja Pohjoismaisesta lastenkulttuurikonferenssista: ”Lukemisella, laulamisella, teatterissa käymisellä ja muulla tällaisella toiminnalla ei ole itseisarvoa, tärkeätä on se mitä ominaisuuksia toiminta lapsissa kehittää ja mitä he toimiessaan kokevat.”⁴⁰⁷ Taiteeseen tutustumisella uskottiin olevan lähtökohta myös tulevalle poliittiselle kulttuuritoimijuudelle.⁴⁰⁸ Kuten Antti Karisto on pohtinut, taidetta ei tehty 1960-luvulla enää vain taiteen vuoksi, vaan sen totuus oli polyfoninen ja poliittinen.

⁴⁰² Blinnikka 1972c, 55; Blinnikka 1972e, 55.

⁴⁰³ Blinnikka 1972g, 55. Kansansatujen arvostus liittyi myös käsityöläiseen kansanperinteeseen, joka nousi Suomessa esiin 1960-1970-luvuilla ”suometumisen” aikakaudella. Toisaalta ulkomaisissa saduissa esiintyvä ulkomaalaisen arjen ja luonnon kuvaus sopi hyvin myös kansainvälisyyskasvatuksen näkökulmaan, kuten aiemmin olen esittänyt. Ks. Vaijärvi 1972d, 32; Siikala 1970, 33.

⁴⁰⁴ Blinnikka 1970a, 111.

⁴⁰⁵ Vrt. *Helsingin Sanomissa* taitelijoiden julkilausumassa otettiin kantaa uuteen koulujärjestelmään, jonka tulisi antaa oikeanlaisia virikkeitä taiteen ymmärtämiseen ja ilmaisunvapauteen. Julkilausuma: Koulun luotava pohja taideharrastuksille 1968, 20.

⁴⁰⁶ Ks. Opetusministeri Ulf Sundqvist: Taide on yksi osa yhteiskuntapolitiikkaa 1972, 27.

⁴⁰⁷ Myös *Koulunuudistustoimikunnan mietinnössä* mainitaan harrasteiden vaikutus persoonallisuuden kehitykseen. Harrasteet olivat mietinnön mukaan tukemassa itseensä luottavan henkilön aktiivisuutta sekä tulevaa ammatillista toimijuutta. Koulunuudistustoimikunnan mietintö 1966, 18 - 19; PM-konferenssi: Lapsen luova toiminta vaatii vapaita muotoja 1969, 27.

⁴⁰⁸ Vrt. Suomen peruskouluun otettiin mallia mm. DDR:n koulujärjestelmästä, jossa kulttuuritoimijuus korostui.

Uusi esteettinen vastaanoton teoria korosti ja ”korostaa vastaanottajan kykyä lukea taideteoksia ja antaa niille omia teorioita”.⁴⁰⁹

Lastenkirjakritiikin lähtökohtana oli 1960-1970-luvun vaihteessa aikaisempaa useammin lapsilukija, jonka ajatus- ja elämysmaailmaan lastenkirjailijan tuli perehtyä. Esimerkiksi Kari Vaijärvi on analysoinut ”Satujen summa” -artikkelissaan lastenkirjallisuutta lapsikoelukijoidensa kautta, jonka pohjalta hän arvioi satukirjan kieltä, ymmärrettävyyttä ja kuvituksen kiinnostavuutta.⁴¹⁰ Aikuisen näkökulmasta tehty, liian taiteellinen lastenkirja ei kriitikoiden mielestä tavoittanut aina lapsilukijaa. Esimerkiksi lapsen unia, fantasian ja toden välimaastoa kuvaava Tuuli Sirkku Kananojan *Voi Vonkale!* -teos on Vuokko Blinnikan mukaan liian keskinkertainen ja hajanainen, koska siinä vuorottelevat runot, kuvat ja teksti. Siinä on hänen mukaansa myös ”outo ladelma”.⁴¹¹ Rolf Ulricin ”saksalainen nonsense” menee Vuokko Blinnikan mielestä ”perusteellisuudeltaan” liian pitkälle: ”Pienet lukijat eivät tunnu jaksavan perässä, ja aikuiset tahtovat muuten pitkästyä.”⁴¹² 1960-1970-luvun aikuiskirjallisuudessa esiintyvä psykologinen, omaelämäkerrallinen ja filosofinen aines oli joidenkin lastenkirjakriitikoiden mukaan lastenkirjallisuuteen liian aikuislähtöinen. Esimerkiksi Kari Vaijärvi kritikoit Tove Janssonin *Muumilaakson marraskuuta*, jossa uhrataan hänen mielestään liikaa aikaa mietiskelyyn. Ulkonaiset kuvaukset ovat siinä hänen mukaansa Janssonin aiempia kirjoja vähäisempiä, ja sijalla on ihmissuhteiden analyysia.⁴¹³ Kirjasta puuttuu Vaijärven mukaan lapsenomaisen piirre: ”Muumilaakson marraskuuhun suhtautuu lapsen kannalta pahoitellen ja aikuisen lukijan puolelta miellyttävästi nautiskellen.”⁴¹⁴ Toisaalta Anja Kosonen mielestä *Muumilaakson marraskuu* on monivaihteinen, filosofinen, taiteellinen ja surullisuudessaan ajankohtainen.⁴¹⁵ Lasten taidekirjan tuli kriitikoiden mielestä soveltua aihe- ja kuvitusmaailmaltaan lapsen ajatuksen psykologiaan, mutta myös lasta ympäröivään todellisuuteen.⁴¹⁶

Päivi Heikkilä-Halttunen on todennut sadun ”näivettyneen” 1960-1970-luvun vaihteessa, kun realistista kirjallisuutta suosittiin aikaisemman

⁴⁰⁹ Karisto 1998, 69.

⁴¹⁰ Vaijärvi 1972c, 37.

⁴¹¹ Blinnikka 1969e, 15.

⁴¹² Blinnikka 1968g, 149.

⁴¹³ Vaijärvi 1971e, 178 - 179.

⁴¹⁴ Vaijärvi 1971e, 178.

⁴¹⁵ Kosonen 1970b 32.

⁴¹⁶ Vrt. Kari Vaijärvi vaati hieman realistisempaa näkemystä jopa Marie Voříškován *Mustalaisatujen* mustalaiskuvien ”peikkomaiseen” olemukseen. Vaijärvi 1972d, 32; Vaijärvi 1972e, 152.

fantasiakertomisten sijalla.⁴¹⁷ Kuten olen esittänyt, satukirjallisuutta kuitenkin arvosteltiin ja arvostettiin. Arvostelukriteerin lähtökohtana ei kuitenkaan ollut kirjallisuusestetiikka, vaan kriteerinä saattoivat olla lapsen kokemusmaailman psykologinen huomioiminen, realismisuus tai esimerkiksi kansainvälisyyskasvatus. Perinteisten taidesatujen väheksyminen erotti toisaalta vanhan ja uuden lastenkirjallisuuden ja toisaalta konservatiivisen taideasiantuntijakritiikin ja uuden lukijalähtöisen kirjallisuuskritiikin.

Sarjakirjat olivat lasten suosiossa. Modernia kulutuskulttuuria edustavat viihteelliset sarjakirjat olivat kuitenkin kriitikoille haaste. Lasten sarjakirjoihin on liittynyt kriitikoiden mielestä kaupallinen ”kunniaton ketjukauppa”, joka oli 1960-1970-luvun vaihteessa yleisesti myös vasemmistolaisen kritiikin kohteena.⁴¹⁸ Vuokko Blinnikka moittii sarjakirjana jopa Astrid Lindgrenin *Eemeli*-kirjaa ”toistosta”.⁴¹⁹ Tuottelias ”sarjakirjailija” Anni Polva esitetään kritiikeissä kaavamaisena, pinnallisena, kehityskelvottomana, kieleltään huolimattomana ja kaupallista ansiota tavoittelevana kirjailijana.⁴²⁰ Vappu Karjalainen esittää hänen *Tiinaa ei ymmärretä* -kirjasta seuraavasti:

Tiinan ikä on epämääräinen kuten jatkumistaan jatkuvan sarjan päähenkilön sopiikin: jos tyttö vanhenisi ja kehittyisi vuosien kuluessa ei hänestä olisi enää entiselle lukijakunnalle iloa. Tiinan, viisikon ja kumppanien valtti on juuri staattisuus, ”koskaan et muuttua saa”. – Kun kirjailijan työvauhti on noin kaksi kirjaa vuodessa, ei kai ole liiemmin aikaa hioa kirjallista ilmaisuaan. Toivoisin kuitenkin, että Polvan niin Tiinoissa kun vähän isommille tytöille tarkoitetussa tuotannossaan kiinnittäisi enemmän huomiota kieleen, sen huolimattomuus on joskus suorastaan karmivaa.⁴²¹

Arviossaan Karjalainen näkee Tiinan kehittymättömyyden epätodellisena, mikä ei sopinut realismisuutta odottavan kriitikon makuun. Hän vertaa Polvan *Tiina*-kirjaa myös ”sarjaviihteellisiin” Enid Blytonin *Viisikko*-kirjoihin. Toisaalta muita hieman positiivisempaan sävyyn Kari Vaijärvi kirjoittaa: ”En ole koskaan kauhean vieroen suhtautunut Polvaan...”⁴²² *Tiinalla on hauskaa* -kirjassa Anni Polva saavuttaa Vaijärven

⁴¹⁷ Heikkilä-Halttunen 2003, 227 - 229; Ks. myös Huovilainen 1984, 53 - 54.

⁴¹⁸ Esim. Blinnikka 1969b, 27; Krohn 1972b, 15; Pitkänen & Pitkänen 1970, 33; Ks. myös Rättyä 1997b, 7.

⁴¹⁹ Blinnikka 1971d, 118.

⁴²⁰ Esim. Karjalainen 1969, 15. Ks. myös Manninen 1968c, 30. Myös Kaisu Rättyä on analysoinut *Tiina*-kirjojen vastaanottoa. Rättyä 1997b, 26 - 27, 30.

⁴²¹ Karjalainen 1970b, 125.

⁴²² Vaijärvi 1971g, 167.

mielestä ”erittäin näppärästi murrosikään tulevien seksuaalisen käyttäytymisen muodon...”.⁴²³ Hän arvioi kuitenkin pari vuotta myöhemmin Anni Polvan *Mikko ja Mökö* -kirjan ”helpon varmaksi sadunkerronnaksi”, jossa ”haittoina ovat kliseiden sumeilematon uudelleenkäyttö ja koko tarinan mitäänsanomattomuus”.⁴²⁴ Myös Vaijärvi esittää siis Anni Polvan kirjallisuuden liian todellisuuspakoisena ja populistisena. Kaupalliseen sarjakirjallisuuteen liitetään kritiikeissä tiettyjä piirteitä. Nämä piirteet esiintyvät lähes suoraan myös Kaisu Rättyän esittämässä luonnehdinnoissa ja teorioissa populaarista sarjakirjallisuudesta. Keskeistä niissä ovat esimerkiksi kaupallisuuden tavoittelu, päähenkilöiden kehittymättömyys, kaavamaisuus, toisto, kliseemäinen kieli ja se, että päähenkilön epäonnistumisia esitetään vähän.⁴²⁵ Tiettyjen kirjailijoiden kirjat, tai tietyt kirjat, täyttävät nämä kriteerit, joiden avulla kriitikot tulkitsevat kirjan kuuluvan huonojen kirjojen joukkoon. Lastenkirjalta vaadittiin 1960-1970-luvun vaihteessa korkeaa tasoa, muutoshakua ja realistisuutta, ja siksi kriitikoiden maku on valistuksellinen. Lastenkirjojen tuli olla muuttuvan yhteiskunnan kansalaisille sopivia, ja niillä tuli olla myös informaatioarvoa. Suomalaisille lastenkirjailijoille kirjallisuuskriitikoiden vaativuus jatkuvasta uudistumisesta, ajankohtaisuudesta ja lapsen ajatusmaailman huomioimisesta ovat luoneetkin suorituspaineita.⁴²⁶

Kriitikot vertasivat useita ulkomaisia ja kotimaisia sarjakirjoja liian viihteelliseksi leimattuun Enid Blytonin *Viisikko*-kirjasarjaan, johon verrattuna ne saivat joko positiivista tai negatiivista palautetta. Etenkin Kari Vaijärvi viitta useissa ahmimisikäisten sarjakirja-arvioissa ”blytonmaisuuteen” ja vanhanaikaisuuteen.⁴²⁷ Myös Henry Granfors havainnoi Jens K. Holmin *Kim ja kumppanit* -kirjaa Enid Blytonin kirjoihin suhteuttamalla: ”Tekijä on taatusti saanut blytonismin tartunnan ja siepannut kirjasarjaansa hyväksi havaittuja aineksia... Kerronta on sujuvaa ja ilmavaa, köykäistä ja lapsiin menevää.”⁴²⁸ ”Monotonisen” ja kaavamaisen Enid Blytonin ja vakavan Sherlock Holmesin sijalle myös Ritva-Liisa Pilhjerta suosittelee ruotsalaisia *Totte Svenssonia* ja ”hiihityttävää” Nils-Olof Franzénin *Agaton Saxia*.⁴²⁹ Sarjakirjoille

⁴²³ Vaijärvi 1969, 155.

⁴²⁴ Vaijärvi 1971f, 119.

⁴²⁵ Rättyä 1997b, 7 - 8.

⁴²⁶ Ks. Kunnas 2004, 45; Virtanen 2004, 61 - 68.

⁴²⁷ Esim. Vaijärvi 1970a, 56; Noel Steartfeildin *Talo rannikolla* -kirjasta hän pitää ”esiblytonmaisesta rakenteesta huolimatta”. Vaijärvi 1968f, 32.

⁴²⁸ Granfors 1972b, 151. Granforsin kritiikki Enid Blytonia kohtaan ei ole kuitenkaan yhtä karkäs kuin monen muun kritikon.

⁴²⁹ Pilhjerta 1972c, 37.

annettiin usein negatiivista palautetta myös hyvän alun jälkeen. Kriitikot ikään kuin pettyvät kirjailijoihin, jotka eivät kykene kehittämään tarinoihinsa uutta tyyliä, piirrettä tai näkökulmaa. Esimerkiksi Kerttu Manninen antaa palautetta Anthony Bucheridgen *Jennigs, kukapa muu* -kirjasta:

...Jennings sarja on pysynyt jokseenkin virkeänä ja kekseliäänä. Nyt kuitenkin näyttää jo pää tulevan vetäjän käteen eikä tekijä jaksakaan rakentaa enää tilannekoomista loppuhuipentumaakaan entiseen tapaan kujesikermänsä päätteeksi. Ei edes tuoreita ja vekkuleita slangioivalluksia hyväksi käyttävä suomennoskaan kykene hälventämään hienoista turtumisen ja toiston yleisvaikutelmaa, ja onhan toki koulukujeillakin kekseliäisyysrajansa.⁴³⁰

Myös Kari Vaijärvi esittää Sivar Ahlrudin sarjakirjojen ”tehon laskeneen sarjan pidentymisen myötä”.⁴³¹ Kriitikot tekivätkin arvioissaan eron vanhan ja populaariviihteellisen ja uuden, omaperäisen sarjakirjallisuuden välillä.

Michel Foucault on esittänyt, että erilaisten jaottelujen avulla voidaankin määritellä mikä on tiettyyn luokkaan sopivaa ja mikä ei.⁴³² Selkeää jakoa esimerkiksi hyvän ja huonon kirjallisuuden välillä kriitikoiden kesken on kuitenkin vaikea löytää, koska kriitikot ottavat kantaa hyvin erilaisiin kirjoihin ja asioihin ja saattavat olla jopa eri mieltä samasta kirjasta. Esimerkiksi Enid Blytonin ja Anni Polvan teokset olivat kuitenkin useimpien kriitikoiden mielestä huonoa nuorison sarjakirjallisuutta. Liian viihteelliset sarjakirjat johdattivat kriitikoiden mielestä lukijansa pois realistisesta todellisuudesta ja tiedollisista ajatuksista, mitkä olivat keskeisiä asioita kriitikoiden suosittelemassa lastenkirjallisuudessa.

Populaarin salapoliisikirjallisuuden kritiikkiä voi verrata 1960-1970-luvun vaihteen Yleisradiossa käytyyn keskusteluun sarjafilmiin kelvollisuudesta yleisölle ja niiden vaikutuksesta lapsiin. Raimo Salokankaan mukaan sarjafilmiin sisältöön ja arvomaailmaan kiinnitettiin Yleisradiossa huomiota, koska paljon katsotuissa sarjafilmeissä esiintyvien asenteiden ja arvostusten oletettiin vaikuttavan katsojiin. Todellisuutta liian yksioikoisesti kuvaavia tai väkivaltaisia viihdesarjoja ei saanut esittää ohjelmistossa kovin pitkään. ”Väkivaltaa ihannoivat” amerikkalaiset sarjafilmit vähenivät Yleisradion ohjelmatarjonnasta 1960-1970-luvun vaihteessa. Myös

⁴³⁰ Manninen 1971a, 91; Kari Vaijärvi esittää jo seitsemännessä *Jennigs*-kirjassa olevan ”silminnähtävää keinojen kulumista ja väkinäisyyttä”. Vaijärvi 1968a, 104.

⁴³¹ Vaijärvi 1971a, 117.

⁴³² Foucault (1969) 2005, 57 - 95, ja passim.

lasten suosima *Batman* poistettiin ”raakuuden” vuoksi television ohjelmatarjonnasta. Vaikka suoraa yhteyttä esimerkiksi väkivaltaikäyttyymisen ja väkivaltaelokuvien välillä ei tiedetty olevan, linjana oli realististen ja todellisuuspohjaisten sarjojen suosiminen. Parodiaa ja viihdettä suosittiin, jos sarjat sisälsivät jossakin määrin myös arjen kuvausta.⁴³³ Pelkkä todellisuuspakoinen viihde ei riittänyt kritikoidenkaan mielestä lastenkirjan lähtökohdaksi.

Sarjafilmi- ja sarjakirjakeskustelu linkittyivät 1960-1970-luvun vaihteessa toisiinsa, etenkin kun yhdysvaltalaiset lasten tuotesarjat lisääntyivät. Myös lapsia kiinnostava ja ”TV:stä tuttu” Peppi Pitkätossu -aihe näytti 1970-luvun puolella jo ”puristetulta” ja kaupallistetulta.⁴³⁴ Televisiosarjoista tehdyt kaupalliset kirjasarjat, jotka lisääntyivät 1970-luvun alussa, saivat usein negatiivista palautetta. Henry Granfors esittelee Richard Hardvickin *Flipperin* näin:

Television ja kirjan vuorovaikutus jatkuu. Kuvaruudusta tutun delfiinin seikkailut – niistähän voi hyvällä syyllä puhua – jäävät kirjan muodossa värittömämmiksi, mutta jännitystä tarjotaan tälläkin tavalla, tosin kovin kulunein ja tutuin asetelmin.⁴³⁵

Henry Granforsin kritiikin pohjalta televisio-ohjelmien arvoa ei aina väheksytty suhteessa kirjallisuuteen, mutta kirjallisuus saattoi olla useamman kritikon näkökulmasta tukemassa lapsen kehitystä enemmän kuin televisiosarjan katselu. Kari Vaijärvi arvioi *Bonanza*-televisiosarjasta tehtyä kirjaa:

On vaikea irrottautua ennakkoluulosta. Alaotsikko kertoo kyseessä olevan ”kertomuksen tunnetusta televisiosarjasta”. Osittain pahat aavistukset toteutuvat, osin eivät. *Bonanza* on kuvamainen, kohtauksittain kuin filmistä kuvattu, lyhennelty juttu. Sen sijaan juoni on sympaattinen, koominenkin: satakiloinen Hos ihastumassa pieneen villiin puumanpentuun, helliä murahduksia ja läimäyksiä. Pakolliseen kuvioon kuuluvatkin sitten rikollisen yritys saada puuma syylliseksi murhaan, pelastus ja itkettävä ero.⁴³⁶

⁴³³ Salokangas 1996, 231 - 234.

⁴³⁴ Blinnikka 1972d, 120; Pitkänen & Pitkänen 1970,33. *Peppi Pitkötossua* esitettiin myös televisiosarjana ja *Eemeli*-sarja alkoi televisiossa 1.1.1973. Radio ja televisio 1972, 51. Toisaalta Vuokko Blinnikka esittää uuden Astrid Lindgrenin *Boken om Pippi Långstrump* -kirjan toisen luokan ala-asteen ruotsin tunnille luettavaksi. Blinnikka 1971c, 77. Kirjalla oli Blinnikan näkökulmasta kielitaitoa parantava merkitys. Se erosi täten populaarista sarjakirjallisuudesta.

⁴³⁵ Granfors 1972a, 150.

⁴³⁶ Vaijärvi 1970b, 14.

Yllättävää on, että Vaijärvi ei täysin tuomitse *Bonanza*-kirjaa. Ehkä tätä voi verrata Raimo Salokankaan toteamukseen, jonka mukaan televisiosarjat harvoin täyttivät Yleisradion asettamia tavoitteita. Sarjaohjelmia kuitenkin lähetettiin ja yleisö piti niistä.⁴³⁷ Niin oli käytäntö myös lastenkirjojen kohdalla. Kriitikot eivät ottaneet viihteellisten kirjojen arvioinnissa täysin negatiivista linjaa, koska kaupallisia kirjoja luettiin ahkerasti. He toimivat kuitenkin vanhempien valistajina ja hyvien kirjojen suosittelijoina, jotta vanhemmat pohtisivat mitä kirjoja lapsilleen ostavat. He arvioivat ”arjen maailmaa” kuvaavat kirjat positiivisemmin kuin populaariksi luonnehditut sarjakirjakirjat. Esimerkiksi englantilaiset Monica Dickensin televisiosarjasta tutut hevostyttökertomukset saavat Kerttu Manniselta kiitoksen vilkkaasta, värikkästä ja aiheensa osaavasta kertomisesta.⁴³⁸ Myös Kari Vaijärvi antaa niille hyvän arvioin realistisuuden ansiosta:

Poissa on eläinromantiikka – työ on kovaa ja raskasta –, poissa hevostytöistä tuttu kilpailuhysteria – tässä kirjassa hävitään kirkkaasti ja petytään. Eläinystävien iloksi siis paremmanpuoleinen, tosielämästäkin tietävä kirja.⁴³⁹

Dickensin kirjasarja kuului realistisen ja tietopohjaisen kirjallisuuden käsitteen alle, siinä oli persoonallinen ja lapsia viihdyttävä tyyli, joka sopi 1960-1970-luvun kriitikon makuun. Siinä oli mukana myös kansaa sivistävää ainesta.

Enid Blytonin kirjojen kaltaiseen sarjakirjallisuuteen, hauskuutta tai mielihyvää sisältävään viihteeseen, on liitetty kautta aikain epäilyjä. Joli Jenson on esittänyt, että viihteeseen liittyvän mielihyvän tunteeseen on järjen vastakohtana sisällytetty subjektiivisia tunteita, kuvitteellisuutta ja epärationaalisuutta. Viihteen on oletettu hämärtävän mielen todellisuuden ja fiktion keskeisiä rajoja. ”Epästabiilien toisten”, eli alaluokan, kyky hahmottaa realismia ja fiktion eroa on nähty kautta aikain yläluokan näkökulmasta vajavaisena.⁴⁴⁰ Viihteen lukijoiksi on leimattukin usein työväestö ja heidän lapsensa. Lisääntyneen massaviihteen ja joutilaisuuden pariin pyrkivät myös 1960-1970-lukujen tutkimuksissa usein alaluokka, kun koulutetumpi

⁴³⁷ Salokangas 1996, 234.

⁴³⁸ Manninen 1972a, 150; Manninen 1972c, 196. Vrt. Yleisradio vähensi 1960-luvun lopulla ”pinnallisempaa ja väkivaltaisempaa” amerikkalaista sarjatuotantoa ja lisäsi ”arkisempia” brittisarjoja. Salokangas 1996, 232, 234. Toisaalta yhdysvaltalaiset viihdeohjelmat olivat televisiossa kuitenkin enemmistönä. Alaketola-Tuominen 1989, 44.

⁴³⁹ Vaijärvi 1972b, 96.

⁴⁴⁰ Jenson 1992, 18 - 23.

yläluokka osasi hakeutua tietoa sisältävän kirjallisuuden pariin.⁴⁴¹ Kuten Joli Jenson on analysoinut, ala- ja keskiluokan populaari on luonnehdittu usein halvaksi ja villiksi, mutta yläluokan harrastuksen kohteet ovat usein harvinaisia, kiinnostavia ja kokemuksia antavia.⁴⁴² Tietoon pohjautuvat, realistissävyyiset tai uudet taidekirjat olivat 1960-1970-luvun kriitikoiden näkökulmasta oikeanlaista tietoa tai kokemuksia antavia. Eliitin, tässä kriitikkojen, viehätysten kohteet olivat innokkuutta herättäviä harrasteita ja arvovaltaisia objekteja. Massalle välitetty populaari sarjakirjallisuus oli heidän mukaansa, Joli Jensonin sanoin, vaarallisen hauskaa tai viihdyttävää.⁴⁴³ Vaikka selkeää yhteyttä esimerkiksi viihteen ja väkivallan suhteesta lasten käytökseen ei ollut⁴⁴⁴, kriitikoiden mielestä oli parempi vedota kirjojen sivistykseen tai yhteiskunnallisuuteen kuin pelkkään viihteeseen.

Lasten- ja viihdekirjallisuuden kohdeyleisön yhtäläisyyttä on pohtinut myös Leena Eräsaari. Hän toteaa, että populaarikirjallisuuden ja lastenkirjallisuuden kohdeyleisöt nähdään usein ”kehittymättöminä”. Lastenkirjallisuuden päämääränä onkin usein ”kehittää”, joka taas ei ole populaarikirjallisuuden päämääränä.⁴⁴⁵ Aikuisten pelko siitä, että viihde ikään kuin vie lapsen mielen mukanaan, liittyy konkreettisesti myös 1960-1970-luvun vaihteen sarjakirjallisuus-, sarjakuva- ja sarjafilmikeskusteluun. Viihde saattoi aikuiskriitikon näkökulmasta viedä lapsen pois tiedon tai realistisen todellisuuden parista. Viihteen on jo pitkään pelätty vierottavan ihmisen toimeliaisuuden ja työn parista. Lapsia ja nuoria ei pyritty 1960-1970-luvun vaihteessa kuitenkaan enää suojelemaan viihteen vaaroilta, vaan pikemminkin heidät pyrittiin saamaan ajattelemaan ja toimimaan ”kaupallista vihollista vastaan”.⁴⁴⁶

Kirjallisen taiteen tuli 1960-1970-luvun kriitikoiden näkökulmasta herättää ajatuksia sekä aktiivista ja luovaa toimintaa. Kulutuksen lisääntyessä kirjallisesta viihteestä nautti 1960-1970-luvun vaihteessa luokasta riippumatta koko nuoriso, minkä vuoksi huoli viihteen vaikutuksesta lasten ajatusmaailmaan oli kriitikoiden taholta perusteltua. Viihteelliset sarjakirjat eivät olleet kriitikoiden näkökulmasta kehittämässä lapsen ajatusmaailmaa ja aktiivista toimeliaisuutta, luomassa taiteellisia elämyksiä tai kokemuksia ympäröivästä yhteiskunnasta. Hyvän

⁴⁴¹ Ks. esim. Vaijärvi 1968g, 300; Toukoma 1968, 188.

⁴⁴² Jenson 1992, 19 - 20.

⁴⁴³ Jenson 1992, 19 - 20.

⁴⁴⁴ Ks. Lehtovaara & Saarinen 1964, 10 - 12; Salokangas 1996, 232.

⁴⁴⁵ Eräsaari 1979, 8 - 9.

⁴⁴⁶ Vrt. Karl Marxin ja Friedrich Engelsin utopiana oli saada työväestö kriittiseksi yksilön etuja korostavia kapitalistisia arvoja kohtaan, jotta ihmiset voisivat tasa-arvossa järjestäytyä luokattomaan maailmaan ja yhteisomistuksen yhteiskuntaan. Esim. Marx & Engels (1872) 1967, 79 - 94, 113 - 121.

taiteen ja kirjallisuuden uskottiin kasvattavan lapsista tulevaisuudessa luovia, kriittisiä ja ajattelevia yksilöitä, jotka sopeutuisivat uuteen yhteiskuntaan ja sen jatkuvaan muutokseen.

5. TOIMELIAS KULUTTAJALAPSI

5.1 Oman kulttuurin ja kulutuksen lähtökohdat

Vapaa-ajan lisääntyminen ja elintason nousu mahdollistivat toisen maailmansodan jälkeen lapsen perustarpeiden ylläpitämisen lisäksi aikaisempaa useammin myös heidän virkistystoiminnan, lapsen yksilöllisten mielipiteiden ja mielenkiinnon kohteiden huomioimisen.⁴⁴⁷ Tavaroiden ja kulutuksen lisääntyessä 1960-luvulla yksilöllisen kuluttajan valinnan mahdollisuudet laajenivat, ja lapsillekin annettiin aikaisempaa enemmän valinnanvapauksia kulutuksen suhteen. Kaupungistuminen alkoi Suomessa jo 1920-1930-luvuilla, mutta laajempi kaupungistuminen, kummankin vanhemman työssäkäynti, palkkatason kohoaminen ja vähälapsisuus mahdollistivat Suomessa kulutuksen lisääntymisen kaikissa perheissä 1960-1970-luvuilla.⁴⁴⁸ Tämä merkitsi myös vähittäistä siirtymistä kohti yksilöä korostavaan aikakauteen, jota Zygmunt Bauman on esittänyt kevyen kapitalismin aikakaudeksi. Bauman korostaa aiemman, teollisuuden alun raskaan kapitalismin ajan olleen suunnittelijoiden, johtajien, tai ylimpien auktoriteettien tai ideologioiden maailma, jossa kuri, järjestys, yksitoikkoisuus ja ennustettavuus olivat vähentämässä sattumanvaraisuutta. Kevyen kapitalismin vaiheessa yksilöillä ei hänen mukaansa ole heitä opastavaa johtajaa, vaan yksilölle on tarjolla lukuisia mahdollisuuksia ja yksilöllisiä tavoitteita. Zygmunt Bauman on esittänyt kevyen kapitalismin omaavan lukuisan määrän objekteja ja opastusta, josta kuluttajat voivat valita mieleisensä.⁴⁴⁹ Myös Suomen sota-aikaa ja sodan jälkeistä aikaa voisi luonnehtia eräänlaiseksi

⁴⁴⁷ Viisipäiväiseen työviikkoon oltiin siirtymässä Suomessa 1960-1970-luvun vaihteessa, jolloin vapaa-ajasta ja sen kuluttamisesta keskusteltiin myös lehdistössä ja televisiossa.

⁴⁴⁸ Ks. Mäenpää 2004, 288 - 290. Risto Suominen ja Terho Tuiskun mukaan yhden lapsen kirjakulutukset olivat 39% vastaavasta aikuisten kirjakulutuksesta vuonna 1966. Sen sijaan vuonna 1976 lapsen kirjoista aiheutuvat kustannukset olivat jo 247% vastaavasta aikuisten kulutuksesta. Tältä pohjalta voidaan arvioida, että lastenkirjaostot lisääntyvät konkreettisesti juuri 1960-luvulta 1970-luvulle. Tosin Suominen ja Tuiskun tilasto ei kerro mitä kirjoja on kulutettu. Suominen & Tuisku 1979, 11.

⁴⁴⁹ Bauman (2000) 2002, 68 - 94.

raskaammaksi kapitalismin ajaksi, jossa aikuiset joutuivat olemaan lapsilleen vielä heitä yläpuolella olevia auktoriteetteja, eräänlaisia työnjohtajia. Sota-aikana Suomessa vallitsi tiukka kuri ja auktoriteetti, ja sodan jälkeen Suomi oli vielä vahva maatalousmaa. Se merkitsi lasten työpanosten tarvetta töissä ja autoritaarisen kasvatusotteen käyttöä perheissä. Myös koulumaailmassa opettajia kunnioitettiin lasten taholta heidän autoritaarisen valtansa mukaisesti.

Koulutus ja tulevaisuuden ennustamattomuus lisääntyivät yhteiskunnallisten muutosten vuoksi Suomessa 1960-1970-luvuilla, ja asiantuntijat tulivat aikaisempaa useammin vanhempien oppaiksi paitsi lasten kasvatuksen, myös kulutuksen suhteen. Aikuiset, tässä lastenkirjakriitikot, olivat 1960-1970-luvun vaihteessa lapsille eräänlaisia auktoriteetteja, mutta he olivat usein myös lapsisubjektin huomioivia opastajia.⁴⁵⁰ Kriitikot vaativat lapsille suunnatulta kirjallisuudeltakin lapsilähtöisyyttä ja jotain muuta kuin ”auktoireettilähtöistä valistusta”, mikä kertoo heidän lapsuuskäsityksestään. Yksilöillä, ja myös lapsilla, oli aikaisempaa enemmän valinnanmahdollisuuksia tulevaisuutensa kannalta. Lastenkirjallisuuden asiantuntijat ja tuottajat näkivät lapsen aikaisempaa yksilöllisempänä kuluttajana, jolloin Baumanin kuvaama yksilöllisyyttä korostava kevyt kapitalismi kosketti ainakin jollakin tavalla lapsia 1960-1970-luvun vaihteessa. Toisaalta kriitikot myös vastustivat erityisesti amerikkalaisen, kaupallisen sarjakirjallisuuden mähinnousua sekä Amerikan hegemoniaa markkinoilla ja puolustivat kotimaisen tuotannon menekkiä. Marja Alaketola-Tuomisen mukaan suhde amerikkalaisuuteen oli 1960-luvuilla kaksinaista. Amerikkalainen kulttuuri hyväksyttiin ja sitä kopioitiin etenkin kansan taholta. Toisaalta amerikkalaisuutta vastustettiin erityisesti hallinnon ja vastakulttuurijärjestöjen toimesta.⁴⁵¹ Kriitikot tukivat kasvatuksellista linjaa, vastustivat amerikkalaista ”sarjatehtailua” ja osallistuivat kriittiseen kulttuurikeskusteluun, mutta toisaalta myös sallivat viihteen lukemisen.

Kaupunkilaisnuorilla oli toisen maailmansodan jälkeen aikaa ”sakkiutua” kaupunkilähiöissä erityisiksi nuorten ryhmiksi. Amerikkalaisen, populaarin nuorisokulttuurin leviäminen oli rakentamassa nuorten omaa kulttuuria, joka oli aikuisten kulttuurista erillistä.⁴⁵² Viestintäteknologiaa ja kauppaa dominoi toisen

⁴⁵⁰ Opastajat eivät kuitenkaan ole ehdottomia auktoriteetteja, vaan pikemminkin neuvonantajia, joilla saattoi olla hyvin erilaisia tulkintoja lastenkirjallisuudesta. Ks. Bauman (2000) 2002, 80 - 82.

⁴⁵¹ Alaketola-Tuominen esittää mm. vastakulttuurin erottaneen suomalaisen sarjakuvan amerikkalaisesta. Alaketola-Tuominen 1989, 31, 109 - 117, ja passim.

⁴⁵² Ks. Puuronen 2003, 374 - 385; Silevennoinen 1994, 2, 13 - 22; Vuori 1971, 93 - 111.

maailmansodan jälkeen Yhdysvallat, jonka kulttuurivaikutteet ja nuorisokulttuuri levisivät Suomeen esimerkiksi mainonnan, elokuvien ja televisiosarjojen kautta.⁴⁵³ Myös nuoremmat lapset tulivat huomioiduiksi amerikkalaisen kulttuurin levitessä Suomeen. Esimerkiksi Batman-villitys saavutti 1960-luvun loppupuolella alle kouluikäiset lapset.⁴⁵⁴ Baumanin esittämä yksilöllistä kulutusta korostava ”kevyen kapitalismin ihmisyyys” liittyi 1960-1970-luvun vaihteen nuoruuteen ja myös lapsuuteen, vaikka lapsilla ei ollutkaan täydellistä vapautta suhteessa aikuisuuteen, eikä kaikilla perheillä ollutkaan varaa moninaiseen kulutukseen. Kaupalliset tuottajat olivat kuitenkin rakentamassa jo omaa käsitystään lapsesta viihteen kuluttajana, ja kriitikot esittivät arvioissaan oman näkökulmansa lapsikuluttajasta.⁴⁵⁵ Lastenkirjakritiikeissä lapsille annettiin aikaisempaa henkilökohtaisempi, subjektiivinen vastuu kuluttajayksilöinä, koska he olivat jopa valitsemassa arviointeihin mieleisiään kirjoja ja antamassa yksilöllisen mielipiteensä ”hyvästä lastenkirjasta”. Tämä oli rakentamassa kuvaa tulevaisuuden yhteiskunnasta, joka edusti Zygmunt Baumanin esittämän auktoriteettilähtöisen yhteiskunnan vastapoolia eli yksilön valinnan mahdollisuuksia tukevaa yhteiskuntaa.

Yhteisöllisyyden merkitys oli toisaalta 1960-1970-luvun Suomessa tärkeää uuden yhteiskunnan rakentamisvaiheessa. Myös nuorten omat yhteisöt toivat julkisuuteen näkökulmiaan maailmasta. Voisi sanoa, että nuoriso ja lapset saivat ryhminä tilaa yhteiskunnassa, ja varsinainen yksilöllistyminen tapahtui konkreettisesti 1900-luvun lopussa, kuten Zygmunt Bauman on asian esittänyt.⁴⁵⁶ Yksilöllisyys oli erityisenä puheen kohteena kuitenkin jo 1970-luvun alussa.

Kuluttamista ja vapaa-ajan lisääntymistä on esitetty demokratisoitumisen ja tasa-arvon eräiksi lähtökohdiksi. Suomi oli siirtymässä 1950-luvulta alkaen ”demokraattiseen”, läntiseen kulutusyhteiskuntaan, johon erityisesti amerikkalainen viestintä ja tuotanto antoivat mallia.⁴⁵⁷ Toisaalta jo 1900-luvun alkupuolen työväen saavuttamat oikeudet lyhyempään työaikaan ja parempaan palkkaan lisäsivät heidän vapaa-aikaansa ja kulutustaan suhteessa ylempiin luokkiin, ja heidän mahdollisuutensa

⁴⁵³ Ks. Alaketola-Tuominen 1989, 23 - 27, ja passim; Heinonen 2003, 120 - 121; Salokangas 1996, 231.

⁴⁵⁴ Batman-boomi oli Erkki Huhtamon mukaan vuosina 1966 - 1968. Huhtamo 1988, 44 - 60. Boomi saavutti laajan yleisön, ja Tapio Onnela esittää sen kaupallisen markkinoinnin olleen Suomessa ennennäkemätön. Onnela 1988, 61 - 69.

⁴⁵⁵ Esim. Sirkka Kouki esitti vuoden 1968 *Lapsi ja nuoriso* -lehden artikkelissaan lasten rahan käytön lisääntyneen ja toi esille eri luokkiin kohdistettuja rahankäyttötutkimuksia. Kouki 1968, 167 - 173.

⁴⁵⁶ Bauman (2000) 2002, 58 - 111. Vrt. Shoppailu on Baumanin mielestä erityisesti 2000-luvun ihmisen identiteetin rakennusainetta. Bauman (2000) 2002 68 - 111.

⁴⁵⁷ Ks. Alaketola-Tuominen 1989, 24 - 26, 30, ja passim.

kuluttamiseen lisääntyivät.⁴⁵⁸ Koulutus ja palkkojen kohoaminen ovat lisänneet 1960-luvulta alkaen työväen mahdollisuuksia nauttia aiemmin vain ylemmille luokille kuuluvista hyödykkeistä ja harrasteista. Ranskalainen sosiologi Pierre Bourdieu on todennut eri yhteiskuntaluokkien ostamien tavaroiden, vaatteiden ja ruokien ylläpitävän kuitenkin sosiaalisia käytänteitä ja luokkien sisäistä habitusta. Ne toteuttavat ihmisten elämäntyyliä ja halukkuutta kuulua tiettyyn ryhmään. Toisaalta eri yhteiskuntaluokat ovat hänen mukaan myös lähenneet toisiaan 1960-luvulta lähtien esimerkiksi kulttuurin kulutuksen suhteen.⁴⁵⁹ Bourdieu on analysoinut ehkä kärjistäenkin luokkien välisten erojen ja valtasuhteiden olemassaoloa, vaikka etenkin 1970-luvulta lähtien ala- ja keskiluokan elämäntavat ovat lähenneet huomattavasti toisiaan.⁴⁶⁰ Toisaalta Bourdieu on tutkinut Ranskan yhteiskuntaa, joka ei välttämättä sovi suomalaisen yhteiskunnan analysointiin.⁴⁶¹ Esimerkiksi tasa-arvolähtökohdat suosivat Suomessa 1960-1970-luvun vaihteessa kaikille luokille suunnattua hyvinvoinnin ja kulttuuritarjonnan toteuttamista ja tuleva peruskoulu mahdollisti tasa-arvoiset lähtökohdat opiskeluun.⁴⁶² Työväki ja heidän lapsensa kuluttivat 1960-1970-luvuilta alkaen aikaisempaa enemmän, vaikka luokkaerot olivat vielä näkyvissä.⁴⁶³

Kulutussubjekteina ja kulttuurituotteina esimerkiksi lelut ja niiden omistussuhteet ovat olleet määrittelemässä jo 1700-luvun lopussa lasten sukupuolta, ikää, sosio-kulttuurista asemaa tai sosio-kulttuurisia kauneuden ihanteita, kuten Laurie Wilkie on esittänyt.⁴⁶⁴ Usean kulutusobjektin suhde käyttäjänsä muuttui erityisesti toisen maailmansodan jälkeen. Lastenkirjakin oli aikaisempaa useamman perheen kulutusobjektina, ja 1960-1970-luvulla jo pienen lapsen itsetutkiskelu- ja lukumateriaalina. Aikaisemmin kirja saattoi olla vain aikuisen käden ulottuvilla. Lastenkirja ei ollut enää vain aikuisten tai yläluokan käytettävissä, ja sen tuli kestää jopa aktiivisen ja ympäristöstään kiinnostuneen pienen lapsen kovakourainen kohtelu.⁴⁶⁵

⁴⁵⁸ Ks. Gross 1993, 128 - 136.

⁴⁵⁹ Bourdieu (1979) 1984, 169 - 225.

⁴⁶⁰ Esimerkiksi uutta koulujärjestelmää analysoidessaan hän korostaa pikemminkin eri luokista tulevien nuorten kilpailua tulevista työpaikoista. Bourdieu (1980) 1985, 130 - 133.

⁴⁶¹ Ks. myös Heikkilä-Halttunen 2000, 25.

⁴⁶² Bourdieun esittämään Ranskaan verrattuna esim. kirjastojärjestelmä ja koulutuslähtökohdat ovat olleet Suomessa tasa-arvolähtöisempiä.

⁴⁶³ Bourdieu esittää työväen keskiluokkaistuneen koulutuksen ja elintason kohotessa 1960-luvulta alkaen, mutta hän korostaa myös luokkaerojen lisääntyneen. Bourdieu (1980) 1985, 130 - 133.

⁴⁶⁴ Esimerkiksi 1800-luvun alun tyttöjen nuket ovat olleet hänen mukaansa porvaristytön luokka- ja sukupuoliaseman määrittelyä. Alemman luokan ostamat kalliit nuket kuvastivat heidän toiveitaan parempaan luokkaan kuulumisesta. Wilkie 2000, 101 - 103.

⁴⁶⁵ Lasten lelut lisääntyivät kodeissa, ja heidän tavaroilleen saattoi olla aikaisempaa enemmän tilaa uusissa 1960-luvun lopun kaupungin vuokra- ja arava-asunnoissa. Ks. Saarikangas 2003, 399, 401, 402 -

Pienille lapsille, kuten muillekin ikäluokille, suunnattu kirjallisuus oli 1960-1970-luvun vaihteessa yhä useammin saatavilla Suomessa myös kirjaston kautta, koska kirjastot lisäsivät kirjavalikoimaansa.

Kriitikot ottivat 1960-1970-luvun vaihteessa usein kantaa kirjojen hintoihin, koska toivoivat mahdollisimman moneen perheeseen ostettavan hyvää lastenkirjallisuutta. Esimerkiksi Vuokko Blinnikka pohtii *Pondus*-kirjojen kallista hintaa.⁴⁶⁶ Leena Krohn analysoi otsikon ”Kauniit ja kalliit” alla esteettisesti kauniiden, kotimaisten kirjojen ja kaupallisten sarjakirjojen hintaeroa.⁴⁶⁷ Tältä pohjalta lastenkirjakriitikot olivat puolustamassa tasa-arvoista kuluttamista eri luokkien välillä.⁴⁶⁸ Toisaalta Leena Krohnin arvioissa esiintyvä ”oman kulttuurin puolustaminen” oli myös kritiikkiä amerikkalaista, kaupallista halpakirjallisuutta kohtaan. Useat kriitikot, kuten Leena Krohn, olivat myös itse lastenkirjojen kirjoittajia ja puolustivat omaa kirjallista reviiiriään. Kotimaisten kirjojen liian korkea hintataso oli yleisesti puheenaiheena, kun suomalaiset kirjat kilpailivat ulkomaisten ja halpojen sarjakirjojen kanssa.⁴⁶⁹

Kuluttamiseen on liittynyt myös niin sukupuolia ja -polvia erottavia, yhdistäviä kuin vapauttaviakin piirteitä, joita erityisesti liberalistiset ja feministiset näkökulmat ovat korostaneet. Valkoisen miehen älyä merkityksellistäneen 1700-luvun valistuksen ajan on esitetty laillistaneen miehisen rationaalisen vallan ja kontrollin suhteessa lähempänä epärationalista luontoa olevaan naiseen, hänen haluihinsa ja naisen impulsiiviseen ja oikulliseen kulutukseen. Nainen on ollut hallitsevaan mieheen verrattuna sukupuolinen ”toinen”.⁴⁷⁰ Don Slater on korostanut toiseuden liittyneen myös lapsiin ja vanhuksiin, joilla on ollut miesten näkökulmasta epärationalisia haluja kulutuksen suhteen. Hän esittää myös mainonnan ja ihanteiden tukeneen usein miehisiä, taloudellisia päämääriä, joiden tarkoituksena on sitoa naiset tiettyyn muottiin ja

403. Vrt. Victor Buchli ja Gavin Lucas ovat arkeologian menetelmällä analysoineet 1900-luvun lopun lasten tilaa yksinhuoltajaperheessä. Heidän mukaansa lasten tavaroita oli yksinhuoltajaperheessä lähes saman verran kuin aikuisten tavaroita. Buchli & Lucas 2000, 133 - 134. Voisi sanoa, että lasten tavarat ja tila lisääntyivät kodeissa 1960-1970-luvuilta alkaen.

⁴⁶⁶ Blinnikka 1969f, 114.

⁴⁶⁷ Krohn 1972b, 15. Ks. myös Manninen 1969a, 285; Vaijärvi 1972d, 32.

⁴⁶⁸ Tosin heidän makunsa saattoi olla heidän mielestään parempi kuin työväenluokan, joka asetti heidät parempaan asemaan suhteessa alempaan luokkaan.

⁴⁶⁹ Vrt. Suomen EEC:n vapakauppasopimus vuonna 1973 herätti keskustelua länsikaupan merkityksestä ja ulkomaisen kulttuurin tuhoavasta voimasta. Vasemmistolaiset puolueet korostivat kulttuurin säilyttämisen tärkeyttä erityisen Venäjän ja Suomen YYA-sopimuksen ehdon alla.

⁴⁷⁰ Simone de Beauvoir'in *De Deuxième Sexe* (1949) on ollut feministisen, ”toista sukupuolta” analysoivan tutkimuksen eräs kulmakivi, missä hän pohtii naisen ja miehen valtasuhdetta.

objektiasemaan.⁴⁷¹ Toisaalta etenkin porvarisnaiset olivat jo 1800-luvulla päättämässä omasta kuluttamisestaan, ja 1920-luvun mainonta toi esille miehestä riippumattoman, modernin naiskuluttajan.⁴⁷² Tämä oli myös patriarkaalisen vallan muutosta naisen kannalta demokraattisempaan suuntaan. Naiskuva oli suomalaisissa 1960-luvun mainoksissa muuttunut jo perheenemännästä kaupunkilaisuutta, kulutusta ja vapaata elämää edustavaksi, mikä merkitsi osaltaan ”modernin” elämäntyylin muutosta.⁴⁷³

Aikuisen ja lapsen välinen valtasuhde kulutuksessa muuttui konkreettisesti toisen maailmansodan jälkeen, kuten voi sanoa tapahtuneen naisen ja miehen välisen valtasuhteen muutokselle 1900-luvun alkuun tultaessa. Televisio-ohjelmat, elokuvat ja mainonta olivat 1960-1970-luvuilla tukemassa nuorison oman kulttuurin rakentamista ja itsemääräämistä suhteessa aikaisempaan, aikuislähtöiseen kontrolliin.⁴⁷⁴ Pierre Bourdieuta enemmän korostaisin, että kulutus ja populaarikulttuuri ovat olleet eräs luokkia yhdistävä tekijä. Vaikka kulutuksen ja koulutuksen suhteen eroja luokkien välillä toki oli ratkaisevasti 1960-luvulla, populaarikulttuuri kiinnosti luokasta riippumatta aikuisia, mutta myös eri luokkien nuorisoa ja lapsia. Nuorille suunnattu populaarikulttuuri oli joiltakin osin myös luokista riippumatonta.⁴⁷⁵ Lapsille ja nuorille välitetty populaarikulttuuri oli rakentamassa pikemminkin rajaa lapsuuden ja aikuisuuden, vanhan ja nuoren sukupolven, kuin luokkien välille.⁴⁷⁶ Toisaalta Suomessa aikuiset olivat tosin myös tukemassa ”uuden sukupolven” oikeuksia tulla kuulluksi eri näkökulmilta.⁴⁷⁷ Nuoriso- ja lastenkulttuuridiskurssi oli 1960-1970-luvun vaihteessa aikuisten lisäksi myös nuorten ja lasten määriteltävänä.⁴⁷⁸ Aikuiset antoivat 1960-1970-luvun nuorelle sukupolvelle mahdollisuuden myös uudenlaiseen kulutukseen.

⁴⁷¹ Slater 1997, 54 - 59. Myös myöhemmän ajan mainonnan on tulkittu arvostaneen miehisiä päämääriä. Esimerkiksi 1920-luvun, ja etenkin 1950-luvun, amerikkalainen mainonta ja uudet tuotteet ovat tukeneet äidin ja tyttöjen uutta kotiroolia. Ks. Ewen 1977, 159 - 161; Seiter 1995, 12 - 21, 74 - 87.

⁴⁷² Ks. Ewen 1977, 200 - 202; Tomlinson 1990, 58 - 60.

⁴⁷³ Ks. Heinonen 2003, 133.

⁴⁷⁴ Lasten vapautteen, itsemäärättelyyn ja heidän kuuntelemiseensa johdattivat myös A.S Neillin *Summerhill* -kirjan periaatteet. Neill (1960) 1968, 42 - 46, 111 - 122. Erilaiset poliittiset ja kulttuuriliikkeet olivat niin ikään yhdistämässä 1960-1970-luvun vaihteessa nuorisojoukkoja. Tosin Suomessa ne toimivat maltillisemmin kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa. Ks. Alaketola-Tuominen 1989 76 - 118.

⁴⁷⁵ Esimerkiksi jo aiemmin esittämässäni Arvo Lehtovaaran ja Pirkko Saarisen tutkimuksessa sarjakuvat olivat sekä 11- 14-vuotiaiden kansakoululaisten että oppikoululaisten suosiossa. Lehtovaara & Saarinen 1964, 79, 81,83. Toisaalta nuorilla oli 1960-1970-luvulla myös luokkasidonnaisia harrasteryhmiä. Ks. Puuronen 2003, 382 - 385.

⁴⁷⁶ Myös Bourdieu on analysoinut sukupolvien välistä eroa kuluttamisessa. Bourdieu (1980) 1985, 128 - 136.

⁴⁷⁷ Vrt. Marja Alaketola-Tuomisen mukaan sukupuolikonflikti oli Suomessa maltillisempi kuin muualla länsimaissa. Alaketola-Tuominen 1989, 91 - 94.

⁴⁷⁸ Tosin populaari nuorisokulttuuri on usein aikuisten tekemää kulttuuria nuorille.

Lastenkirjallisuuden lapsilähtöisyys ja lasten mielipiteiden kuunteleminen lastenkirjallisuutta arvioitaessa ja tuottaessa olivat rakentamassa uutta näkökulmaa lapsikuluttajasta, jolla oli kriitikon kykyjä, älyä ja myös oikeus päättää omat lukukohteensa.⁴⁷⁹ Michel Foucault'ta lainaten, aikaisemmin ”hiljaisena” ollut diskurssi tuli ja päästettiin konkreettisesti esiin 1970-luvun alussa.⁴⁸⁰ Lasten subjektiivinen diskurssi sallittiin aikuisten eli ”asiantuntijoiden” diskurssin ohella kuultavaksi. Se tapahtui valtaa pitävien aikuisten toimesta, koska he antoivat nuorille ja lapsille siihen mahdollisuuden.

Aikaisempaan maaseutuyhteiskuntaan verrattuna nuoret olivat jo 1950-1960-luvun Suomessa aikaisempaa riippumattomampia vanhempiensa määräysvallasta kulutuksen suhteen, sillä he saattoivat aikaisempaa useammin tienata itse kuluttamansa rahat vapaa-aikanaan.⁴⁸¹ Lapset olivat 1970-luvun alussa konkreettisesti julkisessa tilassa ostamassa ja valitsemassa heille tuotettuja tavaroita.⁴⁸² He kertoivat kokemuksiaan ja mielipiteitään myös kirjallisuuden kulutuksesta lehdistössä, radiossa ja televisiossa. Lastenkirjakriitikit lisääntyivät etenkin 1970-luvun alun *Helsingin Sanomissa*, ja lastenkulttuurin lisääntyminen ja esiinnousu mahdollistivat siellä myös lapsikriitikoiden ”työn”.⁴⁸³ Lastenkirjakriittikkoina toimivat lapset olivat kuitenkin kuluttajina ja ”asiantuntijoina” erityisasemassa moniin muihin lapsiin verrattuna.⁴⁸⁴ Lapsikriitikoilla oli mahdollisuus tutustua laajaan kirjalikoimaan, mikä ei ollut mahdollista monellekaan lapselle. Lastenkirjakriitikon työhön liittyy lastenkirjojen kuluttaminen eli lukeminen, jotta hän kykenee arvioimaan kirjallisuuden. ”Lapsikriitikot” saivat luettavakseen useita uutuuksia, joita esimerkiksi kirjastohenkilökuntaan kuuluvat kriitikot saivat ensimmäisinä käsiinsä. Myöhemmin tässä tutkielmassa esiintyvät lasten näkökulmat eivät näin ollen tuo esille kaikkien lasten tulkintoja ja mielipiteitä lastenkirjallisuudesta.

Aikuisten kontrolli lapsiin ei loppunut kuitenkaan toisen maailmansodan jälkeen, ja sitä pitivät yllä myös 1960-1970-luvun vaihteen lastenkirjakriitikot.

⁴⁷⁹ Kuten aiemmin mainitsin, lasten älykkyys tuli esille etenkin psykologisten ja neurologisten tutkimusten kautta.

⁴⁸⁰ Foucault (1969) 2005, 38 - 45.

⁴⁸¹ Ks. esim. Heinonen 2003, 117, 119.

⁴⁸² Ks. Kouki 1968, 166.

⁴⁸³ Lastenkulttuurin puolesta puhuminen oli yleistä 1960-1970-luvun ”tasa-arvoa edistävää” kulttuuripolitiikkaa.

⁴⁸⁴ Useat lapsikriitikot kuuluivat kulttuuriperheisiin ja heistä on tullut myöhemmin ammattilaistaiteilijoita tai muita yhteiskunnan vaikuttajia, esim. Sakari Oramo on kapellimestari ja Pan Salmenhaara on muusikko.

Lastenkirjakriitikot korostivat asiantuntevan kritiikin merkitystä tai tiettyihin arvolähtökohtiin sitoutunutta diskurssia. Kuten jo aikaisemmin olen todennut, liian kaupallisia arvoja korostavat ja lasten suosiossa olevat viihteelliset kirjat eivät olleet aikuiskriitikon mielestä parasta kirjallisuutta. Yhä useampi lastenkirja tai -lehti saattoi toisen maailmansodan jälkeen olla suomalaisten kirjakriitikoiden näkökulmasta lapsille suunnattua ”kertakaikkista kulutusrikkamaa”, joka oli levittämässä kaupallisia, pinnallisia arvoja lasten mieliin. Kritiikeissä esiintyvä viihdevastaisuus oli 1960-1970-luvuilla myös vasemmistolaisävyistä kritiikkiä amerikkalaiselle, liberaalille kulutuskulttuurille, joka pääsi valloilleen elintason kohotessa ja otti aikaisempaa nuoremmat lapset kohderyhmäkseen.⁴⁸⁵ Amerikkalaisen sarjakulttuurin vastustamiseen liittyi myös yleinen ilmapiiri. Kulttuuri-imperialismi syytökset kohdistuivat Yhdysvaltoihin 1960-1970-luvun vaihteessa myös sen vuoksi, että Robert Kennedyn murha, rotumellakat ja Vietnamin sota olivat keskustelun kohteena.⁴⁸⁶

5.2 ”Mä tykkään vaikket sä tykkääkään”

Lasten tekemät kirja-arviot lisääntyivät *Helsingin Sanomissa* ja *Arvostelevassa kirjaluetelossa* 1970-luvun puolella, kun aikaisemmin lasten mielipiteet kuuluivat aikuiskriitikoiden arvioissa.⁴⁸⁷ Lasten ja aikuisten kritiikeissä oli samankaltaisia piirteitä, koska aikuiset huomioivat myös omissa arvioissaan lasten mielipiteet. Aikuisten kritiikkien vaatimukset lastenkirjan hauskuudesta, selkeydestä, helppolukuisuudesta, jännittävydestä ja lasta innostavasta kuvituksesta olivat myös lasten arvioissa, kuten oli laita Astrid Lindgrenin kirjallisuuden kohdalla.⁴⁸⁸ Myös Åke Holmbergin *Hauskaa joulua, Totte Svensson* -kirja oli lapsen eli Pan Salmenhaaran mukaan ”kuin luotu minulle”.⁴⁸⁹ Pan Salmenhaara esittää kirjan hauskaksi ja jännittäväksi, mutta ei liian pelottavaksi. Hän pitää siitä erityisesti sen vuoksi, että Totte

⁴⁸⁵ Etenkin kulttuuriväki osallistui aktiivisesti vasemmistolaiseen liikehdintään, johon radikaalit ja poliittisesti aktiiviset nuoret halusivat osallistua. Vasemmistolaiset ja feministiset teoriat olivat suosiossa 1960-luvulla, ja ne toivat esille näkökulmia miesten tai massateollisen kulttuurin yksilösubjektin tuhoavasta voimasta. Ks. Slater 1997, 55 - 56.

⁴⁸⁶ Ks. Alaketola-Tuominen 1989, 23 - 26; Salokangas 1996, 231.

⁴⁸⁷ Tämän tutkielman lähes kaikkien 1960-1970-luvun vaihteen lastenkirjakriitikkojen arvioissa on mainintoja tietyn ikäisistä lapsista koelukijoina. Tosin jo aikaisemmat kriitikot, kuten Toini Havu, käyttivät lapsia koelukijoina.

⁴⁸⁸ Kaisa 1970, 142; Kosonen 1969, 28; Manninen 1969d, 392.

⁴⁸⁹ Salmenhaara 1970, 33.

käyttää tehtävien ratkaisussa apureinaan lapsia.⁴⁹⁰ Kari Vaijärvi suositteli aikuisena samaa kirjaa *Arvostelevassa kirjaluetelossa*. Hän toivoi positiiviseen sävyyn, että *Totte Svensson* -kirja olisi ”menestyvä joulun jälkeenkin joulun yleensä niin tosikkomaisen lastenkirjallisuuden turulla”.⁴⁹¹

Hieman vanhempien lasten kritiikkien mallina ovat olleet oletettavasti aikuisten kritiikit ja niissä toistuvat analyysit. Esimerkiksi 13-vuotias Johanna Mannila arvioi aikuisten kritiikkien tapaan negatiiviseen sävyyn tyttökirjojen vanhanaikaisuutta. Pamela Brownin *Näkemiin Pariisissa Yvonne!* -kirja on hänen mielestään: ”Hyvin tavallinen, perinnäinen tyttökirja. On kiva kirja kerran, sen jälkeen tuntuu vähän typerältä.”⁴⁹² Hän tekee arviossaan rajan vanhan ja uuden nuorisokirjan välille, kuten aikuiskritiikit. Lasten ja aikuisten arviot olivat intertekstuaalisessa suhteessa toisiinsa. Lasten omat kritiikit olivat osaltaan myös kuluttajainformaationa suomalaisille kirjailijoille ja lastenkulttuurin tuottajille, joilta odotettiin aikaisempaa lapsilähtöisemmän kirjallisuuden tuottamista.

Lasten kirja-arvioita oli kuitenkin aikuisten arvioita vähemmän ja ne olivat usein myös aikuisten kritiikkejä lyhyempiä, mikä kertoo niiden heikommasta asemasta suhteessa aikuisten kritiikkeihin. Esimerkiksi *Arvostelevassa kirjaluetelossa* lasten arvioita oli vain noin yksi kerran kuukaudessa, kun aikuisten arvioita saattoi olla yli 10 kappaletta.⁴⁹³ *Helsingin Sanomissa* saman kirjan arviossa saattoi olla usean lapsen lyhyitä kommentteja. Esimerkiksi *Leenan sairaalamatka* -kirjasta on neljän lapsen parilauseellisia mielipiteitä.⁴⁹⁴ Lasten kritiikeissä esiintyi aikuisten kritiikkejä enemmän subjektiivisia mielipiteitä kirjan juonesta, tekstistä ja kuvista, kun taas taiteeseen liittyvää kirjallisuusanalyyttistä näkökulmaa ei juuri esiintynyt.⁴⁹⁵ Iältään nuorten lasten arvioissa erityistä on myös puhekieli. Arkipäiväisyytensä vuoksi ne ovat tavallaan autenttisia, mutta aikuiskritiikkeihin nähden myös vähemmän asiantuntija-asemassa. Puhekielen käyttö oli jo 1960-luvun alussa lisääntynyt julkisuudessa ja

⁴⁹⁰ Salmenhaara 1970, 33. Hänen arvionsa on *Helsingin Sanomissa* ”Mistä minä pidän” -otsakkeen alla.

⁴⁹¹ Vaijärvi 1970c, 159.

⁴⁹² Mannila 1971, 27. Myös Aira Kokin *Elmerin kuuma kesä* on hänen mielestään ”tavallinen, ts. ei eroa mitenkään muista. Varmasti olisi saanut aiheesta jännemmänkin.” Mannila 1971, 27.

⁴⁹³ *Arvostelevassa kirjaluetelossa* arvioivat vuoden 1971 lopusta alkaen vuoden 1972 loppuun vain kaksi lasta: Kaisa ja Hanna. He olivat yli 10-vuotiaita.

⁴⁹⁴ Minkänäköiset on nielurisat 1971, 27.

⁴⁹⁵ Vrt. 1960-luvun lopulla ”subjektiivinen ja keskusteleva arviointitapa” oli tullut yleisesti perinteisen asiantuntija-arvioin haastajaksi. Hurri 1993, 133.

nuorisokirjallisuudessa, ja se sallittiin 1970-luvulla jo yleisesti käytettäväksi.⁴⁹⁶ Lastenkirja-arvioissakin puhekieleen suhtauduttiin suopeasti. Esimerkiksi Kerttu Manninen kiittelee Oili Tannista, jonka *Nunnu putoaa* -kirjassa ”ei kartella arkikieltä”.⁴⁹⁷

Useat *Helsingin Sanomien* lasten arviot liittyivät helppolukuisiin tietokirjoihin. Ne puolustivat sinänsä aikuislähtöistä tieto-osaamisen korostamista. Lasten kommenttien kanssa tietokirjoja esittelivät kriitikoista etenkin Anja Kosonen ja Katarina Eskola. Uutta Weilin + Göösin tietokirjasarjaa Anja Kosonen kommentoi seuraavasti:

...juuri lukemaan oppineille ja koulunkäyntiään aloitteleville lapsille. Kirjojen erikoisuutena on kaikesta päätellen se, että ne keskittyvät lapsen jokapäiväiseen elämään, eivät sisällä illusorisia seikkailuja, eivät satuaiheita. Sarjassa on tähän mennessä ilmestynyt neljä suurikokoisin kirjaimin painettua osaa, joita seuraavassa pienet lukijat itse arvioivat.⁴⁹⁸

Olennaista Kososen arviossa on realistisuuden vaatimus ja fantasiakirjallisuuden eräänlainen väheksyminen. Hän huomioi kritiikissään esikouluikäiset lapset. Kuten jo aikaisemmin olen todennut, aikuiset suosivat 1960-1970-luvun vaihteen kritiikeissä usein realistisia, yhteiskunnallisiin aiheisiin paneutuneita kirjoja ja tietokirjoja. Lapset antavat kuitenkin yllättävän usein negatiivista palautetta realistisuudesta ja tietoon pohjautuvan kirjan huonosta viihdyttävyydestä. Ilmeisesti sukupuolitasaa-arvoa kunnioittaen 7-vuotiaalle Sampo Salmenhaaralle on annettu luettavaksi tytöille tarkoitettu *Hei Anna ja Susanna* -kirja, jonka realistisuutta hän kritikoii näin:

Ei tää musta ollut hyvä kirja kun ne tytöt on niin lapsellisia. Se oli jotenkin ihan älytöntä kun se yks kumpi se nyt oli löys sen kakaran ja sitt kun se yritti koskee sen kassia se kakara huusi ei. Siin ei tapahtunu oikein

⁴⁹⁶ Vrt. V J. D Salingerin *Sieppari Ruispellost*a sai vielä vuonna 1961 rumasta kielen käytöstä negatiivista palautetta. Ks. Heikkilä-Halttunen 2003, 220. Myös Lea Pennanen on esittänyt, että 1950-1960-luvun vaihteessa lasten käyttämä puhekieli radiossa herätti keskustelua lehdistössä. Lea Pennanen haastattelu, 28.10.1998. ”Kokeilevassa” tai ”kansalle” suunnatussa 1960-1970-luvun vaihteen taiteessa arkikieli, ja jopa kiroilu, oli käytössä. Televisio-ohjelmien kiroilevaa kielenkäyttöä pohdittiin 1960-1970-luvuilla lehdistön yleisönosastolla. Esim. Kauhistunut äiti 1971, 43.

⁴⁹⁷ Manninen 1969d, 392.

⁴⁹⁸ Kosonen 1971c, 22.

mitään. Mun mielestä kirjat ei saisi olla semmosia niin kuin oikeesti tapahtuu, vaan niitten pitäisi olla esim. että joku on kauhean vahva. Ja niissä ei tarttis olla tyttöjä – eikä oikeastaan isä ja äitejäkään. Pitäisi olla vain jänniä asioita ja semmosia hassuja niin kuin piirretyissä filmeissä. Sarjakuvakirjat on hyviä kuten Asterixit – Nää kuvat on muuten aika kivoja mutta isoäiti ja se punasaapastyttö on vähän tyhmännäkösiä.⁴⁹⁹

Anja Kososen mielipiteestä eriävästi, ”pitkäveteisen” arkisuuden ja realistisuuden sijalle, Sampo Salmenhaara vaatii lastenkirjalta seikkailukirjoista tuttua ja televisiosarjoissa esiintyvää toiminnallisuutta ja jännitystä. Hänellä on kritiikissään myös ”pojan rooli”, joten hänen tuleekin kaihtaa ”tyttömäisiä” aiheita. Sukupuolitasarvokasvatus ei hänen kohdallaan ole onnistunut, jos se on ollut kirja-analyysin tarkoitus. Salmenhaara tuo esille pikemminkin tytöille ja pojille tarkoitetun lukumieltymysten eron. Myös 10-vuotias Hanna Suhonen kertoo pitävänsä realistisia kirjoja enemmän kirjoista, joiden sisältö sijoittuu fantasiamaailmaan. Hän ei pidä Mary Stolzin *Miksei musiikkia maanantaisin* -kirjasta sen ”lässyttävyyden ja pitkästyttävyyden” vuoksi, eikä *Madelinekaan* ole hänen mieleen:

Ei mitään ihmejuttuja, pitkiä kyllä. Niistä vois joku isompi vaikka tykätäkin, mutta kyllä mun ikäisetkin niitä ihan voi lukea. Jotenkin ne oli arkipäiväisiä. Tietysti ne oli enemmän todellista elämää kuin joku muu mistä mä ehkä enemmän tykkään.⁵⁰⁰

Edellä esitetyn Pan Salmenhaaran arvion lisäksi Hanna Suhosen kritiikistä saa käsityksen, jonka mukaan aikuisten suosittamat, realistissävyyiset kirjat eivät olleet lasten lempikirjoja.

Lapset pitivät kritiikeissä erityisesti viihteellisistä ja toiminnallisista sarjakirjoista, kuten Walt Disneyn kirjoista. Esimerkiksi 13-vuotias Hanna kehuu kritiikissään *Walt Disneyn Ihmeellinen maailma* -kirjaa, jossa kirjan tarinat ovat hänen mukaansa hauskoja niiden piirrosten ja värikuvien vuoksi ja monille lapsille sopivia sen seikkailullisen sisältönsä ansiosta. Najavo-intiaaneista kertova tarina sisältää hänen mukaansa myös tietoaainesta.⁵⁰¹ Vaikka Hanna tuo esille myös kirjassa olevan tietoaaineksen, sen viihteellisyys sekä kiinnostava ja värikäs kuvamaailma ovat hänen esityksessään etusijalla. Sen sijaan aikuisena Kari Vaijärvi analysoi Hannan arvion alla

⁴⁹⁹ Salmenhaara 1971, 22.

⁵⁰⁰ Suhonen 1971, 22.

⁵⁰¹ Hanna 1971, 117 - 118. Myös Ilkka Pitkäsen 3-vuotias Santtu-poika ilmaisi haluavansa isänsä lukevan kolmiulotteista Walt Disneyn *Mikki Hiiri filmitähtenä* -kirjaa huudahduksella: ”Luetaan taas sitä kivaa kirjaa!” Pitkänen & Pitkänen 1970, 33.

saman Walt Disneyn kirjan ”omituiseksi sekoitukseksi kaikenlaista”. Kirjassa on hänen mukaansa klassikkotarinoiden, kuten Liisa Ihmemaan, Peter Panin ja Maija Poppasen ”torsoja” ja ”lyhennelmiä tuntemattomammista tarinoista”. Disneyn steriiliin piirrostyylisiin voi Vaijärven mukaan joko ihastua tai tympääntyä.⁵⁰² Vaijärvi haluaa selvästi klassisten tarinoiden säilyttävän merkityksensä kirjallisesti ja kuvallisesti ja näkee kaupallisuuden rikkovan perinteisen sadun maailman. Hän ottaa lastenkirjallisuuden asiantuntijana kantaa kirjallisuusesteettisiin seikkoihin. Lapsen arvion jälkeen hän haluaa aikuisena tuoda esille uuden, kaupallisen kirjan epäkohdat, joihin kirjoja valitsevien aikuisten tulisi kiinnittää huomiota.

Aikuisten ja lasten välisen arvion ristiriidat korostuvatkin erityisesti viihteellisten ja amerikkalaisen sarjakirjojen kritiikeissä. Esimerkiksi uudet, kuvalliset *Peppi Pitkätossu* -kirjat eivät miellytä ”Typistettyjä klassikoita” -otsikon alla Anja Kososta:

Sarjakuvakirjojen ja -lehtien julkaiseminen vanhoista hyvistä lastenkirjoista ja klassikoista tuntuu tyystin kaupalliselta puuhalta. Ainakaan Peppiin alkuperäislaitoksena tutustunut tuskin ilahtuu sarjakuvakirjan tynkäversiosta. Samaten uusi Tarzan on vain katselukirja, josta lähes kaikki oleellinen on jouduttu karsimaan pois: eläinkirja perheen pienimmille. Mutta useinkos aikuisen ja lapsen maku käyvät yksiin: seuraavassa pienten katselijain puheenvuorot.⁵⁰³

Myös Kosonen vastustaa sarjakirjallisuuden kaupallisuutta ja suosii klassikkokirjoja. Liian viihteelliset kirjat eivät tue hänen mukaansa lapsen ajatuksen kehitystä, vaan ne ovat hänen mielestään vain ”katselukirjoja pienemmille”. Kosonen tietää kuitenkin lasten lukukiinnostuksen kohteet, jotka eivät ole hänen makunsa mukaisia. Hänen kritiikkinsä alla on 4-vuotiaan Taru Stenbergin mielipide alaotsikolla ”Mä tykkään vaikket tykkääkään”:

Mä oon nähnyt Peppi-elokuvat. Nää kirjat on kivoja, kun mä tykkään niin kauheesti. Kaikki vaan itkee ja pelkää mutta Peppi ei. Tarzan on myös kiva. En mä leiki Tarzania mutta mä oon mukana leikissä. Jorma on Tarzan ja mä oon tyttö joka kerää mansikoita...⁵⁰⁴

⁵⁰² Vaijärvi 1971c, 118.

⁵⁰³ Kosonen 1971b, 25; Ks. myös Pitkänen & Pitkänen 1970, 33.

⁵⁰⁴ Stenberg 1971, 25. Tämän jälkeen Taru Stenberg kertoo omin sanoin Tarzanin ja hänen apinansa toimista.

Taru Stenberg kertoo selkeästi pitävänsä viihteellisistä sarjakirjoista. Lapsena hän arvioi yksinkertaisen tyyliin sävyynsä myös ”lapsen sanavarastoa lisääviä” Ib Hansenin valokuvakirjoja: ”En mä näistä Kaksos kirjoista paljon välitä.”⁵⁰⁵ Yleisesti pienempien lasten mieltymyksen kohteena olivatkin kritiikeissä viihteelliset, värikkäästi kuvitetut, hauskat, jännittävät tai ”televisiosta tutut” hahmot, joita aikuiskriitikot eivät välttämättä suosineet.

Lapsen mielipiteen mukaanotto aikuisten kritiikkien rinnalle kertoo siitä, että sarjakirjojen suosiollisuutta ei ole haluttu salata. Yhdessä aikuisen kritiikin kanssa lapsen mielipide saa uuden merkityksen. Aikuisten kritiikki korostuu valistavana näkökulmana lapsen mielipiteen rinnalla, ja lasten vastakkaiset arviot aikuisten mielipiteistä tukevat aikuisten asiantuntijuutta. Arvostelu on kohdistettu lasten vanhemmille, joiden kriitikot toivoivat mieltävän kirjavalintojaan ”ajatuksen kanssa”, eikä vain lapsen mielipiteiden ohjaamana. Kriitikot ovat aikuisina esimerkkejä vanhemmista, jotka mieltävät kirjavalintojaan muustakin kuin viihteen näkökulmasta. Michel Foucault on korostanut, että valtahierarkiat määrittelevät sen, mitkä diskurssit sallitaan kuultavaksi diskursiivisella kentällä, mutta erilaisten diskurssien samanaikaisuus on välttämätöntä, jotta hegemoninen läsnäolon diskurssi voidaan määritellä.⁵⁰⁶ Lasten mielipiteet pääsivät julkisuuteen ”tasa-arvon” nimissä, mutta toisaalta liialliseen viihteen kulutukseen viittaavat diskurssit haluttiin pitää kritiikeissä marginaaliasemassa aikuisten opastavaan näkökulmaan verrattuna.

Aikuisten näkökulmasta lapsen erillinen ja subjektiivinen mielipide haluttiin tuoda joissakin kritiikeissä yllättävän suorasti esille, mutta toisaalta aikuinen esitti sen ohessa usein arvion samasta kirjasta. Miksi aikuisten mielipiteestä poikkeavat näkökulmat sitten pääsivät lehdissä esille? Michel Foucault on korostanut ajan ja paikan sekä subjektien suhteiden välisen järjestelmän merkitystä lausumistapoja analysoitaessa.⁵⁰⁷ Kritiikit olivat intertekstuaalisessa suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan, siinä esiintyviin diskursseihin ja toisiinsa. Moninainen keskustelu, eri mielipiteiden julkituominen ja lapsen huomioiminen kuluttajana olivat toivottua 1970-luvun alun lehtikirjoituksissa ja -kritiikeissä. Vastakkaiset mielipiteet olivat sallittuja ja suositeltavia uudessa, moniarvoisuutta ja tasa-arvoa korostavassa yhteiskunnassa, jossa heikommassa asemassa olevien lasten asema tuli huomioida. Toisaalta lasten

⁵⁰⁵ Stenberg 1971, 25. Vrt. Aikuisena Anja Kososen on sitä mieltä, että kirjan kuvat ”ovat iloisia ja havainnollisia”. Kosonen 1971b, 25.

⁵⁰⁶ Foucault (1969) 2005, 77 - 140, ja passim.

⁵⁰⁷ Foucault (1969) 2005, 70 - 76.

mielipiteiden esille pääsy oli mahdollista myös *Helsingin Sanomien* toimituksellisten ja teknisten muutosten ansiosta.⁵⁰⁸ Lasten mielipiteen kuunteleminen oli ajalle ominaista, yksilöllisten oikeuksien puolustamista suhteessa ”vanhan ajan” aikuisen valtaan ja kontrolliin.⁵⁰⁹ Kantaaottavuus ja lasten mielipiteiden esille pääseminen oli myös vasemmistolaista, kulttuuripoliittisen toimeliaisuuden korostamista. Lapsi otti kriittisenä kuluttajana kantaa valtaa pitävän aikuisväen tuottamaan kulttuuriin. Lasten subjektiivisten mielipiteiden päätyminen lehtien sivuille kertoo kuluttajina heidän mielipiteidensä arvostamisesta, vaikka aikuiskriitikot olivatkin lapsiin verrattuna asiantuntija-asemassa.⁵¹⁰

Aikuisten arviot olivat lasten mielipiteisiin suhteutettuna valta-asemassa. Lasten mielipiteet saatettiin muuntaa kritiikeissä aikuisen näkökulman mukaiseksi. Nuorten lasten kirjoittamiin arviointeihin on usein lisätty aikuisen kritiikki samasta kirjasta, aikuisen mielipiteitä ja muita kirjojen arviointikriteerejä. Useissa lasten ”kritiikeissä” näkyy selvästi, että aikuiset vaikuttivat mielipiteillään lasten arviointeihin. Tuskin 10-vuotias Kaisa olisi osannut suositella juuri 7-10-vuotiaille lapsille *Vaahteranmäen Eemeli* -kirjaa ilman aikuisen ohjausta.⁵¹¹ Joissakin arvioissa on lisätty aikuisten kommentteja lasten mielipiteiden sekaan. Esimerkiksi Sakari Oramo⁵¹² esittää pitävänsä *Pepistä* ja *Timo ja autotalli* -kirjasta, jossa kerrotaan Kupla-vedestä. Hän sanoo kuitenkin näin: ”Mä en jois sitä vaikka siitä sanotaan että sata vuotta elät sillon. Mä tykkään enemmän *Vipistä* ja *limssasta*.”⁵¹³ Tämän jälkeen, kuin aikuisen kynästä, on yleiskielellä viimeisenä, kulutusvalistavana lauseena: ”Minusta mainostaminen on turhaa.”⁵¹⁴ Oramo esittää kritiikissä oman mielipiteensä, mutta se on kuluttajavalistuksellista näkökulmaa vastaan. Siksi aikuisen jälkikommentti on hänen kritiikissään välttämätön. Samaan tapaan myös Markku Korhonen kirjoittaa pitävänsä *Jojo*-sarjan helppolukuista *Veka Vikkelä* -kirjaa enemmän eläinkirjoista, *Tarzanista*, *Tintistä* ja *Asterixista*, mutta viimeiseksi lauseeksi on lisätty: ”Ja kyllä mä tietokirjoistakin...”⁵¹⁵ Korhosen arviossa halutaan korostaa kiinnostusta

⁵⁰⁸ Ks. Tommila & Salokangas 1998, 268 - 278.

⁵⁰⁹ Kuten Riitta Jallinoja on esittänyt, yksilön oikeuksia puolustava individualismi oli 1960-1970-luvuilla Suomessa keskustelunkohteena ja auktoriteettilähtöinen kontrolliin liittyvä kasvatusteoria oli kritiikin kohteena. Jallinoja 1985, 28, 85.

⁵¹⁰ Vrt. Lastenkirjallisuudelta vaadittiin aikuiskriitikoiden taholta lapsiin vetoavaa ”toiminnallisuutta” ja lapsen näkökulman huomioimista.

⁵¹¹ Kaisa 1970, 142.

⁵¹² Vrt. Hänen isänsä on ollut musiikkialan asiantuntija ja -kriitikko.

⁵¹³ Oramo 1970, 33.

⁵¹⁴ Oramo 1970, 33.

⁵¹⁵ Korhonen 1971, 22.

tietokirjallisuutta kohtaan, ja samalla ikään kuin väheksytään lapsen lukuintoa pelkästään viihteellisten kirjojen ja sarjakuvien parissa. Lasten mielipiteiden ohella aikuisten mielipide oli kritiikeissä tärkeässä asemassa. Aikuisten kontrolli vaikutti siihen, mitä ja miten lapset ilmaisivat mielipiteensä, ja kuinka paljon he saivat ilmaista mielipiteitään. Lasten vapautuminen aikuisen ohjaavasta ja valistavasta otteesta näkyi kritiikeissä hyvin, mutta aikuiskriitikot tai toimittajat halusivat kuitenkin pitää yllä käsitystä laadukkaasta lastenkirjasta ja kritiikistä, joka ei saanut olla liiallisen viihteen suosimista ja kaupallista viihdettä tukevaa. Esimerkiksi lasten suosiossa olevia *Aku Ankaa*, *Viisikkoja* tai *Tiina*-kirjoja ei juuri lastenkaan kirjoituksissa mainittu. Sarjakuvalehdistäkin lähinnä aikuisten suosittemat pääsivät *Helsingin Sanomien* palstalle, kuten edellä Markku Korhosen kritiikissä.⁵¹⁶

Toisaalta jotkut lasten arviot ovat aikuisten kirjakritiikkien kanssa yhteneväisempiä kuin toiset. Taustana saattoivat olla heidän vanhempiensa näkemykset kriitikon uudesta asemasta ja lapsuudesta. Toisille lapsille on annettu selkeästi vapaammat mahdollisuudet itseilmaisuun ja omiin mielipiteisiin, kun toiset noudattivat aikuislähtöisempää, valistavaa esitystapaa. Lapset tai nuoret saattoivat olla itse myös tietynlaisen arviointitavan omaksuneita riippuen iästä, omasta perhetaustastaan ja vanhempiensa mielipiteistä. Hieman vanhemmat lapset olivat ymmärtäneet vanhempien mielipiteet tai pitivät esimerkiksi realistisista kirjoista, eikä heidän arviointeihinsa tarvinnut välttämättä liittää aikuisten ajatuksia. Esimerkiksi 9-vuotias Outi Castren arvioi realistisen, ”ikävätkin asiat suoraan kertovan”, lapsen puhevaikeuksia ja tämän vanhempien ongelmia käsittelevän *Pelle pärjää* -kirjan, joka oli hänen mielestään hieman pitkä, ”mutta kyllä siinä tapahtuikin sitten paljon”.⁵¹⁷ Myös Katarina Eskolan lapset pitivät realistisista tietokirjoista. Anna ja Tuomas Eskola sekä 7-vuotias Mika Suortti pitävät lyhyissä arvioissaan esimerkiksi Katarina Eskolan esittelemästä *Leenan sairaalamatka* -kirjasta, koska siinä käsitellään nielurisaleikkausta ja sairaalapelkoa.⁵¹⁸ Toisaalta lapsilähtöisyydestä tietoisempi Kari Vaijärven poika kiinnitti huomion saman kirjan huonoon viihteellisyyteen alaotsikossa ”Ei naurattan”.⁵¹⁹ Katarina Eskolan lapset halutaan tuoda esille realistisuudesta ja tiedosta kiinnostuneina subjekteina. Heidän positiiviset arvionsa suomalaisista tietokirjoista tukivat samalla aikuisten

⁵¹⁶ Korhonen 1971, 22.

⁵¹⁷ Castren 1971, 22. Sen sijaan 11-vuotias Kaisa tokaisi eläinten oikeuksia puolustavasta *Rosanna-vuohi* -kirjasta, että se oli hieman ”ajatteluun pakottava”. Kaisa 1972, 110.

⁵¹⁸ Eskola & Eskola 1971, 27; Suortti 1971, 27.

⁵¹⁹ Vaijärvi 1971, 27. Petteri Vaijärvi kertoo pitävänsä *Leenan sairaalamatka* -kirjaa enemmän hausemmasta *Torvi* -kirjasta. Vaijärvi 1971, 27.

tietokirjakampanjaa. Ne toimivat kuluttajainformaationa tuottajille ja lisäsivät toiveita suomalaisen lasten tietokirjallisuuden menekin lisääntymisestä.⁵²⁰ Ja kuten aikaisemmin olen todennut, tietokirjoista kiinnostuneen lapsen esittäminen oli myös näkökulma uudenlaisesta, tietoyhteiskunnan lapsesta. Tosin myös Kari Vaijärven poika edustaa mielipiteineen ”uuden sukupolven” lasta, joka on kiinnostunut vapaa-aikanaan myös tietokirjallisuutta viihteellisemmästä lastenkirjallisuudesta ja jolla on oikeus paeta viihteen pariin.

Myös Mannilan sisarusten arvioissa esiintyy useita aikuisten kritiikkien näkökulmia. Esimerkiksi ”Tietokirjoja kulkuneuvoista” -otsikon alla 11-vuotias Heikki Mannila arvioi monia lasten tietokirjoja, joissa hän ottaa kantaa kirjojen luettavuuteen, kuvitukseen ja jopa poliittisuuteen.⁵²¹ Hänen arvionsa ovat myös tyyliltään yleiskielellisiä, kun häntä nuorempien lasten arviot ovat yleensä puhekielisiä. Esimerkiksi ”Missä sosialististen maiden lentokoneet” -otsikossaan hän arvioi Maurice Allwardin *Suuren lentokonekirjan* vasemmistolaiseen ja länsimaista hegemoniaa kritikoivaan sävyyn:

Kirja kertoo sekä käytössä olevista, että jo vanhentuneista lentokoneista. Kuvitus on hyvä, samoin teksti, joka kertoo paljon tietoja eri lentokonetyypeistä. Haittapuolena on suuri yksipuolisuus: melkein kaikki esiteltävät koneet ovat länsimaisia. Esiteltävistä 90:stä konetyypistä 86 on länsimaista, neljä sosialistisista maista.⁵²²

Lisäksi Mannila ottaa Erkki Riimalan *Suomalaisia sotalaivoja* -kirjan kritiikissään kantaa myös rauhan aatteeseen ja kirjan vanhanaikaisuuteen otsikollaan ”Miksi nuorille sotaurhokulttia”. Hän vaatii kirjan kuvitukseen valokuvia ja sisältöön enemmän tietoa: ”Kuvitus ei yleisestä tavasta poiketen ole valokuvia vaan painettuja maalauksia. Tekstin osuus on valitettavan pieni.”⁵²³ Heikki Mannilan arviot tukevatkin selkeästi aikuisten kritiikkejä, joissa yhteisöllisyys, tieto ja uudenlainen lastenkirjakuvitus olivat suotavia. Edellisten lisäksi hänen *Biggles ja vihreä jumalkuva* -kirjan arviossaan esiintyy vasemmistolaissävyinen solidaarisuus ja amerikkalaista kulttuuria vastustava kulutusvastaisuus. Hän esittää näin:

⁵²⁰ Vrt. Myös tietokirjoilta vaadittiin lukijalähtöisyyttä, jotta ne menisivät kaupaksi.

⁵²¹ Hänen 13-vuotias siskonsa Johanna Mannila arvioi tyttökirjoja varsin kriittiseen sävyyn. Ks. Mannila 1971, 27.

⁵²² Mannila 1971b, 23.

⁵²³ Mannila 1971b, 23.

Kirja on tyypillinen seikkailukirja, jännittävä ja tiivis, mutta täysin mitäänsanomaton. Kirjan kuvituksen perusteella saa mielikuvan, että kaikki ihmiset paitsi sankarit ovat epäluotettavia ja että ainoa tärkeä asia maailmassa on raha.⁵²⁴

Heikki Mannilan arviot olivat tukemassa aikuisten valistuksellisia tai poliittisia tarkoituspäitä, ja ne osallistuivat vasemmistolaisista ja solidaarisuutta arvostavaan yhteiskuntakritiikkiin. Ne on suunnattu selvästi aikuisille, joiden halutaan kasvattavan lapsistaan vasemmistolaisittain tai kriittisesti ajattelevia yhteiskunnan toimijoita.

Lasten arvioissa on selkeitä eroja kirja-aiheiden suosiollisuuden suhteen. Aikuisten mielipiteet ovat kuitenkin lasten kritiikkien taustalla, ja lapsille ei ole annettu täyttä vapautta ilmaisunsa suhteen. Aikuiset ovat usein ohjanneet heitä, auttaneet kirjojen valitsemisessa ja kritiikkien muodostamisessa. Toisaalta lasten viihteelliseen kulutukseen intoutuneet mielipiteet kertovat siitä, että lastenkirjakriitikot eivät keskustelleet välttämättä kulutuksen vähentämisestä. He halusivat kasvattaa 1960-1970-luvun lapsista oman maan tuotteita arvostavia, solidaarisesti ja ekologisesti⁵²⁵ ajattelevia kuluttajia liittämällä lasten mielipiteet omiin kuluttajavalistaviin argumentteihin. Kulutus tuli kriitikoiden näkökulmasta suunnata oikeanlaiseen kirjallisuuteen. Lapsille annettiin oikeus kertoa mielipiteensä, ja he olivat myös kykeneviä siihen, mutta toisaalta aikuisen järki ja valistus pääsivät kirjoituksissa usein viihteeseen mieltyneiden kuluttajalasten esitysten edelle.

5.3 Roolit kaatuvat - ja pysyvät

Kriitikot pohtivat vielä 1960-luvun puolella kykenisivätkö lapset arvioimaan lastenkirjallisuutta. Esimerkiksi kirjastonhoitaja Maija Tikka tokaisee artikkelissaan lapsen kriitikon kyvystä: ”Arvelut, joiden mukaan lapset olisivat parhaita lastenkirjallisuuden arvostelijoita, eivät ole saaneet tutkimustuloksia.”⁵²⁶ Hänen artikkelinsa pohjautuu Aino Salosen Tampereen kirjastossa tekemään

⁵²⁴ Mannila 1971a, 23.

⁵²⁵ Tämä näkökulma esiintyi eniten Leena Krohnin arvioissa.

⁵²⁶ Tikka 1968, 14.

mielipidetutkimukseen, jossa lapset olivat vastanneet kirjoja koskevaan kyselyyn. Kielteisenä tutkimuksen tuloksena oli, että lasten arvioissa oli negatiivista kritiikkiä vähän. Myös aikuisten kritiikkien kliseet ja huono kielenkäyttö esiintyivät lasten vastauksissa.⁵²⁷ Salonen esittää tutkimustuloksistaan:

Lasten- ja nuortenkirjojen arvostelemisesta puhuttaessa on viime aikoina esitetty, että lapsen pitäisi itse saada julkisuudessa arvostella omat kirjansa. Edellä olevan arvostelukilpailun tulokset eivät kuitenkaan tue tällaista mielipidettä. Lapsilla tuskin olisi senkään vertaa kuin aikuisella lukijalla mahdollisuutta onnistua tässä työssä. Heidän kriittisyytensä lukemaansa ainekseen nähden on keskimäärin sangen heikko ja heidän on usein vaikea sanallisesti ilmaista, mikä kirjassa eniten viehättää ja miksi he eivät pidä kirjasta. Lasten mielipiteitä voitaisiin kyllä ajatella käytettäväksi arvostelun apuna nimenomaan testattaessa, onko lasten kirjassa kylliksi nuoria kiinnostavaa toiminnallisuutta, sillä olkoonpa lasten käsiin tarkoitettu teos kuinka erinomainen hyvänsä, niin ilman riittävää toiminnallista ainesta se ei saavuta menestystä lukijoitten parissa.⁵²⁸

Kriitikot käyttivätkin ahkerasti jo tuolloin lapsia koelukijoinaan ja pohtivat lastenkirjallisuutta lapsilukijoiden kautta. Lasten mielipiteitä kuunneltiin lastenkirjallisuuden kuluttajina, mutta valistava ote oli useissa aikuisten kritiikeissä lähtökohtana. Muutos 1960-luvun lopulta 1970-luvun alkuun onkin erityinen. Kuten Salosen artikkelista tulee esille, vielä 1960-luvun lopulla lasten arviointikyky asetettiin kyseenalaiseksi. Pari vuotta myöhemmin lapset saivat olla lehtien palstalla arvioimassa heille suunnattua kirjallisuutta ja jopa kirjoittamassa lastenkirjallisuutta. Tämä on lapsilähtöisen ajattelun ja yksilöllisiä oikeuksia korostavan liberalistisen ajattelun periaate. Lasten esiintyminen julkisuudessa oli symbolina tulevaisuuden yhteiskunnasta, jossa yksilön oikeudet olivat ”eilstä päivää” enemmän pohdinnan kohteena. Toisaalta vasemmistolainen liikehdintä oli erityistä 1960-1970-luvun vaihteessa, ja yleinen poliittinen aktiivisuus antoi lapsille mahdollisuuden ”poliittisina toimijoina” osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun heidän näkökulmistaan käsin. Kuten on jo tullut esille, aktiivisuus ja toimeliaisuus olivat suotavaa 1960-1970-luvun vaihteessa, ja myös lapset haluttiin opastaa aktiivisen, yhteiskuntatietoisien ja toimeliaan kansalaisen muottiin radiossa, televisiossa ja lehtien palstoilla.⁵²⁹ Heidän subjektiiviset mielipiteensä eivät

⁵²⁷ Salonen 1968, 168.

⁵²⁸ Salonen 1968, 169.

⁵²⁹ Lapset olivat useissa radio- ja televisio-ohjelmissa kertomassa omia mielipiteitään lastenkirjoista. Lastenradiossa oli erillinen *Lasten kirjanurkka*, jossa lapset arvioivat lastenkirjoja. Lasten mielipiteet

esiintyneet esimerkiksi *Helsingin Sanomien* sivuilla samalla tavalla enää 1980-luvulla, mikä antaa 1970-luvun alun kritiikeille erityisen merkityksen.

Lasten toiminnallisuuden esille tuominen liittyi 1960-1970-luvun vaihteessa myös taide- ja kulttuurikeskusteluun, joka oli osa vapaa-aika keskustelua. Kulttuuriasiantuntijat korostivat vapaa-ajan ja luovan toiminnan merkitystä uudessa kaupunkiyhteiskunnassa. Kaupungin luomaa ahdistuneisuutta ohjattiin aikuisten taholta purkamaan piirtäen, laulaen, kirjoittaen ja muun ”luovan työn” parissa puuhaillen.⁵³⁰ Luova yhteistoiminta edisti asiantuntijoiden mukaan lasten kehittymistä sosiaalisiksi yksilöiksi. Lasten itseilmaisua ja ”sen syventämistä” käsiteltiin myös televisio-ohjelmissa.⁵³¹ Keskustelu luovuuden vaikutuksesta yksilön ja yhteiskunnan kehitykseen mahdollisti todennäköisesti myös alle 13-vuotiaille lapsille julkaistut kirjoituskilpailut. Lasten omat käsikirjoitukset pääsivät 1970-luvun alun kirjoituskilpailujen kautta julkisuuteen, etenkin kun Kauppiainen kustannus Oy julkaisi niitä *Kontakti*-kirjasina.⁵³²

Helsingin Sanomissa ja *Arvostelevassa kirjaluettelossa* lasten kirjoittamat tarinat tulivat 1970-luvun alussa aikuiskirjailijoiden teosten rinnalle arvioitaviksi. Nuorten käsikirjoitukset olivat myös tutkimuskohteena 1970-luvun alussa. Hilka Iso-Markun ja Seppo Vaijärven vuoden 1971 tutkimuksessa analysoitiin *Kontakti*-sarjan lapsi- ja nuorisokirjoittajien aihevalintoja, ja heidän tuotoksensa suhteutettiin ajalliseen nuorisokirjallisuuden kaanoniin.⁵³³ Kirjoituskilpailun kirjoja esittelevä *Helsingin Sanomien* artikkelin otsikko ”Roolit kaatuvat” tuo esille samalla lapsen ja aikuisen roolien muutoksen. Pelkästään aikuiset eivät toimineet enää kirjallisuuden tuottajina.

Kirjoituskilpailun tuloksia arvioitiin 1970-luvun alun kritiikeissä yllättävän negatiiviseen sävyyn. Esimerkiksi nuorten kirjoittamien tarinoiden homogeenisuutta ja tyttövaltaisuutta kritisoitiin. Myös poliittisuus oli vähäisempää kuin aikuiset olivat odottaneet. Pettymyksestä kertovat esimerkiksi ”Roolit kaatuvat”

olivat kuultavina myös televisiossa esimerkiksi Tuula Ikosen, Satu Marttilan ja Markku Valkosen toimittamassa *Lapsi lukee – mutta mitä ja mistä kirjat* -ohjelmasarjassa. Lapset lukevat mutta mitä ja mistä kirjat 1971, 51.

⁵³⁰ Ks. Luovan ilmaisun seminaari 1971, 14; PM -konferenssi: Lapsen luova toiminta vaatii vapaita muotoja 1969, 27.

⁵³¹ Ks. esim. Luova lapsi 1971, 47.

⁵³² Kustannusyhtiöt julistivat 1970-luvulla useita kirjoituskilpailuja, joiden pohjalta nuorten kirjallisuutta julkaistiin. Kauppiainen kustannus, Koulujen näyttämötoiminnan keskus, TV 2 ja Lastenradio julistivat 1960-1970-luvun vaihteessa myös useita alle 14-vuotiaille lapsille tarkoitettuja kirjoituskilpailuja, joihin lapset saivat kirjoittaa kuunnelmia, näytelmiä tai televisionäytelmiä. Lastenradioon lähetettyjen, alle 19-vuotiaiden, käsikirjoitusten ja kertomusten pohjalta julkaistiin Kauppiainen kustannus Oy:n toimesta *Kontakti*-kirjoja. Nuoret näytelmiä ja kuunnelmia tekemään 1971,19.

⁵³³ Eskola 1970b, 29; Roolit kaatuvat 1971, 22.

-artikkelin alaotsikko ”Yhteiskunnasta vähän tietoa”, jonka alla tuodaan esille nuorten vähäinen kiinnostuneisuus yhteiskunnallisia asioita kohtaan: ”Tämän tyyppiset ongelmat eivät tunnu kirjoittajia kiinnostavan. Ratkaisutkin ovat teennäisiä tai niitä ei edes yritetä etsiä.”⁵³⁴ Myös Katarina Eskola esittää pettymyksensä yhteiskunnallisuuden vähäisyydestä:

...valtakunnallisen nuorisotutkimuksen mukaan politiikka on suurimmalle osalle nuorisoa vieras ja etäinen asia. Hämmästyttävä tilanne on kuitenkin silloin kun on [sic] kysymys kirjoittavista nuorista, joiden kirjallisen aktiivisuuden olettaisi olevan ja jotka näkevät ympärillään kasvavan mielipidekirjallisuuden tulvan samoin kuin yleensä kaunokirjallisuuden alueiden rajojen liikahtelut. Poliitiikkaa sivutaan vain yhdessä kirjassa, 18-vuotiaan Heikki Halilan monumentaalisen nimen saaneessa teoksessa 60-luvun tilitystä.⁵³⁵

”Roolit kaatuvat” -artikkelissa ollaan pettyneitä myös siihen, että nuoriso on ottanut aiheensa usein aikuisten kirjoittamista nuorten kirjoista ”lähes muuttumattomana”, ja sukupuoliasioihin, alkoholiin ja huumausaineisiin otetaan kantaa pinnallisesti ”viihderomaanien tapaan”. Omakohtainen tieto ”elämän nurjista puolista” on Hilikka Iso-Markun ja Seppo Vaijärven tutkimuksen perusteella vähäistä, jolloin niitä ei myöskään käsitellä kirjoissa analyttisesti.⁵³⁶

Kriitikot ottavat kantaa myös lasten kirjoittamien kirjojen ”vanhanaikaisuuteen”. Katarina Eskola huomioi kirjoittajien olevan usein pienistä kunnista ja oppikoululaisia, mikä teki teoksista ”porvarillisia”, kuten hänen ”Vuorevarma konservatiivisuus” -otsikkonsakin tuo esille.⁵³⁷ Marja Paavolaisen mielestä Päivi Järvelän *Skrippaduidaa* -kirja antaa kuvan ”kirjoittajasta, herttaisen vanhanaikaisesta tytöstä, joka on varmasti lukenut melkoisen määrän tyttöromaaniklassikkoja; aineksia lähes sellaisenaan on siirtynyt Skrippaduidaan sivuille”.⁵³⁸ Kari Vaijärvi antaa negatiivista palautetta Matti Hyttiselle kirjan huonosta juonesta sekä Pekka Hyväriselle turhasta dramaattisuudesta ja ”nimillä keplottelusta”.⁵³⁹ Lasten omilta kirjoilta vaadittiin samanlaisia kirjallisia elementtejä kuin aikuisten kirjoittamalta lastenkirjallisuudelta.

⁵³⁴ Roolit kaatuvat 1971, 22.

⁵³⁵ Eskola 1970b, 29.

⁵³⁶ Roolit kaatuvat 1971, 22.

⁵³⁷ Eskola 1970b, 29.

⁵³⁸ Paavolainen 1970, 142.

⁵³⁹ Vaijärvi 1970d, 142; Vaijärvi 1970e, 142.

Kriitikoiden pettymys kohdistuu lapsiin ja nuoriin, jotka eivät ikään kuin ole rakentamassa uutta yhteiskuntaa ja sopeutumassa uuteen yhteiskuntaan ja siellä liikkuviin uusiin ajatuksiin. Lapset eivät tue kirjoituksissaan uutta yhteiskunnallista lastenkirjallisuutta. He ovat aikuiskriitikoiden mukaan kuin jämähtäneet vanhaan ajatusmaailmaan, eivätkä ole ajatuksiltaan nykyajan tasalla. Kuluttajina he ovat mieltyneet vanhanaikaisiin, konservatiivisiin ”nuorisoromaaniklassikkoihin”. Toisaalta ”uusi järjestelmä” nieli kriitikoiden näkökulmasta lapset väärällä tavalla. Lapset olivat kriitikoiden näkökulmasta kuin heikkouttaan menneet uuden, aikuisten luoman viihteen pauloihin, mitä suosivat ja sovelsivat kirjoituksissaan. Mielenkiintoista on, että lapsikirjoittajat eivät olleetkaan niin kriittisiä, ”radikaaleja” tai itsenäisiä ajatuksiltaan kuin heidät kriitikoiden taholta oletettiin olevan. Saman ajatuksen voi löytää myös Anja Kososen *Peppi Pitkätossu* -kirjan kritiikistä. Hänen mukaansa kirja on surullinen, koska Peppi on välillä hyvin yksinäinen ilman vanhempia. Lisäksi liioitteleva fantasia ehkäisee Kososen mielestä lapsen samastumista henkilöhaamoon. Hän kritikoii vasemmistolaishenkeen:

Pepin anarkismi ei ole johtanut lastenkamarin vallankumoukseen, se on toiminut vapauttavana kokemuksena, joka on helpottanut kasvattajan kuin kasvatettavankin sopeutumisen kieltojen ja käskyjen todellisuuteen. Järjestelmä on niellyt kapinallisensa.⁵⁴⁰

Aikuisten kritiikeissä annetaan lasten kirjoittamista kirjoista kuitenkin positiivista palautetta siitä, että ne ovat lapsen subjektiivisesta näkökulmasta kirjoitettuja. Subjektiivisuus vastusti 1960-1970-luvuilla taideasiantuntijuuden auktoriteettia, jonka vuoksi lasten tekemän taiteen subjektiivisuus oli sallittua ja toivottua. Katarina Eskola esittää asian näin:

Mahdollisesta kapeasta ongelmasidonnaisuudestaan huolimatta kirjat paljastavat kirjoittajien huomattavaa luovuutta. Erityisesti nuorimpien kirjoittajien kohdalla on kysymys jäljittelemättömästä aitoudesta, jolla kuvattava maailma kootaan lukijoiden eteen. Vanhempien kirjoittajien teksteistä on jo löydettävissä koulun ja ainekirjoituksen opetuksen sovinnollistavia jälkiä niin kieleen kuin ajatuksen kulkuunkin.⁵⁴¹

Myös Kari Vaijärvi ja Ulpu Tapiola kiittävät ”konservatiivisuudesta huolimatta” etenkin alle 13-vuotiaiden *Kontakti*-kilpailun sarjan voittajaa, Jussi-Pekka Toivosen

⁵⁴⁰ Kosonen 1969, 28.

⁵⁴¹ Eskola 1970b, 29.

Sammakkoperspektiiviä. Siinä tulee heidän mukaansa esille 11-vuotiaan pojan luova ajattelukyky ja näkemys ”yksilöä sortavasta” maailmasta. Kari Vaijärvi esittää kirjasta ja sen tekijästä seuraavasti:

...fantastisesti ajateltu harmoninen ja täynnä oivalluksia. Hän tunnustautuu järkeväksi ajattelijaksi, joka puolustaa yksilön oikeuksia – yksilö on myös lapsi – ja mahdollisuuksia päästä toteuttaa itseään.⁵⁴²

Myös Ulpu Tapiola antaa samalle kirjalle hyvän palautteen:

Vaikka Jussi-Pekka Toivonen on tutustunut kunnioitettavaan määrään eri asioita ja ilmiöitä, hänen kirjallisen ilmaisunsa valmius on ensisijaisesti hämmästyttävää. Laajaa sanavarastoa käyttävä Toivonen on sortunut yhteen ainoaan tyyliin; hän aloittaa kirjansa mainitsemalla ”Olen yksitoistavuotias pojanpatukka...”⁵⁴³

Sekä Kari Vaijärven että Ulpu Tapiolan kritiikissä korostuu näkökulma lapsesta ajattelevana ja luovana yksilönä, jollaisena kriitikot halusivat nähdä hänet myös tulevaisuudessa. Toivosen kirjan lisäksi toiseksi tullut Hanne Heichellin *Riitta ja Maria* -kirja saa kehuja, koska se kertoo esimerkiksi Vappu Karjalaisen mukaan ”ikäisistään ja ikäisilleen”. Hän näkee ”alun lupaavana”, mutta toisaalta hän moittii teoksen henkilöihmoja kapeiksi ja ajattelua hieman pinnalliseksi, ”joka selittyy tekijän nuoruudesta”.⁵⁴⁴ Edellisissä kritiikeissä subjektiiviselle ilmaisuvapaudelle annettiin tärkeä arvo. Ilmaisuvapaus puolusti yksilön sananvapausoikeuksia ja vastusti samalla konservatiivista taidekäsitystä.

Kontakti-kirjat olivat vuonna 1971 aikaisempiin lasten *Kontakti*-kirjoihin verrattuna enemmän aikuisten mieleen. Niissä oli aikaisempaa yhteiskunnallisempaa ja poliittisempaa ainesta.⁵⁴⁵ Aiheina olivat esimerkiksi onnettomuudessa sokeutunut tyttö, nuorison köyhyys, nuorten vapaa-ajan vietto ja koululaisen kapinamieli opettajiaan kohtaan.⁵⁴⁶ Esimerkiksi Pertti Jokinen pitää *Arvostelevassa kirjaluetelossa*

⁵⁴² Vaijärvi 1970f, 143.

⁵⁴³ Tapiola 1970b, 29.

⁵⁴⁴ Täten lastenkirjoja saatettiin myös kritikoida hellempin ottein kuin aikuisten kirjoittamia kirjoja. Karjalainen 1970a, 141 - 142; Ks. myös Tapiola 1970b, 29.

⁵⁴⁵ Vrt. Kilpailun tuloksia kertovassa artikkelissakin todetaan: ”Käsikirjoitusten liikkuma-ala on laajempi kuin edellisen kilpailun teksteissä.” *Kontakti*-sarja jatkaa: 600 nuorta osallistui kirjoituskilpailuun 1971, 20.

⁵⁴⁶ Ilmeisesti edellisen kirjoituskilpailun kriitikkojen valistus ja vaatimukset kirjojen aiheista olivat menneet perille nuorille kirjoittajille ja tuottajalle.

koulumaailman autoritaarisuutta ja yhdenmukaistavaa kulttuuria kritisoivasta Kimmo Lapintien *Häkkieselut*-kirjasta:

...miellyttävä ja valpas osoitus siitä, miten sentään joku nuori pystyy oma-aloitteiseen ja terävään kritiikkiin ympäristön painostuksesta ja yhdenmukaistamisyrytyksistä huolimatta.

...Täytyy vain toivoa, että nämä nuoret jaksavat pitää päänsä kylmänä ja jatkaa oikeitten johtopäätöstensä tekemistä sekä koulussa että sen jälkeen.⁵⁴⁷

Jokinen pitää kirjan tekstiä ”yksilöllisesti ja kriittisesti ajattelevan” kirjoittajan tuotoksena.⁵⁴⁸

Toisaalta kriitikot miettivät kenelle *Kontakti*-kirjat oli lopulta suunnattu. Esimerkiksi Ulpu Tapiola pohti vuoden 1970 marraskuun artikkelissaan *Kontakti*-kirjojen menekkiä: ”Löytävätkö nyt ilmestyneet kirjat lukijansa kirjoittajien ikätoverien piiristä, vai tutkivatko niitä innokkaimmin kontakteista nykynuorisoon, omiin lapsiinsa, kiinnostuneet vanhemmat?”⁵⁴⁹ Tähän kysymykseen vastasi vuoden 1971 *Kontakti*-kirjoja arvioinut 15-vuotias Suvi Koskenranta. Hän arvioi lasten ja nuorten kirjoittamia kirjoja suhteellisen laajassa artikkelissa. Koskenrannan mielestä nuorten kirjoittamat kirjat ”jakautuvat aiheiltaan hyvinkin eri aloille, ja jokainen niistä on omalla tavallaan mielenkiintoinen”.⁵⁵⁰ Hän antaa positiivista palautetta kirjojen aitouden välittymisen ja nuoren elämästä kertovan realismisuuden ansiosta, kuten aikuisetkin. Hän ei pidä kirjoista, jossa ollaan liian pikkuvanhoja, tai ihmiskohtaloita pohditaan liioitellun kovaosaisuuden kautta. Koskenranta arvioi *Häkkieselut*-kirjaa hieman eri tavalla kuin Jokinen:

Se on aika masentava ja minusta koulukohtainen puheenvuoro siitä, millaista on olla oppilas, etenkin omilla aivoilla ajatteleva.

...Juttu tuntuu minusta kovin liioitellulta ja karrikoidulta, mutta ilmeisesti siinä on paljon tottakin joitakin kouluja ajatellen.⁵⁵¹

Nuorena hän pitää myös Malla Taipaleen köyhistä sisaruksista kertovaa *Ensiaskelita*-kirjaa liian huono-osaisuutta kuvaavana. Se on hänen mielestään ”ehkä paikoittain

⁵⁴⁷ Jokinen 1971, 166.

⁵⁴⁸ Jokinen 1971, 166.

⁵⁴⁹ Tapiola 1970b, 29. Täten lastenkirjoja saatettiin myös kritikoida hellemmmin ottein kuin aikuisten kirjoittamia kirjoja.

⁵⁵⁰ Koskenranta 1971, 19.

⁵⁵¹ Koskenranta 1971, 19.

liiankin ankea ja kova kuvaus”.⁵⁵² Hän kaipaa pelkän vakavan realistisuuden lisäksi kirjalta myös viihdyttävyyttä, kuten edellisessä luvussa iältään nuoret kirjojen arvioijat. Aikuisena Vuokko Blinnikka sen sijaan pitää *Ensiaskeleita*-kirjaa ”toteavana tilityksenä, jossa saadaan pienissä puitteissa yllättävän paljon asiaa esiin”.⁵⁵³ Myöskään lasten hiekkalaatikkosanailusta ja ”toilauksista” kertova Päivi Partasen *Lisävarpaat*-kirja ei miellytä Suvi Koskenrantaa, mutta sen hän ”luulee antavan enemmän vanhemmille”.⁵⁵⁴ Tältä pohjalta aikuiskriitikoiden maku oli erilainen kuin nuorten ja valistavampi myös lasten omia kirjoja arvioitaessa, vaikka Suvi Koskenrannan mielipiteet ovat aikuisten mielipiteiden kanssa myös samansuuntaisia.

Hieman vanhempana Suvi Koskenranta sai nuorempia lapsia enemmän tilaa *Helsingin Sanomien* palstalta, koska hänen arvionsa oli sopivassa suhteessa aikuisten näkökulmiin.⁵⁵⁵ Hän pohdiskeli kritiikissään kirjoja nuoria analyttisemmin ja otti huomioon aikuisten valtakurssissa esiintyvät aiheet. Hän kykeni toimimaan kuten aikuiskriitikot ja hänen kykyihinsä kriitikkona luotettiin. Tämä näkyy hänen artikkelinsa pituudesta verrattuna nuorempien lasten lyhyisiin mielipiteisiin. Suvi Koskenrannan kirja-arviot olivat rakentamassa kuvaa aktiivisesta ja yhteiskunnallisista asioista tietävästä nuoresta. Yhteiskunta-aktiivista nuoruutta 1960-1970-luvuilla on tulkinnut myös Barbro Johansson, ja hänen tutkimuksensa on mielenkiintoinen oman tutkimukseni kannalta. Johansson esittää 1960-luvun muokanneen 8-15-vuotiaiden nuorten kirjoituksia ruotsalaisessa nuortenlehti *Kamratpostenissa*. *Kamratpostenin* kirjoitukset tuovat hänen mukaansa esille 1960-luvun muutoksen, jolloin yhteisölliset aiheet olivat esillä. Nuorten kirjoituksissa otettiin kantaa esimerkiksi kulutukseen, globaaliin epätasa-arvoon tai epäoikeudenmukaisuuteen.⁵⁵⁶ *Kamratpostenin* kirjoittajiin verrattuna myös Suvi Koskenranta, kuten myös vuoden 1971 useat *Kontakti*-kirjoituskilpailun kirjoittajat, oli kiinnostunut yhteiskunnallisista asioista ja nuorten asemasta uudessa yhteiskunnassa. Nuoret olivat yhteiskuntakriittisiä ja rakentamassa kuvaa uudenlaisesta, yhteiskuntatietoisesta nuoresta. Iältään nuoret lapset eivät kyenneet arvioimaan kirjoja yhteiskunnallisen tiedon läpi, ja siksi heidän kirjoituksilleen annettiin

⁵⁵² Koskenranta 1971, 19.

⁵⁵³ Blinnikka 1971f, 167.

⁵⁵⁴ Koskenranta 1971, 19. Toisaalta myös Vappu Karjalainen toteaa samasta kirjasta: ”Välillä on kuin lukisi lasten suusta-palstaa, toisinaan on pakinamaisissa tarinoissa aitoa humoristia.” Karjalainen 1971, 166.

⁵⁵⁵ Nuorempien lasten kritiikit olivat usein lyhyitä. Kirjojen juonen kertominen ja subjektiivisten mielipiteiden esille tuominen olivat niissä pääosassa, kun Suvi Koskenranta pohdiskeli kirjoja vanhempana analyttisemmin.

⁵⁵⁶ Johansson 2004, 230, 233.

lehdissäkin vähän tilaa. Heitä tuli ohjata aikuisen taholta viihteen tai ”konservatiivisen” kirjallisuuden parista yhteiskuntatietoisemman kirjallisuuden pariin, jotta heistä kasvaisi yhteiskuntatietoisia kansalaisia.

Kari Vaijärvi on todennut 1970-lukua koskevassa artikkelissaan, että helppolukuisten kirjojen oikeutusta alettiin epäillä 1970-luvun lopulla. Hän esittää: ”Suomen kuvalehti antoi useita aukeamia tilaa Kirsi Kunnakselle, Kaarina Helakisalle, Maikki Harjanteelle, jotka pääsivät ruttaamaan ns. selkokielen alimpaan rakoön.”⁵⁵⁷ Yhteiskunnallisen ja tietopohjaisen kirjallisuuden ohella suomalaiset satukirjat menestyivät 1970-luvun lopulla uudella tavalla. Muun muassa kansanperinteen tutkimuksen lisääntyminen tuki Suomessa uudenlaisten eläinsatujen ja mytologisten satukirjojen tekemistä, arvostamista ja menekkiä.⁵⁵⁸ Toisaalta lapsille suunnattu realistinen ”ongelmakirjallisuus” oli kukoistusvaiheessa koko 1970-luvun ajan, ja uudet yhteiskunnalliset teemat tulivat esille 1980-luvulla.⁵⁵⁹ Esimerkiksi rauhankasvatus oli 1980-luvulla valistuksen aiheena. Voisi sanoa, että lastenkirjallisuuskeskustelu oli aikaisempaa moninaisempi 1960-1970-luvun vaihteessa, koska lapset olivat keskustelussa mukana. Myöhemmin 1970-1980-luvuilla perinteinen taidekritiikki sai tilaa, kun taidekirjat lisääntyivät. Lastenkulttuurin ja sen historian kannalta 1960-1970-luvun vaihde on kuitenkin merkityksellinen.⁵⁶⁰ Juuri silloin oltiin jo konkreettisesti rakentamassa lastenkulttuuria lasten näkökulmasta, lapset pääsivät konkreettisesti aikuisten ohelle arvioimaan ja tekemään lastenkirjallisuutta. Tosin kirjoja arvioitiin myös yhteisöllisen ajatusmaailman kautta ja aikuisen ”suodattimen” läpi. Juuri tuo aika oli kuitenkin keskeinen laajalle yleisölle tarkoitettujen lastenkulttuurin esiin nostamisessa.

6. LAPSI KIRJALLISUUSKASVATUKSEN KOHTEENA JA KULUTTAJASUBJEKTINA

Lastenkirjakritiikeissä oli selkeä ajatus lasten tulevaisuudesta. Lapset nähtiin aikuiskriitikoiden näkökulmasta usein tulevina aikuisina, joita tuli opastaa oikeanlaisten elämäntapojen ja arvojen pariin. Heitä pidettiin tulevaisuuden

⁵⁵⁷ 1970-luku – mitä se oli? 2003, 37.

⁵⁵⁸ Ks. Suojala 2000, 276 - 281.

⁵⁵⁹ Ks. esim. Huovilainen 1984, 54 - 56.

⁵⁶⁰ Vrt. Kari Vaijärvi on korostanut 1970-lukua ”lastenkulttuurin kasvuvuosikymmenenä”. 1970-luku – mitä se oli? 2003, 33.

sukupolvena, joka eli uudenlaisessa yhteiskunnassa. Toiveet lapsuutta kohtaan, opastuksellisuus ja valistus eivät olleet uusi näkökulma lastenkirjakritiikeissä. Kriitikot jatkoivat sinänsä jo vanhaa valistuksen traditiota.

Lastenkirjakritiikit noudattivat 1960-1970-luvun vaihteen yleisen lehdistökeskustelun teemoja. Kriitikit sisälsivät heterogeenisen diskurssin esimerkiksi 1960-1970-luvun vaihteen lapsipsykologisesta näkökulmasta, hyvinvointivaltion kehityksestä, vasemmistolaissävyyisestä ajattelusta ja kasvatuksesta. Nämä näkökulmat vaikuttivat kritiikeissä oleviin lapsuuskäsityksiin. Ajallinen ja tilallinen konteksti ovat olleet keskeisessä asemassa lastenkirjakritiikkien analyysissa. Esimerkiksi kulttuuripoliittinen keskustelu ja lastenkulttuurin ”nousu” lisäsivät lastenkritiikkien läsnäoloa *Helsingin Sanomissa*. Tasa-arvoajattelu ja subjektiivisuuden korostaminen lehtikritiikeissä mahdollistivat 1970-luvun alussa myös lasten mielipiteiden esillepääsyn lehdissä. Kulttuurin muutos esiintyy selvästi 1960-1970-luvun vaihteen lastenkirjakritiikeissä. Tutkimuksen ajallisella kontekstilla on mielenkiintoinen yhteys myös nykypäivään. Kirjallisuus-, kulutus-, kansainvälisyys- ja kansalaiskasvatus ovat myös tämän päivän keskustelun aiheita.⁵⁶¹ Koulutusta arvostava tietoyhteiskunta-termi on myös tänä päivänä käytössä.

Lastenkirjakritiikit olivat 1960-1970-luvun vaihteessa tukemassa peruskoululain uudistusta ja lasten sopeuttamista kaupunkilaiseen ja tietoa korostavaan yhteiskuntaan. Virikkeellisen ympäristön merkitystä lapsen tulevaan kehitykseen ja koulunkäyntiin pidettiin tärkeänä, ja siksi lasten kirjallisuuskasvatus oli kritiikeissä aikaisempaa konkreettisemmin esillä. Jo kuvakirjat olivat kriitikoiden mielestä totuttamassa pieniä lapsia kirjallisen tiedon pariin. Lapset haluttiin nähdä uudenlaisen tietoyhteiskunnan kansalaisina, jolloin koulutuksella ja kirjallisella osaamisella oli merkittävä tehtävä. Lasten tietovarastoa tuli kriitikoiden mukaan täyttää aikaisempaa nuorempana myös sen vuoksi, että kansalaisten toivottiin ymmärtävän eri tietokanavista tuluvia asioita ja merkityksiä. Tietoon kasvattaminen oli toisenlaista kuin parikymmentä vuotta aikaisemmin. Tieto ei ollut enää vain koulutukseen liittyvää kirjatietoa, vaan se liittyi myös vapaa-aikana radiosta kuultuihin ja televisiosta nähtyihin asioihin. Suomalaislapset haluttiin nähdä kritiikeissä heidän ympärillään olevasta maailmasta tietoisina kansalaisina. Heidän toivottiin ottavan tulevana aikuisina osaa ja kantaa yhteiskunnan kehitykseen ja maailman asioihin.

⁵⁶¹ Vrt. Kansalaiskasvatuksen teemavuotta vietettiin vuonna 2005, ja lapsia tuetaan erilaisissa kulttuuriprojekteissa luovuuteen, toimeliaisuuteen ja aktiivisuuteen.

Kirjastohenkilökunta ja *Helsingin Sanomissa* Katarina Eskola ja Anja Kosonen suosivat muita kriitikkoja enemmän tietokirjojen käyttöönottoa. Tämä johtui kirjasto- ja opetushenkilökunnan yhteistyöstä kirjallisuuskasvatuksessa, mutta myös yhteistyöstä kustantajien kanssa, jotka tuottivat uusia tietokirjoja. Esimerkiksi avaruuskirjat ja kuvalliset tietokirjat tulivat markkinoille 1960-1970-luvun vaihteessa. Helppolukuiset tietokirjat oli suunniteltu erityisesti lukemaan opetteleville lapsille, ja niitä suosittelemalla kriitikot osallistuivat myös 1960-1970-luvun vaihteen keskusteluun esikouluikäisten lukutaidosta ja ”lukemishäiriöistä”. Tietokirjat olivat tukemassa lasten ja aikuisten tietovarastoa uudessa informaatioyhteiskunnassa. Lapset pääsivät aikaisempaa nuorempina tiedosta osallisiksi ja kriitikot valistivat lapsia itsenäiseen tiedon hakuun lisääntyneellä vapaa-ajallaan. Lapset ja aikuiset olivatkin aikaisempaa tasa-arvoisempia tiedon suhteen.

Lapsia ei kritiikeissä pidetty hauraina ja suojeltavina, kuten topeliaanisessa perinteessä. Kriitikot tekivät eron vanhan ja uuden lastenkirjallisuuden ja lapsuuden välillä. He osallistuivat täten sukupolvikeskusteluun. ”Topeliaaninen todellisuuspakoisuus” ja ahkeran ja nöyrän maalaislapsuuden kuvaukset eivät kriitikkojen mielestä olleet sopeuttamassa uuden sukupolven lasta yhteiskuntaan. Uuden sukupolven lastenkirjallisuus ei aliarvioinut lapsen arviointikykyä, vaan opetti lasta kohtaamaan subjektiiviset tunteet ja arjen realiteetit. *Arvostelevassa kirjaluetelossa* jopa uskonnolliselta kirjallisuudelta vaadittiin arkilähtöisempää käsittelytapaa. Realistiseen lastenkirjallisuuteen tutustumalla lapset selviytyivät kriitikoiden mukaan myöhemmin aikuisina hyvin ”ristiriitaisessa” kaupunki- tai teollisuus- ja palveluyhteiskunnassa. Se oli aikaisempaan maalaisyhteiskuntaan verrattuna turvattomampi ja ennustamattomampi. Lasten ja heidän vanhempiensa valistaminen yksilön erityisyyttä, kansainvälisyyttä, tasa-arvoa ja ystävyyttä korostavien lastenkirjojen pariin oli 1960-1970-luvulla opastamassa tulevia peruskoululaisia, kaupunkilaisia ja kansainvälistyviä suomalaisia kohtaamisiin eri yhteiskuntaluokista, kulttuureista ja taustoista tulleiden tovereiden kanssa. Lapset olivat lähes kaikkien tutkielman kriitikoiden näkökulmasta usein heterogeenisen kaupunkiyhteiskunnan toimijoita.

Lasten ”silmiä avaaminen” jo nuorena liittyi kritiikeissä myös 1960-1970-luvun vasemmistolaishenkiseen, kulttuuripoliittiseen diskurssiin. Lapset nähtiin kriitikoiden taholta tulevina, yhteiskuntakriittisinä toimijoina, jotka olivat jo nuorena omaksuneet yhteisöllisyyttä, tasa-arvoa ja avunantoa korostavan tai amerikkalaista,

kaupallista viihdettä vastustavan arvomaailman. Etenkin Leena Krohn ja Markku Valkonen suosivat *Helsingin Sanomissa* poliittisesti radikaalin lastenkirjallisuuden menestystä ja toivat kritiikeissään esille poliittisen toimeliaisuuden ja arvovalintojen merkityksen. Toisaalta myös *Helsingin Sanomissa* Anja Kosonen, Kerttu Manninen ja monet *Arvostelevan kirjallisuusluettelon* kriitikot esittelivät vasemmistolaislähtöistä lastenkirjallisuutta.

Vanhemmat kriitikot, kuten Vuokko Blinnikka, Henry Granfors ja Kerttu Manninen pitivät lastenkirjoissa kuitenkin maltillisesta politiikan sävystä, eivätkä tukeneet radikaalia vasemmistolaista ajattelua. Esimerkiksi Kari Vaijärvi korosti Henry Granforsia enemmän realistisuuden ja tietoaineuksen osuutta lastenkirjoissa. Tämä johtui oletettavasti siitä, että Vaijärvi kuului ns. nuoreen kriitikkosukupolveen. Hän halusi ottaa vanhempaa kriitikkoa, Henry Granforsia, enemmän kantaa yhteiskunnallisiin asioihin ja vasemmistolaiseen keskusteluun. Granforsin ja Vaijärven näkökulmaerot ovat osaltaan sukupolvien välisiä. Lastenkirjakriitikoiden välillä sukupolvikonflikti näkyy kuitenkin vain hieman. Tämä johtuu siitä, että lastenkirjakriittikien lähtökohta on usein kasvatuksellinen tai lapsen näkökulman huomioiva. Toisaalta kaikki kriitikot näkivät lapset myös tulevina solidaarisina ja kriittisinä toimijoina, jotka osaisivat kirjallisuuskasvatuksen avustuksella pohtia arvovalintojaan. Jotkut naiskriitikot, kuten Kerttu Manninen ja Vuokko Blinnikka, ottivat kantaa myös sukupuolista tasa-arvoa edistävään keskusteluun. Oletettavasti kriitikoiden välinen sukupuolikonflikti oli radikaalimpi 1950-1960-luvun vaihteessa, kun lapsilähtöistä kasvatusajattelua ei oltu vielä sisäistetty ja lastenkirjatkin olivat usein vielä vanhan perinteen mukaisia.

Kriitikoiden ikä- ja kohderyhmäjaottelussa esiintyy psykologiset teoriat lapsen ajattelusta ja yksilöllisyydestä. Kuvakirja-, satukirja- ja ahmimisikäisyys -termit kertovat osaltaan lasten lukemisymmärtämyksestä ja -haluista. Lapsi oli kriitikoiden näkökulmasta aktiivinen kirjallisuuden kuuntelija, lukija ja kirjallisuuden kuluttaja. Varsinkin kirjastohenkilökunta pohti lastenkirjoja psykologian ja ikäteorioiden kautta. Psykologinen ajattelu ei ollut uutta lastenkirjallisuudessa ja kritiikeissä, mutta uudet ikäryhmittelyt olivat 1960-1970-luvun vaihteessa jaottelemassa kuitenkin aikaisempaa erilaisempia lapsikohderyhmiä. Yksilöllistä kehitystä korostavat erityiskasvatuksen näkökulmat jopa muuttivat *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä Kerttu Mannisen lastenkirjakriittikien vanhoja ikäryhmittelyjä 1960-luvulta 1970-luvulle.

Vapaa-ajan diskurssi nousi esille 1960-1970-luvun vaihteessa ja kosketti aikaisempaa useampaa kaupunkilaislasta. Kriitikoiden mielestä lasten paras tapa

kuluttaa vapaa-aikaansa oli erilaisen kirjallisuuden lukeminen, johon lisääntynyt lastenkirjatuotanto ja kirjastot antoivat mahdollisuuden. ”Uuden sukupolven lapsella” oli aikaa ja mahdollisuuksia jo viihtyä hänelle suunnatun kirjallisuuden parissa. Etenkin kirjastohenkilökunta piti hyvän lastenkirjallisuuden kriteerinä usein lasta miellyttävää toiminnallisuutta ja viihteellisyttä. Esimerkiksi Kari Vaijärvi kritisoi liian taiteellisia lastenkirjoja, jotka olivat hänen mielestään enemmän aikuisten makuun, kuten arvioidessaan Tove Janssonin *Muumilaakson marraskuun*.⁵⁶² Hän korosti samalla lapsisubjektin asemaa ja lukijalähtöistä otetta kirjallisuutta arvioidessaan, mikä oli kritiikkinä vanhalle, ”konservatiiviselle” taidekritiikille ja autoritaariselle kasvatustotteelle. Myös hänen poikansa arvioi kirjoja enemmän viihdyttävyyden kannalta kuin esimerkiksi tietokirjallisuutta ja realistista kirjallisuutta arvioivat Katarina Eskolan lapset. Toisaalta kaikki kriitikot tekivät eron topeliaanisen, autoritaarisen kasvatuksen ja lapsuuskäsityksen, ja uuden kasvatuksen ja lapsuuskäsityksen välillä. Lasten mielipiteiden huomioiminen tuki lapsilähtöistä ajattelua ja yksilökeskeisyyttä korostaen eroa ”vanhaan”, aikuislähtöiseen ja auktoritaariseen yhteiskuntaan.

Yksilökeskeisyys ja sukupolvikonflikti olivat keskeisesti esillä nuorempien lasten subjektiivisissa mielipiteissä, jotka saattoivat olla vastakkaisia aikuisten kritiikkeihin nähden. Lapset kuuluivatkin 1970-luvun alussa jo sukupolveen, jonka ei tarvinnut aina noudattaa auktoriteettien käskyjä. Heille sallittiin oikeus omiin mielipiteisiin ja tulkintoihin. Ristiriitaisten näkökulmien esiintymiseen vaikutti myös *Helsingin Sanomien* linjaus, jossa lukijalähtöiset näkökulmat saivat huomiota. Myöhemmin 1980-luvun alussa lastenkirjakritiikit ja lasten mielipiteet eivät olleet *Helsingin Sanomissa* yhtä laajasti ja konkreettisesti esillä kuin 1970-luvun alussa. Tämä tekee 1970-luvun alun merkitykselliseksi suomalaisen lapsuuden ja lastenkirjakritiikin historiassa. Lasten omat mielipiteet ja kiinnostuksen kohteet eivät aikuiskritikoiden mielestä kuitenkaan olleet aina oikeanlaisia. Lasten kyky arvioida kirjallisuutta ja heidän kykynsä osallistua ajankohtaiseen keskusteluun asetettiin kyseenalaiseksi lasten viihdemyönteisissä arvioissaan, ahmimisikäisten lukuintoa analysoitaessa tai *Kontakti*-kirjojen arvioissa. Lapset eivät olleet aikuisten näkökulmasta tarpeeksi moderneja, koska olivat mieltyneet vanhahtaviin ja perinteisiin tarinoihin, eivätkä osallistuneet uudessa yhteiskunnassa olevaan keskusteluun. Myös viihteeseen mieltynyt ajattelelmattomuus teki aikuisten kritiikeissä lapsesta heikon ja kehittymättömän

⁵⁶² Vaijärvi 1971e, 178 - 180.

suhteessa aikuisuuteen. Nuorta sukupolvea ei kirjakritiikeissä päästetty valta-asemaan, joten radikaalia sukupolvien välistä valtamuutosta ei kritiikeissä esiinny.

Useat lapset ja nuoret suosivat omissa kritiikeissään aikuisten tapaan ajankohtaisia aiheita ja tietoa sisältävää kirjallisuutta. He olivat omaksuneet aikuisten toiveiden mukaisen, realistisuutta ja tietopohjaisuutta suosivan tai kaupallisuutta vastustavan, näkökulman. Heistä oli jo kasvanut uudenlaisen yhteiskunnan toimijoita, jotka kohtasivat oman aikansa ja tulevaisuutensa ”ajattelevina yksilöinä”. Toisaalta kriitikkoina toimivat lapset olivat vähemmistö suhteessa muihin lapsiin ja nuoriin, eikä kaikkia näkökulmia tule kritiikeistä esille. Kritiikit eivät kerro totuutta esimerkiksi siitä, mitä kirjoja arvosteluja kirjoittaneet lapset mieluiten lukivat. Aikuiset olivat usein valinneet myös lasten mielipiteet lehteen, joten ei voida tietää, millaiset arvostelut ovat jääneet julkaisematta. Lapsisubjektien tekstit analyysin kohteena on ollut tutkimuksen kannalta haastavaa. Lopulta on vaikea saada selville, mikä kritiikeissä on lapsen oma mielipide ja mikä merkitys aikuisella on lapsen mielipiteissä.

Lasten omat mielipiteet lehdissä toivat esille kuitenkin uudenlaisen lapsuuden ja aikuisuuden. Lasten mielipiteiden esille pääsy kuvaa aikuisen ja lapsen välistä valtasuhteen muutosta. Kriitikot olivat rakentamassa käsitystä sallivasta aikuisuudesta, joka antaa lapselle vastuuta oman mielipiteen ilmaisijana. Lapset saivat liberalistisen sananvapauden voimin osallistua heitä koskevaan keskusteluun 1960-1970-luvun vaihteessa. He edustivat yksilön oikeuksia korostavaa hyvinvointiyhteiskuntaa. Lapset nähtiin subjekteina, joilla oli itsemääräämisvaltaa ja mahdollisuuksia osallistua heitä koskevaan kulttuuri- ja kulutuskeskusteluun. He eivät toimineet enää hiljaisena ryhmänä, vaan heidän äänensä pääsi konkreettisesti läsnäolevaksi julkisuuteen. Lapsia kuunneltiin aikuisten kritiikeissä yksilöinä, joilla oli omat mieltymyksensä ja kiinnostuksen kohteensa. Heitä tarkasteltiin kuluttajasubjekteina, joilla oli erilaiset tarpeet ja toiveet kuin aikuisilla. Lasten mielipiteillä oli informaatioarvoa kuluttajien lisäksi myös tuottajille ja lastenkirjojen kirjoittajille, joita kriitikot opastivat lapsilähtöiseen ajatteluun.

Kriitikoiden päämääränä oli johdattaa lapset ja heidän kirjallisuutensa valitsevat vanhemmat kuitenkin populaarin viihteen parista hyvän kirjallisuuden äärelle. Kirjallisuus- ja kulutuskasvatuksen uskottiin vaikuttavan myös tuleviin arvo- ja kulutusvalintoihin. Kulutusta ei yritetty 1960-1970-luvun vaihteen kritiikeissä kuitenkaan radikaalisti ehkäistä. Tämä johtui ehkä siitä, että suomalaiset olivat vasta päässeet kulutuksen makuun. Sota- ja pula-aikojen jälkeen lapsilta ei haluttu riistää

mahdollisuutta osallistua esimerkiksi viihteen kulutukseen. Myöhemmin 1970-1980-luvuilla lasten kuluttaminen otettiin tarkemmin tulkinnan ja tutkimuksen kohteeksi Pohjoismaissa. Johtuiko tämä kulutuksen tai mainonnan lisääntymisestä? Suomalaisen kuluttajalapsuuden historia vaatisi mielestäni enemmän tutkimista.

Lastenkirjallisuuden tuli kriitikoiden näkökulmasta kehittää yksilön luovaa ajatuskykyä, solidaarisuutta, arvovalintoja ja sivistysosaamista. Yksilön luovan ajattelukyvyyn kehittäminen oli heidän näkökulmastaan usein tukemassa yhteiskunnan päämääriä. Luova, ajattelukykyinen ja solidaariset arvot omaava kansalainen oli aikuisten näkökulmasta rakentamassa tulevaisuuden yhteiskuntaa. Lasten kuluttajuuteen liitettiin aikuisten taholta paljon toiveita, sillä uusi nuori sukupolvi oli potentiaalinen kohderyhmä uusille ajatuksille. Nuoret olivat potentiaalinen kuluttajaryhmä myös kotimaiselle kulttuuritarjonnalle. Yksilöllinen kirjallisuus- ja kulutuskasvatus onkin ollut kriitikoiden taholta usein läheisessä suhteessa yhteisölliseen diskurssiin. Diskursseina yksilökeskeisyys ja yhteisöllisyys sekä kuluttajalähtöisyys olivat 1960-1970-luvun aikuisten kritiikeissä toisiinsa vahvasti sidoksissa.

Tutkielmassani analysoimistani kriitikoista suuri osa oli kirjastohenkilökuntaa, mikä on antanut erityisen näkökulman tuolloin käytyyn lastenkulttuurikeskusteluun. Lähdeaineistossani enemmistönä olleen kirjastohenkilökunnan lähtökohtana oli edistää lasten lukuintoa vapaa-ajallaan, jolloin ideologisella tai arvolähtökohtiin paneutuvalla kritiikillä saattoi olla muihin kritiikoihin verrattuna vähäisempi merkitys. Kriittistä yhteiskunta-ajattelua korostivat tutkimuksessani eniten ”ei-kirjastoihmiset”, kuten Katarina Eskola, Markku Valkonen tai Leena Krohn, jotka ottivat kritiikeissään kantaa vasemmistolaisävyiseen, kulttuuripoliittiseen keskusteluun. Näkökulmien samansuuntaisuuteen vaikuttaa se, että samat kriitikot kirjoittivat useammassa analysoimissani lehdissä. Myös analysoimani lehdet rajaavat näkökulmia jonkin verran, kuten alussa oletinkin. Laajempi tutkimus tai lähdeaineisto voisi tuoda tutkielmaani paremmin esille 1960-1970-luvun vaihteeseen liitetyn vasemmistolaisen, tai oikeistolaisen, näkökulman. Toisaalta kirjastohenkilökunta ja lapset ovat olleet harvemmin tutkimuskohteena olleita ryhmiä. Myös *Arvostelevaa kirjaluetteloa* on analysoitu aikaisemmissa tutkimuksissa esimerkiksi *Helsingin Sanomia* harvemmin. Tämä tutkimus tuo esille sen, että yhteiskunnassa käytiin 1960-1970-luvun vaihteessa moninainen keskustelu lapsuudesta ja lastenkirjallisuudesta. Lapsuus ja lastenkulttuuri olivat 1960-1970-luvun vaihteessa esillä julkisuudessa, lapsuuskeskustelu sai yhteiskunnassa tilaa monelta näkökulmalta ja

lastenkulttuuri sai jalansijaa kulttuurikentällä. Niillä on historiallista merkitystä, ja ne vaatisivat myös enemmän historiallista tutkimusta.

LÄHDELUETTELO

LYHENTEET

HS= Helsingin Sanomat

PAINETTU ALKUPERÄISAINEISTO

Koulunuudistustoimikunnan mietintö 1966. Komiteamietintö 1966: A 12. Valtioneuvoston kirjapaino. Helsinki 1966.

Valtion taidekomitean mietintö. Komiteamietintö 1965: A 8. Valtioneuvoston kirjapaino. Helsinki 1965.

Äidinkielen opetussuunnitelma keskikoulua varten. Valtion oppikoulujen opetussuunnitelmat. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1973.

AIKALAISKIRJALLISUUS

Ambjörnsson, Gunila & Ikonen, Tuula & Vaijärvi, Kari. Kulttuuririkamaa lapsille. Alkuteos Skärpkulturen åt barnen (1968). Tammi. Helsinki 1969.

Bronfenbrenner, Urie: Kaksi lapsuuden maailmaa: Neuvostoliitto ja Yhdysvallat. Alkuteos Two worlds of childhood (1970). Suom. Irma-Riitta Simonsuuri. Tammi. Helsinki 1973.

Bruun, Ulla-Britta: Perheen psykologinen merkitys. Teoksessa Tämän päivän lapsi-huomispäivän kansalainen. Toim. s.n. Pohjoismainen lastentarhakokous Jyväskylässä 2.–8.8.1964. Suomen lastentarhaopettajaliitto. Pieksamäki 1965.

Carroll, Lewis: Liisan seikkailut ihmemaassa. Alkuteos Alice's Adventures in Wonderland (1865). Suom. Anni Swan. WSOY. Helsinki 1906.

Durkheim, Emile: Moral Education. A Study in the Theory and Application of the sociology of Education. Org. L'éducation morale (1925). Transl. Everett K. Wilson. The Free Press of Glencoe Inc. New York 1961.

Erasmie, Thord: Lapsen kielellinen kehitys. Johdatus lapsen kielen psykologiaan. Alkuteos Barnets språkutveckling (1967). Suom. Mirja Riutanen. Weilin + Göös. Espoo 1969.

Gesell, Arnold: The First Five Years of Life. Methuen. London 1966.

Havu, Toini: Nuortenkirja ja me. Teoksessa Nuortenkirja Suomessa ennen ja nyt. Toim. Irja Lappalainen. WSOY. Porvoo 1966.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: Hegel's Philosophy of Right. Org. Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse and Grundlinien der Philosophie des Rechts (1821). Transl. T.M Knox. Repr. Oxford University Press. London 1967.

Hietanen, Irja & Rantakari, Eeva: Helppoja kirjoja. Ajankohtaista kirjastoista 3. Kirjastopalvelu Oy. Helsinki 1972.

Juteini, Jaakko: Lasten kirja. U. Cederwallerin kirjapaino. Viipuri 1816.

Kokko, Yrjö: Pessi ja Illusia. WSOY. Porvoo 1944.

Kunnas, Kirsi: Kirsi Kunnas. Teoksessa Matka mielikuvitukseen. Lasten ja nuortenkirjailijat kertovat teostensa taustoista. Toim. Päivi Heikkilä-Halttunen. Tammi. Helsinki 2004.

Lapsi ja kirja. Toim. Kari Vaijärvi. Weilin + Göös. Helsinki 1972.

Lasten kansanrunokirja. Kalevalaa, Kanteletarta, sananlaskuja, arvoituksia. Toim. Eero Salola. Valistus. Helsinki 1942.

Lundqvist, Ulla: Århundredets barn. Fenomenen Pippi Långstrum och dess förutsättningar. Raben & Sjögren. Stockholm 1979.

Krohn, Leena: Vihreä vallankumous. Tammi. Helsinki 1970.

Manninen, Kerttu: Aimo annos leikkimieltä. Kerttu Mannisen esitelmä muistiin merkitty Suomen Nuorisokirjailijoiden yleiskokouksessa 18.5.1967. Teoksessa Luovaa iloa. Nuorisokirjailijoiden vuosikymmeniä. Toim. Ismo Loivamaa. Suomen Nuorisokirjailijat ry. Helsinki 1996.

- Marx, Karl & Engels, Friedrich. The Communist Manifesto. With an Introduction by A.J.P Taylor. Alkuteos The Communistischer Arbeiterbildungsverein (1872). Translated by Samuel Moore (1888). Reprinted. Penguin Books. Ltd. Harmondsworth 1967.
- Minkkinen, Sirkka: 8. Nuoret ja tiedotusvälineet. Teoksessa Nuoret tänään. Valtakunnallisen nuorisotutkimuksen tuloksia. Toim. Ritva Aalto ja Sirkka Minkkinen. Otava. Helsinki 1971.
- Müller-Freienfels, Richard: Lapsuus ja nuoruus. Alkuteos Kindheit und Jugend. Artung und Entwicklung des werdenden Menschen (1937). Suom. J.A. Hollo. WSOY. Porvoo 1943.
- Neill, Alexander S: Summerhill. Kasvatuksen uusi suunta. Alkuteos Summerhill (1968). Suom. Markku Lahtela. Neljäs painos. Weilin + Göös. Helsinki 1968.
- Nuoret tänään. Valtakunnallisen nuorisotutkimuksen tuloksia. Toim. Ritva Aalto ja Sirkka Minkkinen. Otava. Helsinki 1971.
- Piaget, Jean: The Construction of Reality. Alkuteos La construction de reel chez enfant (1939). Transl. by Margaret Cook. 5 pr. Routledge & Kegan. London 1959.
- Reivala, Raili: Kirjasto ja lukemishäiriöinen lapsi. Erityistyötä lapsille. Ajankohtaista kirjastosta 2. Kirjastopalvelu Oy. Helsinki 1972.
- Riwkin-Brick, Anna & Astrid Lindgren: Matti ja kesä. Alkuteos Matti bor i Finland (1969). Otava. Helsinki 1969.
- Rousseau, Jean Jacques: Émile eli kasvatuksesta. Alkuteos Émile ou de l'éducation (1763). Suom. Jalmari Huhl. WSOY. Porvoo 1933.
- Salola, Eero: Ilman fritsaria. Juttuja 'katupoikakielellä'. Otava. Helsinki 1929.
- Salola, Eero: Mikä on >>Nuorten kirja ry>>? Sananen vanhemmallekin väelle. Teoksessa Nuorten kirja. Toim. Raul Roine & Jussi Talvi. Otava. Helsinki 1947.
- Salonen, Kaija: Kuka keksi tietokirjan? Lasten ja nuorten tietokirjojen ongelmia. Lapsi ja kirja. Toim. Kari Vaijärvi. Weilin + Göös. Helsinki. 1972.
- Spengler, Oswald: Untergang des Abendlandes. C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, DHM. München, Berlin 1918, 1922.
- Tanttu, Orvokki: Lastenkirjastotyötä sairaalassa. Erityistyötä lapsille. Ajankohtaista kirjastosta 2. Kirjastopalvelu Oy. Helsinki 1972.
- Topelius, Zacharias: Maamme kirja. Lukukirja alimmaisille oppilaitoksille Suomessa. Alkuteos Boken om vårt land (1875). Suom. Joh. Bäckvall. Edlund. Helsinki 1876.
- Vaijärvi, Kari: Broidi tekee ryöstön. Tammi. Helsinki 1971.
- Vaijärvi, Kari: Saatteksi. Lapsi ja lastenkirja. Ajankohtaista kirjastosta. Toim. Kari Vaijärvi. Kirjastopalvelu Oy. Helsinki. 1972. (1972a)
- Virtanen, Rauha S: Rauha S. Virtanen. Teoksessa Matka mielikuvitukseen. Lasten- ja nuortenkirjailijat kertovat teostensa taustoista. Toim. Päivi Heikkilä-Halttunen. Tammi. Helsinki 2004.
- 1970-luku – mitä se oli? Haastateltavien kirjallisista vastauksista kokosi Tuula Korolainen. Onnimanni 2/2003, 30 - 41.

SANOMA- JA AIKAKUSLEHDET

- Blinnikka, Vuokko: Andrew, Prudence. Pakomatka. Arvosteleva kirjaluetelo 10/1969, 114. (1969a)
- Blinnikka, Vuokko: Chitty-Chitty-Bang-Bang. Arvosteleva kirjaluetelo 2/1969, 27. (1969b)
- Blinnikka, Vuokko: Dahl, Roald. Jali ja suklaatehdas. Arvosteleva kirjaluetelo 1/1972, 19. (1972a)
- Blinnikka, Vuokko: Holmberg, Åke. Hirviöt. Arvosteleva kirjaluetelo 10/1972, 133 - 134. (1972b)
- Blinnikka, Vuokko: Häijy leikkitykki. Arvosteleva kirjaluetelo 8/1968, 117 - 118. (1968a)
- Blinnikka, Vuokko: Ilsen, Ib Spang. Kissatalo. Arvosteleva kirjaluetelo 7 - 8/1969, 93 - 94. (1969c)
- Blinnikka, Vuokko: Kaikkonen, Helli. Mummelin muksut. Arvosteleva kirjaluetelo 5/1969, 68. (1969d)
- Blinnikka, Vuokko: Kananoja, Tuuli Sirkku. Arvosteleva kirjaluetelo 1/1969, 15. (1969e)

- Blinnikka, Vuokko: Koenig, Lilli. Timba. Arvosteleva kirjaluetelo 2/1968, 31. (1968b)
- Blinnikka, Vuokko: Konigsburg, E.L. Ystävänä noitatytty. Arvosteleva kirjaluetelo 7 - 8/1971, 118. (1971a)
- Blinnikka, Vuokko: Kozlov, Sergei. Puhtaat linnut. Arvosteleva kirjaluetelo 3/1972, 55. (1972c)
- Blinnikka, Vuokko: Lasten ja nuorten tietokirjoja. Lapsi ja nuoriso 4/1971, 136 -142. (1971b)
- Blinnikka, Vuokko: Lindgren, Astrid. Boken om Pippi Långtrump. Arvosteleva kirjaluetelo 5/1971, 77. (1971c)
- Blinnikka, Vuokko: Lindgren, Astrid. Eemelin uudet metkut. Arvosteleva kirjaluetelo 7 - 8/1971, 118. (1971d)
- Blinnikka, Vuokko: Lindgren, Astrid & Gybert, Bo-Erik. Peppi Pitkätossu karkuteillä. Arvosteleva kirjaluetelo 9/1972, 120. (1972d)
- Blinnikka, Vuokko: Lindgren, Astrid. Saariston lapset merirosvoina. Arvosteleva kirjaluetelo 8/1968, 119. (1968c)
- Blinnikka, Vuokko: Löfgren, Ulf. Ihmeellinen puu. Arvosteleva kirjaluetelo 9/1970, 111. (1970a)
- Blinnikka, Vuokko: Mitä kuvakirjat voivat tarjota lapsillemme. Kirjastolehti 1/1968, 6 - 8. (1968d)
- Blinnikka, Vuokko: Moilanen, Usko. Porkkanakesä. Arvosteleva kirjaluetelo 4/1968, 59. (1968e)
- Blinnikka, Vuokko: Murhøj, Ivar. Pingviini Pondus. Arvosteleva kirjaluetelo 10/1969, 114. (1969f)
- Blinnikka, Vuokko: Pakkanen. Arvosteleva kirjaluetelo 3/1972, 55. (1972e)
- Blinnikka, Vuokko: Rintala, Paavo. Arvosteleva kirjaluetelo 7 - 8/1972, 96. (1972f)
- Blinnikka, Vuokko: Riwkin-Brick, Anna & Lindgren, Astrid. Matti ja kesä. Arvosteleva kirjaluetelo 7 -8/1969, 80. (1969g)
- Blinnikka, Vuokko: Robinson, Joan G. Tyttö ikkunassa. Arvosteleva kirjaluetelo 2/1971, 38. (1971e)
- Blinnikka, Vuokko: Sandberg, Inger & Lasse. Petteri rakentaa talon. Arvosteleva kirjaluetelo 10/1969, 115. (1969h)
- Blinnikka, Vuokko: Sempé (Jean Jacques) & Coscinny (René). Nikke ja nenä. Arvosteleva kirjaluetelo 10/1968, 149. (1968f)
- Blinnikka, Vuokko: Taipale, Malla. Ensiaskeleita. Arvosteleva kirjaluetelo 12/1971, 167. (1971f)
- Blinnikka, Vuokko: Thornvall, Kerstin. Kalle tekee maalin. Arvosteleva kirjaluetelo 3/1969, 43 - 44. (1969i)
- Blinnikka, Vuokko: Tšukovski, Kormei. Barmalei. Arvosteleva kirjaluetelo 3/1972, 55. (1972g)
- Blinnikka, Vuokko: Tuovinen, Pirkko. Harjumaan kasvatit. Arvosteleva kirjaluetelo 7 - 8/1971, 119. (1971g)
- Blinnikka, Vuokko: Ulrici, Rolf. Elefantti posliinikaupassa. Arvosteleva kirjaluetelo 10/1968, 149. (1968g)
- Blinnikka, Vuokko: Wernström, Sven. Mateon kylä. Arvosteleva kirjaluetelo 1/1970, 15. (1970b)
- Blinnikka, Vuokko: Wernström, Sven. Matka tuntemattomalla planeetalla. Arvosteleva kirjaluetelo 5/1970, 72. (1970c)
- Blinnikka, Vuokko: Williams, Garth. Valkoinen Pupu ja musta Pupu. Arvosteleva kirjaluetelo 5/1968, 73. (1968h).
- Castren, Outi (9 v): Minä olen onnenpoika. HS 28.11.1971, 22.
- Granfors, Henry: Hardwick, Richard. Flipper. Mustan kuunarin arvoitus. Kertomus tunnetusta televisiosarjasta. Arvosteleva kirjaluetelo 11/1972, 150. (1972a)
- Granfors, Henry: Holm, Jens K. Kim ja kadonnut aarre. Arvosteleva kirjaluetelo 11/1972, 151. (1972b)
- Granfors, Henry: Suhonen, Pekka. Harhaileva poika. Arvosteleva kirjaluetelo 7 - 8/1971, 119. (1971a)

- Granfors, Henry: Vaijärvi, Kari & Pirkkoliisa. Broidi tekee ryöstön. Arvosteleva kirjaluetelo 6/1971, 92. (1971b)
- Eskola, Anna (6.v.) & Eskola, Tuomas (5 v.): Ei tartte pelätä. Minkänäköiset on nielurisat. HS 3.12.1971, 27.
- Eskola, Katarina: Englantia pienimmille. HS 28.11.1971, 23. (1971a)
- Eskola, Katarina: Kaksi kirjaa avaruudesta HS 28.11.1971, 23. (1971b)
- Eskola, Katarina: Keniassa on jännää. HS 13.12.1970, 33. (1970a)
- Eskola, Katarina: Kirjastoista muutokset lukutottumuksiin. HS 28.11.1972, 32. (1972a)
- Eskola, Katarina: Lapsista lukeminen alkaa. Varjostaako unelmateollisuus lasten kirjatartontaa. HS 15.10.1972, 32. (1972b)
- Eskola, Katarina: Pöytälaatikot auki. HS 15.11.1970, 29. (1970b)
- Hanna (13): (Disney, Walt). Walt Disneyn ihmeellinen maailma. Lännen tarinoita. Arvosteleva kirjaluetelo 9/1971, 117 - 118.
- Havu, Toini (nimim. TOTO): Pikkulämmintä. HS 24.12.1950, 15.
- Havu, Toini: Raapiaiskakku nuorisolle. HS 17.7.1961, 4.
- Hemanus, Pertti: Kasvattaako koulu yhteiskuntaan, jota ei enää ole? Lapsi ja nuoriso 2/1966, 41 - 45, 64 - 67.
- Huvila, Pirjo: Television vaikutuksesta kirjan ja kirjastojen tulevaisuuteen. Kirjastolehti 3/1968, 85 - 87.
- Isä-Symposium. Lapsi ja nuoriso 1/1969, 31.
- Jokinen, Markku: Uusittu rikoslaki ja kurinpito lastensuojelulaitoksissa. Lapsi ja nuoriso 1/1971, 24 - 26.
- Jokinen, Pertti: Lapintie, Kimmo. Häkkisielut. Arvosteleva kirjaluetelo 12/1971, 166.
- Jokiranta, Liisa: Kirjasto ja kuva. Kirjastolehti 1/1972, 13 - 16.
- Julkilausuma: Koulun luotava pohja taideharrastuksille. HS 22.12.1968, 20.
- Junnila, Veikko: Liikkuva kivi. Tarinoita I. Arvosteleva kirjaluetelo 3/1968, 49.
- Kaisa 10 v: Lindgren, Astrid. Vaahteramäen Eemeli. Arvosteleva kirjaluetelo 11/1970, 142.
- Kaisa 11 v: Cockett, Mary. Rosanna-vuohi. Arvosteleva kirjaluetelo 7 - 8/1972, 110.
- Kallio, Marjaliisa & Verkkola, Tuija: Unohdetut yksinäiset isät. HS 10.11.1968, 17.
- Karjalainen, Vappu: Heickell, Hanne. Riitta ja Maria. Arvosteleva kirjaluetelo 11/1970, 141 - 142. (1970a)
- Karjalainen, Vappu: Partanen, Päivi. Lisävarpaat. Arvosteleva kirjaluetelo 12/1971, 166.
- Karjalainen, Vappu: Polva, Anni. [= Polviander, Anni] Tiinaa harmittaa. Arvosteleva kirjaluetelo 1/1969, 15.
- Karjalainen, Vappu: Polva, Anni [= Polviander, Anni]. Tiinaa ei ymmärretä. Arvosteleva kirjaluetelo 10/1970, 125. (1970b)
- Kauhistunut äiti: Törkeä "Punahilkka". HS 17.12.1971, 43.
- Kirjastojen käyttö kasvaa. Kirjastolehti 2/1968, 55 - 57.
- Kilpiö, Helmi-Maris: Lasten- ja nuortenkirjallisuuden kustannuspolitiikasta. Kirjastolehti 10/1971, 376 - 381.
- Kilpiö, Helmi-Maris: Lastenkirjallisuuspäivät Suomussalmella. Kirjastolehti 9/1969, 295 - 296.
- Kolbe, Pirkko: Kasvatus kuuluu isällekin. HS 23.11.1971, 10.
- Komulainen, Ritva: Saamelaislapsen koulussa puhutaan väärää kieltä. HS 6.11.1971, 11.
- Kontakti-sarja jatkaa: 600 nuorta osallistui kirjoituskilpailuun. HS 10.11.1971, 20.
- Koskenranta, Suvi (15 v.): Seitsemän uutta Kontakti-kirjaa. HS 2.12.1971, 19.
- Kosonen, Anja: Lasten ehdoin. HS 28.11.1971, 22. (1971a)
- Kosonen, Anja: Lasten ja nuortenkirja avaa silmiään. HS 13.12.1970, 32. (1970a)
- Kosonen, Anja: Lastenkirjan maailmankuva. HS 21.12.1969, 28.
- Kosonen, Anja: Muumiton laakso. HS 13.12.1970, 32. (1970b)
- Kosonen, Anja: Typistettyjä klassikoita. HS 10.12.1971, 25. (1971b)
- Kosonen, Anja: Uusi kirjasarja kouluun menijälle. HS 28.11.1971, 22. (1971c)
- Kosonen, Anja: Villilänsi. HS 13.12.1970, 32. (1970c)
- Kouki, Sirkka: Lasten ja nuorten rahankäyttö. Lapsi ja nuoriso 5/1968, 167 - 173.
- Korhonen, Markku (7 v.): Marianne Söderbäck: Veka ja Vikkelä. HS 28.11.1971, 22.
- Krohn, Leena: Tupakoitsijan tarina. HS 23.10.1972, 14. (1972a)

- Krohn, Leena: Kauniit ja kalliit. HS 23.12.1972, 15. (1972b)
- Krohn, Leena: Pullopostia maailman kaikille lapsille. HS 10.12.1972, 33. (1972c)
- Krohn, Leena: Sadun muurin halkeavat. HS 10.12.1972, 33. (1972d)
- Kurttila, Tuula: Kun aina ajetaan pois joka paikasta. Perhesivu. HS 16.11.1969, 17.
- Kämäräinen, Kauko: Vapaa-ajan problematiikka lapsiperheiden kannalta. Oulussa lastensuojelukokouksessa pidetty esitelmä. Lapsi ja nuoriso 7 - 8/1967, 200 - 205.
- Laajakulma lapsesta. Radio ja tv -sivu. HS 21.11.1969, 39.
- Laitinen, Kai: Kansainvälinen kirjavuosi ja Suomi. Kirjastolehti 1/1972, 18 - 19.
- Lapset lukevat mutta mitä ja mistä kirjat. HS 10.12.1971, 51.
- Lapsi on pieni ihminen, jolla on ihmisoikeudet. HS 21.11.1969, 10.
- Lasten depressiot ovat yleisiä. Perhesivu. HS 5.11.1971, 10.
- Lastenkirjallisuuden kustannuspolitiikasta. Kirjastolehti 11/1971, 430.
- Launonen, Ulla & Paavolainen, Tytti: Aku Ankan varjossa. Kirjastolehti 12/1969, 422 - 424.
- Lehtonen, Ulla: Vanhemmillä vastuu lastenkirjoista. Lapsi ja nuoriso 4/1956, 18 - 21.
- Leinonen, Matti: Kuumatkan kirjat. HS 5.11.1969, 16.
- Lisääntyvä vapaa-ajan vaikutus kaupunkiyhteiskunnassa perheellisten kannalta. Lapsi ja nuoriso 3/1968, 102 - 105.
- Luova lapsi. Radio ja televisio. HS 12.11.1971, 47.
- Luovan ilmaisun seminaari. Lapsenkin on päästävä taiteesta osalliseksi. HS 8.11.1971, 14.
- Mannila, Heikki (11v.): Biggles pieni pettymys. HS 28.11.1971, 23. (1971a)
- Mannila, Heikki (11v.): Tietokirjoja kuluneuvoista. HS 28.11.1971, 23. (1971b)
- Mannila, Johanna (13 v.): Yksi kerta riittää. HS 3.12.1971, 27.
- Manninen, Kerttu: Buckeridge, Anthony. Jennings, kukapa muu. Arvosteleva kirjaluetelo 6/1971, 91. (1971a)
- Manninen, Kerttu: Dickens, Monica. Hevoshoitola varsajalka. Arvosteleva kirjaluetelo 11/1972, 150. (1972a)
- Manninen, Kerttu: Kasvu tietokirjallisuuteen on karttuvaa pääomaa. Lapsi ja nuoriso 3 - 4/1967, 100 - 103 (1967a).
- Manninen, Kerttu: Lasten ja nuorten kirjaopas. Lapsi ja nuoriso 9/1969, 285 - 286. (1969a)
- Manninen, Kerttu: Lasten ja nuortenkirjoja. Lapsi ja nuoriso 7 - 8/1969, 249 - 250. (1969b)
- Manninen, Kerttu: Lasten ja nuorten kirjoja. Lapsi ja nuoriso 11/1969, 356, 358. (1969c)
- Manninen, Kerttu: Lasten ja nuorten kirjoja. Lapsi ja nuoriso 12/1969, 392 - 394. (1969d)
- Manninen, Kerttu: Lasten ja nuorten kirjoja. Lapsi ja nuoriso 1/1971, 30 - 31. (1971b)
- Manninen, Kerttu: Lasten ja nuorten kirjoja. Lapsi ja nuoriso 5/1971, 176 - 178. (1971c)
- Manninen, Kerttu: Lasten ja nuorten kirjoja. Lapsi ja nuoriso 10/1971, 321 - 323. (1971d)
- Manninen, Kerttu: Lasten ja nuorten kirjoja. Lapsi ja nuoriso 11/1971, 360, 362. (1971e)
- Manninen, Kerttu: Lasten ja nuorten kirjoja. Lapsi ja nuoriso 1/1972, 30 - 32. (1972b)
- Manninen, Kerttu: Lasten ja nuorten kirjoja. Lapsi ja nuoriso 6 - 7/1972, 195 - 196. (1972c)
- Manninen, Kerttu: Lasten ja nuorten kirjoja. Lapsi ja nuoriso 12/1972, 355 - 356. (1972d)
- Manninen, Kerttu: Lasten ja nuorten tietokirjoja. Lapsi ja nuoriso 4/1971, 136 - 137. (1971f)
- Manninen, Kerttu: Nuorten kirjahyllyn täydennystä. Lapsi ja nuoriso 8/1968, 257 - 259. (1968a)
- Manninen, Kerttu: Raustela, Risto. Seitsemännen laiturin tyttö. Arvosteleva kirjaluetelo 12/1969, 155. (1969e)
- Manninen, Kerttu: Vanhempien kirjaopas. Lapsi ja nuoriso 1/1969, 32 - 33. (1969f)
- Manninen, Kerttu: Vanhempien kirjaopas. Lapsi ja nuoriso 4/1969, 140 - 142. (1969g)
- Manninen, Kerttu: Vanhempien kirjaopas. Lapsi ja nuoriso 11/1967, 337 - 341. (1967b)
- Manninen, Kerttu: Vanhempien kirjaopas. Kuvakirjoja...satuja...kotikertomuksia. Lapsi ja nuoriso 10/1968, 329 - 331. (1968b)
- Manninen, Kerttu: Vanhempien kirjaopas. Sadepäivien sattuessa. Lapsi ja nuoriso 7 - 8/ 1967, 220 - 222. (1967c)
- Manninen, Kerttu: Vanhempien kirjaopas. Seikkailuja ja unelma-ammatteja. Lapsi ja nuoriso 1/1968, 30 - 32. (1968c)
- Margaret Mead: Miksi nuoret kapinoivat. HS 13.12.1970, 14.
- Miksi kaikki puhuvat Summerhillistä. Mainos. Lapsi ja nuoriso 11/1968, 365.
- Minkänäköiset on nielurisat. HS 3.12.1971, 27.

- Mä tykkään kirjalahjoista - ja sisko kans. HS 20.12.1968, 27.
- Nuoret näytelmiä ja kuunnelmia tekemään. HS 29.11.1971, 19.
- Näkövammaisen lapsi. HS 12.11.1971, 47.
- Ollila, Kaija: Liikennekasvatus alkuun jo kotona. HS 12.11.1971, 13.
- Opetusministeri Ulf Sundqvist: Taide on yksi osa yhteiskuntapolitiikkaa. HS 4.11.1972, 27.
- Oramo, Sakari 5 v: Philippe Fix, kuvitus ja Alain Gree, teksti: Severi tyrmää Severin. HS 13.12.1970, 33.
- Paavolainen, Marja: Järvelä, Päivi. Skrippaduidaa. Arvosteleva kirjaluetelo 11/1970, 142.
- Paljakka, Anna: Kirjailijakuvia: Margareta Keskitalo. Kirjastolehti 1/1969, 19 - 20.
- Pennanen, Lea: Kun aikuiset kirjoittavat lapsille...Lapsi ja nuoriso 4/1969, 131 - 134.
- Pilhjerta, Ritva-Liisa: Nelijalkaiset ystävät. Luonnonsuojelu on tullut nuortenkirjaan. HS 22.12.1972, 18. (1972a)
- Pilhjerta, Ritva-Liisa: Pienille utelijoille. HS 10.12.1972, 33. (1972b)
- Pilhjerta, Ritva-Liisa: Sherlock Holmesin perijät tulevat. HS 17.12.1972, 37. (1972c)
- Pitkänen, Ilkka & Pitkänen, Santtu: Eiks oo onkimatoja; eli luettiinpa lasten kuvakirjoja. HS 13.12.1970, 33.
- PM -konferenssi: Lapsen luova toiminta vaatii vapaita muotoja. HS 30.11.1969, 27.
- Pöytsiä, Sinikka: Lastenkirjallisuus ja lapsi. Kirjastolehti 9/1972, 362 - 363.
- Pöytsiä, Sinikka: Sarjakuvalehtien monimielinen maailma. Kirjastolehti 10/1968, 370 - 374.
- Radio ja televisio. HS 31.12.1972, 51.
- Roolit kaatuvat. Tuhhat käsikirjoitusta kertoo mistä nuoret kirjoittavat. HS 28.11.1971, 22.
- Saarinen, Pirkko: Lapsi ja nuori yksilönä. Lapsi ja nuoriso 11/1967, 324 - 327.
- Saarinen, Pirkko: Olisiko jo esikouluikäisten älyllistä suorituskykyä harjoitettava? Lapsi ja nuoriso 9/1969, 256 - 259.
- Salonen, Aino: Lapset arvostelevat lukemiaan kirjoja. Kirjastolehti 5/1968, 168 - 169.
- Salmenhaara, Pan 8 v: Åke Holmberg: Hauskaa joulua Totte Svensson. HS 13.12.1970, 33.
- Salmenhaara, Sampo (7 v.): Viola Wahstedt: Hei Anna ja Susanna. HS 28.11.1971, 22.
- Salmi, Kaija: Kastelli, Kerttu. Tömpö-Timppa. Arvosteleva kirjaluetelo 9/1969, 103. (1969a)
- Salmi, Kaija: Laine, Keijo. Katkaistun kartan arvoitus. Arvosteleva kirjaluetelo 2/1971, 38.
- Salmi, Kaija: Smith, E.F.M. Herra nimettömän arvoitus. Arvosteleva kirjaluetelo 5/1969, 68. (1969b)
- Sandels, Stina: Lapset ja liikenne. Lapsi ja nuoriso 10/1966, 301 - 303, 318 - 319.
- Sarjakuvalehdet ja kirjastot. Kirjastolehti 10/1968, 375 - 378.
- Schüler, Sirpa: Turkulainen lapsi tulee tuttavaksi. Kirjastolehti 10/1971, 359 - 361.
- Siikala, Kirsikka: Kansansatuja idästä länteen HS 13.12.1970, 33.
- Starc, Marja-Liisa: Kasvatus kansainvälisyyteen HS 6.12.1970, 15.
- Stenberg, Taru (4 v.): "Mä tykkään vaikket sä tykkäkään." Typistettyjä klassikoita. HS 10.12.1971, 25.
- Suhonen, Hanna (10 v.): Voi kuinka arkipäiväistä. HS 28.11.1971, 22.
- Suhonen, Mikko: Nuoriso ja vapaus. HS 1.12.1968, 35.
- Sundström, Leif: Yhdyskuntasuunnittelu lapsen ja nuoren kannalta. Lapsi ja Nuoriso 12/1967, 374 - 379.
- Suomi lukee. WSOY-kirjat menevät. HS 8.12.1971, 15.
- Suortti, Mika (7 v.): Minkänäköiset on nielurisat. HS 3.12.1971, 27.
- Svedberg, Sirkka: Barnet – boken – bilden. Lastenkirjakonferenssi Ruotsissa. Kirjastolehti 5/1968, 190. (1968a)
- Svedberg, Sirkka Elina: Kuvaa ja tietoa. HS 8.12.1968, 33. (1968b)
- Synnytys – yhteinen asia. HS 9.11.1968.
- Tapiola, Ulpu: Ei vain eksotiikkaa. HS 14.12.1969, 24.
- Tapiola, Ulpu: Hei, vallankumous. Lapset, koirat, kissat – yhtykää. HS 13.12.1970, 32. (1970a)
- Tapiola, Ulpu: Miltä minusta tuntuu. HS 15.11.1970, 29. (1970b)
- Taivalsaari, Eero: Nuorisokampanjan tarkoitus. Yleisönosasto. HS 1.11.1969, 41.
- Tikka, Maija: Lapsilukija vaatii toimintaa ja samaistumismahdollisuutta. HS 12.11.1968, 14.
- Topelius, Zacharias: Om läsning för barn II. Helsingfors Tidningar 28.11.1855.

- Historiallinen sanomalehtikirjasto 1771-1890.
http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/showPage.html?action=page&type=mq&pageFrame_currPage=2&id=116318&conversationId=3. 16.1.2006. (1855a)
 Topelius, Zacharias: Om läsning för barn III. Helsingfors Tidningar 8.12.1855.
- Historiallinen sanomalehtikirjasto 1771-1890.
http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/showPage.html?action=page&type=mq&conversationId=2&id=12228&pageFrame_currPage=2. 16.1.2006. (1855b)
 Topelius, Zacharias: Om läsning för barn IV. Helsingfors Tidningar 19.12.1855.
- Historiallinen sanomalehtikirjasto 1771-1890.
http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/showPage.html?action=page&type=mq&pageFrame_currPage=2&id=132238&conversationId=4. 16.1.2006. (1855c)
 Toukomaa, Pertti; Vanhempien yhteiskuntaluokka ja arvot kehitystekijöinä. Lapsi ja nuorisio 6 - 7/1968, 186 - 191.
 Tulevaisuuden lastenkirjasto. Kirjastolehti 10/1971, 358 - 359.
- Vaijärvi, Kari: Ahruth, Sivar. Kaksoisarvoitus; Ahruth, Sivar. Sammakkomiehen arvoitus. Arvosteleva kirjaluetelo 9/1971, 117. (1971a)
 Vaijärvi, Kari: Ahruth, Sivar. Punaisen bussin arvoitus; Ahruth Sivar. Taulujen arvoitus. Arvosteleva kirjaluetelo 5/1971, 76. (1971b)
 Vaijärvi, Kari: Buckeridge, Anthony. Ystävämme Jennings. Arvosteleva kirjaluetelo 7/1968, 104. (1968a)
 Vaijärvi, Kari: Dickens, Monica. Meidän joukon majatalo. Arvosteleva kirjaluetelo 6/1972, 96. (1972b)
 Vaijärvi, Kari: (Disney, Walt). Walt Disneyn ihmeellinen maailma. Lännen tarinoita. Arvosteleva kirjaluetelo 9/1971, 118. (1971c)
 Vaijärvi, Kari: Falconer, Bertil. Pizarron varjo. Arvosteleva Kirjaluetelo 5/1970, 56. (1970a)
 Vaijärvi, Kari: Fragell, Öyvind. Vahvin poika. Arvosteleva kirjaluetelo 3/1968, 48. (1968b)
 Vaijärvi, Kari: Franzee, Steve. Bonanza. Kertomus tunnetusta televisiosarjasta. Arvosteleva kirjaluetelo 1/1970, 14. (1970b)
 Vaijärvi, Kari: Holmberg, Åke. Hyvää joulua Totte Svensson. Arvosteleva kirjaluetelo 12/1970, 159. (1970c)
 Vaijärvi, Kari: Hyttinen, Matti. Minusta tuntuu. Arvosteleva kirjaluetelo 11/1970, 142. (1970d)
 Vaijärvi, Kari: Hyvärinen, Pekka. Minä ja Lootin vaimo. Arvosteleva kirjaluetelo 11/1970, 142. (1970e)
 Vaijärvi, Kari: Kohteena siirtolaisnuoret. HS 28.11.1971, 23. (1971d)
 Vaijärvi, Kari: Muumimietteet. Parnasso 3/1971, 178 - 180. (1971e)
 Vaijärvi, Kari: Polva, Anni [= Polviander, Anni]. Mikko ja Mökö. Arvosteleva kirjaluetelo 7 - 8/1971, 119. (1971f)
 Vaijärvi, Kari: Polva, Anni [= Polviander, Anni]. Tiinan ampiaiskesä. Arvosteleva kirjaluetelo 12/1971, 167. (1971g)
 Vaijärvi, Kari: Polva, Anni [= Polviander, Anni]. Tiinalla on hauskaa. Arvosteleva kirjaluetelo 12/1969, 155.
 Vaijärvi, Kari: Pyysalo, Aimo: Vanhan merikapteenin aarre. Arvosteleva kirjaluetelo 3/1971, 52. (1971h)
 Vaijärvi, Kari: Rissanen, Veikko. Naarajärven jahtityö. Arvosteleva kirjaluetelo 6/1968, 89. (1968c)
 Vaijärvi, Kari: Salo, Yrjö. Kumiseva kallio. Arvosteleva kirjaluetelo 1/1968, 16. (1968d)
 Vaijärvi, Kari: Satujen summa. HS 17.12.1972, 37. (1972c)
 Vaijärvi, Kari: Sirkus kuperiskeikkaa. Arvosteleva kirjaluetelo 3/1968, 49. (1968e)
 Vaijärvi, Kari: Streatfeild, Noel. Talo Rannikolla. Arvosteleva kirjaluetelo 2/1968, 32. (1968f)
 Vaijärvi, Kari: Suolanto, Sirkka. Suosaaren arvoitus. Arvosteleva kirjaluetelo 7 - 8/1971, 119. (1971i)
 Vaijärvi, Kari: Talo täynnä satuja. HS 15.10.1972, 32. (1972d)
 Vaijärvi, Kari: Toivonen, Jussi-Pekka. Sammakkoperspektiivi. Arvosteleva kirjaluetelo 11/1970, 143. (1970f)
 Vaijärvi, Kari: Tutkimisen tietämisestä. Kirjastolehti 8/1968, 299 - 301. (1968g)

- Vaijärvi, Kari: Ulyatt, Kenneth. Punainen pilvi ja kuoleman toteemi. Arvosteleva kirjaluettelo 1/1971, 18. (1971j)
- Vaijärvi, Kari: Voříšková, Marie. Mustalaissatuja. Arvosteleva kirjaluettelo 12/1972, 152. (1972e)
- Vaijärvi, Petteri: Ei naurattanut. Minkänäköiset on nielurisat. HS 3.12.1971, 27.
- Valkonen, Markku: Kehitysmäoperetti kriittisin silmin. HS 28.11.1971, 23. (1971a)
- Valkonen, Markku: Kuka torjuu saasteen. HS 13.12.1970, 32. (1970a)
- Valkonen, Markku: Romanttiset perheet. HS 28.11.1971, 23. (1971b)
- Valkonen, Markku: Sissit vuorilla HS 23.12.1970, 15. (1970b)
- Valkonen, Markku: Yhteiskunta kuin sipuli. HS 3.12.1971, 27. (1971c)
- Voutilainen, Touko: Keskustelua: Summerhill. Kotikoulu. Parnasso 7/1968, 445 - 449.

HAASTATTELUT JA TIEDONANNOT

- Manninen, Kerttu (†); kirjallisuuskriitikko, kirjastonhoitaja, synt. 1921. Haast. Päivi Heikkilä-Halttunen 18.10.1991. Tekijän hallussa.
- Pennanen, Lea; eläkkeellä oleva lastenradion toiminnanjohtaja, lastenkirjailija, synt. 1929. Haast. Nina Hyytiäinen 28.10.1998. Tekijän hallussa.
- Vaijärvi, Kari; kirjastonhoitaja, lastenkirjailija, synt. 1943. Keskustelu/Tiedonanto Turun kirjamesseilla. Haast. Nina Hyytiäinen 8.10.2005.

KIRJEET

- Engels, Friedrich: Engels August Bebelille Lepzigiin. Lontoo 14. marraskuuta 1879. Teoksessa Kirjeitä Suom. Timo Koste, Vesa Oittinen. Alkuteos Издательство >>Прогресс>> (1976). Kustannusliike edistys. Moskova 1976.
- Engels, Friedrich: Engels Eduard Bernsteinille. Lontoo 25.tammikuuta 1882. Teoksessa Kirjeitä Suom. Timo Koste, Vesa Oittinen. Alkuteos Издательство >>Прогресс>> (1976). Kustannusliike edistys. Moskova 1976.
- Vaijärvi, Kari; kirjastonhoitaja, lastenkirjailija, synt. 1943. Sähköpostikirje 26.10.2005. Tekijän hallussa.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Alaketola-Tuominen, Marja: Jokapojan amerikanperintö. Yhdysvaltalaisia kulttuurivaikutteita Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Gaudeamus. Helsinki 1989.
- Alanen, Leena & Bardy, Marjatta: Lapsuuden aika ja lapsen paikka. tutkimus lapsuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 12/1990. Helsinki 1990.
- Alanen, Leena: Moderning childhood. Exploring the 'child question' in sociology. Kasvatustieteiden tutkimuslaitos. Jyväskylä 1992.
- Alhroth-Särkelä, Susanne: Upptäckräisor i en värld som ständigt är ny. Irmelin Sandman Lilius barnbokskritik i *Dagens nyheter* och *Hufvudstadsbladet* 1973-93. Åbo Akademi Litteraturvetenskapliga Institutionen. Meddelanden nr 23. Åbo Akademis tryckeri. Åbo 1996.
- Ariès, Philippe : Centuries of Childhood. With a New Introduction by Adam Phillips. Transl. Robert Baldick. Alkuteos L'Enfant et la familiale sous l'ancien régime (1962). Pimlico edition. London 1996.
- Barnett, James: Sociology of art. Teoksessa Sociology today. Problems and Prospects. Ed. by Robert K. Merton, Leonard S. Cottrell. Basic books. New York 1959.
- Bauman, Zygmunt: Notkea moderni. Alkuteos Liquid Modernity (2000). Suom. Jyrki Vainonen. Vastapaino. Tampere 2002.
- Beauvoir, Simone de: Le Deuxième Sexe. Gallimard. Paris 1949.

- Bennett, Tony: *The Politics of 'the popular' and popular culture*. Teoksessa *Popular Culture and Social Relations*. Ed. by Tony Bennett, Colin Mercer, Janet Woollacott. Open University Press. Milton Keynes 1986.
- Blinnikka, Vuokko: *Uudistuva kirjastotyö*. Teoksessa *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Toim. Liisi Huhtala, Karl Grönn, Ismo Loivamaa, Maria Laukka. Tammi. Helsinki 2003.
- Bourdieu, Pierre: *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Transl. Richard Nice. *Alkuteos La Distinction. Critique sociale du judgement (1979)*. Routledge & Kegan Paul plc. London 1984.
- Bourdieu, Pierre. *Sosiologian kysymyksiä*. *Alkuteos Questions de sociologie (1980)*. Käännös J.P Roos. Vastapaino. Tampere 1985.
- Buchli, Victor & Lucas, Gavin: *Children, gender and the material culture of domestic abandonment in the late twentieth century*. Teoksessa *Children and Material Culture*. Edited by Joanna Sofaer Derevenski. Routledge. London 2000.
- Chartier, Roger: *Cultural History. Between Practices and Representations*. Transl. Lydia G. Conchrane. Polity Press. Cambridge 1988.
- Children's literature. The Development of Criticism*. Ed. by Peter Hunt. Routledge. London 1990.
- Cunningham, Hugh: *Children and Childhood in Western Society Since 1500*. *Studies in Modern History*. Addison Wesley Longman limited. London 1996.
- Darton, Harvey F.J: *Children's Books in England. Five Centuries of Social Life*. Third edition. Revised by Brian Alderson. Cambridge University Press. London 1982.
- Elias, Norbert: *Sedernas historia. Del I av Norbert Elias Civilisations teori*. Original *Über den Prozess der Zivilisation. Sozogenetische und psychogenetische Untersuchungen*. Erster Band: *Wandlungen des Verhaltens in der weltlichen Oberschichten des Abendlandes (1939, 1969, 1976)*. Atlantis. Stockholm 1989.
- Eräsaari, Leena: *Lastenkirjallisuus ja sosialisointi*. Tutkimus lastenkirjallisuudesta sosialisointiagentuurina suomalaisen (esikouluikäisten) lastenkirjallisuuden valossa. N:o E 10/1979. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Tampereen yliopisto. Tampere 1979.
- Eskola, Katarina: *Ei kirjaa ilman lukijaa*. Raportti kirjallisuuden julkisesta ja yksityisestä vastaanotosta. Tammi. Helsinki 1972. (1972c)
- Ewen, Stuart: *Captains of Consciousness. Advertising and the Social Roots of the Consumer Culture*. McGraw-Hill Book Company. New York 1977.
- Fairclough, Norman: *Discourse and Social Change*. Reprinted. Polity Press. Cambridge 1992.
- Forser, Tomas: *Kritik av kritiken. 1900-talets svenska litteraturkritik*. *Anthropos*. Uddevalla 2002.
- Forser, Tomas. *Litteraturkritik som julklappstips*. Teoksessa *Barnbok och barnboksforskning*. Red. av Lena Fridell. Almqvist & Wiksell. Stockholm 1972.
- Foucault, Michel: *Archaeology of Knowledge and The Discourse of Language*. Transl. A.M. Sheridan Smith. *Alkuteos L'Archéologie du Savoir (1969) and L'ordre du discours (1971)*. Pantheon Books, New York 1982.
- Foucault, Michel: *Tarkkailla ja rangaista*. *Alkuteos Surveiller et le punir (1975)*. Suom. Eevi Nivanka. Toinen painos. Otava. Keuruu 2001.
- Foucault, Michel: *Tiedon arkeologia*. *Alkuteos L'Archéologie du Savoir (1969)*. Suom. Tapani Kilpeläinen. Vastapaino. Tampere 2005.
- Furuland, Lars: *Litteratur och samhälle*. Teoksessa *Forskningsfält och metoder inom litteraturvetenskapen*. Red. Lars Gustafsson. Wahlström & Widstrand. Stockholm 1970.
- Gillis, John R: *Youth and history tradition and change in European age traditions, 1770-Present*. Expanded student ed. New York Academic Press. New York 1981.
- Gross, Gary: *Time and Money. The Making of Consumer Culture*. Routledge. London 1993.
- Habermas, Jürgen: *The Structural transformation of the Public Sphere. An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Transl. Thomas Burger, Frederick Lawrence. *Alkuteos Strukturwandel der Öffentlichkeit (1962)*. Polity Press. London 1989.
- Hall, John: *The Sociology of Literature*. Longman. London 1979.

- Happonen, Sirke: Kuvan ja sanan taidetta muumikirjoissa. Teoksessa Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia. Toim. Liisi Huhtala, Karl Grönn, Ismo Loivamaa, Maria Laukka. Tammi. Helsinki 2003.
- Havaste, Paula: Lastenkirjojen kritiikki ja tutkimus. Teoksessa Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia. Toim. Liisi Huhtala, Karl Grönn, Ismo Loivamaa, Maria Laukka. Tammi. Helsinki 2003.
- Heikkilä-Halttunen, Päivi: Kerttu Manninen: ”Nuorisokirjallisuus” sitoutuu vahvasti yhteiskuntaan. Onnimanni 4/1991, 4 - 9.
- Heikkilä-Halttunen, Päivi: Kuokkavieraasta oman talon haltijaksi. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden institutionalisoituminen ja kanonisoituminen 1940-1950-luvulla. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 2000.
- Heikkilä-Halttunen, Päivi: Lasten- ja nuortenkirjallisuuden kehitys. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin. Teoksessa Suomen kirjallisuushistoria 3. Toim. Pertti Lassila. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 1999.
- Heikkilä-Halttunen, Päivi: Patikkamatka maalta kaupunkiin. Teoksessa Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuorisokirjallisuuden historia. Toim. Liisa Huhtala, Karl Grönn, Ismo Loivamaa, Maria Laukka. Tammi. Helsinki 2003.
- Heikkilä-Halttunen, Päivi: Toini Havu – tahtonainen. Onnimanni 2/1995, 4 - 12.
- Heinonen, Visa: Nuoriso mainonnan kohteeksi – kovaa menoa ja meininkiä. Teoksessa Arkinen kumous. Suomalaisen 60-luvun toinen kuva. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 2003.
- Helismaa, Markku: Disney on kiehtova ja haastava keräilykohde. Teoksessa Maailman hauskin kuvasarjalehti. Aku Ankka -lehti 1950 vuotta. Toim. Juhani Tolvanen. Helsinki Media. Helsinki 2001.
- Helsti, Hilka: Kulttuurin muutos ja televisio. Television ensimmäiset vuosikymmenet suomalaisten kokemina. Sarja B 9/1988. Suomalais-ugrilaisen kansatieteen Pro gradu -työ. Oy Yleisradio Ab. Helsinki 1988.
- Heywood, Colin. A History of Childhood. Children and Childhood in the West from Medieval to Modern times. Some Themes in Cultural History of Childhood 3. Polity Press. London 2001.
- Huhtala, Liisi: Kasvun aika. Teoksessa Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia. Toim. Liisi Huhtala, Karl Grönn, Ismo Loivamaa, Maria Laukka. Tammi. Helsinki 2003.
- Huhtamo, Erkki: ”Amerikan uutuu”. Eli kuinka Suomi otti vastaan Batmanin. Teoksessa Batman aukene! Bat-instituutti. Like. Helsinki 1988.
- Hunt, Peter: Criticism before 1945. Teoksessa Children’s literature. The Development of Criticism. Ed. by Peter Hunt. Routledge. London 1990.
- Hunt, Peter: Criticism, theory and children’s literature. Basil Blackwell. Oxford 1991.
- Huotari, Markku: Mistä ja miten kriitikot kirjoittavat. Malli kirjallisuuskritiikin sisältöjen analysoimiseksi. Teoksessa Kirjallisuuskritiikki Suomessa. I johdatusta kirjallisuuskritiikin tutkimukseen. Toim. Markku Huotari, Leeni Hurskainen, Yrjö Varpio. Kirjastopalvelu Oy. Helsinki 1980.
- Huovilainen, Sirkku: Helsingin Sanomien nuorisokirjakritiikki vuosina 1970-1979. Pro gradu -tutkielma. Kotimaisen kirjallisuuden laitos. Turun yliopisto. Turku 1984.
- Hurri, Merja: Kulttuuriosasto. Symboliset taistelut, sukupolvikonflikti ja sananvapaus pääkaupunkilehden kulttuuritoimituksissa 1945–1980. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 389. Tampereen yliopisto. Tampere 1993.
- Ihonen, Markku: Lasten paras tavara. Teoksessa Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia. Toim. Liisi Huhtala, Karl Grönn, Ismo Loivamaa, Maria Laukka. Tammi. Helsinki 2003.
- Ikonen, Risto. Åbo-tidningar 1771 - 1808 ja kasvattava yhteiskunta. Kasvatuksen maailma kustavilaisen kauden turkulaislehdessä. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja N:o 38. Joensuu 1997.
- Immonen, Kari: Suuresta desillusioista kulttuurin markkinoille. Suomen kulttuurisen kentän muuttuminen sodan jälkeen. Teoksessa Hetkiä historiassa. Toim. Henri Terho. Turun yliopisto. Turku 2002.
- Jallinoja, Riitta. Johdatus perhesosiologiaan. WSOY. Porvoo 1985.

- Jallinoja, Riitta. *Moderni elämä. Ajankuva ja käytäntö*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 1991.
- Jenson, Joli: *Fandom as Pathology: The Consequences of Characterization*. Teoksessa *Adoring Audience. Fan culture and Popular Media*. Ed. Lisa A. Lewis. Routledge. London 1992.
- Johansson, Barbro: *Consumption and Ethics in a Children's Magazine*. Teoksessa *Beyond the competent child. Exploring contemporary childhoods in the Nordic welfare societies*. Eds. Helene Brembeck, Barbro Johansson, Jan Kampmann. 1st edition. Roskilde University Press. Roskilde 2004.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen Seppo: *Johdanto*. Teoksessa *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino. Tampere 1993. (1993a)
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen Seppo: *Diskursiivinen maailma; teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet*. Teoksessa *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino. Tampere 1993. (1993b)
- Jokinen, Kimmo: *Arvostelijat. Suomalaiset kriitikot ja heidän työnsä*. Julkaisuja 12. Jyväskylän yliopisto. Nykyluktuuriin tutkimusyksikkö. Jyväskylä 1988.
- Kaarninen, Mervi: *Nuoren tasavallan nuorison ongelmat. Oliko Suomessa nuoriso-ongelma?* Teoksessa *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Toim. Sinikka Aapola, Mervi Kaarninen. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 2003.
- Karisto, Antti: *Rajankäyntiä – kognitiivisen, esteettisen ja moraalisen suhteesta*. Teoksessa *Taide tiedon lähteenä*. Toim. Marjatta Bardy. Atena Kustannus Oy. Jyväskylä 1998.
- Kaukoranta, Heikki & Kempainen, Jukka: *Sarjakuvat*. Otava. Helsinki 1972.
- Kempainen, Jaana: *Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa*. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 2001.
- Kivilaakso, Sirpa: *Aaltojen salat – Anni Swanin satusymbolismia*. Teoksessa *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Toim. Liisi Huhtala, Karl Grönn, Ismo Loivamaa, Maria Laukka. Tammi. Helsinki 2003. (2003a)
- Kivilaakso, Sirpa: *Metsien kaukainen sini – Swanin nuortenromaanit*. Teoksessa *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Toim. Liisi Huhtala, Karl Grönn, Ismo Loivamaa, Maria Laukka. Tammi. Helsinki 2003. (2003b)
- Kolu, Kaarina: *Varjojen prinsejä ja merenneitoja 1920- ja 1930-luvun saduissa*. Teoksessa *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Toim. Liisi Huhtala, Karl Grönn, Ismo Loivamaa, Maria Laukka. Tammi. Helsinki 2003.
- Korppi-Tommola, Aura: *Kotiäidistä virkanaiseksi*. Teoksessa *Suomen naisen vuosisadat 2. Toivon rakentajat*. Päätoim. Kaari Utrio. Tammi. Helsinki 2005.
- Koski, Leena: *Hyvän lapsen ja kasvattamisen ideaalit. Tutkimus aapisten ja lukukirjojen moraalisen kosmologian muutoksista itsenäisyyden aikana*. Suomen kasvatustieteellinen seura. Helsinki 2001.
- Koski, Mervi: *Arvilyn iloista väkeä*. *Onnimanni* 1/2004, 16 - 21.
- Koskinen, Irina: *Hyvästit kieliopille. Äidinkielen kielioppi suomenkielisessä oppikoulussa ja kansakoulussa vuoden 1843 koulujärjestyksestä peruskoulun uudistukseen*. Tutkimuksia 67. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Helsinki 1988.
- Kuivasmäki, Riitta & Heiskanen-Mäkelä, Sirkka: *Aakkoset. Johdatus suomalaisen nuorisokirjallisuuden historiaan ja käsitteistöön*. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 12. Tampere 1989.
- Kuivasmäki, Riitta: *Siiwoollisuuden tuntoa ja ylewätä kauneuden mieltä*. Suomenkielinen nuorisokirjallisuus 1815-1899. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 1990.
- Kurki-Suonio, Sirkka: *Suomenkielinen lastenkirjallisuus Eero Salmelaisesta Kaarina Helakisaan*. Teoksessa *Nuortenkirja Suomessa ennen ja nyt*. Toim. Irja Lappalainen. WSOY. Porvoo 1966.
- Kåreland, Lena: *Gurli Linders barnbokskritik. Med en inledning om den svenska barnbokskritikens framväxt*. *Skrifte av Svenska barnbokinstitutet*. Nr 4. Bonnier. Stockholm 1977.
- Kärmä, Leena: *Lapsuuskäsitys ja lastenkirjallisuus 1940-luvulta 1970-luvulle: Tutkimuskohteena Marjatta Kurenniemi*. Pro gradu -tutkielma. Kulttuurihistorian laitos. Turun yliopisto. Turku 1992.

- Laaksonen, Kaisa: Kriitikot lapsuuden satumaassa. Kirjallisuuskäsitys Helsingin Sanomien, Onnimannin ja Kalevan lastenkirjallisuuskritiikissä vuosina 1978, 1988, 1998. Pro gradu -tutkielma. Kirjallisuustieteen laitos. Turun yliopisto. Turku 2000.
- Lappalainen, Irja: Nuorten Kirja ry:n kaksikymmenvuotishistoriikki. Teoksessa Nuorten kirja Suomessa ennen ja nyt. Toim. Irja Lappalainen. WSOY. Porvoo 1966.
- Lappalainen, Irja: Suomalainen lasten- ja nuorten kirjallisuus. 2. painos. Weilin + Göös. Espoo 1979.
- Lehtonen, Maija. Puoli vuosisataa lastenkirjailijana - Zacharias Topelius. Teoksessa Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia. Toim. Liisi Huhtala, Karl Grönn, Ismo Loivamaa, Maria Laukka. Tammi. Helsinki 2003.
- Lehtonen, Mikko: Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. 3. painos. Vastapaino. Tampere 2000.
- Lehtonen, Petteri: Ihanuutta ja kurjuutta kritiikki-instituutiossa. Yliopistopaino. Helsinki 1994.
- Lehtonen, Ulla: Lastenkirjakritiikkimme varhaisilmiöitä. Teoksessa Nuorten kirja Suomessa ennen ja nyt. Toim. Irja Lappalainen. WSOY. Porvoo 1966.
- Lehtovaara, Arvo & Saarinen, Pirkko: Mitä nuoret lukevat. Kansalaiskasvatuksen julkaisuja 2. Otava. Helsinki 1964.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko: Lastenlehdistön avartuva maailma. Teoksessa Aikakauslehdistön historia. Erikoisaikakauslehdet. Suomen lehdistön historia. Osa 9. Kustannuskiila Oy. Kuopio 1991.
- Lesnik-Oberstein, Karin: Children's Literature. Criticism and the Fictional Child. Oxford University Press. Oxford 1994.
- Loivamaa, Ismo: Arvid Lydecken ja Tauno Karilas. Teoksessa Luovaa iloa. Nuorisokirjailijoiden vuosikymmeniä. Toim. Ismo Loivamaa. Suomen Nuorisokirjailijat ry. Helsinki 1996.
- Maailman hauskin kuvasarjalehti. Aku Ankka -lehti 50 vuotta. Toim. Juhani Tolvanen. Helsinki Media. Helsinki 2001.
- Mäenpää, Pasi: Kansalaisesta kuluttajaksi. 4: Koti, kylä, kaupunki. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria. Toim. Kirsi Saarikangas, Pasi Mäenpää, Minna Sarastola-Weiss. Tammi. Helsinki 2004.
- Niemi, Juhani. Kirjallisuus ja sukupolvikapina. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin. Teoksessa suomen kirjallisuushistoria 3. Toim. Pertti Lassila. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 1999.
- Nieminen, Juha: Vanhempain valvottavista asiantuntijain analysoitavaksi. Auktoriteetti ja ammatillistuminen suomalaisessa nuorisokasvatuksessa. Teoksessa Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Toim. Sinikka Aapola, Mervi Kaarninen. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 2003.
- Nordling, Päivi: Kotoa ja kaukaa. Arvid Lydecken – 120 vuotta syntymästä. Onnimanni 1/2004, 14 - 15.
- Onnela, Tapio: Batman suomalaisessa tavarailmastossa. Batman aukene! Eli kuinka Suomi otti vastaan Batmanin. Teoksessa Batman aukene! Bat-instituutti. Like. Helsinki 1988.
- Orlov, Marika: Pieni suuri maailma: suomenruotsalainen lastenkirjallisuus. Teoksessa Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuorisokirjallisuuden historia. Suom. Maria Laukka Toim. Liisa Huhtala, Karl Grönn, Ismo Loivamaa, Maria Laukka. Tammi. Helsinki. 2003.
- Pennanen, Eila: Ajanvietekirjallisuus. Teoksessa Suomen kirjallisuus VIII. Kirjallisuuden lajeja. SKS. Otava. Keuruu 1970.
- Pollock, Linda A: Forgotten Children. Parent-Child Relations from 1500 to 1900. Reprinted. Cambridge University Press. Cambridge 1983.
- Puuronen, Vesa: Pihasakeista alakulttureihin. Nuorten ryhmätoiminta 1900-luvun jälkipuoliskolla. Teoksessa Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Toim. Sinikka Aapola, Mervi Kaarninen. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 2003.
- Rantanen, Päivi: Suolatut säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 1997.

- Räisänen, Arja-Liisa: Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865-1920. *Bibliotheca Historica* 6. Suomen historiallinen seura. Helsinki 1995.
- Rättyä, Kaisu: Mysteeri ratkaistavana. Ulkomaisia nuorten sarjakirjoja. BTJ Kirjastopalvelu Oy. Helsinki 1997. (1997a)
- Rättyä, Kaisu: Ratsaille ja seikkailuun. BTJ Kirjastopalvelu Oy. Helsinki 1997. (1997b)
- Saarikangas, Kirsi: Nuorten lähiöt. Teoksessa Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Toim. Sinikka Aapola, Mervi Kaarninen. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 2003.
- Salminen, Esko: Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950–1980. Teoksessa Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle. 3. Suomen sanomalehdistön historia. Päätoim. Päiviö Tommila. Sanomalehtien liitto ry. Kustannuskiila. Kuopio 1988.
- Salokangas, Raimo. Aikansa oloinen. Yleisradion historia. 2.osa 1946-1996. Yleisradio. Helsinki 1996.
- Salonen, Kaija: Kouluissa ja kirjastoissa suoritetun lukututkimuksen tuloksia. Teoksessa Nuorten kirja Suomessa ennen ja nyt. Toim. Irja Lappalainen. WSOY. Porvoo 1966.
- Sarjala, Jukka: Musiikkimaun normitus ja yleinen mielipide. Musiikkikritiikki Helsingin sanomalehdistössä 1860-1888. Turun yliopisto. Turku 1994.
- Sarland, Charles. *The Impossibility of Innocence. Ideology, Politics, and Children's Literature.* Teoksessa *Understanding Children's Literature. Key Essays from the International Companion Encyclopedia of Children's Literature.* Ed. Peter Hunt. Routledge. London 1999.
- Satka, Mirja & Gudny, Björk Eydal: *The History of Welfare Politics for Children.* Teoksessa *Beyond the competent child. Exploring contemporary childhoods in the Nordic welfare societies.* Eds. Helene Brembeck, Barbro Johansson and Jan Kampmann. 1st edition. Roskilde University Press. Roskilde 2004.
- Saukkoriipi, Soili: Pessi ja Illusia: uudistava sotasatu. Teoksessa *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuorisokirjallisuuden historia.* Toim. Liisa Huhtala, Karl Grunn, Ismo Loivamaa, Maria Laukka. Tammi. Helsinki 2003.
- Saussure, Ferdinand de: *Kurs i allmän lingvistik.* 1. uppl. Alkuteos *Cours de Linguistique Générale* (1916). Övers. Anders Löfqvist. Bo Cavefors Bokförlag. Lund 1970.
- Schorske, Carl E: *Thinking With History. Explorations in the Passage to Modernism.* Copy. Princeton University Press. Princeton 1998.
- Seiter, Ellen: *Sold Separately. Children and Parents in Consumer Culture.* Copy. Rutgers University Press. New Brunswick. New Jersey 1993.
- Sevänen, Erkki: *Vapauden rajat. Kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely 1918–1939.* SKS. Helsinki 1994.
- Slater, Don: *Consumer Culture & Modernity.* Polity Press. Cambridge 1997.
- Sihvonen, Jukka: *Kuviteltuja lapsia. Julkaisusarja A 8.* Valtion Painatuskeskus. Suomen elokuva-arkisto. Helsinki 1987.
- Silevennoinen, Kari: *Amerikkalaisen nuorisokulttuurin leviäminen Suomeen 1955-1961.* Lisensiaatintutkimus. Kulttuurihistoria. Turun yliopisto. Turku 1994.
- Sisättö, Seppo: *Televisio ja Suomen viestintäpolitiikka.* Teoksessa *Televisio ja suomalainen.* Toim. Risto Sinkko. Weilin + Göös. Espoo 1981.
- Suojala, Marja: *Uusi satu.* Teoksessa *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuorisokirjallisuuden historia.* Toim. Liisa Huhtala, Karl Grunn, Ismo Loivamaa, Maria Laukka. Tammi. Helsinki 2003.
- Suominen, Risto & Tuisku, Terho: *Lapsiperheiden tulo- ja kulutus rakenne vuonna 1976.* Suomen virallinen tilasto. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII:59. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1979.
- Suoninen, Eero: 1. Näkökulmia sosiaalisen todellisuuden rakentamiseen. Teoksessa *Diskurssianalyysi liikkeessä.* 2. painos. Toim. Arja Jokinen, Kirsi Juhila, Eero Suoninen. Vastapaino. Tampere 2002.
- Tiitinen, Kari-Pekka & Kröger, Tarja & Lonka, Esa & Paanetoja, Jaana: *Työaikalaki 1996.* Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1996.

- Tomlinson, Alan: Home Fixtures. Doing-it-yourself of in a privatized world. Teoksessa Consumption, Identity & Style. Marketing, Meanings and the Packaging of Pleasure. Edited by Alan Tomlinson. Routledge. London 1990.
- Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo: Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia. Oy Edita Ab. Helsinki 1998.
- Townsend, John Rowe: Standards of Criticism for Children Literature. Teoksessa Children's Literature. The Development of the Criticism. Ed. Peter Hunt. First publ. Routledge. London 1990. (1990a)
- Towson, John Rowe: Written for Children. An outline of English-language children's literature. Fifth edition. The Bodley Head. London 1990. (1990b)
- Tuomaala, Saara: Työtätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921-1939. Bibliotheca Historica. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 2004.
- Tähtinen, Juhani: Miten kasvattaa pikkulapsia. Kasvatusmoraliteetin ja -suuntausten lähtökohtien muutoksia Suomessa 1850–1989 suomenkielisten kasvatus- ja hoito-oppaiden sekä aikakauslehtien ilmaisemana. Julkaisusarja A:157. Kasvatustieteiden tiedekunta. Turun yliopisto. Turku 1992.
- Vehkalahti, Kaisa: Hilda ja Jenny huonoilla teillä. Kasvatustytöjen elämää 1900-luvun alussa. Teoksessa Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Toim. Sinikka Aapola, Mervi Kaarninen. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 2003.
- Vehkalahti, Kaisa: Kohtalokas tyttöikä – Tyttöyden representaatiot 1920-luvun naistenlehdissä. Lisensiaattityö. Historian laitos. Turun yliopisto. Turku 2000.
- Vihavainen, Timo: Kansakunta rähmällä. Suomettumisen lyhyt historia. Otava. Helsinki 1991.
- Vuori, Lea: Nuorten sakkikäyttäytyminen. Teoksessa Nuoret tänään. Valtakunnallisen nuorisotutkimuksen tuloksia. Toim. Ritva Aalto, Sirikka Minkkinen. Otava. Helsinki 1971.
- Wilkie, Laurie: Not merely child's play. Creating a historical archaeology of children and childhood. Teoksessa Children and Material Culture. Edited by Joanna Sofaer Derevenski. Routledge. London 2000.
- Winge, Mette: Dansk Børnebogs kritik. Gyldendalske Bokhandel. Copenhagen 1973.